

॥ श्रीः ॥

॥ श्रीशङ्करविजयमकरन्दः ॥

प्राचीनशङ्करविजयादिग्रन्थेभ्यः सङ्कलितः ।

पण्डितराज शास्त्रज्ञात्

महेश्वरी वे. सुब्रह्मण्यशास्त्रिणादिः

बनारसीनेन नाम्नेन युतः ।

सङ्कल्यिता

वैद्य शि. वे. राधाकृष्णशास्त्री

प्रकाशकः

सिमिलि बेङ्गलूरामशास्त्री ट्रस्ट्

त्रिशिरःपुरी ।

SRI SANKARA VIJAYA MAKARANDA

**Compiled from all Sankara Vijayas & other
sources of Life history of
Sri Sankara Bhagavatpada**

With a Foreword by

Panditaraja Sastraratnakara

Sri V. SUBRAMANIA SASTRI,

(Reader in Sanskrit (Retd.) Annamalai University)

Chief Pandit, Advaita Sabha, Kumbhakonam.

Compiled & Published by

Vaidya S. V. RADHAKRISHNA SASTRI,

25, Tanjore Tank Street, TIRUCHIRAPPALLI-620002.

On behalf of

SIMILI VENKATARAMA SASTRI TRUST.

TRICHY.



उत्तारणो दुष्कृतिहा दययाऽक्तरन् गुरुः ।

उत्तारयन् सीदतोऽज्ञानं नः पदपत्यनवधदक् ॥

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यवर्य

श्रीकाशीकामकोटिपीठाधिपति जगद्गुरु

श्रीगङ्गाचार्य

श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वती श्रीचरणाः

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ पूर्वं निवेद्यते किञ्चित् ॥

कलये भगवत्पादान् कलितैः प्राण्यवाक्शुभैः ।

फलसैर्यथामतिशचि प्रथितैः स्वोक्तितन्तुषु ॥ (१-६८)

विरादमिलितोऽयं मनोरथः फलितो देशिकरूपेण दर्शिताभ्युदयायाः

तस्या देव्या अध्याजया अर्मकेऽस्मिन् करुणया । तथा फलितश्च यया
मदनीया अपीमं स्वाद् रोचते हृद्यमिति अभिनन्दन्ति । तस्या दयानिप्यन्दसंपर्क-
जन्योऽयं पाकविशेषः ॥

बाल्य एव मध्याध्यायि मयितृचरणैः संस्कृतमापायामभिरुचिसन्धायिनी
व्युत्पत्तिः, यया संस्कृतवाङ्मयस्य बहुशास्त्रस्य परिचयः पश्चान्मया सुसंपाद-
भासीत् । उपनीतस्य, वेदाध्ययनसंस्कृतमापाधिगमैकपरतया नीयमाने
बाल्ये कौमारे च वयसि अध्यापकानां पितृचरणानां सततान्तेवासितया, तैः
प्रातः अध्यात्मविद्याधिगमायागतबह्व्यः ब्रह्मसूत्रगीताभाष्याद्यध्यापनकाले, रात्रौ
भागवतरामायणादिग्रन्थप्रवचनसमये, तदा तदा पाठ्यग्रन्थपूर्वावलोकनावसरेषु
च मूलपठने प्रचोदितेन मयोपलब्धः कोऽपि संस्कारः, अतीते चत्वारिंशत्तमे
वयसि, वीर्यवत्तया पुनरुद्बुद्धः, पुराणेतिहासवेदान्तप्रकरणप्रवचनेषु श्रद्धा-
मादधात् । तदनुपक्षेण श्रीभगवत्पादजयन्तीसमारोहेष्वन्यदा च श्रीशङ्करविग्रय-
प्रवचनं रसिकगोष्ठीषु निर्वृतम् ॥

रुचिर्वचित्राय, कचिन्माधवीयं, अन्यत्र व्यासाचलीयं, परत-
विद्विलासीयं-चानुसृत्य भगवत्पादचरितं प्रपञ्चयता मया, तेषां प्रातिस्विकतया
कयानिर्वहणे सर्वथा इतरग्रन्थसापेक्षं सामग्र्यं अन्वमावि । ततश्च काचिदाशा-
बलवत्युदियाय चेतसि यत्-समग्रमपि भगवत्पादचरितविषयकं ग्रन्थजातं
पठानि, तेभ्यस्तेभ्यः परिनिष्पन्नं भावमाददानि, ग्रन्थात्मना सङ्कल्पानि,

समासादि । कथञ्चित् तत्र लब्धप्रवेशः सपदि कमन्यानन्दमनुभूतपूर्वं
 धन्यभवम् । पूर्वं कदाचित् कलवैस्वस्वगुरुपरमगुरुवृन्दावनस्थान् परमाचार्यान्
 द्रष्टुं गतः । स्वीयां सर्वतोमुखीमरतिं अशान्तिं च निवेद्य, तन्निवृत्तयेऽनुग्रहार्थं
 विज्ञापनामकरवं परमाचार्यश्रीचरणेषु । 'यदा यदा अशान्तिः, तदा सदाशिव-
 ब्रह्मेन्द्रान् स्मर; तेषां कृतिषु कामपि पठ; शान्तिस्ते भविता' इति ते तदा
 धन्यप्रदीपः । भगवत्पादवरितसङ्कलनविषयाशान्तिनिवृत्तये चाद्य स एवानुग्रहः
 अवलम्बोऽजनि । तेषां योगिवर्षाणां जगद्गुरुत्तमालासोत्तमगतान् आदिमान्
 भगवत्पादवरितवर्णनपरान् ३३ श्लोकान्, असकृदपठम्-आग्नेयवेवासम् ॥

सपदि कथाक्रमकारिका स्फुटा बभूव । दीप्तः पन्थाः पुरतः ।
 प्रकाशकाः सदाशिवेन्द्राः । पूर्वयायिनः आत्मबोधेन्द्राः सुपमाकाराः । अन्ये
 च आसन्नमा गुरुवर्याः तस्मिन्नेव पथि गन्तव्यमधियन्ति ॥

असकृत् तत्र तत्र संशयसहस्रमुत्पद्येत । तदा तदा परमाचार्यसन्निधौ
 विज्ञाप्येत । ते मन्दं हसन्तः प्रमातरङ्गितया दृशा जनमिमं पावयन्तः 'पुनः
 पुनः पठ; पठे साधु भाति, तथा तत्सङ्कल्प; सर्वं साधु संप्रयेते'ति
 अनुगृहीयुः । बहुशः प्रार्थिताः मुद्रणार्थं सङ्कलितस्य समस्तस्य ग्रन्थस्य
 पर्यवेक्षणे दोषापाकरणे च महामासुर्वेदविद्यामध्यापितवतः ब्रह्मश्रीयुत वेङ्कट-
 सुब्रह्मण्यशास्त्रिणः स्वान्तिकस्थान् मद्रुवरान् न्ययुञ्जन्, यतः मम शिरसो
 भारोऽवरोपितः । मद्रुवरैः श्रीशास्त्रिमहाशयैश्च कृपया पूर्णो ग्रन्थोऽप्राढोकि,
 दोषपरिहारनिर्देशश्चाकारि । महान्तं च मुद्रणमरं भगवत्पादधिष्यकग्रन्थ-
 मुद्रणैकपरायणः श्रीरङ्गस्थः श्रीवाणीविलासमुद्रणालयः स्व्यकरोत् । ग्रन्थः
 प्रकाश्यतां नीतः ॥

मधुकरवृत्तिर्मया गृहीता । यन्मधुतया मया दृष्टं तन्मया चूषितम् ।
 पुष्पे किमप्यवशिष्टं, कुतस्तन्मादीयते इति प्रश्नस्य नावसरः । कुतश्चिद्गृहीतं
 कुतश्चिन्निक्षिप्येत । स्वातन्त्र्यं मधुकरस्य तथाविधम् । मधुकरः क इति

विचारमकृत्वैव मधु सेव्यते वाठैर्युवभिर्वृद्धैः पण्डितैः पामैः रुग्णैरुग्नैश्च ।
कुत आनीतं इति जिज्ञासा नोदियात् । तथा खादु द्वयं मनोरमं आहारकं
च भवेदित्याशंसया श्रीशङ्करविजयमकरन्दः इति अभिधामदाम् ॥

सङ्कलने चान्यतादृष्टपूर्वा कामपि शैलीमाददाम् ।

१ जगद्गुरुरत्नमालयां प्रथमे त्रयविंशत् श्लोका मया कयाक्रमनिर्वहणे
मार्गदर्शितया गृहीताः । तत्र प्रथमं द्वादशभिः श्लोकैः ब्रह्म, सर्वविद्याप्रस्थान-
प्रथमाचार्यं सदाशिवं, प्रातिस्विकतया वेदान्तप्रस्थानप्रथमगुरुं नारायणं तदनु
तदनुगान् ब्रह्म-वसिष्ठ-शक्ति-पराशर-व्यास-शुक-गौडपाद-गोविन्दभगव-
त्पादाख्यानं शङ्करप्राक्तनाचार्यान् गोविन्दयोगीन्द्रशिष्यं शङ्करसतीर्थं भर्तृहरिश्च
प्रणमन्ति सदाशिवब्रह्मेन्द्राः । ते च सङ्कलिताः अस्मिन्नन्ये - द्वितीय आस्वादे
१-१० श्लोकात्मना तृतीये ३२, ३५ श्लोकात्मना । तदनु एकविंशत्या
श्लोकैः, शङ्करचरितं संगृह्यन्तः प्रतिश्लोकं भगवत्पादान्प्रणमन्ति । ते च
श्लोकाः चतुर्थ आस्वादे १०-१४ श्लोकतया, अष्टमे नवमे द्वादशे पञ्चदशे
षोडशे अष्टादशे एकोनविंशे एकविंशे सप्तविंशे च प्रथमश्लोकतया एकोन-
विंशे १-२, १०७-१०९ श्लोकतया त्रिंशे प्रथमश्लोकतया द्वाविंशे ५६
श्लोकतया च उपनिबद्धाः । अन्यतादृष्टा शङ्करप्राक्तनाचार्यकथा चात्र
सङ्कलिता पतञ्जलिविजयादन्यतश्च ॥

२ जगद्गुरुरत्नमालयां अतिसंक्षिप्ततया बीजरूपेण उल्लिखितानां
कथांशानां निस्तारः शङ्करविजयग्रन्थेषु तच्चरितप्रतिपादकेषु कव्येषु अन्यत्र
चोपलब्धः संवादी यथारुचि तत्तदग्रन्थगतपर्यायानुसृत्या सङ्कलितः । तथा
गृहीतानां ग्रन्थानां परिचयः पृथग्दीयते । सङ्कलितानां श्लोकानामाकर-
ग्रन्थपरिचयः प्रस्तावनादं आदौ, सङ्कलने मूलमिति शीर्षके दत्तः मूलग्रन्थ-
परिचयकुतुब्धिनामुत्काराय, ग्रन्थचोपायादपरिजिज्ञार्थं च । तथा गृहीतेषु
श्लोकेषु क्वचित् क्वचित् इति वृत्तसंश्लेषगाय औचित्यनिर्देशगाय च अश्वरे पदे
पादेऽर्थे च मया हस्तशेनः कृतः, स च चिह्नितः * इति ॥

३ मूले सङ्कलितः कथाक्रमः मन्मनोरुचिरः । न तेन ग्रन्थान्तरस्थौ
 विसंवादी कथाक्रमः अप्रामाणिकः शङ्कितः । सर्वेऽपि ग्रन्थकर्तारः ऐतिह्यमेवात्र
 प्रमाणमुल्लिखन्ति । स्पष्टमुद्घोषयन्ति च तथा । 'ऐतिह्यमाश्रित्य वदन्ति चैवं
 तदेव मूलं मम भाषणेऽपि' । इति वदन्ति व्यासाचलयोगिनः (व्यासाचलीये
 ८-७६) पद्मपादीयटीकाया दाहप्रसंगे । अतैव माधवोऽयमुमेव श्लोकं
 निबद्धवान् (माधवीये १४-१६ श्लो) । ऐतिह्यं विभिन्नम् । न कोऽपि
 ऐतिह्यमेकरूपतया स्रष्टुमीष्टे । लोको भिन्नरुचिः । न सर्वः सर्वमाददाति ।
 यद्यस्मै रोचते स तदाददाति । अयमेव हेतुः कस्यचिदैतिह्यस्य ग्रहणे, इतरस्य
 चाग्रहणे । परं वित्त्वादिनोऽपि कथाभागाः ज्ञेया एव । अत एव तेषां
 टिप्पण्यां समावेशः कृतः तदाकरनामनिर्देशपूर्वकम् । टिप्पण्यां तथा निर्देशे च
 कचिन्मूलनिर्दिष्टे कथांशेऽभिरुच्याधिक्ये हेतुः प्रदर्शितः (पृ. १०६) कचित्
 टिप्पणीनिर्दिष्टे कथांशेऽस्वारस्ये हेतुः प्रदर्शितः (पृ. १०८) । कचि-
 द्विभिन्नयोः कथाक्रमयोः सागञ्जस्य संभाव्यते चेति चिन्ता कृता
 (पृ. ५०-५१, ३०६-३०७) ॥

४ कर्णपरंपरया श्रुतमुदन्तमुपजीव्य, तत्तत्सन्दर्भविशेषेषु भगवत्पादैः
 विरचिततया उल्लिखितानां स्तोत्रप्रकरणादीनां तत्तच्चरितसन्दर्भे अंशतः
 समावेशः कृतः । मध्ये च पञ्चमहास्वादेशु (२२-२६) भगवत्पादीयानि-
 रुक्तिभिरेव भगवत्पादप्रतिपादिते अद्वैतदर्शने प्रतिपाद्यानां अनुबन्धादिफलान्तानां
 विषयाणां क्रमिकः संप्रदहः कृतः । भगवत्पादानां द्वे मूर्ती, एका शङ्कर-
 विजयादिषु शम्भोर्भक्तिंश्चरन्ती वर्णिता अधुना स्मर्यमाणा, द्वितीया तद्विरचित-
 शताधिकग्रन्थरूपा अधुना अनुसन्धीयमाना । द्वे अपि मूर्ती सुदरे
 ग्रन्थस्यास्य आन्तमवलोकनेन ॥

५ प्रसिद्धोऽपि कथाभागः कचित् त्यक्तः—यथा मण्डनमिश्रभगवत्पाद-
 विवादः माधवीयसदानन्दीयशङ्करविजययोरुपलभ्यमानोऽतिविस्तृतः । पूर्वोत्तर-
 मीमांसाविचारात्मकोऽयं विस्तृततया भगवत्पादीयमाप्यग्रन्थेषु उपलभ्यते ।

दुरुद्धशाखविचारपरोऽयं अंशः भाष्यजाताधिगमैकगम्यः पूर्णतयेति तन्न
जोषंभारः आहतः । अन्यत्र विस्तृतयोपलभ्यमानः कथाभागः अतीव
संक्षिप्यत्वात् दत्तः विस्तरे कथानिर्बहणश्रमो महानिति हेतोः । यथा परकीय-
काव्यवेश-कामशास्त्राध्ययन-वार्णाज्यादिकथा माधवीयादावतिविस्तृता, अत्र
तु शङ्कराभ्युदयगतेन जगद्गुरुरत्नमालागतेन चैकैकेन श्लोकेन निर्वाहः कृतः ।
(२९ आ. ६७-१०७)

६ कवित् शङ्करविजयग्रन्थगत वेदान्ततत्त्वनिरूपणमुपेक्ष्य भगवत्पादीय-
ग्रन्थगतेन तत्समागार्यकेन सन्दर्भेण निर्वाहः कृतः । यथा गोविन्दयोगीन्द्राणां
सकाशान्संन्यासं प्राप्य चातुर्मास्यव्रतानुष्ठानकाले ब्रह्मस्वरूपमननप्रक्रियायां
(पृ. ६९) छुरेष्टराय तत्सोपदेशो च (पृ. १३८) ॥

ग्रन्थेऽस्मिन् सङ्कलितेषु २७८७ श्लोकेषु भगवत्पादैर्विरचिताः श्लोकाः
१२३४ । प्राच्यशङ्करविजयादिभ्यस्तत्रोपलभ्यमानपैशानुरूप्यां उद्धृताः श्लोकाः
१३६२ । पूर्वोत्तरकथयोरननुवन्धिनोः संश्लेषणाय कवित्कथासङ्ग्रहणाप्यविरचिताः,
कविद्वन्द्वमुक्ता कथामुत्तमीत्य निबद्धाः (यथा (पृ. ४७) देव्या अनुग्रहप्राप्ति-
विरपक्षाः (पृ. १०९-११४) मातृगर्भावायाः शङ्करस्य च संतादात्मको भागः)
इत्यादिस्य १९१ एव श्लोकाः सङ्कल्यितुः इति पुष्पनाटिका अक्षयस्य सतः
सूत्रस्येवास्ति मे गतिः ॥

एवं यथामतिरुचि सङ्कलितमेतन् ग्रन्थं भावुकानां पुरतः उपस्थापये ।

निबुधाः प्रणम्य मूर्ध्ना बद्ध्वा यः प्रार्थये श्रुतावस्थाम् ।

अर्चयन् दृष्टं दमया निन्दत परतोऽभिनन्दत वा ।

परिवरतः किञ्चिदपि प्रहर्षितमिति प्रमाद इति ।

स्य तान् गगयन् दोषान् शिरोजनभिन्दतास्त गुणान् ॥

अन्ते च स्मरामि मक्त्या त्वन् स्मरणीयान् चित्सुखव्यासावद्यानन्दगिरी-
मन्मथ-उत्सव-राजचूडामणिनिधि-राजमन्दमणिप्रमुक्तान् प्राज्जलान् कारिन्,

यैर्विरचितान् भगवत्पादचरितविवेकप्रबन्धानुपजीव्य ग्रन्थोऽयं प्रकाशितः ।
तथैवास्मिन् सङ्कलने उपयोगितया सर्कीयग्रन्थागारगतभगवत्पादविषयनैक-
ग्रन्थजातानां परिशीलनावकाशं दत्तवद्भ्यो महनीयेभ्यश्च कृतज्ञतां निवेदये ॥

तमिलदेशे अतिदुष्करत्वेनाद्यत्वे प्रथिते संस्कृतग्रन्थमुद्रणे दुष्करता-
चिन्ताया अप्यवकाशमदत्त्वा, ग्रन्थस्यास्य मुद्रणं यथाकालं साधु हृदयङ्गमं
यथा निर्वर्त्य उपकृतवन्तः श्रीरङ्गस्य श्रीवाणीबिठासमुद्रणालयाधिकारिणः ;
विशिष्य तत्र मह्यं मातृकाशोधनादौ प्रतिसंस्कृतौ च परामर्शदानेन मम भारं
लघूकृतवन्तः ब्रह्मश्रीयुत के. एस्. वेङ्कटरामशास्त्रिः श्रावणीयाः ॥

ग्रन्थस्य परिपूर्तये बहूपकृतवद्भ्यः एतेभ्यः प्रणामपुरस्सरां कृतज्ञतां
निवेदये । (१) महनीया ब्रह्मविद्वराः ण्डितराज शास्त्ररत्नाकर ब्रह्मश्रीयुत
सुब्रह्मण्यशास्त्रिः ग्रन्थस्यास्य आमुष्म दत्त्वा मामन्वगृह्णन्त । निसर्गसिद्धा
तेषां शिष्यहिताचरणप्रवणता । तच्च तच्छिष्यीभवनभागधेयं दूरे ममास्मिन् जन्मनि ।
परं ते स्निह्यन्ति दयन्ते च मयि कुतोऽपि । सैवाहेतुकी कृपा आमुष्मलेग्वने
हेतुः । एते प्रणामशतेनाभ्यर्च्यन्ते 'अनुग्राहोऽयं जन एतादृशार्हन्तीसिद्धये'
इति । (२) मदीया गुरुवराः ब्रह्मश्री वेङ्कटसुब्रह्मण्यशास्त्रिपादाः मदीयं
सार्वदिकं सार्वलौकिकं कुशलमाशंसन्ते सदा । समग्रस्य ग्रन्थस्यास्य पूर्वावच्छेदनेन
प्रकाशनयोग्यतां संवादितवतां तेषां करुणैर्बिभरिषि किमपि कर्तुं न पारये,
यावदायुः 'तदनुगृहीतया प्रतिभया यशस्वी जीवामी'ति परं स्मर्तुमीदृशे ।
(३) शाङ्कराभ्युदयकाव्यस्य अड्यार ग्रन्थकोशागारगतस्य प्रतिरूपककरणेन
कार्यभारं लघूकृतवान् मम मित्रं आयुर्वेदाचार्यः बा. वैद्यनाथः, अन्ये च
पुस्तकादिवितरणेनोपकृतवन्तः तेषां कृतज्ञतां नतेन शिरसा निवेदये ॥

ग्रन्थोऽयं मत्पितृचरणस्मरणार्थं प्रवर्तितया संख्या शिमिलिवेङ्कटराम-
शास्त्री ट्स्. नाग्या प्रकाश्यते । चोटदेशे बहुविद्यया मत्पितृचरणाः बाल्य
एव स्वपितुः श्रीकृष्णशर्मणः सकाशादर्थात्स्ववेदशाखाः, चम्पकारण्यक्षेत्र-

मत्पुपितवतां, भरद्वाजकुलतिलकशिवावतारश्रीमदध्ययदीक्षितेन्द्रान्ववाय-
 संभूतानां न्यायेन्दुशेखरादिबहूज्ज्वटग्रन्थकर्तृणां श्रोत्यागराजमखीन्द्राणां पौत्राणां
 शास्त्ररत्नाकर - महोपदेशक - शास्त्रतिलक - महामहोपाध्याय यज्ञसाभिशास्त्रिणां
 प्रेष्ठान्तेवासिनः तेषां सकाशात् समधिगतध्यास्मत्तत्वाः श्रुतिस्मृतीतिहास-
 पुराणदर्शनप्रवचनयापितनिजायुषः सारगर्भितसरलवाग्वैखरीविलासा आसन् ।
 अकामहतश्रोत्रियास्ते प्रातस्स्मरणीयां खामुत्तमां आदर्शभूतां जीविकां अध्ययने
 अध्यापने च व्ययित्वन्तः । एष ग्रन्थसङ्कलनव्यवसायः, सङ्कलनोपयोगिवहु-
 ग्रन्थपरिशीलनव्यवसायश्च तेषां दिग्भूतानां मोदाबहो भवेदिति प्रतीक्षमाणा
 एषा संस्था इदं पथमतया ग्रन्थप्रकाशने प्रवृत्ता प्रथममाद्याचार्यचरितप्रकाशनेन
 धन्यतमामात्मानं संभावयन्ती कामकोटिपीठदिशाङ्करपीठगतानां प्राच्यानां
 बोचेन्द्रसरस्वती विद्यारण्यप्रभृतीनां महनीयानां च चरितसङ्कलनाशां हृदि धत्ते ।
 श्रीगुरुकृपया तत्सर्वं साधु सेत्स्यतीति प्रतीक्षे ॥

अकामहतता तेषां जीवितानन्ददायिनी ।

सन्ततिं समनुकम्य पुष्पात् श्रियमुत्तमाम् ॥

इति पूज्यपितृचरणस्मरणपूर्वकं ग्रन्थमिममुपहरामि ।

२५. तञ्जावूरकुलंतेय,

त्रिशिरःपुरी 620002

6-5-1978

शि. वे. राधाकृष्णशास्त्री ।

वतिष्ठते इतीयं वेदान्तानां मर्यादा' इत्यन्तं वचनजानमतिस्तक्षेपेण समस्तौपनिष-
दार्थसंप्राहकं निवेश्य, ततः क्रमेण तत्रोक्तार्थानां संकलनं, विवरणभाव-
मापन्नानां धन्यान्यस्मिन् प्रकरणमध्ये स्थितानामाचार्यवचनानां निर्देशेन पञ्चखा-
स्वादेषु विहितमस्ति । एते पञ्चास्वादाः आत्यन्तिकीं पञ्चब्रह्मनिवृत्तिमभीप्समानैः
आस्वादनीया विराजन्ते । मण्डनमिश्रैः सह भगवत्पादानां वादकधामागः
प्रसिद्धोऽपि, पूर्वमीमांसामतज्जण्डनस्य आचार्यभाष्यादिप्रौढप्रत्यैकसमधिगम्यत्वात्
नाहं नियम्ये संकलितः । एवं परकायप्रवेशकथानिस्तरोऽपि न निरूपितोऽत्र ॥

कथासंकलने - टिप्पण्यां, मूलप्रदर्शितकथाविसंशदिकथनां तत्तद्ग्रन्थ-
निर्देशपूर्वकं स्वयं प्रतिपादनमभिनिवेशरहिततां स्फुटयति । १ आचार्योपनयना-
नन्तरं शिवगुरोः स्वर्गप्राप्तिः, उतोपनयनात् पूर्वम् २ मातृनिर्वाणानन्तरं प्रयागे
भट्टसमागमः, उत ततः पूर्वम् ३ आचार्याणां सर्वज्ञपीठारोहणं काञ्च्यां,
उत कादमीरे, इत्यादिविभक्तिपक्षयः प्राधान्येन निर्देशमहन्ति । तत्र उपनयना-
नन्तरं शिवगुरोः स्वर्गप्राप्तिः मातृनिर्वाणानन्तरं प्रयागे भट्टसमागमः, काञ्च्यां
सर्वज्ञपीठारोहणमिष्टादिकथाभागस्य संकलने हेतुं, मूलग्रन्थवचनोपश्रामपूर्वकं
हृदयङ्गमया सरण्या प्रतिपादयति टिप्पणी । एवं काञ्च्यामेव भगवत्पादानां
स्थूलशरीरपरित्यागस्य, मठान्नायादीनां च विविच्य कमपि भागमनपलप्य
प्रामाणिक्या पद्धत्या निरूपणमभिनिवेशराहित्येन एकैकप्रतिपादश-
प्रतिपादनं चामाधारणो गुणः टिप्पणस्य लक्ष्यते । एकैकस्मिन्कथास्वादे
भगवत्पादमहिमप्रतिपादकानां प्राचीनआचार्यवर्णीतानां श्लोचानां संकलनं,
ग्रन्थान्ते आचार्यभगवत्पादाष्टोत्तरगतनामभिः स्तुतिध्यास्य निकथस्य परमं
प्रकर्षमातनोति ॥

चोलेषु प्रसिद्धसिमिलिग्रामाभिजनाः आयुर्वेदमित्रः कुलपरम्परागत-
कान्यनिर्माणशक्तिन्तः श्रीराङ्गराचार्यादिषु श्रीजयेन्द्रसरस्वत्यन्तेषु श्रीकामकोटि-
पीठाधिराचार्येषु निरुतिशयमक्तिन्तः ब्रह्मश्रीसंपन्नाः राधाकृष्णराक्षिमहोदयाः
बहुतरशतग्रन्थपरिचयेन सटिप्पणमिमं सद्ग्रन्थस्वादनीयं श्रीराङ्गरविजयमकरन्द-

निबन्धे निर्माय, पूज्यानां भाग्यनादिसङ्गन्धोपदेशोनास्तिककुलजीवात्मानं विदित-
शास्त्रद्वयानां स्वपितृपादानां श्रीवेङ्कटरामशास्त्रिपादानां स्मारकतया कल्पित-
निधिद्वारा प्रकाश्य, श्रीमच्छङ्करभगवत्पादकैङ्कर्यमनुतिष्ठन्तीति महदिदं
चिरपरिचिन्मयं मम प्रमोदोद्बन्धं वर्त्तने । आचार्यवरणानुवहेण तेषां सम्भातृकाणां
यान्त्रिकसाभिभूतिः श्रेयसां परंपरा च मूयादिति भगवत्पादान् प्रार्थये ॥

8, रङ्गायनप्रहारः,
कुम्भयोगम्,
27-4-76. }

विदुषामनुवरः,

वे. सुब्रह्मण्यशास्त्री.

प्रार्थना

मुद्राकरकरावतकातयऽधरमलिनः ।

विरेलाऽपगतं लीनां तां निधत्त सके सके ॥

शोधयत चैतानि ।

पृष्ठे	पङ्क्तौ	अनुदः	शुद्धः पाठः
9	22	व्यासावलकवि	व्यासावलपरकवि
69	21	यर्गकलि	यर्गकाले
108	20	गतवति	गतवद्भिः
117	18	यमुनाएकतः	यमुनाएकतः 20-21, गङ्गाएकतः
138	16	लुनिकतः	लुनिकतः 1
293	22	कस्याण्णुष्टिततः	मन्त्रमातृकापुष्पमादास्ततः
336	19	माधवीयः	माधवीय —

श्रीभक्तपरमहंसपरिव्राजकाचार्य-वर्णमयप्रतिष्ठापक

श्रीशङ्करभगवत्पादाचार्याणां

कालव्यां संपद्यमाने जयन्ती महामहे

श्रीशङ्करभगवत्पादानां श्रीकाञ्चीकामस्तोत्रपीठाधिष्ठाने

नवपण्डितमण्डपाधिपतया सिद्धासनाभिधितानां

श्रीजयेन्द्रसरस्वती श्रीपादानां

तुरीयाधमप्रवेश रजतजयन्तपुत्सववत्सरप्रथमोपायनतया

श्रीशङ्करभगवत्पादकीर्तिस्तंभप्रतिष्ठावसरे

श्रीचरण चरण कमलयोः

साष्टाङ्गपणामं इमं ग्रन्थं उपहरामः





श्रीमत्परमहंसपरिव्रजकाचार्यवर्य श्रीकाशीकामकोटिपीठधिपति श्रीमद्गुरु
श्रीशङ्कराचार्य श्रीजयेन्द्रसरस्वती श्रीपादाः

श्रीशङ्करविजयमकरन्दस्य सङ्कलेने मूलभूतानां ग्रन्थानां परिचयः ।

१ पुराणानि :-

शिवरहस्यम्	लिङ्गपुराणम्
कूर्मपुराणम्	वायुपुराणम्
भविष्योत्तरपुराणम्	शिवपुराणम्
मार्कण्डेयसंहिता	

२ शङ्करविजयग्रन्थाः -

१ बृहच्छङ्करविजयः - चित्सुखाचार्यविरचितः । अस्य केचनैवांशाः पूर्वतनैः स्वकीयेषु ग्रन्थेषु उद्धृताः उपलभ्यन्ते । न पूर्णतया ॥

२ प्राचीनशङ्करविजयः - अस्यापि केचनैवांशा उपलभ्यन्ते ॥

३ ब्रह्मानन्दीयशङ्करविजयः - सर्वज्ञात्मश्रीवरणानां शिष्यो गणपतो ब्रह्मानन्दः स्वान्तेवासिने योगानन्दाय भगवत्पादकथां विदूषोति दशसहस्राधिकैः पद्यैः । अस्य अमुद्रितस्य हस्तलिखिता मातृका कुम्भघोणस्य महादेवशास्त्रिनिकटे उपलभ्यते । केचन तत उद्धृता अंशाः श्रीभगवत्पूज्यपादपूजाकल्पे महादेवशास्त्रिभिः मुद्रिताः । मदवञ्जकनाय तैर्दत्ता सा मातृकेति तेभ्यो धन्यवादः ।

४ व्यासाचलीयः शङ्करविजयः । श्रीकाशीकामकोटिपीठाधिपाः (१४९८-१५०७ क्रिस्तुशके) महादेवेन्द्रसरस्वती श्रीपादाः अस्य कर्तारः । व्यासाचलगुह्याया निरन्तरस्थित्या व्यासाचल इति प्रसिद्धा एते । मदरास गवर्नमेण्ड ओरियेण्टल् मानुस्क्रिप्ट्स लैब्रेरी द्वारा प्रकाशितोऽयं ग्रन्थः ।

५ भानन्दगिरीयः शङ्करविजयः - भनन्तानन्दगिरिनाम्ना भगवत्पादान्ते-

वासिना प्रयितः । सेण्टर् आफ् अड्वान्स्ड् स्टडि इन् फिलसफि,
यूनिवर्सिटि आफ् मद्रास् द्वारा प्रकाशितः ।

६ माधवीयशङ्करविजयः — संक्षेपशङ्करविजयाख्यः डिण्डिमद्वैत-
राज्यलक्ष्म्याख्य व्याख्याद्वयोपेतः ।

७ चिद्विलासीयः शङ्करविजयविलासः चिद्विलासविज्ञानकन्द-
संवादात्मकः ।

८ शाङ्करदिग्विजयसारः — सारस्वतसदानन्दविरचितः हुन्दुम्याख्य-
व्याख्यायुतः ।

९ गोविन्दनाथोप श्रीमच्छङ्कराचार्यचरितम्-तिरुप्पुणिचुरतः दिवाकर
द्विजेन्द्रेण प्रकाशितम् ।

१० केरलीयशङ्करविजयम्—सुपमादी उदाह्रियमाणमेतत् तावतांशेन
उपलभ्यते । न पूर्णोऽवलोकि ।

३ काव्यानि :-

१ पतञ्जलिचरितम् — रामभदरीक्षितविरचितम् । पतञ्जलेश्वरितं
मुख्यमत्र । स्वशिष्यस्य गीडस्यानुग्रहाय चन्द्रशर्मरूपेण पुनरुत्थायतारं
गीडानुग्रहं यस्याश्रमस्वीकरणेन गोविन्दभगवत्पादाख्यया शङ्करानुग्रहं च
प्रप्नोति काव्यमिदम् ।

२ शङ्करान्युदयम्—राजचूडामणिदीक्षितविरचितम् । सहृदयायां
मूलमात्रं मुद्रितं समग्रम् । अड्यार कोशालये पञ्चाध्यायपर्यन्ता सव्याख्या
मातृकोपलभ्यते ।

३ गुरुवंशकाव्यम् । विद्वद्वाल्मकीकशील्वरमणशास्त्रिप्रणीतम् । सप्तम-
सर्गास्तं सव्याख्यं, मूलमात्रं समग्रं च श्रीवाणीविजयसमुद्रणालयेन प्रकाशितम् ।

शृङ्गेरी जगद्गुरु श्रीसच्चिदानन्दभारती (१७७२-१८१४) श्रीपादानामाज्ञया प्रणीतमिदम् । आदिमं सर्गद्वयं भगवत्पादचरितं वर्णयति ।

४ शङ्करमन्दारसौरभः—नीलवपुःकृतः शङ्करमन्दारसौरभसमीराख्यया व्याख्यया युतः अमुदितः । मद्रुहकर श्री वा. इ. सुब्रह्मण्यशास्त्रिपादसकाशा-
त्प्राप्ता अस्य हस्तलिखिता मातृका ।

५ आचार्यदिग्गजयः ।

४ भगवत्पादस्तुतिग्रन्थाः—

१ तोटकाष्टकम्—आनन्दगिरि (तोटक) विरचितम् ।

२ जगद्गुरुमहात्मनः—सदाशिवब्रह्मदेवसूरस्वतीविरचितः काम-
कोटिपीठाधिप—आत्मबोधेन्द्रसरस्वतीश्रीपादानां नाथनया कृतः । कामकोटि-
पीठाधिपगुरुपरंपरावर्णनात्मकेऽस्मिन्ग्रन्थे प्रथमे अथर्वशिखण्डलोकाः भगवत्पाद-
चरितं वर्णयन्ति । श्रीशङ्करविजयमकरन्दः एतद्व्युत्पन्नां कथाकारिकामैव
सर्वात्मना चरितसन्निवेशने अनुसरति । स्वव्याख्यया व्याख्या सुप्रभा आत्म-
बोधेन्द्रसरस्वतीश्रीचरणैः कृता प्राचीनानां बहूनां शङ्करविजयादीनां उदाहरणेन
शङ्करचरितसन्निवेशो बहूपकरोति ।

३ पुण्यश्लोकमञ्जरी—व्यासावल्लभादेवेन्द्रसरस्वतीप्रशिष्यैः श्रीसर्वज्ञ-
सदाशिवबोधेन्द्रसरस्वतीश्रीपादैः कामकोटिपीठाधिपैः आत्मनः प्राक्तनानां ५५
आचार्याणां पुण्यश्लोकानां जननस्थल-दीक्षानाम-पितृनाम-सिद्धिस्थलादिस्मरणार्थं
वृत्ता ।

४ भगवत्पादसततिः—जगन्नाथकवि विरचिता श्लोकसततिः । शङ्कर-
जयन्त्युपहारे संकलिता ।

५ यतिसार्वभौमोपहारः—शङ्करकिङ्कर-महानन्दकर्मन्दिनरकण्ठीरवकवि-
प्रणीतः अशीतिश्लोककृतकः । शङ्करजयन्त्युपहारे संकलितः ।

वासिना प्रयितः । सेण्टर् आफ् अड्वान्स्ड स्टडि इन् फिलासफि,
यूनिवर्सिटि आफ् मद्रासु द्वारा प्रकाशितः ।

६ माधवीयशङ्करविजयः — संक्षेपशङ्करविजयाख्यः डिण्डिमाद्वैत-
राज्यलक्ष्याख्य व्याख्याद्वयोपेतः ।

७ विद्विज्यसीयः शङ्करविजयविलासः विद्विज्यसविज्ञानकन्द -
संवादात्मकः ।

८ शङ्करदिग्विजयसारः — सारसतसदानन्दविरचितः दुन्दुभ्याख्य-
व्याख्यायुतः ।

९ गोविन्दनाथोयं श्रीमच्छङ्कराचार्यचरितम्-तिरुप्पुणितुरतः दिवाकर
द्विजेन्द्रेण प्रकाशितम् ।

१० केरलीयशङ्करविजयम्—सुपमादौ उदाह्रियमाणमेतत् तावतांशेन
उपलभ्यते । न पूर्णं ग्रन्थोऽवलोक्यते ।

३ काव्यानि :-

१ पतञ्जलिचरितम् — राममदरीक्षितविरचितम् । पतञ्जलेश्वरितं
मुख्यमत । स्वशिष्यस्य गौडस्यानुग्रहाय कन्दसर्मरूपेण पुनरुत्पाद्यतारं
गौडानुग्रहं यत्नाश्रमश्रीकरणेन गोविन्दभगवत्पादाख्यया शङ्करानुग्रहं च
प्रसीति काव्यमिदम् ।

२ शङ्कराम्बुदयम्—राजचूडामणिरीक्षितविरचितम् । सहृदयायां
मूलमात्रं मुद्रितं समग्रम् । अड्यार कोसालये पञ्चाध्यायपर्यन्ता सन्याख्या
मातृकोपलभ्यते ।

३ गुरुवंशकाव्यम् । विद्वद्वाल्मकीश्रीकृष्णशास्त्रिप्रणीतम् । सप्तम-
सर्गांतं सन्याख्यं, मूलमात्रं समग्रं च श्रीवाणीविद्यासमुद्रणाज्येन प्रकाशितम् ।

शृङ्गेरी जगद्गुरु श्रीसच्चिदानन्दभस्वरी (१७७२-१८१४) श्रीपादानामाज्ञया प्रणीतमिदम् । आदिमं सर्गश्रयं भगवत्पादचरितं वर्णयति ।

४ शङ्करभन्दारसौरभः—नीलकण्ठकृतः शङ्करभन्दारसौरभसमीराख्यया व्याख्यया युतः अमुदितः । महारुक्मिणी श्री वा. इ. सुब्रह्मण्यशास्त्रिपादसकाशा-
प्राप्ता अस्य हस्तलिखिता मातृका ।

५ आचार्यदिग्गजयः ।

४ भगवत्पादस्तुतिग्रन्थाः—

१ तोटकाष्टकम्—आनन्दगिरि (तोटक) विरचितम् ।

२ जगद्गुरुलामालास्तवः—सदाशिवब्रह्मेन्द्रसरस्वतीविरचितः काम-
कोटिपीठाधिप—आत्मबोधेन्द्रसरस्वतीश्रीपादानां नाथनया कृतः । कामकोटि-
पीठाधिपगुरुपरंपरावर्णिनात्मकेऽस्मिन्ग्रन्थे प्रथमं वर्षांशशृङ्गलोकाः भगवत्पाद-
चरितं वर्णयन्ति । श्रीशङ्करविजयमकरन्दः एतद्व्याख्यां कथाकारिकायां
सर्वात्मना चरितसन्निवेशने अनुसरति । स्वस्यास्य व्याख्या सुवमा आत्म-
बोधेन्द्रसरस्वतीश्रीचरणैः कृता प्राचीनानां बहूनां शङ्करविजयादीनां उदाहरणेन
शङ्करचरितसन्निवेशो बहूपकरोति ।

३ पुण्यश्लोकमञ्जरी—व्यासावल्लभह्लादेवेन्द्रसरस्वतीप्रशिष्यैः श्रीसर्वज्ञ-
सदाशिवबोधेन्द्रसरस्वतीश्रीपादैः कामकोटिपीठाधिपैः आत्मनः प्राक्तनानां ५५
आचार्याणां पुण्यश्लोकानां जननस्थल-दीक्षानाम-पितृनाम-सिद्धिस्थलादिस्मरणार्थं
रुता ।

■ भगवत्पादसप्ततिः—जगन्नाथकवि विरचिता श्लोकसप्ततिः । शङ्कर-
जयन्तुपहारे सङ्कलिता ।

५ यतिसार्वभौमोपाहारः—शङ्करकिङ्कर-ब्रह्मज्ञानद्वर्गमन्दिनरत्नपीठरत्नवि-
प्रणीतः अशीतिश्लोकव्यात्मकः । शङ्करजयन्तुपहारे संकलितः ।

६ जगद्गुरुपारंपर्यस्तुतिः — कूडलीशृंगेरिमठीया । गुरुपरंपरानाम-
मालायुता । श्रीमज्जगद्गुरु कूडली शृंगेरीमहासंस्थानेन प्रकाशिता ।

७ शतश्लोकी — पौढ्यं रामशालिबृता ।

८ गुर्यष्टकम् — चित्तुत्वाचार्यविरचितम् ।

९ गुर्यष्टकम् — ब्रह्मविद्यायां प्रकाशितं अज्ञातवर्त्मकम् ।

१० श्रीशङ्करार्यपदावलम्बनस्तोत्रम् — जगद्गुरु श्रीसच्चिदानन्दशिवाभिनय-
मृत्सिंहभारतीस्वामिविरचितम् ।

११ गोवर्धनपीठजगद्गुरुनाममालास्तोत्रम् ।

१२ वासनादेहस्तुतिः भगवत्पादानामतिमानुषचर्यास्तवनपरा ।

१३ श्रीशङ्कराचार्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् ।

१४ श्रीशङ्करभगवत्पादाचार्याष्टोत्तरशतनामावलिः महामहोपाध्याय पद्मा-
नाहु गणपतिशालिभिः रचिता । शङ्कराय नमः इति पङ्क्त्याः प्रत्यक्षर-
मष्टादशभिः नामभिः सङ्कलिता ।

१५ श्रीशङ्कराचार्यचतुर्विंशतिनामावली ।

१६ श्रीशङ्करभगवत्पादाचार्यसहस्रनामस्तोत्रम् — हिन्दुमतकलापात्रचार-
संघप्रकाशितम् ।

१७ श्रीशङ्करभगवत्पादसहस्रनामस्तोत्रम् — श्रीभाष्यस्वामिप्रणीतम् ।

१८ शङ्करभगवत्पादपूजाकल्पः ।

१९ इन्मूचदष्टः कोशः — शृंगगिरिगुरुपरंपरास्तोत्रम् ।

५ भगवत्पादशिष्यप्रणीताः ग्रन्थाः —

१ द्वास्तामलकीयम्

द्वास्तामलकाचार्यप्रणीतम्

२ श्रुतिसारसमुद्धरणम्

तोडकाचार्यप्रणीतम्

३ नैष्कर्म्यसिद्धिः	सुरेश्वराचार्यप्रणीता
४ बृहदारण्यकोपनिषद्वातिकम्	सुरेश्वराचार्यप्रणीतम्
५ तैत्तिरीयोपनिषद्वातिकम्	सुरेश्वराचार्यप्रणीतम्
६ पञ्चपादिका टीका	पञ्चपादाचार्यप्रणीता
७ संक्षेपशारीरकम्	सर्वज्ञात्ममुनिप्रणीतम्

६ आचार्यम्मृतिदा इतरे ग्रन्थाः —

स्वकीयग्रन्थेष्वदावन्ते मध्ये च भाग्यत्पादानां तत्पूर्वाचार्याणां च प्रणतिः कृता प्राप्यैर्बहुभिराचार्यैः । तैः कृताः प्रणतिश्लोकाः प्रत्यस्मादमादावन्ते च सन्दृग्धाः भाग्यत्पादादीनां अनुग्रहलाभाय, तेषां ग्रन्थकर्तृणां पुण्यस्मरणाय च अस्मिन् ग्रन्थे । ग्रन्थनाम ग्रन्थकर्तृनाम च यथोद्धरणार्थं उल्लिख्यते ।

- १ द्विविडात्रेयदर्शनम् — पोलंगं रामशास्त्री ।
- २ शारीरकमीमांसाभाष्यवार्तिकम् — अमिनव द्विविडाचार्याभिध बालकृष्णानन्दसरस्वतीस्वामिनः ।
- ३ बालमनोरमा — सिद्धान्तकौमुदीव्याख्या — वासुदेवदीक्षितः ।
- ४ मटराब्रह्मवः — अप्पय्यदीक्षितेन्द्राः ।
- ५ ब्रह्मसूत्रानुगुण्यसिद्धिः — कुरुङ्गुळं कृष्णशास्त्री ।
- ६ ब्रह्मविद्याभरणम् — अद्वैतानन्दसरस्वतीस्वामिनः ।
- ७ संक्षेपशारीरकटीका तत्त्वबोधिनी — नृसिंहाश्रमस्वामिनः ।
- ८ तैत्तिरीयोपनिषद्भाष्यटीका — बालकृष्णानन्दसरस्वतीस्वामिनः ।
- ९ भाष्यमानुप्रमा — मट्टय्यवक्ताशास्त्री ।
- १० अंबास्तवव्याख्या — अर्धनारीश्वरदीक्षितः ।

- ११ किरणावली—सोपानपञ्चकव्याख्या बालकृष्णानन्दसरस्वतीस्वामिनः ।
 १२ भामतीतिलकम्—अष्टात्सूरिः ।
 १३ मञ्जरी—षट्पदीस्तव्याख्या—शङ्करानन्दतीर्थस्वामिनः ।
 १४ हरिहराद्वैतभूषणम्—बोधेन्द्रसरस्वतीस्वामिनः ।
 १५ वेदान्तकल्पलतिका—मधुसूदनसरस्वतीस्वामिनः ।
 १६ सिद्धान्तलेशसंग्रहः—अप्ययदीक्षितेन्द्राः ।
 १७ चित्सुखी—चित्सुखाचार्याः ।
 १८ सिद्धान्तविन्दुः—मधुसूदनसरस्वतीस्वामिनः ।
 १९ अद्वैतामृतबोधः ।
 २० अपरोक्षानुभूतिदीपिका—विद्यारण्यस्वामिनः ।
 २१ अद्वैतभूषणम्—शङ्करब्रह्मसूत्रभाष्यव्याख्या—बोधेन्द्रसरस्वती-
 स्वामिनः ।
 २२ पञ्चपादिकाविवरणम्—प्रकाशात्मश्रीचरणाः ।
 २३ तत्त्वशुद्धिः—ज्ञानधनपादाः ।
 २४ आचार्यप्रशस्तिः—(ब्रह्मविद्या) श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीश्रीपादाः ।
 २५ सुरेश्वरप्रशस्तिः—श्रीभाष्यस्वामिनः ।
 २६ वार्तिककारो नैष्कर्म्यसिद्धिश्च—श्रीभाष्यस्वामिनः (श्रीसुरेश्वराचार्य-
 जीवितस्मरणपबन्धमालायाम्)
 २७ मूकपञ्चशती—मूककविः ।

७ इतरे कथाशेषकारकाः ग्रन्थाः—

- १ भारतगीतम् आर्. वी. कृष्णमाचार्यः (सहृदया) ।
- २ नटेशविजयम्—वेङ्कटकृष्णदीक्षितः ।
- ३ सृष्टिप्रकाशम्—वैद्यनाथदीक्षितः ।

- ४ कालध्यां आर्यावाशङ्करभगवत्पादालये शिलालेखः ।
 ५ श्रीमुखदर्पणम्—शिवरामसूरी ।
 ६ सुधन्वलेखः—विमर्शः—राजराजेश्वराश्रमश्रीचरणैः प्रकाशितः ।
 ७ ज्योतिर्मठीयमठान्नाय महाभानुशासनम् ।

८ शृङ्गगिरिमठान्नायः ।

९ संक्षेपशरीरकोपोद्घातः रामनाथद्विवेदी

१० न्यायरत्नदीपावली आनन्दानुभवाचार्यः

११ सौन्दर्यलहरी व्याख्या सौभाग्यवर्धिनी

१२ " अरुणामोदिनी

१३ " आनन्दगिरीया

१४ " पदार्थचन्द्रिका

१५ सुरेश्वराचार्यजीवितस्मरणम् अखिलभारतगङ्गासेवासमितिः

१६ कालटी "

१७ ब्रह्मसिद्धेरुपोद्घातः कुम्पुस्वामिशाली

१८ अद्वैतग्रन्थकोशः इष्टसिद्धीन्द्रसरस्वतीस्वाभिनामन्तेवासी

८ भगवत्पादैर्विरचिताः ग्रन्थाः —

१ भाष्यग्रन्थाः —

१ भगवद्गीताभाष्यम्

५ भाष्यद्वयस्तिकाभाष्यम्

२ तैत्तिरीयोपनिषद्भाष्यम्

६ महासूत्रभाष्यम्

३ इत्यामलकीयभाष्यम्

७ सनत्सुजातीयभाष्यम्

४ विष्णुसहस्रनामभाष्यम्

२ स्तोत्रग्रन्थाः -

- | | |
|----------------------------|------------------------------------|
| ८ सुब्रह्मण्यमुजङ्गम् | ३१ लक्ष्मीनृसिंहकरावलम्ब |
| ९ देवीमुजङ्गम् | (करुणारस)स्तोत्रम् |
| १० कमकधारास्तोत्रम् | ३२ नरसिंहाष्टकम् |
| ११ अष्ट्युताष्टकम् | ३३ दक्षिणामूर्तिस्तोत्रम् |
| १२ गुरुपादुकापञ्चकम् | ३४ दक्षिणामूर्त्यष्टकम् |
| १३ नर्मदाष्टकम् | ३५ निर्गुणमानसपूजा |
| १४ काशीपञ्चकम् | ३६ दक्षिणामूर्तिवर्णमाळास्तोत्रम् |
| १५ गङ्गाष्टकम् | ३७ भार्याष्टकम् |
| १६ मणिकर्णिकाष्टकम् | ३८ रत्नपुष्पाञ्जलिस्तोत्रम् |
| १७ द्वादशलिंगस्तोत्रम् | ३९ शिवानन्दलहरी |
| १८ वेदसारशिवस्तोत्रम् | ४० शिवपादादिकेशान्त- |
| १९ शिवनामवल्गुष्टकम् | वर्णनस्तोत्रम् |
| २० शिवपञ्चाक्षरस्तोत्रम् | ४१ शिवकेशादिपादान्त- |
| २१ अक्षरपूर्णाष्टकम् | वर्णनस्तोत्रम् |
| २२ कालभैवाष्टकम् | ४२ सुवर्णमाळास्तुतिः |
| २३ पट्पदी | ४३ सांबदशश्लोकी |
| २४ शिवमुजङ्गम् | ४४ उमामहेश्वरस्तोत्रम् |
| २५ विष्णुमुजङ्गम् | ४५ अम्बरावाष्टकम् |
| २६ गोविन्दाष्टकम् | ४६ अर्धनारीश्वरस्तवः |
| २७ कृष्णाष्टकम् | ४७ आनन्दलहरी |
| २८ मातृपञ्चकम् | ४८ त्रिपुरसुन्दरीमानसपूजास्तोत्रम् |
| २९ यमुनाष्टकम् (प्रथमं) | ४९ शारदापुञ्जम् |
| ३० यमुनाष्टकम् (द्वितीयम्) | ५० गौरीदशकम् |

५१ भवानीभुजङ्गम्	६५ शिवपञ्चाक्षरनक्षत्रमालास्तोत्रम्
५२ हरिमीडेस्तुतिः	६६ कल्याणवृष्टिस्तवः
५३ मोनाक्षीपञ्चरत्नस्तोत्रम्	६७ शिवपराशरपञ्चमापणस्तोत्रम्
५४ मीनाक्षीस्तोत्रम्	६८ देवीचतुष्पष्टमुपचारपूजास्तोत्रम्
५५ त्रिपुरसुन्दर्यष्टकम्	६९ मन्त्रमातृकापुष्पमालास्तवः
५६ रामभुजङ्गम्	७० इषामलानक्षत्रमालिका
५७ हनुमत्पञ्चरत्नम्	७१ त्रिपुरसुन्दरीवेदपादस्तवः
५८ गणेशपञ्चरत्नम्	७२ दशमीवृत्तिहपञ्चरत्नस्तवः
५९ गणेशभुजङ्गम्	७३ पाण्डुरङ्गाष्टकम्
६० रङ्गनाथाष्टकम्	७४ भगवन्मानसपूजा
६१ मातृकापुष्पमालास्तोत्रम्	७५ जगन्नाथाष्टकम्
६२ नक्षत्रमालिका	७६ ललितापञ्चरत्नम्
६३ मृत्युञ्जपमानसिकपूजास्तोत्रम्	७७ श्रीमत्कमस्तवः
६४ विष्णुपादादिकेशान्तस्तोत्रम्	७८ सौन्दर्यकहरी

(भक्त आर्पाष्टकं रत्नपुष्पाञ्जलिस्तोत्रं च नैपालपनकीय तोशागाराद-
 ल्पं श्री सि. आर्. स्वामिनापार्कमहोदयेन प्रकाशितम् । नरसिंहाष्टकं,
 श्रीमत्कमस्तवः, शुरुमादुकापञ्चकं च ब्रह्मविद्यायां, मातृपञ्चकं शङ्करचरित-
 निबन्धेषु च प्रकाशितम् । अन्यसर्वे श्रीरङ्गस्वशणीविजयसमुद्रपालय प्रकाशित
 शाङ्करमन्यावली — जगद्गुरु मन्त्रमालातः, कामकोटिकेशस्थान प्रकाशित-
 शाङ्करस्तोत्रप्रणयेभ्यश्च सङ्कलितम् ।)

३ वेदान्तादिप्रकरणग्रन्थाः —

७९ प्रपञ्चसारः	८२ योगतारावली
८० निर्वाणपञ्चकम् (अद्वैतपञ्चरत्नं आत्मपञ्चकम् च)	८३ स्वात्मनिरूपणम्
८१ दशसूत्री (निर्वाणदशकम्)	८४ विवेकचूडामणिः
	८५ निर्वाणपट्टकम्

२ स्तोत्रग्रन्थाः -

- | | |
|----------------------------|-----------------------------------|
| ८ सुब्रह्मसुजङ्गम् | ३१ लक्ष्मीनृसिंहकरावलम्ब |
| ९ देवीसुजङ्गम् | (करुणारस)स्तोत्रम् |
| १० कनकधारास्तोत्रम् | ३२ नरसिंहाष्टकम् |
| ११ अष्टुताष्टकम् | ३३ दक्षिणामूर्तिस्तोत्रम् |
| १२ गुरुपादुकापञ्चकम् | ३४ दक्षिणामूर्त्यष्टकम् |
| १३ नर्मदाष्टकम् | ३५ निर्गुणमानसपूजा |
| १४ काशीपञ्चकम् | ३६ दक्षिणामूर्तिवर्णमाळास्तोत्रम् |
| १५ गङ्गाष्टकम् | ३७ भार्याष्टकम् |
| १६ मणिकर्णिकाष्टकम् | ३८ रत्नपुष्पाङ्गलितोत्रम् |
| १७ द्वादशलिङ्गस्तोत्रम् | ३९ शिवानन्दलहरी |
| १८ वेदसारशिवस्तोत्रम् | ४० शिवपादादिकेशान्त- |
| १९ शिवनाथकल्पष्टकम् | वर्णनस्तोत्रम् |
| २० शिवपञ्चाक्षरस्तोत्रम् | ४१ शिवकेशादिपादान्त- |
| २१ अननूपर्णाष्टकम् | वर्णनस्तोत्रम् |
| २२ कालभैवाष्टकम् | ४२ सुवर्णमाळास्तुतिः |
| २३ षट्पदी | ४३ सावदशस्त्री |
| २४ शिवसुजङ्गम् | ४४ उग्रामहेश्वरस्तोत्रम् |
| २५ विष्णुसुजङ्गम् | ४५ भ्रमराष्टकम् |
| २६ गोविन्दाष्टकम् | ४६ अर्चनारीश्वरस्तवः |
| २७ कृष्णाष्टकम् | ४७ आनन्दलहरी |
| २८ मातृपञ्चकम् | ४८ विपुलसुन्दरीमानसपूजास्तोत्रम् |
| २९ यमुनाष्टकम् (प्रथमं) | ४९ शारदासुजङ्गम् |
| ३० यमुनाष्टकम् (द्वितीयम्) | ५० गौरीदशकम् |

- | | |
|----------------------------------|--|
| ५१ भवानीभुजङ्गम् | ६५ शिवपञ्चाक्षरनक्षत्रमालास्तोत्रम् |
| ५२ हरिमीढेस्तुतिः | ६६ कल्याणवृष्टिस्तवः |
| ५३ मीनाक्षीपञ्चरत्नस्तोत्रम् | ६७ शिवानुराधकुमारपणस्तोत्रम् |
| ५४ मीनाक्षीस्तोत्रम् | ६८ देवीचतुष्टयष्टपुष्पवारपूनास्तोत्रम् |
| ५५ त्रिपुरसुन्दर्यष्टकम् | ६९ मन्त्रमातृकापुष्पमालास्तवः |
| ५६ रामभुजङ्गम् | ७० श्यामलानवरत्नमालिका |
| ५७ हनुमत्पञ्चरत्नम् | ७१ त्रिपुरसुन्दरीवेदपादस्तवः |
| ५८ गणेशपञ्चरत्नम् | ७२ लक्ष्मीनृसिंहपञ्चरत्नस्तवः |
| ५९ गणेशभुजङ्गम् | ७३ पाण्डुरङ्गाष्टकम् |
| ६० रत्नापाष्टकम् | ७४ भगवन्मानसपूजा |
| ६१ मातृकापुष्पमालास्तोत्रम् | ७५ जगन्नायाष्टकम् |
| ६२ नवरत्नमालिका | ७६ ललितापञ्चरत्नम् |
| ६३ मृत्युञ्जयमानसिकपूजास्तोत्रम् | ७७ श्रीमत्कमस्तवः |
| ६४ त्रिगुणादादिकेशान्तस्तोत्रम् | ७८ सौन्दर्यलहरी |

(अत्र आर्षाष्टकं रत्नपुष्पाञ्जलिस्तोत्रं च नेपालराजकीयकोशागारात्
कम्बं श्री सि. आर्. स्वामिनारायणमहोदयेन प्रकाशितम् । नरसिंहाष्टकं,
श्रीमत्कमस्तवः, गुरुपादुकापञ्चकं च असविद्याया, मातृपञ्चकं शाङ्करचरित-
निबन्धेषु च प्रकाशितम् । अन्त्यसर्वे श्रीरङ्गस्वामीविद्यासमुदणालय प्रकाशित
शाङ्करप्रत्यावली-जगद्गुरु प्रणमालातः, कमकोटिकोशस्थान प्रकाशित-
शाङ्करस्तोत्रप्रणयस्यैव सहकृतम् ।)

३ वेदान्तादिप्रकरणग्रन्थाः -

- | | |
|--|--------------------|
| ७९ प्रपञ्चसारः | ८२ योगतारवली |
| ८० निर्वाणपञ्चकम् (अद्वैतपञ्चरत्नं
आत्मपञ्चकम् च) | ८३ स्वात्मनिरूपणम् |
| ८१ दशश्लोकी (निर्वाणदशकम्) | ८४ विवेकचूडामणिः |
| | ८५ निर्वाणपट्टकम् |

८६ अद्वैतानुभूतिः	१०३ स्वात्मप्रकाशिका
८७ ब्रह्मानुचिन्तनम्	१०४ स्वरूपानुसन्धानम्
८८ सदाचारानुसन्धानम्	(विज्ञाननीका)
८९ मनीषापञ्चकम्	१०५ मायापञ्चकम्
९० तत्त्वोपदेशः	१०६ शतश्लोकी
९१ वाक्यवृत्तिः	१०७ प्रौढानुभूतिः
९२ धन्याष्टकम्	१०८ ब्रह्मज्ञानावलीमाला
९३ जीवनमुक्तानन्दलहरी	१०९ निर्वाणमञ्जरी
(शिवानन्दलहरी)	११० प्रश्नोत्तररत्नमालिका
९४ यतिपञ्चकम् (कौपीनपञ्चकम्)	१११ एकश्लोकी
९५ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः	११२ भक्तगोविन्दम्
९६ अपरोक्षानुभूतिः	११३ बालबोधसंग्रहः
९७ प्रबोधसुधाकरः	११४ त्रिपुरी
९८ उपदेशसाहस्री गद्यप्रबन्धः	११५ अनुभवश्लोकः
(सकलवेदोपनिषत्साधेयपदेश- साहस्री)	११६ सहजाष्टकम्
९९ उपदेशसाहस्री पद्यप्रबन्धः	११७ चिदानन्दारमकस्तोत्रम्
१०० पञ्चीकरणम्	११८ सोपानपञ्चकं
१०१ आत्मबोधः	(उपदेशपञ्चकं, साधन- पञ्चकं, अद्वैतपञ्चकं वा)
१०२ दुर्वासनाप्रतीकारदशकम्	

एष दुर्वासनाप्रतीकारदशकं, बालबोधसंग्रहाद्याः पञ्च च (११३-११७) प्रसविद्यातः सङ्गृहीताः । अन्ये शाङ्करग्रन्थावली — जगद्गुरुग्रन्थमालातः ।

भगवत्पादविरचिताः सङ्कलनेऽस्मिन् अनुदाहृताः, मुद्रिता अमुद्रिता-
श्चेतरे ग्रन्था नामतो निर्दिश्यन्ते ।

१ भाष्यग्रन्थाः—

- | | |
|---------------------------|-------------------------------------|
| १ ईशोपनिषद्भाष्यम् | ९ बृहदारण्यकोपनिषद्भाष्यम् |
| २ केनोपनिषत्पदभाष्यम् | १० नृसिंहपूर्वतापिन्युपनिषद्भाष्यम् |
| ३ केनोपनिषद्वाक्यभाष्यम् | ११ नृसिंहोत्तरतापिन्युपनिषद्भाष्यम् |
| ४ कठोपनिषद्भाष्यम् | १२ श्वेताश्वतरोपनिषद्भाष्यम् |
| ५ प्रश्नोपनिषद्भाष्यम् | १३ अथर्वशिखोपनिषद्भाष्यम् |
| ६ मुण्डकोपनिषद्भाष्यम् | १४ अथर्वशिरोपनिषद्भाष्यम् |
| ७ ऐतरेयोपनिषद्भाष्यम् | १५ ब्रह्मसूत्र्युपनिषद्भाष्यम् |
| ८ छान्दोग्योपनिषद्भाष्यम् | १६ सर्वोपनिषत्सारः |

२ व्याख्याग्रन्थाः—

- | | |
|--|----------------------|
| १७ ज्ञानाङ्कुशव्याख्या विशरणम् | २० पानञ्जल्योगसूत्र- |
| १८ ललितात्रिशतौभाष्यम् | भाष्यविशरणम् |
| १९ आपस्तम्बवर्मसूत्र (अध्यात्मवट्) भाष्यम् | |

३ इतरे प्रकरणग्रन्थाः—

- | | |
|--|------------------------------|
| २१ लघुवान्यवृत्तिः | २९ आत्मचिन्तनम् |
| २२ अनात्मग्रीविगर्हणम् | ३० आत्मज्ञानोपदेशविधिः |
| २३ प्रान्तरामरणस्तोत्रम्
(ब्रह्मवैवर्तपरम्) | ३१ आत्मानात्मविवेकः |
| २४ अखण्डैकसत्तावधार्यः | ३२ आत्मसाम्याज्यसिद्धिः |
| २५ अद्वैतमानसिकभूजा | ३३ अत्रिभूताष्टकम् |
| २६ अध्यात्मविवेकोपदेशविधिः | ३४ एकादशोत्तरस्तवाक्यग्रन्थः |
| २७ अध्यात्मसत्तयासविधिः | ३५ एकान्तनिर्णयः |
| २८ अष्टश्लोकी | ३६ ज्ञानसन्ध्यास्त. |
| | ३७ निरञ्जनाष्टकम् |

८६ अद्वैतानुभूतिः	१०३ स्वात्मप्रकाशिका
८७ ब्रह्मानुचिन्तनम्	१०४ स्वरूपानुसन्धानम्
८८ सदाचारानुसन्धानम्	(विज्ञाननौका)
८९ मनीषापञ्चकम्	१०५ मायापञ्चकम्
९० तत्त्वोपदेशः	१०६ शतश्लोकी
९१ वाक्यवृत्तिः	१०७ प्रौढानुभूतिः
९२ धन्याष्टकम्	१०८ ब्रह्मज्ञानावलीमाला
९३ जीवमुक्तानन्दलहरी	१०९ निर्वाणमञ्जरी
(शिवानन्दलहरी)	११० प्रश्नोत्तररत्नमालिका
९४ यतिपञ्चकम् (तौपीनपञ्चकम्)	१११ एकश्लोकी
९५ सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहः	११२ भगवद्गीता
९६ अपरोक्षानुभूतिः	११३ बालबोधसंग्रहः
९७ प्रबोधसुधाकरः	११४ त्रिपुरी
९८ उपदेशसाहस्री गद्यप्रबन्धः	११५ अनुभवश्लाघाः
(सकलवेदोपनिषत्सारोपदेश- साहस्री)	११६ सङ्काष्टकम्
९९ उपदेशसाहस्री पद्यप्रबन्धः	११७ चिदानन्दारमकस्तोत्रम्
१०० पञ्चीकरणम्	११८ सोपानपञ्चकं
१०१ आत्मबोधः	(उपदेशपञ्चकं, साधन- पञ्चकं, अद्वैतपञ्चरत्नं वा)
१०२ दुर्वासनाप्रतीकारदशकम्	

एष दुर्वासनाप्रतीकारदशकं, बालबोधसंग्रहाद्याः पद्य च (११३-११७) ब्रह्मविद्यातः सङ्गृहीताः । अन्ये शाङ्करग्रन्थावली — जगद्गुरुग्रन्थमालातः ।

भगवद्गीतादिवरचिताः सङ्कलनेऽस्मिन् अनूदाहृताः, मुद्रिता अमुद्रिता-
इत्येते ग्रन्था नामतो निर्दिश्यन्ते ।

श्रीशङ्करविजयमकरन्दः

॥ विषयानुक्रमणिका ॥

आम्वादः

पृष्ठसंख्या

1	गुरुस्वैष्टदेवनामनामः, गुरुपरंपराध्याने, गुरुपरंपरान्तर्गत प्राक्तनाद्वैताचार्यसंरणं, उपोद्धातः, ग्रन्थसङ्कलपितुः सङ्ग्रहः	1
2	पूर्वाधार्यकथा - पतञ्जलिचरितम्	11
3	गौडपादचरितं, गोविन्दभगवत्पादचरितम्	18
4	भगवत्पादावतारहेतुः	26
5	शिवगुह्यपञ्चर्या शंभोरेनुग्रहः, शङ्करस्य गर्भवासः	31
6	शङ्कराचनारः, जातकर्म, नामकरणं च	38
7	बाललीला, चौले, विद्याभ्यासः, देवीप्रसादप्रतिः	45
8	उपनयनं, शिवगुरोर्निर्याणं, शङ्करस्य गुरुकुलवासः, विप्र- पत्न्या लक्ष्म्यनुग्रहप्रापणं, गुरुकुलान्निवृत्तस्य मातृगुधूपा, नक्तग्रहणं, सन्यासग्रहणं, श्रीकृष्णप्रतिष्ठा	50
9	श्रीगोविन्दभगवत्पादेभ्यः क्रमसंन्यासस्वीकारः	63
10	चातुर्मास्यानुष्ठानं ब्रह्मणो निदिध्यासनं	68
11	नर्मदापूरनिग्रहः, भाष्यकरणाय गोविन्दभगवत्पादाना- मादेशः, काशीगमनम्	77
12	काश्यां सनन्दनस्य शिष्यतया स्वीकारः, विभ्वनाथानुग्रहः यदर्या गौडपादानुग्रहः, भाष्यप्रणयनं च	86
13	सनन्दनस्य गुरुभक्तिः, पद्मपादाख्यया प्रसिद्धिः, व्यास- ब्रह्मानुग्रहः,	95
14	शिष्यसंग्रहः, बदरीनारायणप्रतिष्ठा, वित्तुलस्य शिष्यतया स्वीकारः, तत्तद्गुणोत्पत्तिः, मातृनिर्याणम्	104

३८ पञ्चकोशविवेकः	५३ महावाक्यार्थोपदेशः
३९ पञ्चीकरणभाष्यम्	५४ महावाक्यनिर्णयः
४० पञ्चीकरणमहावाक्यम्	५५ भाषाविवरणम्
४१ पञ्चीकृतम्	५६ राजयोगसूत्रभाष्यम्
४२ परमानन्ददीपिका	५७ वाक्यदीपिका
४३ प्रणवभाष्यम्	५८ वाक्यसुधा
४४ ब्रह्मनाभावटी	५९ वेदान्ततत्त्वसारः
४५ ब्रह्मानुसन्धानम्	६० वेदान्तशास्त्रप्रकरणम्
४६ बालबोधिनी	६१ सर्वसिद्धान्तसंग्रहः
४७ मतखण्डनम्	६२ खानुभवप्रकरणम्
४८ महावाक्यमन्त्रः	६३ तत्त्वबोधः
४९ महावाक्यविवरणम्	६४ मणिरत्नमाला
५० महावाक्यार्थपञ्चीकरणम्	६५ मुमुक्षुपञ्चकम्
५१ महावाक्यार्थविवारः	६६ वैराग्यपञ्चकम्
५२ महावाक्यार्थविवरणम्	

आधरः—१ अद्वैतग्रन्थकोशः (इष्टसिद्धीन्द्रसरस्वतीशिष्यः)

२ शङ्कराचार्य (बलदेव उपाध्यायः)

- विमुक्तिसाधनानि ब्रह्मविदः संसारनाशकम्, जीवन्मुक्तस्या-
नन्दानुभवः 248
- १७ प्रश्नोत्तररत्नमालिका तीर्थक्षेत्रयात्रा कन्याकुमारी श्रीसन्धि-
अनन्तराधन मधुरा दर्भशयन सेतु रामेश्वर वक्तुण्डपुरी
श्रीरङ्ग जम्बुकेश मातृभूतेशनगरयात्रा, 265
- 28 मध्याह्नन मृत्युञ्जय श्वेतारण्य चिदम्बर शेषाचल श्रीकाल-
हस्ति काञ्ची क्षेत्रयात्रा, काञ्चीमाहात्म्यम् 278
- 29 काञ्चीक्षेत्रे शिवकाञ्ची विष्णुकाञ्ची पुरनिर्माणम्,
एकाम्रेश्वर वरदराज कामाक्ष्यालयनिर्माणम्, कामाक्ष्याः
पुरतः श्रीचक्रप्रतिष्ठा, सर्वज्ञपीठारोहणं, सर्वज्ञात्ममुनेः
शिष्यतया स्वीकारः, कामकोटिपीठशारदामठप्रतिष्ठा 293
- ३० पीठव्यवस्थार्थं तार्थयात्रा, अहोबिल पाण्डुरङ्ग द्वारका-
गमनं, द्वारकापीठव्यवस्था, मथुरागोकुल शुन्दाधनयात्रा,
वैयाकरणायोपदेशः 306
- 31 षडर्या ज्योतिष्मतीपीठव्यवस्था, केदारे नीलकण्ठे च
कैलासादृतमुक्तिवर लिङ्गप्रतिष्ठा, जगन्नाथक्षेत्रे गोषधेन-
पीठव्यवस्था, शृङ्गगिरौ मोगाश्वस्थ, चिदम्बरे मोक्षाश्वस्थ
काञ्चीयां योगाश्वस्थ च कैलासादृतलिङ्गस्य प्रतिष्ठा, सर्वज्ञात्म-
श्रीचरणैः संक्षेपशारीरकरचना 318
- 32 इन्द्रसरस्वतीयोगपट्टप्राप्तिः, कामाक्ष्याः पुरतः सौन्दर्यलक्ष्या
प्रार्थना, तत्त लयः, जयघोषः 328

- 15 गोविन्दभगवत्पादानां ब्रह्मीभावः कुमारिलभट्टपादसमागमः
मण्डनानुग्रहः 117
- 16 विभ्वरूपजयः 130
- 17 सुरेश्वराय तत्त्वोपदेशः 138
- 18 पद्मपादेन बद्ध्यालियनिर्माणं, भैरवनिग्रहः, नरसिंह-
प्रसादनं, श्रीगौडपादानुग्रहः, श्रीदक्षिणामूर्त्यनुग्रहः 14
- 19 कैलासे शम्भोः पञ्चलिङ्गप्राप्तिः, तिस्रेश्वरीगुहेश्वरी-
प्रसादलाभः 156
- 20 तीर्थक्षेत्रयात्रा केदार उज्जयिनी सोमनाथ माण्ड्यातपुर
त्र्यम्बक पलापुरी आमई परली भीमशङ्कर भीशैल-
गोकर्णदर्शनं, मृतशिशूजीवनं मूकाम्बिकाक्षेत्रे हस्तामल-
कस्य शिष्यतया स्वीकारः 170
- 21 तोटकस्य शिष्यता, भगन्दरप्रतीकारः, सुरेश्वरेण नैष्कर्म्य-
सिद्धिचार्तिकयोः, पद्मपादेन पञ्चपाद्याः प्रणयनं, पद्मपाद-
क्षेत्रयात्रा, वन्धायाः पञ्चपादिकायाः शङ्करेण स्मरणेन
पुनर्लब्धप्रणयनम्, शृङ्गगिरी वासः शारदाप्रतिष्ठा, शिष्या-
ध्यापनं च 188
- 22 भगवत्पादानामुपदेशः, वेदान्तमयिदा, अनुबन्धचतुष्टयं
आधनचतुष्टयं च 200
- 23 आत्मज्ञानस्वरूपं, आत्मानात्मविवेकः 211
- 24 अविद्यास्वरूपं, अप्यारोपेण आत्मानात्मविवेकः, आनन्दमय-
विज्ञानमय मनोमय प्राणमयाप्रमयकोशस्वरूपम् 222
- 25 अविद्यायां विक्षेप आवरणं च, ज्ञानस्याज्ञाननिवर्तकत्वं,
अपवादेनात्मानात्मविवेकः, आत्मा सच्चिदानन्दलक्षणः,
प्रज्ञाणो विद्यर्तो जगत्, जीवो ब्रह्म जगन्मिथ्या, अद्वैतं सत्यं
वेदान्तवेद्यम् 234
- 26 वेदपूर्वोत्तरकाण्ड प्रतिपाद्यांशभेदः, परस्परं अंगांगित्या-
मायश्च, तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थः, वासनाक्षयोपायाः, बन्ध-

विमुक्तिसाधनानि ब्रह्मविद् संसाज्जाशक्रमः, जीवन्मुक्तस्या-
नन्दानुभवः

248

27 प्रश्नोत्तररत्नमालिका तीर्थक्षेत्रपात्रा कन्याकृमारी भोसन्धि-
अनन्तशयन मधुरा दर्भशयन सेतु रामेश्वर वक्रतुण्डपुरी
धीरङ्ग जम्बुकेश मातृभूतेशनगरयात्रा,

265

28 मन्पाजुन मृत्पुञ्जय धेतारण्य चिदम्बर शेषाचल श्रीकाल-
हस्ति काञ्ची क्षेत्रपात्रा, काञ्चीमाहात्म्यम्

278

29 काञ्चीक्षेत्रे दिवकाञ्ची विष्णुकाञ्ची पुरनिर्माणम्,
एकान्तेश्वर चरदराज कामाक्ष्यालयनिर्माणम्, कामाक्ष्याः
पुरतः श्रीचक्रप्रतिष्ठा, सर्ववैद्यारोहणं, सर्वेश्वरामुनेः
शिष्यतया स्वीकारः, कामकोटिपीठशारङ्गामठप्रतिष्ठा

293

30 पीठव्यवस्थार्थं तीर्थपात्रा, महोदय पाण्डुरङ्ग द्वारका-
गमनं, द्वारकापीठव्यवस्था, मधुराषोकुल वृन्दावनयात्रा,
वैयाकरणायोपदेशः

306

31 चर्प्या ज्योतिष्मतीपीठव्यवस्था, केदारं नीलकण्ठं च
कैलासादृतमुक्तिवर ठिङ्गप्रतिष्ठा, जगन्नाथक्षेत्रे गोवर्धन-
पीठव्यवस्था, शृङ्गगिरौ भोगावस्थ, चिदम्बरे मोक्षावस्थ
काञ्चया योगावस्थ च कैलासादृतलिङ्गस्य प्रतिष्ठा, सर्वेश्वर-
भोस्रणैः संक्षेपशरीरकरचना

318

32 इन्द्रसरस्वतीयोगवृत्तातिः, कामाक्ष्याः पुरतः सौन्दर्यलक्ष्या
प्रार्थना, तत्त लयः, जयघोषः

328



स्वस्ति श्रीमदखिल भूषण्डलालद्वार जयखिण्णकोटिदेवतासेवित कामाक्षी
 देवीसनाथ श्रीमदेकाननाथ श्रीमहादेवीसनाथ श्रीहस्तिगिरिनाथ
 साक्षात्कारपरमाधिष्ठान सत्यवतनामाद्धित काञ्चीदिग्यक्षेत्रे शारदा
 मण्डपारुपतानाम् भक्तुलितसुधारस माधुर्य कमलासन कामिनी
 धम्मिल्ल संकुल मल्लिका मालिका निष्यन्द मकरन्दहरी
 सौवस्तिक घाह्निशुंफ विभूभणानन्द तुन्दिलित मनीषि
 मण्डलानाम् भनवरताईनविद्या विनोद रसिकानां
 निरन्तरलहृष्ट धान्तिदान्तिमूलां सकलभुयन
 चक्रप्रतिष्ठापक भोजकप्रतिष्ठा विष्वक्त यदाऽऽहृतानां
 निखिलपापघ्नपण्डकण्टकोत्पाटनेन विश्वरीशतदेवदेवान्त
 मार्गे पञ्चम प्रतिष्ठापकाचार्याणां श्रीमत्परमहंस परिमार्जक
 चापंयय श्रीमच्छंकरभगवत्पादाचार्याणां अधिष्ठाने सिंहासना
 निषिक्त श्रीमत्.हादेवेन्द्रसरस्वती संपर्मीन्द्राणामन्तेपातिपयं

श्रीमच्छंकरेश्वरेन्द्रसरस्वती संपर्मीन्द्राणाम्

अन्तेरातिर्ययं

श्रीमत्त्रयेन्द्रसरस्वती संपर्मीन्द्राणाम्

चरणकनध्योः

साष्टाङ्गप्रणतिपूर्वकः कृतिमिमां समर्पयामः ॥



॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥

॥ श्रीशङ्करविजयमकरन्दः ॥

॥ प्रथम आस्वादः ॥

मङ्गलाचरणम्

वन्दे गुरुपदद्वन्द्वमवाञ्जनसगोचरम् ।

रक्तशुक्लप्रभामिश्रमतर्क्यं संपुरं महः ॥ १ ॥

दपमानदीर्घनवना देशिकरूपेण दर्शिताभ्युदयाम् ।

वामकुचनिहितश्रीणां वरदा सङ्गीतमातरं वन्दे ॥ २ ॥

दयिन्या श्रीमाता दहरकुहरे सूत्रधरया

समादिष्टा वाचामधिपतिषु काव्यन्यतमिक्ता ।

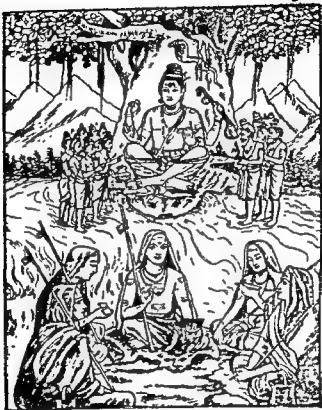
मदाराध्यश्रीमद्गुरुचरणनिर्णेजनजलेः

पत्रिते जिह्वाग्ने नटति मम देवी करुणया ॥ ३ ॥

वन्दे चन्द्रमसं चन्द्रशेखरं तमुमापतिम् ।

इन्द्रं सरस्वती चन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीम् ॥ ४ ॥

(४-५) अयं मन्थारम्भे मङ्गलायतनं श्रीगुरुचरणद्वन्द्वं स्वेष्टदेवतां च नमस्कृत्य, देशिकरूपेण दर्शितमभ्युदयं, लब्धं वाचप्रसरं च त्रिभिः आद्यैः श्लोकैर्वर्णयित्वा, महतो विस्तृतस्यागाधस्य श्रीमगवत्पाद-
चरितस्य, सङ्कलनोपयोगितया, 'यन्मनसा ध्यायति तद्वाचा वदति'
इति स्वमनोवृत्तिव्याप्यतां सम्पादयितुकामः, मनसो व्यावक्तृत्वसिद्धयै



अज्ञानान्तर्गहनपतितानात्मविषोपदेशीः

सातुं लोकान् मनस्वशिखातापशपम्यमानान् ।

मुक्त्वा मौनं षट्पिण्डिनो मूढतो निस्सरन्ती

शंभोर्मूर्तिश्चरति मुक्ते शङ्कराचार्यत्वा ॥

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

॥ श्रीमहागणपतये नमः ॥

॥ श्रीशङ्करविजयमकरन्दः ॥

॥ प्रथम आस्वादः ॥

मङ्गलाचरणम्

वन्दे गुरुपदद्वन्द्वमवाञ्छनसगोचरम् ।

रक्तशुक्लप्रभामिश्रमनक्यं त्रिपुरं महः ॥ १ ॥

दयमानदीर्घनयनां देशिकरूपेण दर्शिताभ्युदयाम् ।

वाममुखनिहितवीणां वरदा सङ्गीतिमातरं वन्दे ॥ २ ॥

दयिन्या श्रीमाता दहरकुहरे सूतधरया

समादिष्टा वाचामधिपतिषु काव्यन्यतमिना ।

मदाराध्यश्रीमदुरुचरणनिर्णेजनव्रतैः

पवित्रे जिह्वाप्रे नटति मम देवी करुणया ॥ ३ ॥

वन्दे चन्द्रमस्तं चन्द्रशेखरं तमुमापतिम् ।

इन्द्र सरस्वतीं चन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीम् ॥ ४ ॥

(४-५) अथ ग्रन्थारम्भे मङ्गलायतनं श्रीगुरुचरणद्वन्द्वं स्वेष्टदेशतो
य नमस्कृत्य, देशिकरूपेण दर्शितमभ्युदयं, लब्धं वाक्प्रसरं च त्रिभिः
आद्यैः श्लोकैर्वर्णयित्वा, महतो निस्तूनस्यागाधस्य श्रीभागवत्साद-
चरितस्य, सङ्कलनोपयोगितया, 'यन्मनसा ध्यायति, वद्वाचा वदति'
इति स्वमनोवृत्तिव्याप्यतां सम्पादयितुं कामः, मनसो व्यापकत्वादिद्वयै

श्रीकामकोटिपीठेशं श्रीजयेन्द्रसरस्वतीम् ।

तन्मूर्त्या दर्शितक्षेमं भगवत्पादशङ्करम् ॥ ५ ॥

दयमानदीर्घनयना देशिकतामन्यद्वयदक्षकरा ।

वामरुनिहितदण्डा गुरुमूर्तिर्मुग्धमधुरवदनाऽग्रात् ॥ ६ ॥

‘चन्द्रमा मे मनसि भितः’ इति मनोऽधिष्ठात्री देवतां भगवन्तममृत-
किरणमिन्दुं प्रणमति प्रथमं - चन्द्रे चन्द्रमसमिति । क्षयिष्णु वधिष्णु च
भौतिकं सरस्वरूपं मनःसम्पत्तौ वैकल्यमापादयेद्वेत्त्याशङ्कया अक्षय-
मकलङ्कं निरयं तं शङ्करशिरोभूषणं भावयन्, तद्भाषनायत्नेन शङ्करमेव
ध्यानपथे करुणया स्वयमवर्तते प्रणमति - चन्द्रशेखरमिति । एष एव
शङ्करः स्वसंकल्यमानकथाप्रतिपाद्यः स शङ्कर इति प्रत्यभिक्षया पुनः तं
प्रणमति - तमिनि । केनोपनिषत्प्रतिपाद्या हैमवती बहु शोभमाना सा
वमा दयमानदीर्घनयना दयमानदीर्घनयना गुरुमूर्तिं (भगवन्तं भगवत्पादं
च) करुणया अस्मान् परिचाययन्ती तत्पार्श्वे दृष्टा, तथा सह तं पुनः
प्रणमति - वमाप्रतिमिति । संकलनोपयोगिफलसंपत्तये ‘इन्द्रो मे षष्ठे
भितः’ इति षष्ठाधिष्ठात्री देवतां प्रणमति - इन्द्रमिति । अल्पीयस्मपि
दुष्करे संकलने नवनवोन्मेषदायिमेधासम्पत्तये धीनामवित्रीं प्रणमति -
सरस्वतीमिति । अयं अकरमात्, ता एताः देवताः ‘प्रणन्तु स्त्रोतुं वा
कथमकृतपुण्यः प्रभवति’ इति स्वस्मिन्प्राप्तवत्ययः शरणं पृणुवे गुरु-
चरणयोः प्रणिपत्य - चन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वतीमिति । उत्तरक्षण एव स्फुरति
पुरतः सा गुरुमूर्तिः पूनश्चन्द्र-चन्द्रशेखर- (शंकर-वमा) इन्द्र-सरस्वतीस्वरूपा
गृहीततदभिधाना च, नमस्यति जनेऽस्मिन् करुणया । इति नटन्याः
गुरुमूर्तेः करकमलसञ्जाता सा अन्येव, न, सैव गुरुमूर्तिः पुरतो भान्ती
भीजयेन्द्रसरस्वतीभीचरणादया, करुणया चरति मुरने शंकराचार्यरूपा
अन्यप्रतिपाद्यं वस्तु मनोवृत्तिरूपाय्यं सम्पादयन्तीत्यनुभवन् श्रीचरणान्
प्रणमति - भीष्मामकोटिपीठेशमियादेना । अन्ते तन्मूर्त्या दर्शितक्षेमं
भगवत्पादशङ्करं च प्रत्यप्रतिपाद्यम् ॥



दण्डालम्बकरागुर्ज पदयुगलिप्यद्विपादुर्क
 शीर्षोरोषितमक्तदत्तनुत्सीवित्यादिमाढाभरम् ।
 मार्गाम्यागतसन्ननाकलितसाष्टाक्षप्रणामोन्मिवत्-
 करण्यं हृदि भाषये गुरुवरं श्रीकामकोटीधरम् ॥

दण्डालम्बकराम्बुजं पद्मयुगस्त्रिप्यद्वटीपादुकं

शीशरोपितमत्तदत्ततुलसीवित्वादिमालाभरम् ।

मार्गान्म्यागतसज्जनाकलितसाष्टाङ्गप्रणामोन्मिषत्

कारुण्यं हृदि भावये गुरुवरं श्रीकामकोटीश्वरम् ॥ ७ ॥

श्रीगुरुपरंपराध्यानम्

सदाशिवसमारंभो शङ्कराचार्यमध्यमाम् ।

अस्मदाचार्यपर्यन्तां वन्दे गुरुपरंपराम् ॥ ८ ॥

नारायण पद्मभुवं वसिष्ठं शक्तिञ्च तत्पुत्रपराशरं च ।

व्यासं शुकं गौडपदं महान्त गोविन्दयोगीन्द्रमथास्य शिष्यम् ॥

श्रीशङ्कराचार्यमथास्य पद्मपादं च हस्तामलकं च शिष्यम् ।

॥ तोटकं पार्तिवत्कारमन्यानस्मद्गुरुन् सन्ततमानतोऽस्मि ॥ ९ ॥

एतद्गुरुपरंपरानन्तर्गतप्राक्तनाद्वैताचार्यस्मरणम्

आचार्यं प्रणमामि सादरमह तं ब्रह्मनन्दीति यः

प्रख्यातो मुनिरत्रिष्य उदितः संक्षेपशारीरके ।

छान्दोग्योपनिषच्च येन विवृता वाक्यैर्हि सूत्रात्मभिः

यं ग्रन्थेषु परः पुनः पुनरपि ब्रूते प्रमाण परम् ॥ १० ॥

छान्दोग्योपनिषद्वाक्यग्रन्थकर्तृन्मुनो वयम् ।

अद्वैतनिष्ठानाचार्यान् आत्रेयब्रह्मनन्दिनः ॥ ११ ॥

(१०-१३) द्रविडाक्षयदर्शनतः । आत्रेयब्रह्मनन्दिनः द्रविडा-

चार्याः सुन्दरपाण्ड्यो भर्तृहरिश्चेति एते चत्वारः विशुद्धस्य अद्वैत-

संप्रदायस्य प्रवर्तकेषु भगवत्पादेभ्यः प्राक्तेषु पूर्वाचार्येषु अन्यतमाः ।

ब्रह्मनन्दिनः आत्रेयगोत्राः छान्दोग्योपनिषदर्थविवरणात्मकं सूत्ररूप-

वाक्यनिचयमण्डितं वाक्यनामकं ग्रन्थरत्नं प्राजैषुः । द्रविडाचार्यास्तु

आचार्यद्रविडाख्यया सुविदितान् स्तोमि प्रमाणीकृतान्

श्रीमच्छङ्करदेशिकप्रभृतिभ्यो रामानुजायैरपि ।

छान्दोग्योपनिषद्प्रमेयनिवृत्तिरूपमलनन्दीरिता

वाक्यान्त्याऽतिगभीरसूत्रमरणिर्भाष्येण संभूयिता ॥ १२ ॥

छान्दोग्योपनिषदाख्यमाप्यकृतैस्तुमो ययम् ।

अद्वैतभाषायाचार्यान् द्रविडाचार्यनीशितान् ॥ १३ ॥

आचार्यं सुन्दरं पाण्ड्य नमामः प्राक्तनं गुरुम् ।

पूर्वोत्तरे च भीमाने यार्तिर्गर्वेण मण्डिते ॥ १४ ॥

प्रमथान्परमार्थसंग्रहाद्य प्रगयस्थानममुष्य निदधिशिष्यः ।

विरतश्चित्तिरक्षगो विरक्त्या हरिं ह्यो मम दृढतां स्वदास्या ॥ १५ ॥

तद्वाक्यमन्यतरं विमलेन भाष्येण अभूययन् । तेन धीतेषां निरुपपन्नमेव
वाक्यकारा भाष्यकारा इति प्रथा रामजायत । तावुभायपि वाक्य-
भाष्यमन्या इदानीं देवदुर्विपाकाय अदृश्यतां गता । तत्र वाक्यमन्ये
अष्टौ भाष्यमन्ये नव चादृश सप्तदशवाक्यानि अद्वैतग्रन्थेषु, वाक्य-
मन्ये द्वाविंशतिः, भाष्यमन्ये एकदश चादृत्य त्रयस्त्रिंशद्वाक्यानि
रामानुजादिग्रन्थेषु चोदाहरित । तान्येव देवयशादिदार्ढ्यामुपलभ्यन्ते ।
व्यासपूजाकाले अद्वैतिभिर्वैतिभिः द्रविडाचार्यपक्षादे मध्यगत्येन द्रविडा-
चार्याः पूजन्ते । गौडपादा इव तदानीन्तनैरनभिज्ञानविशिष्टाभिधेयस्थान्
देशशक्तिद्रविडशब्दममामेव्याह्वयं अभूवन्निति ज्ञायते ॥

(१४) आचार्यः सुन्दरपाण्ड्यगोऽपि कदा जात इति न
ज्ञायते । तस्मिन्निर्णयं प्रत्यमस्य नोपलभामहे । परं, ब्रह्मसूत्रमाध्यं
समन्वयाधिकरणान्ते भगवत्पादैरुदाहरितमात्रं 'गौडमिथ्यात्मनोऽसत्ये'
इत्यादि कं श्लोकत्रयं पञ्चगव्ययज्ञादिकाख्याप्यायां प्रबोधपरिशीलित्या
तत्त्वतां आत्मस्वरूपाचार्यः सुन्दरपाण्ड्यप्रणीतमिति परिचाययति ॥

(१५) जगद्गुरुममाद्यामपनः । अमुष्य धर्मोविन्द-

द्रविडत्वपमानेयत्रयं गौडस्यं तथा ।

अद्वैतबोधसिद्धयर्थं नमामः करणैस्त्रिभिः ॥ १६ ॥

गुरुपरंपरायां संज्ञामेदः

नारायणः पद्मभवो वसिष्ठः शक्तिश्च तत्पुत्रपरशरश्च ।

ध्यासः शुक्रश्चेति गुरुव्रजोऽयं प्रसिद्ध आस्ते पितृपुत्ररीत्या ॥ १७ ॥

ज्ञानशक्तिश्चैश्वर्यवीर्यतेजोभिरन्वयात् ।

भगवत्संज्ञया चेमे स्वयन्ते गुरुपुङ्गवाः ॥ १८ ॥

परंपरा शुकाद्या हि गुरुशिष्यक्रमगता ।

शुक्रशिष्यः परित्राजामाद्यो गौडश्च जन्मना ॥ १९ ॥

महत्त्वार्थरूपादास्याप्रत्यानः परमो गुरुः ।

भगवत्पादमंशकौ गोविन्दगुरुशङ्करौ ॥ २० ॥

योगीन्द्रस्य । चन्द्रशर्मणः सुताश्रित्वारः भर्तृहरिभट्टिविक्रमवररुचय इति । चन्द्रशर्मैव श्रीगौडपादेभ्यो गृहीतसंन्यासः गोविन्दयोगीन्द्रो यभूय । चन्द्रशर्मणः वत्सज्ञोऽयं विषयोपभोगवैतृष्ण्येन निरस्तराज्य-
चिन्ताभरो निर्धृतः गोविन्दभगवत्पादान् शुध्यमाणो नित्यान्तेवासी सर्वोत्तरमहाविद्यां परिगृहीतवान् । वाक्यपदीयादिमहाप्रबन्धानिर्माता । वाक्यपदीये बहुस्र अद्वैतनस्त्वं सुखष्टं प्रतिपादयत्ययम् । अद्वैत-
विद्याचार्येषु प्राक्तनेषु अयं विजिष्टतया गण्यते ॥

(१६) द्रविडाख्यदर्शनता । द्रविडाचार्यो भगवत्पादः अप्यय-
दाक्षित इति अद्वैताचार्यद्रविडत्रयम् । (अप्ययदीक्षितस्थाने अभिनव-
द्रविडाचार्यतया प्रख्यातानां बालकृष्णानन्दसरस्वतीनां गणनमपि साधु ।)
दत्तात्रेयो मद्भनन्दी भगवत्पाद इति अद्वैताचार्यत्रयप्रथम् । गौडपादः
सुरेश्वरः गौडप्रज्ञानन्दसरस्वती इति अद्वैताचार्यगौडत्रयम् ॥

भगवान्पद्यते येन गम्यते बोध्यतेऽपि च ।

इति तौ भगवत्पादाभिल्या साऽन्वेति सार्धिका ॥ २१ ॥

अगताध्वप्रापणेन पादाविव गुरुत्तमः ।

शाखान्तरानवगतब्रह्मबोधोपकारकः ॥ २२ ॥

अज्ञानान्तर्गहनपतितानात्मविद्योपदेशः

स्मार्तुं लोकान् भवदवशिखातापपापप्यमानान् ।

त्यक्त्वा मौनं षट्त्रिंशद्विंशो मूलतो निस्सरन्ती

शम्भोर्मूर्तिश्चरति सुवने शङ्कराचार्यरूपा ॥ २३ ॥

चरतेर्लट्प्रयोगोऽयं भासते सार्धको, यतः ।

शङ्करस्थापितानेकपीठाधिपतयः समे ॥ २४ ॥

प्रथन्ते शङ्कराचार्याः भिन्नदीक्षाभिधा अपि ।

तन्मनस्कास्तदाद्यास्ताद्विचेष्टास्तदात्मकाः ॥ २५ ॥

तद्गुणानेव गायन्तः तदभेदं विवृण्वते ।

एतेषां शङ्कराद्वेदं कञ्चिन्नोपलभामहे ॥ २६ ॥

श्रीशङ्करादविच्छिन्नसंप्रदायप्रवर्तकान् ।

अद्वैतस्थापने धर्मरक्षायाम् कद्वकङ्कणान् ॥ २७ ॥

मौलप्राग्दक्षिणोदीच्यपश्चिमाम्नायपीठगान् ।

प्रणुमस्तान्परिवाजः परहसान् गुरुत्तमान् ॥ २८ ॥

शङ्करसर्वज्ञादीन् प्रणुमः श्रीकामकोटिपीठेशान् ।

एकोनसप्ततिगुरुन् इष्टाप्त्यै श्रीजयेन्द्रान्तान् ॥ २९ ॥

उपोद्घातः

श्रीमत्सम्पत्तसंपत्समृद्धिसंपूर्णरम्यनोत्कर्षम् ।

फाञ्चन कलये कालं सार्धद्विसहस्रवत्सरेभ्यः प्राक् ॥ ३० ॥

यस्मिन्भारतवर्षे समभूत् हृद्यानवधविद्योति ।

नानाकलाकलापप्रसारनिस्तारिकीर्तिकमनीयम् ॥ ३१ ॥

प्रतिदिनमधीयमानश्रुतिपरिपूतद्विजातिबुलशोभि ।

पद्दर्शिनीपट्टिद्विजगोष्ठीविन्यमानशास्त्रार्थम् ॥ ३२ ॥

वैदिककर्मठविद्वत्परिपदनुष्ठीयमानबहुयागम् ।

अनवरतमुदितनिर्जरमाक्सितस्याविजन्दमिरामम् ॥ ३३ ॥

अस्मिन् भारतवर्षे विषयविदूरा महात्मानः ।

मगधद्वयनैकपराः तपसा स्यागेन लेभिरे स्वपदम् ॥ ३४ ॥

अस्मिन् विन्यस्य पदं सुरलोकाद् भारती देवी ।

स्वयमवततार भूमौ येनाभूत् कविगुरुः स वाल्मीकिः ॥ ३५ ॥

सूक्तिमुधारसदानात् अखिलानामोदयन् विबुधान् ।

रूपान्तरगतविष्णुः कृष्णद्वैपायनोऽत्र संजज्ञे ॥ ३६ ॥

सूर्याचन्द्रमसाविव सन्तपसं यौ विधूनुतो जगतः ।

ताम्या पूत भारतवर्षे वर्णयतु कः कथङ्कारम् ॥ ३७ ॥

देहस्य बाष्पनसरोरारे मलमुन्मूलित येन ।

तेन पतञ्जलिनेदं वर्णमभूष्यात्मनो जनुषा ॥ ३८ ॥

कर्मज्ञानप्रमजनयोगैरौशर्यशीर्षशीलगुणैः ।

त्रिधाविवेकशिलैः वर्णमिदं प्रागदिपुतन् बहवः ॥ ३९ ॥

श्रीलण्डलण्डजनिभूरगस्त्यवासस्तिपावनोदेशः ।

दक्षिणसमीरसूतिर्ऽसति तथं मउपगौजेऽत्र ॥ ४० ॥

मातेव पोषयन्ती पथसा देशानन्वाधमद्भुतान् ।
 श्रीरङ्गसङ्गसङ्गतमङ्गलतुङ्गाञ्ज बहति कावेरी ॥ ४१ ॥
 मुक्ताकलितं तीर्थं दधती विरजेथ याऽऽगाहिजनान् ।
 मुक्तामयान् क्तिनुते प्रवहति सरिदत्र ताम्रपर्णी सा ॥ ४२ ॥
 तुङ्गापूणत्रिगिन्याद्या नद्यः शुभा विराजन्ते ।
 स्वच्छाः सुखात्रगाहाः व्योमस्पृक्पुण्यतटमसीराः ॥ ४३ ॥
 अहमहमिकया चोलधैराः पाण्ड्याश्च पल्लवा इतरे ।
 व्यदधुर्यसीरेषु श्रीशेखरयोर्महान्ति सचानि ॥ ४४ ॥
 शङ्करभगवत्पादाः परमाचार्या अगतरत्नत्रय ।
 ये किल सोपानतर्ति निरमासत मुक्तिसौधमधिरोढुम् ॥ ४५ ॥
 'यद्वपितसूक्तिमाला मुदरा' प्रतिदेशमुल्लसति कण्ठे ।
 तेषां चरितं बहुभिर्प्रपितं विस्तीर्णमत्र सङ्कलये ॥ ४६ ॥
 अंशे शिखरहृत्पथस्य नयमे सूचितं तथा ।
 मार्कण्डेय्यां संहितायां नातिविस्तरतो मनाक् ॥ ४७ ॥
 चरितं गुरुनाथस्य बहवः सम्बर्णयन् ।
 बाल्ये सखा शङ्करस्य पश्चात्तच्छिष्यतां गतः ॥ ४८ ॥
 तत्र विन्मुखयोगीन्द्रः प्रथमस्मृतिमहति ।
 अनन्तानन्दगिर्याख्यः शङ्करं विजयं व्यधात् ॥ ४९ ॥
 मत्स्याप्रतिहताङ्गः स शङ्करः परमो गुरुः ।
 प्रमानन्दो गाणपतः सर्वज्ञानमुनीशितुः ॥ ५० ॥

(४९) 'अनन्तानन्दगिरिहं अप्रतिहताक्षस्य भगवतः शिष्यः,
 मम परमगुरोरवतारमयोजनं बद्ध्ये'—आनन्दगिरिस्थे श्रीशङ्करविजये
 प्रथमे प्रकरणे ॥

अधीतशङ्करकायः चकार चरितं महत् ।
 श्रीकामकोटिपीठेशो महादेवो गुरुत्तमः ॥ ५१ ॥
 सदा व्यासाचलस्थित्या लब्धव्यासाचलाभिवः ।
 तेने श्रीभगवत्पादचरितं हृद्यवाक्यम् ॥ ५२ ॥
 संश्रितमननोन्नत्यकालिदासाभिवः सुधीः ।
 माधवो यं परे प्राहुर्विचारण्यं विपश्चितः ॥ ५३ ॥
 स्वप्रन्ये माधवः स्तौति प्राच्यं व्यासाचलेश्वरम् ।
 धन्यो व्यासाचलो धन्यास्तकृतिज्ञा इति सुटम् ॥ ५४ ॥
 कविर्गोविन्दनाथोऽपि केरलीयो व्यासाकृतिम् ।
 व्यासाचलेश यः स्तौति शाङ्करे चरिते स्वके ॥ ५५ ॥
 "सर्वागमास्पदं वन्दे व्यासाचलमिमं कविम् ।
 बभूव शाङ्कराचार्यक्रीतिकल्लोलिनी यतः ॥ ५६ ॥
 अत्युन्नतस्य काव्यद्रोः व्यासाचलभुवोऽखिलम् ।
 अर्थप्रसूनमादातुं न समर्थ" इति सुटम् ॥ ५७ ॥
 सदाशिवप्रज्ञयोगी गुरुणा रत्नमालिकाम् ।
 विश्वाधिकाधमबोधेन्द्रादेशात् चक्रे मनोहराम् ॥ ५८ ॥
 आत्मबोधपतीन्द्रस्तद्गव्याख्याने सुप्रमाभिरे ।
 शाङ्करं चरितं कृत्स्नं सञ्जग्राह तत्तत्ततः ॥ ५९ ॥
 सारस्वतः सदानन्दः चिद्विलासो यतीश्वरः ।
 पातञ्जलेऽयं विजये राममद्रमखीश्वरः ॥ ६० ॥

(५४) 'धन्यो व्यासाचलकविस्तत्कृतिज्ञाश्च धन्याः' माधवीपे

रत्नसेटधीनिवाससुतश्चूडामणिर्मखी ।
 विद्वद्वालो लक्ष्मणाख्यः सच्चिदानन्दसंश्रयः ॥ ६१ ॥
 एते चान्ये च बहवोऽवर्णयन् शङ्करी कयाम् ।
 कथेयं विस्तृताऽग्नेन भिद्यते तत्र तत्र ॥ ६२ ॥
 सार्धं वर्षसहस्रे द्वे गते, श्रद्धधिरे यथा ।
 प्राक्तनास्तत्सूक्तिगुणौ न तथा वृत्तसंप्रदे ॥ ६३ ॥
 व्याख्याक्रमोपपन्नत्वात् भक्तिज्ञानोपहृत्तः ।
 सूक्तयो रक्षिताः सम्यग् विनैवाश्रयोपनम् ॥ ६४ ॥
 सत्यालङ्कारेण वासोभूषणामं कथानकम् ।
 भिद्यते रुचिरेचिज्यात् सत्यं तेन न भिद्यते ॥ ६५ ॥
 विमिश्रं तत्कथायस्तु चाल सङ्कल्पते मया ।
 विभ्रामकेऽपि चरितक्रमवस्तुनिरूपणे ॥ ६६ ॥
 अविभ्रमं श्रये मार्गं गुरुर्वर्यः प्रदर्शितम् ।
 सदाशिवात्मशोधावेर्गतं दीतं तदुक्तिभिः ॥ ६७ ॥
 कलये भगवत्पादान् कलिनैः प्राच्यवाक्सुमैः ।
 कल्लैर्यथामतिरुचि प्रयितैः स्वोक्तितन्त्रेषु ॥ ६८ ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे प्रथम व्याख्यादः समाप्तः ॥

॥ द्वितीय आस्वादः ॥

पूर्वाचार्यकथासंग्रहः ।

यदबोधवशादहं ममेदं तदिहैत्यादिरुदेति भूरिमेदः ।
तदखण्डमनन्तमद्वितीयं परमानन्दमयं पदे श्रयेयम् ॥ १ ॥

षट्पादपमूलपट्टभट्टं स्फुटकिमुदमुदूढमौनमुद्रम् ।
कलितेन्दुफलं वृणसमुद्रं कलये कञ्चन देशिकं विनिद्रम् ॥ २ ॥

कमलाकुचकुम्भकुङ्कुमश्रीकलितोरःस्थलमप्यरागयोगम् ।
करवै मुरवैरिणं महान्तं करुणाद्रं हृदये कविं पुराणम् ॥ ३ ॥

गरुडाङ्गगभीरनाभिप्रोदरभूगाङ्गरनिष्ठनैष्ठिकाप्रपम् ।
चतुराननमाश्रयामि कामं चतुरस्रायकदाबदं सदापि ॥ ४ ॥

कुशिकप्रमवाखशखपालीप्रशमाचार्यकसिद्धहस्तदण्डम् ।
शमयन्तमरुन्धतीसहाय शरणं यामि वसिष्ठमप्रमेयम् ॥ ५ ॥

सकलने मूलं — जगद्गुरुनवरत्नमालास्तवतः (श्लो. १-५,
७-१०) यतिसार्वभौमोषहारतः (६) बालमनोरमातः (११) अप्पय-
दीक्षितेन्द्रकृतनटराजस्तवतः (१२) नटेशविजयतः (१३-२८) पतञ्जलि-
विजयतः (२९-६०) पुण्यश्लोकमञ्जरीतः (६१) (१-५) निरिलभूतयोनि
नित्यशुद्धचैतन्यस्वभावं निर्धर्मकं परं ब्रह्म अध्यारोपापवादाभ्यां प्रदर्श्यते
प्रथमम् । निरस्तमेदत्रयं निरुपाधिकं सर्वोत्तरं अवगन्तव्यं वस्तु सर्वानर्थ-
प्रहाणाय प्रथमं शरणीक्रियते । तदेव, सगुणं उपक्रान्तगुरुत्ववानु-
गुण्येन गुरुराजसंक्षितं आदिदेशिकं षट्पादपमूलरूपसिंहासने मूर्धामि-
षिक्तं सम्राट् आश्रितरक्षणे विनिद्रं ध्यायते । सर्वविद्यासंप्रदाय
प्रथमाचार्यः स देशिकः । तमुपश्लोक्य प्रातिस्त्रिक्येन वेदान्तविद्यागुरुः
भगवान्कमलासखः स्तूयते । तदनु अनुपाधिकप्रज्ञाविद्यैकप्रवचनो ब्रह्मा

पिता पितामहो यस्य जगन्माता पितामही ।

तस्मै चित्तचरित्ताय वसिष्ठाय नमो नमः ॥ ६ ॥

बहुमिवसहस्रितीशपापापहसान्निभ्यमरोध्यसत्प्रतापम् ।

महदश्वितमन्त्रयन्त्रशक्तिं मनसा शक्तिमुपैमि सद्विरक्तिम् ॥ ७ ॥

पवनाबुलकाशालेशकल्पं प्रभवादेव पराहताशराशम् ।

प्रणमामि पराशरं मुनीशं प्रचरद्वैष्णवसंहिताप्रकाशम् ॥ ८ ॥

स्तूयते चतुर्वेदीप्रवचनधुराणः । उत्तरनदात्मज आत्मविदामम्रेसरो
भगवान्बलिष्ठः स्तूयते । (मुपमा) ॥

(६) यतिसार्वभौमोपहारतः ॥

(७) भगवान्बलिष्ठो रविचंद्रयेन मित्रसहभूषालेन निमग्नितः, तद्देविणा सूदृश्यपदेशिना पुरुषादेन कमपि पुरुष रहसि व्यापाद्य पक्वमानुषं पलले पारिपेक्षिते, पुरुषभासेन पैतृकविधिबसहमानः शशापमित्रसहम् । मित्रसहस्य प्रतिशापप्रदित्सया गृहोत्तशापोदकोऽपि सानुनयं अमात्यैर्निर्वर्तितः शापोदकं स्वचरणयोर्विषसज्जं । तंन कल्माषितो तस्य चरणा । तदेवं कल्माषपादप्रथः कोऽपि पुरुषादो भूत्वा शप्तुर्वसिष्ठस्य सुतमेव शक्तिं कदाचन हन्तुमुद्यतः । शक्तिना समुपदिष्टसकलसुधमसत्त्वः तत्प्राज्ञास्य बधोद्यमं सहैव विषयवाञ्छया । शापादिव संसारादपि शुमुचे । तादृशः शक्तिः अरोभ्यसत्प्रभावः अनिवायेसाप्यनुभावः । महता बसिष्ठेन अश्विना प्रापिता मन्त्रयन्त्रशक्तिरस्य । वसिष्ठोपदिष्ट-श्रीविद्याभोक्तृकादिवयुंषासनया अस्य सिद्धयष्टकं प्रवृद्धम् ॥

(८) अन्तर्ब्रह्मात्ममातरमाक्रम्य त्रिधांसोः कल्माषपादस्य कुंकोरैश्च पराशक्तिप्रयोजकतया अभ्य पराशर इति नाम । पराहता आशरस्य रात्रसत्त्वाशा अनेन । विष्णुपुराणप्रकाशकोऽयम् ॥

निगमानपि योऽन्वशाच्चतुर्था व्यधिताष्टादशधापि यः पुराणम् ।
 स च सात्यव्रतेय ईप्सितं मे सक्लाम्नायशिरोगुरुर्विधत्ताम् ॥ ९ ॥
 जननीजठरादिव प्यवन् यो जगतो नाद्रक्तात्मविद् विपद्भ्यः ।
 धनहन्तमहं तमात्मवन्तं भगवन्तं शुक्रमाश्रये प्रशान्तम् ॥ १० ॥

पतञ्जलिचरितम् ।

स जयति दिव्यनटेशो वृत्यति योऽसौ चिदम्बरसभायाम् ।
 पाणिन्याद्या मुनयो यस्य च कृत्या मनोरथानभजन् ॥ ११ ॥
 लोकानाहूय सर्वान् डमरुकनिन्दघोषसंसारमग्नान्
 दत्त्वाऽभीतिं दयालुः प्रणतभयहरं कुञ्चितं वामपादम् ।
 उद्धृत्येदं विमुक्तेर्यन्मिति वराद् दर्शयन्प्रत्ययायं
 विभ्रह्महिं समायां फलयति नटनं यः स पापाष्टिवो नः ॥

कैलासशैलमधिगत्य वद्राचिदारात् नारायणः सन्नितयं प्रणमन् शिवेन ।
 धालित्य गाढमभिनन्द्य च भद्रपीठे पार्श्वे विचित्रमणिभासिनि वेशितोऽभूत् ॥

(९) अद्वैताचार्यो ब्रह्मसूत्रकर्ता अखण्डमेकमेव स्थितं वेदं
 चतुर्धा, पुराणमष्टादशधा विभक्तवान् ॥

(१०) मातृगर्भादिव सर्वोपप्लवनिदानात् जगतः संसारात्
 आरमयाथाक्यानावगतिनिवन्धनात् निष्क्रामन्, आत्मानमेवाखिलं पश्यन्
 प्रमादत्वाद्यनर्थराशिभ्यः विपद्भ्यः यो नाशुष्यत् शोकमोहाद्यभिभूतो
 नाभवत् तमाश्रये ॥ (गुणमा)

(११) अथ गौडाचार्यगोविन्दभगवत्पादयोः शंकरस्य परमगुरु-
 गुरुभूतयोः परितं संगृह्यन् तदद्भुतया पतञ्जलिचरितमिह प्रथमं प्रस्तौति ।
 सदाशिरसमारम्भायाः शङ्कराचार्यमप्यमायाः गुरुपरम्पराया अन्योऽय-
 मप्यारम्भः ॥

सवेशयोः सदसि संलपतोर्मुहूर्तं चित्तापिता इव वसुः सनकादिसिद्धाः ।

भालेक्षणोऽब्जनयनेन मिथः प्रजल्प्य प्रस्थाप्य संसदमनेन सह प्रतस्थे ॥ १४ ॥

विश्वातिशायितुपमोदयधीक्षणीयौ टांपत्यदर्शितमिथःप्रणयानुबन्धौ ।

आसेदतुः स्वयमनीश्वरवादिजुष्टं तौ देवदारुवनमीप्सितदुष्टशिखौ ॥ १५ ॥

मञ्जीरचक्रमुखरं मणिपादुकाङ्कपुष्पीभयमलकचि प्रणिकुल्य पादम् ।

उत्तानतानगतिरुद्धतमुग्धदक्कं तत्तादृशं व्यतत ताण्डयमिन्दुमौलिः ॥ १६ ॥

तावत्तपस्विनरुणीपरिपत्तमेन अत्यद्मुतावृत्तिमवेश्रितुमादरेण ।

स्वस्वाश्रमान्निरजिहीत सुवर्णवर्णा सौदामिनीततिरिवाभ्युदचक्रवालात् ॥ १७ ॥

अत्रान्तरे सरयमाश्रमदेशमाप्ता नारायणी नवनवोदितयौवनश्रीः ।

क्वादंविनीसविधकन्दलितेव शंपा पर्याकुलं परमहंसकुलं वितेने ॥ १८ ॥

रामां निर्भाव्य धुरि योगिजनधिरं तां मोहानिलव्यतिकरास्तविवेकदीपः ।

ज्ञानं जप हवनमव्ययं पुराणं शास्त्रं तत च सकल विजहौ किमन्यत् ॥ १९ ॥

तां सुन्दरीं प्रति तपस्विजनेऽनुरक्ते तं सुन्दरं प्रति तदीयवधूजने च ।

जातक्रुधः कतिपये जरठास्तदानीं उद्दिश्य शंभुमभिचारमुपाक्रमन्त ॥ २० ॥

विश्वातिशायिनि जने विहितोऽभिचारो न व्यर्थ एव ननु कर्तुमर्थहेतुः ।

उद्दिश्य भानुमुपलः प्रहितः किलोर्ध्वं क्षेप्तुः शिरो विदलयेत्क्षणतो निपत्य ॥ २१ ॥

तेदेवदारुवनतःपसवृन्दमेवं भूर्धर्मालमाकलयतो मदनान्तकस्य ।

यज्जारव्यपितचातकमण्डलस्य धारेव मंथु जलदस्य दयाऽऽविरासीत् ॥ २२ ॥

कर्पूरगौरतनुरिन्दुकलावनेंसः स्मेराननः शिखरिराजमुतासमेतः ।

आलोलपिङ्गलजटापटलोऽयं तेषां आनन्दताण्डवमदर्शयदन्तकारिः ॥ २३ ॥

पश्चाज्जात्यतिमिमं प्रतिबुध्य पश्चान्तापात्रणम्य मुहुरेत्य शिवप्रसादम् ।

अन्तर्हिते सति सहांबुजलोचनेऽस्मिन् सर्वे तदादि समुपासत साम्बमेतम् ॥

आनन्दनाट्यमनुभूतमिदं कदाचित् दुग्धोदधौ स्पृशता दनुवान्तकेन ।

हर्षप्रकर्षभरितेन मञ्जमरुतः पृच्छन्नमाणि फणिशट् किल मारहेतुम् ॥ २५ ॥

पूर्वं मया यदनुभूतमभूत्पुनरेः नृत्तं तदेतदनुसन्दधतोऽधुना मे ।

आनन्दसिन्धुलङ्घीमतिबेलमन्तः आसेदुगो वहनतोऽनलि तेऽतिभारः ॥ २६ ॥

आकर्ण्य मदिरपिमामहिरज तेऽग्नीष्यानन्दवाष्पमारितान्यधुना भवन्तम् ।

शंसन्ति शंभुनटनेक्षमसामिजायं धन्योऽसि सेत्स्यति च तेऽमिमं तदेतत् ॥

मामाश्रितस्य फणिनायक ते महान्तं कलं मयाद्य कथितं परमं रहस्यम् ।

तद्गच्छ तावकमुतोऽस्तु मदीयतरां त्व द्रव्यासि त्रिनयनं त्रासे यतस्व ॥ २८ ॥

पणीति काश्चिन्मुनिरासं पूर्वं स पाणिनं नाम कुमारमाप ।

रघुष्णाम्ना तनयेन सोऽपि दाक्षीमुद्रा ददमव्यनन्दत् ॥ २९ ॥

स पाणिनो दक्षमुवा पुरन्धरा रिपुः पुराणामुपवेव रेमे ।

काले मुनिः रगत् इव प्रसूतो वरं तपोः पाणिनिरव्यकर्षित् ॥ ३० ॥

तपोभिरारुच्यताः कठोरैस्तस्य प्रसन्नस्तरुणेन्दुचूडः ।

अरोप्यदण्डविषट्कनेन चण्डं करस्थं डमकं पुरस्तात् ॥ ३१ ॥

शब्दावळे र्माकणं चिकीर्षोः तदा मुनेः पाग्निसंभवस्य ।

मूढस्य चण्डा डमकप्रगाढः शाखादिमूलाणि चतुर्दशासन् ॥ ३२ ॥

हृतीषराजुपहतो निवधन् सूत्राणि स व्याकृत शब्दजालम् ।

सुष्ठु प्रयोगं कथयन्ति यस्य खलोरुसोपातपरपरेति ॥ ३३ ॥

कालायनः कर्कशाया प्रसाद्य तस्यया चन्द्रकलवनसम् ।

तस्याय सूत्रेषु पदार्थबोधप्रस्तुतं वार्तिकमावबध ॥ ३४ ॥

भोगीन्द्र तेषां मुनि वार्तिकज्ञानं वशोरनिद्रजनदुग्धहाणम् ।

भाष्यं महत्सुर्विनि भक्तवती निबोध्यते त्वां किल नीलकण्ठः ॥ ३५ ॥

नदा नियोगात्तरुणेन्दुमौलेः धरातले त्वं विहितावतारः ।

चिदम्बरक्षेत्रगतः पवित्रं नेत्रोत्सवं दृश्यसि नृत्तमैशम् ॥ ३६ ॥

इति मुरमयनोक्त्या मोदमानः फणीन्द्रः त्रिपुरहरनियोगं दीर्घकालादवाप्य ।

तदपि परिदिदृक्षुस्ताण्डवं चन्द्रमौलेः अमरतिमवन्ध्यामंशतश्चाशशंसे ॥ ३७ ॥

भूतलेऽयं जननोचितमायं वंशमीक्षितुमिच्छददृश्यः ।

जन्तुविस्मृतपरस्परैरं तापसाश्रमवनान्तमनन्तः ॥ ३८ ॥

तत्र कापि ददृशे मुनिरन्या गोणिकेति गुप्तसिन्धुरनेन ।

या हि यापयति पुत्रनिमित्तं दारुणेन तपसा दिवसानि ॥ ३९ ॥

दातुमर्घ्यमहिमपुत्रयेऽम्मः पूतमञ्जलिपुटे विनिधाय ।

सा निमील्य नयने भगवन्तं भास्करं हृदि तदा परिदृष्ट्वा ॥ ४० ॥

प्राज्ञमर्षेयं सुतं मम भास्वन् अन्तरित्यमभिसन्वितुषोऽस्याः ।

पन्नगाधिपतिरर्कनियुक्तः प्राविशजनिमञ्जलिगर्भम् ॥ ४१ ॥

संभृतार्घ्यजलमञ्जलिमुधैः सा सहस्रकिरणं प्रति देवम् ।

यान्दुष्कृपतिं तावदमुष्मात् तापसाकृतिरहिः स पपात ॥ ४२ ॥

पुत्र एव मम पुण्यविपाकात्मादुरासं किल पावस्तेजाः ।

इत्युपेत्य मुदिता सहसा सा मूर्ध्ने तं मुनिकुमारमनिवृत् ॥ ४३ ॥

तं तदाऽभिवर्द्धितुं प्रगल्भं प्राङ् नाम तस्य जननी विततान् ।

यत्पतन्नमवदञ्जलितोऽसौ सत्पतञ्जलिरिति प्रथमानम् ॥ ४४ ॥

आश्रितश्च स तदाऽभिवदन्त्या नाम तत्रयममेव जनन्या ।

चित्तिस्तत्त्वदुपगच्छमुपेया इत्युदीर्य तपसे चलितश्च ॥ ४५ ॥

तस्यातिदुष्करमवेक्ष्य तपः प्रसन्नो दातुं वरं तदुचितं दययाऽयं तस्मै ।

कैलासगौरमधिरुक्षं वृषं महान्तं अर्वेन्दुमीलिकुमया सप्रमाश्रितसीत् ॥

स्तनयोः पुलकोद्रमैस्तथा हृदि म्वल्या प्रमदाश्रुणा दृशोः ।
 वक्षसि स्तुतिमिश्र संगतं परितुष्यन् प्रमुरव्वीदिदम् ॥ ४७ ॥
 तपसा तव शेष तोषितो वितरिष्यन्वरमागतोऽस्मि ते ।
 अचिरेण वृणीष्व तं यतो वपुरीदृक् तव वारितं सुखात् ॥ ४८ ॥
 चरितं निजमादितः स्मरन् अथ शेषेति निमन्त्रितो मुनिः ।
 पदवार्तिकभाष्यनिर्मितौ प्रथमं पाठक्रम्ययाचत ॥ ४९ ॥
 अथ तस्य जगत्त्रयप्रभोर्नटनालोकनयोग्यतां पुनः ।
 मुनिमर्थयमानमात्मनः स तयाऽस्त्वित्यवदन्मुदा मृडः ॥ ५० ॥
 अयि वत्स चिदंबरमिवं नगरं त्व व्रज काननाध्वना ।
 तव तत्र नटेयमीक्षितुं दययेत्यन्तरधादुदीर्य सः ॥ ५१ ॥
 इति तस्य गिरा चिदंबरं नगरं प्रास्थित नाट्यलिप्सया ।
 मुदितः स मुनिर्मुमुक्षया भवतस्तो निकटं गुरोरिय ॥ ५२ ॥
 वासवादिभिर्धामैस्तदा चोदितेन मुनि विश्वकर्मणा ।
 ताण्डवाय गिरिशस्य निर्मिता तत्र द्वाटकमयी सभा बभौ ॥ ५३ ॥
 शङ्करोऽथ चलमौलिजाह्नवीवारिभूरणरत्नकरोटकम् ।
 दक्षिणेतरकरावडंवितश्रीशपाणि वृषभादवातरत् ॥ ५४ ॥
 व्याघ्रपादमुपिमीरितस्तव तं पतञ्जलिमपि स्तवोन्मुखम् ।
 वीक्ष्य शीतलदृशा शिवोऽव्यदकर्तनं मम निरीक्ष्यतामिति ॥ ५५ ॥
 वीक्षणोचितममांसचक्षुषा नर्तनोत्सवमवेशितु निजम् ।
 शंभुना सकलदेहिना तदा दिव्यमग्निं दिदिशे दयाञ्जना ॥ ५६ ॥
 शान्तरी यवनिकामयाक्षिपन् सा प्रपञ्चमयनर्तनं शिवः ।
 द्वागदर्शयत गोणिकामृतं व्याघ्रपादमितरानुपीनपि ॥ ५७ ॥

तेन ते स्वयमिदं जगन्मृपा जानते स्म परमार्थतः पुनः ।

ब्रह्म तत्परमनादि सच्चिदानन्दलक्षणमनन्तमद्वयम् ॥ ५८ ॥

नृत्तं तत्कण्ठिपतये स दर्शयित्वा प्राहेदं प्रणयक्तिरा गिरा गिरीशः ।

॥ त्वं कृत्वा भुवि पदशास्त्रवार्तिकज्ञा माप्यं तद्विवृणु ततो दिवं व्रजेति ॥

आज्ञाप्यैवं फणिममरण् सोऽनुगृह्णाक्षिपौतैः

गौर्या साकं विधिहरिगणैश्चापि शंभुस्तिरोऽभूत् ।

हर्षार्धवस्तिमितहृदयौ व्याघ्रपाद्गौणिकेयौ

अस्त्येतामृषिभिरनशद् यत्कृते चन्द्रचूडः ॥ ६० ॥

मेघाघी निगमपटुर्दुग्धधृतो या येनर्ते न कलयिता किलात्मतस्थम् ।

तन्नेत्रं तमसि च । दध्यदृष्टिदायि भेषो नः प्रदिशतु धाम देशिकाख्यम् ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे द्वितीय आस्थादः समाप्तः ॥

॥ तृतीय आस्वादः ॥

गौडपादवरितम्

योगेन चित्तस्य पदेन यावां मले शरीरस्य च वैद्यकेन ।

योऽपाकरोक्षं प्रवरं मुनीनां पतञ्जलिं प्राञ्जलिरानतोऽस्मि ॥

कृतसुखतिलकेन कल्पितानामप्य मुनिना पदशास्त्रवार्तिकज्ञानाम् ।

जगदुपकृतये चकार माप्यं महदचिरेण पतञ्जलिर्महाम् ॥ २ ॥

संकलने मूलम् — पतञ्जलिविजयतः (२-२७, ३६-६२) शरीर-
मीमांसाभाष्यवार्तिकतः ३१ जगद्गुरुब्रह्ममांडलवतः (३२, ३५)
जगद्गुरुगारंपर्वस्तुतितः (३३-६६) यतिसार्वभौमोपहारतः (३४, ६५)
प्रार्थनशङ्करविजयतः ६३.

- ॥ तमृपिमनुययुस्तादीयभाष्यं पिपठिष्वः किल पण्डिताः सहस्रम् ।
 गुरुपरिचरणादृते कुतो वा भवति पं सुलभा जनेन विद्या ॥ ३ ॥
- तदनु यवनिकां वितत्य गूढं वपुरनया च पतञ्जलिर्विधाय ।
 उपविशत बहिस्तिरस्करिण्याः पठत कृतिं च ममेति तानुवाच ॥ ४ ॥
- मम स तु न भवेन्मनःप्रियो मां य इह तिरस्करिणीमुदस्य पश्येत् ।
 इति पुनरभिधाय पाठनायं फणिपतिरूपमृपिस्समालम्ब्य ॥ ५ ॥
- अथ गुरुचरणेन शान्तिमन्त्रान् प्रथममजापिपुरुर्त्तरं च पाठात् ।
 अहरहरखिला युधाः, कृती स्याद्गुरुवचसि स्थित एव हीष्टसिद्धया ॥
- किमपि विघटयन् किमप्यनुज्झन् किमपि समुज्ज्वलयश्च वार्तिकेषु ।
 नृप इव भटमण्डलेषु भाष्ये व्यहरत राज्य इवास्य बाङ्निगुम्फः ॥ ७ ॥
- अधिफणिक्कृति तावदेव पेटुः बिलसति यावति वासरूपसूत्रम् ।
 विनयभरजुपो विचक्षणास्ते बहुतपसां हि भवेत्तदन्तपाठः ॥ ८ ॥
- प्रतिपुरुषमिहाननैः कियद्भिः युगपदय वदतीति विस्मयेन ।
 अपहृतमनसोऽथ तेऽपनिन्युः सपदि तिरस्करिणीं तदीक्षणाय ॥ ९ ॥
- विवृतफणसहस्रमुपदंष्टुं क्षितिलल्लुगडलितार्धभोगभीमम् ।
 प्रसृतपरिहृतोभयाप्रजिह्वं तरलदश तमय व्यत्रोक्त्यंस्ते ॥ १० ॥
- दधुरथ सदशीस्तनूः स्मरेण त्रिपुररिपोरलङ्काक्षिलक्षितेन ।
 अपि दश विदुषां शतानि पुंसां गुरुवचनव्यतिलङ्घन क्षनर्यः ॥ ११ ॥
- फणिपतिरग्निवीक्ष्य तादृशांस्तान् कथमिदमित्यनुचिन्त्य यावदास्त ।
 परिसरमुपसृत्य तावदेकः प्रणमितमौलिरिद भयादवादीत् ॥ १२ ॥
- फणिर भगवन् प्रसीद महां बहिरगमं जलमोचनाय यावत् ।
 विधुतयवनिकाः कृत्वापराधाः वन मम तावदिति स्थिताः सतीर्ष्याः ॥

इति गदित्तिरिं शशाप कोपात् यद्विहितोत्तरशान्तिमन्त्रपाठः ।

यद्विरसि गतवान् पठन्मदीयां कृतिमपि तद्वय राक्षसोऽञ्जमेति ॥ १४ ॥

प्रणिपतनगुणस्तत्रप्रबन्धैः फणिपतिरस्य कथञ्चन प्रसन्नः ।

घृतजटिलमनुप्यमूर्तिरियं तमवददापदमुत्क्षिपन्निगोक्त्या ॥ १५ ॥

मा भज यत्स विषादं मत्वा कर्माणि जगति चित्ताणि ।

कथमिह मे त्वयि कोपः कथमिह शापश्च तादृशोऽवस्था ॥ १६ ॥

निष्ठायां किं रूपं गचेरिति त्वं बुधान्पृच्छ ।

पश्यमिति वदति यस्तं मम कृतिमध्याप्य मुच्यसे शापात् ॥ १७ ॥

व्याकरणमहाभाष्यं भवृत्तमडिलं मम प्रसादात् ।

सुखतु ययेष्टं याहीयुक्त्वा तमृषिस्तिरोदधे सहसा ॥ १८ ॥

गोनर्दख्यं देशं प्राप्य नमस्कृत्य गोपिभ्यं जननीम् ।

तस्यां त्रिदिवगतायां तस्थौ शेषः स्वयं स मुनिः ॥ १९ ॥

अथ स पतञ्जलिशिष्यो रक्षो भूत्वाऽधिराज बट्टमेकम् ।

पचिग्न्ये निष्ठायां पृच्छन् पचितमिति यादिनोऽग्राहीत् ॥ २० ॥

अथ बहुषु गतेषु कसरेषु द्विजमुत्तममुपेयिष्यं समेकम् ।

पुनरपि तदपृच्छदेव रक्षो झटिति स पश्यमिति स्फुटं जगाद ॥ २१ ॥

द्विजगिरमकर्ष्य कर्णरम्यामवनरति स्म यशस्तदाशु रक्षः ।

अयमुदयति शाश्वतोक्ष्माद्यो मम गुरुणोक्त इति प्रहृष्यदन्तः ॥ २२ ॥

द्विजवर वद को भवान् कुतस्त्यः तव किमिहागमने प्रयोजनं ॥ ।

इतमतिरमि पाणिनीयशास्त्रे यदि च रुचिः पठ मत् फणीन्द्रमाप्यम् ॥

इति कथयति रक्षमि प्रहृष्यन् इदमगदीदहमस्मि चन्द्रशर्मा ।

उत्तम इह मेऽयमुज्ज्वलित्याः पटितुमहीधरमाप्यमन्तिके ते ॥ २४ ॥

इति गदितत्रते द्विजाय तस्मै फणिपतिभाष्यमशोभमाचक्षे ।
 शुचिरनिसमसंविशन्ननश्नन् तदपि च मासयुगेन सोऽप्यगीष्ट ॥ २५ ॥
 प्रतिदिवसमसौ ण्पाठ यावद् भुजगवृत्तौ किल रक्षसः समीपे ।
 अपचितपटपत्रजालगमै मलशिखरेण दृढं हिलेख तावत् ॥ २६ ॥
 अथ पृथुलशिरेणुगात्रकण्ठं चलदतिशुष्कपिचण्डमायतोरु ।
 हसिममृदकृशाघ्रिपाणि रक्षोवपुरपहाय स दिव्यमूर्तिरसीत् ॥ २७ ॥
 ब्रज सुखमकनौ बुरु प्रचारं भुजगवृत्तेरिति तं भुजङ्गशिष्यः ।
 दिवमगमदुदीर्य हेमशैले शुक्लमुनिराजमयोपतस्थिवान् सः ॥ २८ ॥
 तुरीयाश्रममाराधय नाम्ना गौडश्च जन्मना ।
 गौडपादाङ्गुपोऽङ्गेयविशिष्टस्वामिवानकः ॥ २९ ॥
 ब्रह्मविद्यामधिगमे शुकाद् ब्रह्मविदुत्तमात् ।
 अध्यतिष्ठ च वदरी सुशिष्यानुजिह्वश्रया ॥ ३० ॥
 परिव्राजामायाः परमगुरवः शङ्करयतेः
 प्रणेतारः प्रौढं गहनतरमाण्डूक्यविवृतेः ।
 परानन्दाभोगे पटुतरुहदो गौडचरणाः
 पुस्तान्नः स्मृतिं विदधतु चिदानन्दमधुराम् ॥ ३१ ॥

(३१) अभिनवद्वयविद्याचार्यामिधवाल्क्यकृष्णानन्दसरस्वती रचित-
 शारीरमीमांसाभाष्यवार्तिकतः । “नारायणं पद्ममुर्वं वसिष्ठं—इति
 संप्रदायविस्कारिकारोत्या ब्रह्मविद्यायां श्रीशुक्लशिष्याः परिव्राजामायाः
 एतद्युगे प्रथमयतयः, गौडचरणाः कुरुक्षेत्रदेशगतहिरावतीनदीतीरमध-
 गौडजातिश्रेष्ठाः देशविशेषमवजातिनामैव प्रसिद्धाः । ह्यपरयुगमारभ्यैव
 समाधिनिष्ठत्वेन आधुनिकैर्जनेः अपरिज्ञातविशेषामिधानाः सामान्य-
 नाम्नेव लोके विख्याताः ॥” इति तत्रैव उदीये विवरणे ॥

अभिपुञ्जदयार्च्यपूज्यपादान् अपद्रव्यादिनिपाकसिद्धनेत्रम् ।

अथ गौडपादान् पणीशमाप्यप्रथमाचार्यरूपण्डितान् प्रपद्ये ॥ ३२ ॥

जीवन्मुक्तप्रथमं दुर्वादिमानदुर्मदापहरम् ।

सेवे गौडपदं तं प्रथमं विद्यानदातभिरुज्जानाम् ॥ ३३ ॥

चरणं गौडपादस्य शरणं कर्त्तव्यमहम् ।

श्रुत्यन्तसारसंस्वनिप्यन्दा यस्य सूक्तयः ॥ ३४ ॥

गोविन्दमगस्तपादचरितम् ।

हरितन्पहराधिन्पुस्तमाधरसौमित्रिज्जानिपुत्तलक्ष्मा ।

जयतादुपरेष्मात्तधामा जयगोविन्दमुनिः स चन्द्रनामा ॥ ३५ ॥

(३२) विदितवेदितव्याः परापराविदः परमाचार्याः गौडपादाः ।

शुक्लपिप्रसादसमासादित सुरीयाभमा एते आरभयाथारभ्यमनुसन्दधानाः , सकाश एव कचन दुर्गे समाकलितसंस्थानान् (अवलम्ब्यादिनिपाक-सिद्धनेत्राः) अवलम्ब्य-शार्माशप्रभृतीन् अपराम्ययोगिनः तक्षशिलाधीश-शाक्यप्रावृतिमुग्धान् अप्यात्मविद्याप्यापनेन सुमार्गं नयन्तः , (अभि-युञ्जदयार्च्यपूज्यपादाः) अनुगतशौद्धोद्दिनिकृष्यन्तः अयार्च्यप्रमुखात् विद्यादाय आत्मानमभियुज्जतः हिमालयशृङ्गवृत्तिबुद्धसिद्धसमास्थान् पादं जित्वा प्रविष्टदुर्मन्तदुरभिवेशान् कृत्वा तेषां प्रत्यहमुपदिश्यमान-परमाद्वैतविद्यासंप्रदायाः चिरं सुगमूपरिते हरिमिथीयगौडपदोद्भासादिषु निरूप्यमाणा कथाऽप्राप्तुमन्धेया (सुप्रमाता) । गौडपादानाधिकृत्य आनन्द-निर्याचार्याः अलातशान्तिप्रकरणविवरणे “ज्ञानेनाकाशकल्पेने”ति मङ्गलश्लोकविवरणावसरे प्राहुः - “आचार्यो हि पुरा वदरिकाश्रमे नरनारायणाधिष्ठिते नारायणं भगवन्तमभिप्रेत्य तपो महदनप्यत । ततो भगवाननिप्रसन्नः तर्भ्यं विद्यां प्रादादिति प्रसिद्धं परममुग्रं परमेश्वरस्येति भावः” इति । एतेनैते शुद्धाचार्यगिध्याः , तपोवलेन साधनान् भगवतोऽपि विद्यां प्रापुरिति गम्यते ॥

(३५) विष्णुशर्मा, शिवचरणमूर्तिरः, भूमण्डलीश्वरः, लक्ष्मणः ।

नखलिखितपतञ्जलिप्रबन्धं वटदलजाल्वसुत्तरीयवद्धम् ।

शिरसि दधदमीष्टलामहृष्टः स निवृत्ते वनवर्त्मना मनीषी ॥ ३६ ॥

तदनु पाप्य चञ्चु स चन्द्रशर्मा सरित्तमैश्वर्ये कामपि प्रसन्नम् ।

विरुचकमलगर्भरेणुगन्धी श्रममपहन्ति वृणां यदूर्मिवातः ॥ ३७ ॥

अथ स बुधवरः श्रमेण तस्याः किमपि निपीय जलं तट्टुमूले ।

दलत्रयमुपवाप्य वज्रवद्धं लिखितपतञ्जलिवाङ्मयं निदधौ ॥ ३८ ॥

यावन्निद्रावशमयमगात् तावदस्योपधानं

कसः कश्चिद्वटदलत्रयप्रासजोलक्षकर्म ।

लःपायाय प्रसनचटुलादाक्षिपद्भस्वक्तात्

तदन्तलिखितलिपि हठात्केयुचित्तदलेषु ॥ ३९ ॥

बुध ततः सिन्धुतटे प्रतिष्ठितं बुभुक्षितं कायिदवेत्य कन्यका ।

नवं यद्वन्ती नवनीतमायवौ करेण पीयूषमिवादिमोहिनी ॥ ४० ॥

ततः सप्राप्तं नवनीतभङ्गना धरातले तस्य निधाय पार्श्वतः ।

प्रणम्य बद्धाञ्जलिस्त्रिभुवार्थवावभूय भक्तिप्रतिपत्त्या गिरा ॥ ४१ ॥

बुधेन्द्र पूर्वं बह्वस्तपोधनाः फलाम्बुदभाजिनवर्हिर्षणैः ।

मया कुमर्या परितोषिता भृश प्रसादसर्वस्वमिदं वचोऽयदन् ॥ ४२ ॥

इहागमिष्यत्यखिलं पतञ्जलेरवीत्य भाष्यं किल कश्चन द्विजः ।

तदीयशिष्यादचिरेण रक्षसः प्रणम्य तं पूजय पद्मलोचने ॥ ४३ ॥

घलरामः, पतञ्जलिरिति पूर्वकालिकाः स्मरणीया उपाधयोऽस्य चन्द्र-
शर्मणः । पूर्वाश्रमे चन्द्रनामा, इदानीं तुरीयाश्रमे जयगोविन्दमुनिः
श्रीगोविन्दभगवत्पादापरपर्यायः । उपरेवं—रेवातीरे कृताश्रमः । पतञ्जलि-
रेव स्वकीयशापभातरक्षोभावं गौडपादं शापाद्विमोक्तुं चन्द्रशर्मा भूत्वा
गौडान्तिकं जगामेति भावः (सुखमा) ॥

प्रचारयिष्यन् कृतिमात्मनः स्वयं पतञ्जलिस्तद्वपुषाऽभ्यवदभुवि ।
 स पूजितस्त्वां परिणीय कन्यस्य गरीयसि श्रेयसि वर्तयेष्यति ॥ ४४ ॥
 हर्तारिणां योगिजनेन शृण्वती गिरं द्विजं तं मृगयेऽधुनाप्यहम् ।
 स चेद्भयान् जन्म कृतार्थमेव मे त्वयि प्रसन्ने निमु दुर्लभं मया ॥
 गिरां प्रपञ्चरयथा किमीदृशैः पुनाति ते दर्शनमेव देहिनः ।
 तथापि भोक्तुं नवनीतमाहने मया, प्रसादं कुरु दृश्यते श्रमी ॥ ४५ ॥
 विरादिति प्रार्थयमानया तया समाधिदृष्टागमिर्वचेष्टितः ।
 कृतस्मितस्तज्जर्नतिर्मर्षितं यथेष्टमस्तन् स जहौ परिश्रमम् ॥ ४६ ॥
 तदिगितैरेव विजानती द्विजं पतञ्जलेराकृतिभेदमागतम् ।
 तमनरीदुद्बुध मां कृपानिवे तृतीयवर्णप्रभारामपि त्विनि ॥ ४७ ॥
 जगाद तामेवमुदीरितो द्विजो मनोरयो मानिनि ते फज्जेन्मुखाः ।
 उद्बुध वर्णोत्पन्नस्य यतो विश्वेदुषीहेऽन्तिमवर्णमिति ॥ ४८ ॥
 सद्रुक्तिमाकर्ण्य गृहं निनाय सा तमुत्तमवीर्यमिन्दुसुन्दरम् ।
 तया ततस्तज्जननीविनीर्णया समं पुरीमुखिनीं जगाम साः ॥ ४९ ॥
 षष्ठ्युपणीत्यितरर्णमेतन्नादधेर भार्थं निगितं पतञ्जलेः ।
 तिलेभ्यः वसन्तदुर्महाधरे स्थिते कचिन्मुग्धज्ज्वापन्नस्यत् ॥ ५० ॥
 निजे गृहे तत्त निवेदय पाठयन् सद्रुजयिन्या फणिभाष्यनाम्नान् ।
 निनाय कलं नियमेन स द्विजः प्रियासु सुख्यं चनसुख्येति स्थितः ॥

(५०) चन्द्रशर्माणं शुश्रूषमाणायाः कन्यकाया मुखादयगत-
 वृत्तान्ताः, तदेवमनृपमन्त्री द्विजः, तदेवमालको नृपः, राजाभितो
 तदेवमकन्यकां स्वीयां स्वीयां दत्तवन्तः, ततः अस्याः कन्याया माता
 एतां चन्द्राय ददौ श्वेति कथाऽत्रानुसन्धेया ॥

दिनेषु ताः सत्पुरुषोदयोचितेष्वलक्ष्येभ्यो विदुषां शिखाम्भेः ।

क्रमात्कुमारान् कमनीयतेजसो मणीनिवासोपत सिन्धुदाक्यः ॥ ५३ ॥

विदधत्क्रियाः शुभतराः परस्परं प्रविभिन्नवर्णविलसत्प्रिग्रहः ।

निगमधनुर्मिरिव साधुभिः खरैः तनयैरथ द्विजवरो व्यरोचत ॥ ५४ ॥

पठिते पतञ्जलिग्रन्थे द्विजः कृतदारकर्मणि च पुत्रमण्डले ।

शुकशिष्यगौडपदगुर्वनुग्रहात् चरमाश्रमं सूरनदीं च शिश्रिये ॥ ५५ ॥

चतुराननेन विधिनेव मुञ्चता समधिष्ठितं जगदशेषमात्मनि ।

भजतामुना परमहंससेन्यतां अथ विश्वनाथपुरमाददे श्रियम् ॥ ५६ ॥

अथगे किमप्युपदिशन्विभूतिमप्यलिकेऽर्चयन्नुरसि चासिमालिङ्गम् ।

हरते स यत्न मणिकर्णिकातटे जटिञ्जे यदस्ति जगतीह देहिनाम् ॥

स तु विश्वनाथपुरमावसन् यतिः समुपेयुषां सदसती हि वस्तुनी ।

यवनेन चञ्चुकज्जेन पिष्टपे विधिवेच हंस इव दुग्धपापसी ॥ ५८ ॥

वपसंहृतेन विषयानुधाव्नात् परमे स्व एव परिनिष्ठितेन च ।

समवृत्तिना स हृदयेन पश्ये सुखदुःखयोः सखिसपत्नयोऽपि ॥ ५९ ॥

स्वपनप्रपञ्चसदृशं जगत्स्व विदुषा मृषा मरुमरीक्वारिव ।

अमुना स्वरूपमवशेषितं धिया परमात्मबोधमुखमातलक्षणम् ॥ ६० ॥

सुरसिन्धुरोषसि गिरीशसन्निधौ प्रतिनीप तप्त कियतोऽप्यनेहसः ।

विरहासदैन्यमृतः ॥ योगिभिः परिपावनं बदरिकाश्रमं ययौ ॥ ६१ ॥

मत्स्यद्वैतं पश्यताशेषविधं गोविन्दस्वामीति गीतेन लोके ।

पुष्पक्षेत्रे तत्र नारायणीये काश्चिक्काष्ठानाश्रमे तेन तस्ये ॥ ६२ ॥

सततं निगदन् रसेन योऽसौ जय गोविन्द जयेति सूक्तिमेकम् ।
श्रितमौनमभूद्यद्व्यवादे जयगोविन्दमुनिं तदाङ्कुरेणम् ॥ ६३ ॥

व्यासादेशाच्छङ्करार्यमुपदेष्टुं तयीशिरः ।
प्रतीक्षमाणो गोविन्दो रेवातीरमुपागमत् ॥ ६४ ॥

यन्दे गोविन्दपादाञ्जचिन्तासन्तुष्टचेतसम् ।
गोविन्दभगवत्पूज्यपादमादीनवच्छिद्यम् ॥ ६५ ॥

रेवातीरनिवासी पयिरञ्जानाद्रिमेदने सुमहान् ।
गोविन्दायौ दद्यात् धीविद्यां तारिणीं भवाम्भोद्येः ॥ ६६ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे तृतीय आस्वादः समाप्तः ॥

॥ चतुर्थ आस्वादः ॥

श्रीभगवत्पादावतारहेतुः ।

सदा बालरूपापि विमोद्विहन्त्री महादन्तिवक्त्रापि पञ्चास्यमान्या ।
विधीन्द्रादिमुग्धा गणेशमिघा मे विधत्तां धियं कापि कल्याणमूर्तिः ॥

(६५) आदीनवं शोकं, दैन्यं, विमं, दुरदृष्टं वा, छिनत्तीति
तं आदीनवच्छिद्यम् ॥

संकलने मूलम् — सुमहाण्यभुजङ्गतः १, प्रपञ्चसारतः २,
भगवद्गीताशांकरभाष्यतः ३-४, जगद्गुरुब्रह्ममालास्तवतः १०-१४,
शिवरहस्यतः (अं ९-अ १६) १६-२५, कूर्मपुराणतः (अ. २७)
२७-३०, भविष्योत्तरपुराणतः (अ. ३६) ३१, लिङ्गपुराणतः
(अ. ४०) ३२-३३, मार्कण्डेयसंहितातः (स्र-७२, परि ७) ३४,
वायुपुराणतः ३५, भगवत्पादसप्तवेः ३७, माधवीयशंकरविजयतः ३७.

पुस्तकजपवटहस्ते वरदामयचिह्नचारुगाहुलते ।
कर्पूरामलदेहे वागीधरि शोधयाशु मम चेतः । २ ॥

“नारायणः परोऽव्यक्तात् अण्डमव्यक्तसंभवम् ।
अण्डस्यान्तस्त्वमे लोकाः सप्तद्वीपा च मेदिनी ॥ ३ ॥

॥ भगवान् सृष्ट्वेदं जगत्, तस्य च स्थितिं चिकीर्षुः, मरी-
च्यादीनां सृष्ट्वा प्रजापतीन्, प्रवृत्तिलक्षणं धर्मं ग्राहयामास वेदोक्तम् ।
ततोऽन्याश्च सनकसनन्दनादीनुन्पाद्य निवृत्तिलक्षणं धर्मं ज्ञानवैराग्य-
लक्षणं ग्राहयामास । द्विविधो हि वेदोक्तो धर्मः प्रवृत्तिलक्षणो निवृत्ति-
लक्षणश्च जगतः स्थितिकारणम् । प्राणिनां माक्षादभ्युदयनिःश्रेयस-
हेतुयः स धर्मो ब्राह्मणाद्यैर्वर्णिभिः आश्रमिभिश्च श्रेयोऽर्थिभिः अनुष्ठीय-
मानो दीर्घेण कालेन । अनुष्ठातॄणां कामोद्भवात् ह्रीयमानविवेकविज्ञान-
हेतुकेन अधर्मेणाभिभूयमाने धर्मे प्रवर्धमाने चाधर्मे, जगतः स्थितिं
परिपालयिषुः ॥ आदिकर्ता नारायणस्त्रयो विष्णुः, मौमस्य ब्रह्मणो
ब्राह्मणत्वस्य रक्षणार्थं देवक्यां वसुदेवादंशेन कृष्णः किल संवभूव ।
ब्राह्मणत्वस्य हि रक्षणे रक्षितः स्याद् वैदिको धर्मः, तदधीनत्वाद्गर्णाश्रम-
मेदानाम् । स च भगवान् ज्ञानैश्वर्यशक्तिबलवीर्यतेजोभिः सदा संपन्नः
त्रिगुणात्मिकां विष्णवीं स्वां मायां मूलप्रकृतिं बध्नीकृत्य, अजोऽव्ययो
भूतानामीश्वरो नित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावोऽपि सन्, स्वमायया देहवानिव,
जात इव च लोकानुग्रहं कुर्वन् लक्ष्यते ” ॥ ४ ॥

इति शङ्करोऽल गीतामाप्यारंभेऽवतारिकां तेने ।

भगवन्निरिद्ध भूगौ धर्मस्थित्यर्थिका कृपात इति ॥ ५ ॥

धर्मलानिमवर्मात्यानं चालोक्य भगवतो जन्म ।

ज्ञानकलादिकभगवच्छल्यंसाविष्टताऽवतारेण ॥ ६ ॥

आसुरमयया क्षालं कुरुते बलमुद्धतं यदा ग्लानिम् ।
धर्मस्य, तदा बलवान् वीरश्चाजायते भगवान् ॥ ७ ॥

ज्ञानलवदुर्विदग्धा अज्ञानां बुद्धिमोहकाः पटवः ।
मतिभेदजननदक्षा ज्ञानाचार्या यदा जाताः ॥ ८ ॥

वैदिकधर्मग्लानिस्तदा भवेद्बुद्धिविप्लवतः ।
अपनयति मोहमीशो देशिकताभवन्यनिजमूर्त्या ॥ ९ ॥

फलानां बलानाऽखिले खिलेऽपि स्खलिते श्रौतपथेऽपथे प्रैष्यते ।
जपहोमतपस्तु नामशेषेष्वपि यातेषु सुभाषितेषु शोभन् ॥ १० ॥

जिनबुद्धकपालिशक्तिवह्नीन्दिनसेवासु समन्ततः श्रितासु ।
शिषिले द्विजवेदवेदिबादे प्रथिते चाद्वयवेदबाह्यमोदे ॥ ११ ॥

जगदीक्षणविह्वलामृतान्धोनिगदव्यक्तकृपारसानुबन्धम् ।
प्रणिदिश्य गुहं पुरैव गन्तुं प्रणिबन्धुं च भवान् द्विपथं कर्तुम् ॥

अन्तार्यं पुरान् परांश्च पूर्वं विधिविष्ण्विन्द्रमुत्तान् विनोदपूर्णम् ।
स्वपमन्यनीयं सुसुरार्याकृमिषुः श्रीशिवशर्मणो विचार्य ॥ १३ ॥

उदभूस्तदने निद्रालटग्नौ मदभाजां सुधियां प्रमापयोग्ये ।
शिशुरर्पयन्तान्मुमुक्षुभाग्यं स शुभं शंकरदेशिकः सुमोग्यम् ॥ १४ ॥

कतचित्छिष्या पृष्टविकालवृत्तिदोषनः ।
मविष्यच्छद्मरोपतिमवदत्संप्रहेण ह ।

शैवे रहस्ये गदितं स्मरणोऽत्र सुसंगतम् ॥ १५ ॥

११. अद्वयः उपरोपदुःखाद्यसंभिन्नो वेदबाह्यमोहः पौद्गाद्यवैदिक-
जनानन्दः तस्मिन् । १३. सुत्युः सुतमात्मन इच्छतः, सुतार्थं तपस्यतः ॥

‘पापैककर्मनिरतान्विस्तान् सर्वकर्मसु ।

वर्णाश्रमपरिभ्रष्टान् वर्णप्रस्रवणान् जनान् ॥ १६ ॥

कल्प्यन्धौ मज्जमानांस्तान् दृष्ट्वाऽनुकोशतोऽम्बिके ।

मदंशजातं देवेशि कलवपि तपोधनम् ॥ १७ ॥

केरलेषु तदा विप्रं जनयामि महेश्वरि ।

तस्यैव चरितं तेऽद्य वक्ष्यामि शृणु शैलजे ॥ १८ ॥

धन्यादिमे महादेवि सहस्रद्वितीयात्परम् ।

सारस्रतास्तथा गौडा मिथ्याः कर्णाजिना द्विजाः ॥ १९ ॥

आममीनाशना देवि ह्यार्यावर्तानुवासिनः ।

औत्तरा विन्ध्यनिलया भविष्यन्ति महीतले ॥ २० ॥

शान्दार्यज्ञानकुशलाः तर्ककर्कशयुद्धयः ।

जैना बौद्धा बुद्धियुक्ता मीमांसानिरताः कलौ ॥ २१ ॥

वेदबोधितवाक्यानां अन्यथैव प्ररोचकाः ।

प्रसङ्गवादकुशलाः शाल्यभूताः कलौ युगे ॥ २२ ॥

मिश्राः शास्त्रमहाशक्तेः अद्वैतोच्छेदिनोऽम्बिके ।

कर्तैव परमं श्रेयो नैवेशः फलदायकः ॥ २३ ॥

इति युक्तिपरामृष्टवाक्यैरुद्धोषयन्ति च ।

तेन घोराः कुलानाराः कर्मसारा भवन्ति च ॥ २४ ॥

तेषामुत्पाटनार्थं सृजामीशे मदंशतः ।

केरले शशाङ्गप्राने विप्रपत्न्यां मदंशतः ।

भविष्यति महादेवि शङ्कराख्यो द्विजोत्तमः ॥ २५ ॥

कौमे भविष्योत्तरे च लैगमार्कण्डयोस्तथा ।

यायौ पुराणेऽवतारो निर्दिष्टः शङ्करः स्फुटम् ॥ २६ ॥

‘कलौ रुद्रो महादेवो लोकानामीश्वरः परः ।

स देवता भवेन्तूणां देवतानां च दैवतम् ॥ २७ ॥

परिप्यत्यवनारं स्वं शङ्करो नीललोहितः ।

श्रौतस्मार्तवृत्तिप्रार्थं भक्तानां हितकाम्यया ॥ २८ ॥

उपदेक्ष्यति तद् ज्ञानं शिष्याणां ब्रह्मसंज्ञितम् ।

सर्ववेदान्तसारं हि सर्वस्माच्च तु दर्शनात् ॥ २९ ॥

ये तं विप्रा निपेयन्ते येन केनान्युपायतः ।

विजित्य कर्मजान् दोषान् यान्ति ते परमं पदम्’ ॥ ३० ॥

‘कल्प्यन्दे द्विसहस्रान्ते लोकानुग्रहकाभ्यया ।

चतुर्भिः सह शिष्यैस्तु शङ्करोऽवतरिष्यति’ ॥ ३१ ॥

‘निन्दन्ति वेदविद्यां च द्विजाः कर्माणि च कलौ ।

कलौ रुद्रो महादेवः शङ्करो नीललोहितः ॥ ३२ ॥

प्रकाशते प्रतिष्ठार्थं धर्मस्य विरुद्धाकृतिः ।

ये तं विप्रा निपेयन्ते येन केनापि शङ्करम् ।

कलिद्वोगान्निजित्य प्रयान्ति परमं पदम्’ ॥ ३३ ॥

‘लोकानुग्रहतत्परः परशिवः संप्रार्थितो ब्रह्मणा

चार्गमादिमत्प्रमेदनिपुणां बुद्धिं सदा धारयन् ।

पाण्डव्यास्यपुरोत्तमे शिवगुरुर्विद्याधिनायकः यः

तत्पत्न्यां शिवतारके ममुदितः श्रीशङ्करास्यं यदहम्’ ॥ ३४ ॥

‘चतुर्भिः सह शिष्यैस्तु शङ्करोऽवतरिष्यति’ ॥ ३५ ॥

शैवादौ सूचितं भावि वृत्तं सत्यापयनिह ।

अवतारयत्काल्प्यां चरितं तन्निवोधत ॥ ३६ ॥

शास्त्रैः पाशुपतैरपि क्षपणकैः कापालिकैर्वैष्णवैः

अन्यैरप्यखिलं स्थितं खलु खलैर्दुर्वादिभिर्वैदिकम् ।

पन्थानं परिरक्षितुं क्षितितलं प्राप्तः परिक्रीडते

घोरे संसृतिकानने विचरतां क्षेमंकरः शङ्करः ॥ ३७ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे चतुर्थे आस्वादः समाप्तः ॥

॥ पञ्चमः आस्वादः ॥

शिवगुरुपथर्पा ।

महिमाननीयचरितं दधते महिमानमीड्यमहिमाल्पभृतः ।

अवतारभूतमवतानुवतां भवतारणं किमपि वस्तु मुहुः ॥ १ ॥

स्वर्गादेः ककुभि विभाति दक्षिणस्यां

देशः कोऽप्यय भुवि केरळमिधानः ।

पूर्णश्रीर्जितदिविप्पुरैः पुराप्रपैः

विप्रौवैः श्रुतिविदितोरुसच्चरित्रैः ॥ २ ॥

मत्स्याष्टमाम्रगमयन्ति निक्षिप्तापां संपूर्णाः सुरुचिकेरभूरुहोवाः ।

तत्रत्या इदि सरसा बहिः सुरूपा लोका इत्यवगमयत्कालिमारः ॥

संकलने मूलम्—यथिसार्वभौमोपहारतः १, ६३ गुरुवंशकाव्यतः १-५, २३. गोविन्दनाथीयतः ६-१०, २४-३९. भगवत्पादाभ्यु-
दयतः ११, ५९-६२. माधवीयतः १२-२२, ४४-४६, ४८-५७.
ठ्यासाधलीयतः १४-२२, ४०-४६, ४८-५७. शंकराभ्युदयतः
४७, ५८.

देशेन स्वरपि समं न सर्वदेति व्यालोलाः क्रमुकमहीरुहा महोचाः ।
यत्नैलाकृततिवधूपगुह्यमाना भद्रश्रीधरणिरुहोऽन्विताभिधानाः ॥ ४ ॥

मकरन्दा दृढपरिरन्धनागवलयो भाङ्गल्यं सुवि बहुलं विभासयन्ति ।
यत्रैवं पनसमुखद्रुमास्त्यः सन्तापी रविरपि नेति बोधयन्ति ॥ ५ ॥

१. निळा मरुद्वृधा चेति तत्र नद्यौ विराजतः ।

निळायां शंकरकोठं भासते शास्त्रास्पदम् ॥ ६ ॥

नावाक्षेत्रं हि तस्या हि तीरे दीप्यति मुक्तिदम् ।

भवनं पद्मनामस्य भुवनत्रयराजनम् ॥ ७ ॥

चूर्णीति चापरा ख्याता तीरयोरुभयोर्नदी ।

अतिस्वच्छजला धत्ते पुष्पान् बहुसुरालयान् ॥ ८ ॥

श्रद्धिमानुत्तरे तीरे तस्याः पावनपापसः ।

कश्चिदेशो महानस्ति फाल्गुनीति सुविश्रुतः ॥ ९ ॥

सर्वेदार्थनिपुणैः सर्वशास्त्रविशारदैः ।

सर्वाङ्गमूर्तैः शान्तरन्विनो निप्रसन्नैः ॥ १० ॥

जन्तोर्व्यदाश्रिताश्च कालः टीकते भयनिहलः ।

इति हेनोर्वदन्त्येन कालटीनि निवक्षणाः ॥ ११ ॥

कश्चिद्विषयिदिह निधत्तुर्वीर्येजे विद्याधिराज इति विश्रुतनामधेयः ।

रुद्रो वृथादिनिष्कपोऽनरीतुकागो यत्पुत्रमात्मपितरं समरोचयत्तः ॥

(६) निळा-भारतपुल । मरुद्वृधा-चूर्णा पूर्णा आलुषाप्
पुष्प पेरिवार । शंकरकोठं-चन्द्रवटम् ॥

(१२) केलेषु प्रतिमास्यगृहं विशिष्टं नामधेयमस्ति शंकरपिठा-
मरणं कैयलीति नाम्ना प्रसिद्धम् ॥

; पुत्रोऽभवत्तस्य पुरःत्तपुण्यैः सुब्रह्मतेजाः शिवगुर्वभिज्यः ।

ज्ञाने शिवो यो वचने गुरुस्तस्यान्वर्थनामाकृत लब्धवर्णः ॥ १३ ॥

स ब्रह्मचारी गुरुगेहवासी तत्कार्यकारी विदितान्नमोजी ।

सायं प्रभातञ्च हुताशसेवी अनेन वेदं निजमध्यगीष्ट ॥ १४ ॥

वेदेष्वग्निनेषु विचारितेऽर्थे शिष्यामुपगमी गुरुपह स स्म ।

अपाठि मत्तः सपङ्क्तवेदो व्यचारि कालो यदुरत्यगात्ते ॥ १५ ॥

अर्थवशोधनफलो हि विचार एव तच्चापि चित्तवद्वर्त्मनिधानहेतोः ।

तत्ताधिकारमधिगच्छति सद्भिनीयः कृत्वा विवाहमिति वेदविदो प्रवादः ॥

एवं गुरौ घटति तज्जनको निनीषुः आगच्छदन्न तनयं स्वगृहं गृहेशः ।

तेनानुनीय बहुलं गुरवं प्रदाप्य त्वत् नितेत्तनमनापि गृहीतविधः ॥

वेदे च शास्त्रे च निरीक्ष्य बुद्धिं प्रश्नोत्तरदायपि नैपुणी ताम् ।

दृष्ट्वा तुतोपातितां पिताश्रय स्वतस्तुष्टा या किमु शास्त्रतो वाक् ॥

कन्यां प्रदानुमनसो बहवोऽपि विप्रास्तन्मन्दिरं प्रति ययुर्गुणपाशकृपाः ।

पूर्वं विवाहसमयादपि तस्य गेहं संवाधवत्किञ्च बभूव वरानुकम्पेः ॥

बह्वर्थादायिषु बहुष्यपि सन्मु देशे कन्याप्रदातृषु परीक्ष्य विशिष्टजन्म ।

कन्यामपाचत मुताय त विप्रवर्षो निप्रं विशिष्टकुञ्जे मल्लपण्डिताख्यम् ॥

विद्याविपजमल्लपण्डितनामपेयौ संप्रत्यपं व्यतनुतामभिगूज्य दैवम् ।

उद्वाह्य शास्त्रनिधिना विहिते मुहूर्ते तौ संपुर बह्वन्वापतुषत्तकानी ॥

अग्नीनथाधित महोत्तरागजातं कर्तुं विप्रपुत्रालैः सहितो द्विजेशः ।

तत्तत्फलेषु यदनाहितहव्यवाहः स्यादुत्तरेषु विहितेष्वपि नाधिकारी ॥

(२०) , अयं मल्लपण्डितः (अथ) मेल्लालू इति प्रसिद्धे
परनाकुलं नगरात् २५ मीलदूरस्थे जातः इति मसिद्धिः ॥

मुक्तोऽयं व्रतकरणादृणादृपीणां देवानामपि विहितैः समप्रयज्ञैः ।
 निर्मुक्तो न चिरममूढणात्पि नृणां सा चिन्ता मनसि सदास्य सन्निविष्टा ॥
 छोग्य न सन्त्यपुत्रस्येत्यतिमात्रमनारतम् ।
 सन्तापसहितं विप्रं भार्योवाच त्रिचार्यं तम् ॥ २४ ॥
 सर्वभक्तजनाकाङ्क्षापूर्णाग्रपादपः ।
 निषेधः क्षिप्रमावाभ्यां अपत्यार्थमुमापतिः ॥ २५ ॥
 उपमन्युरिति ख्यातो विप्रसूनुः पुराऽभवत् ।
 दारिद्र्येण कृशांग्या स स्वमाता सह जातुचित् ॥ २६ ॥
 मातुलस्य गृहे प्राप्नो घनिनः कुरुगानिधेः ।
 सद्गुणं सद्युतं भक्तमथन् स शिष्टुषस्तमुत् ॥ २७ ॥
 संकीडमानस्तत्रत्यैः अत्रसद्विजवाञ्छकैः ।
 ततः स्वगोहमायातं पुनं दुग्धानकाङ्क्षिणम् ॥ २८ ॥
 रुदन्तं बालकं प्रोचे माता दीर्गव्यपीडिता ।
 पूजितं न मया पूर्वं चन्द्रमौलिपदाम्बुजम् ॥ २९ ॥
 कथं नु लभ्यते संततं अनीशचरणार्चनैः ।
 श्रुत्वेति वचनं मातुः उपमन्युरुदारधीः ॥ ३० ॥
 तपसे कृतसंनृत्यो ययौ तदनुमोदितः ।
 अतिथोरं तपस्तस्य धरतस्तेजसा भृशम् ॥ ३१ ॥
 भतिमानुहताशेन ज्वष्टितं मुक्ताग्रयम् ।
 भीतः शतशतस्तान्द्रं मद्रगा माधवेन च ॥ ३२ ॥
 समेतः शङ्करं प्राप्य सन्तोषाच्च निजं भयम् ।
 तनो महेश्वरो देवस्तं गन्धं द्विजगणकम् ॥ ३३ ॥

- महेन्द्रवपुषा छन्नः प्रोवाच विविधां गिरम् ।
 ईशो विचित्रया वाचा तं निर्वर्त्यितुं शिशुम् ॥ ३४ ॥
- तपसः सुस्थिरात्मानमनीशो हि बभूव सः ।
 हित्वा कपटवेपं स सुप्रसन्नमनाः शिवः ॥ ३५ ॥
- आश्रितो निजरूपं च शिशोः प्रत्यक्षतामगात् ।
 अन्वितः प्रमथनातैः सहितो गिरिकन्यया ॥ ३६ ॥
- पुत्रयोरिव तन्नालं बाले प्रेम दधानया ।
 दोर्म्यामुत्पाप्य चालिम्य स्वपुत्रमिव तं शिशुम् ॥ ३७ ॥
- किं त्वमिच्छसि बालेति शङ्करः परिपृष्टवान् ।
 अन्यन्नैवाहमिच्छामि त्वत्पादाम्बुजसेवनात् ॥ ३८ ॥
- ब्रुवाणमिति तं भूयः स्वाङ्कमारेपयन्प्रभुः ।
 तस्मै ददौ महादेवो बालयाखिलसंपदम् ॥ ३९ ॥
- उपससार महापपसां निधिः पद्मपतेरनुशासनतः शिशोः ।
 विविधपुष्पफलाः सुरपादपाः शिशुमुपासितुमागुरुनुत्तमाः ॥ ४० ॥
- स्मरति पण्डितशूरस्य पुरः पुराऽऽपतति तन्मनसोऽपि विकल्पना ।
 इति महागुणसिद्धिमवाप्तवान् शिवशिवानुमनेन गृहं ययौ ॥ ४१ ॥
- एवं फलप्रदमपीश्वरमीश्वराणां ईशं भजाय कर्मितः सकलार्थसिद्धये ।
 तत्क्षोपमन्युमहिमा परमं प्रमाणं नो देवतासु जडिमा जडिमा मनुष्ये ॥
- एवं कलत्रवचनं स निशम्य भक्त्या संयुज्जनाय गिरिशस्य मनो दधार ।
 सा तस्य दुश्चरितपश्चरणोद्यतस्य तत्रानुकूल्यमकरोद्गृहवाटिकयाम् ॥
- तस्योपधाम किल सन्निहिताऽऽर्गौक्यं खात्वा सदाशिवमुपास्त जले स तस्याः ।
 कन्ददाशनः कतिचिदेव दिनानि पूर्वं पश्चात्तदाऽऽम शिवपादयुगाब्जशृङ्गः ॥

जायाऽपि तस्य विमला नियमोपतापैः चिक्लेश कायमनिशं शिवमचयन्ती ।
 क्षेत्रे वृषस्य निवसन्तमलं सुखं कालोऽप्यगादति तपोस्तपतोरनेकः ॥ ४५ ॥
 देवः कृपापरवशो द्विजवेपधारी प्रत्यक्षतः शिवगुरुं गत आत्तनिद्रम् ।
 प्रोवाच भोः किमभिवाञ्छसि किं तपस्ते पुत्रार्थितेति वचनं जगाद विप्रः ॥

वरयस्व घट्पुत्रान् वन्त मूढांश्चिरायुषः ।

सर्वज्ञमेकमथवा सौम्य संकुचितायुषम् ॥ ४७ ॥

पुत्रोऽस्तु मे बहुगुणः प्रथितानुभावः सर्वज्ञतापदमितीरित आवभापे ।
 दद्यामुदीरितपदं तनयं तपो मा पूर्णो भविष्यसि गृहं द्विज गच्छ दारैः ॥ ४८ ॥
 आकर्णयन्ति ध्रुवोऽसौ विप्रवर्यः तश्चाश्रवीभिर्जगत्त्रयमनिन्दितात्मा ।
 स्वप्नं शशंस वनितामणिरस्य भार्या सख्यं भविष्यति तु नौ तनयो महात्मा ॥
 तौ दम्पती शिवपरो नियतौ स्मरन्तौ खनेक्षितं गृहगतौ बहुदक्षिणानैः ।
 सन्तर्प्य विप्रनिकरं तदुदीरिताभिः आशीर्भिपपतुरनल्पमुदं विशुद्धौ ॥ ५० ॥

शङ्करगर्भवासः ।

तस्मिन्दिने शिवगुरोरुपभोक्ष्यमाणे भक्ते प्रविष्टममरत्निल शैवतेजः ।
 भुक्तान्नविप्रवचनादुपयुक्तशेषं सोऽमुक्त साऽपि निजभर्तृपदाब्जमृङ्गी ॥ ५१ ॥
 गमं दधार शिवगर्भमसौ मृगाक्षी गर्भोऽप्यवर्धत शनैरभवच्छरीरम् ।
 तेजोविशेषविनिपातितदृष्टिपातं विश्वं रवेर्दिवसमव्य इवोपतेजः ॥ ५२ ॥
 गर्भालसा गतवती गतिमान्धमीयत् आपेति नादमुतमिदं धरते शिव या ।
 यो विष्टपानि विमृते हि चतुर्दशापि यस्यैव मूर्तेषु इमा वसुधाजलाद्याः ॥ ५३ ॥

(४७-४८) चिरायुषां मूढानामपत्यत्वे धर्मरक्षणाय सन्तति-
 रित्याशा दूरे । संकुचितायुषः सर्वज्ञस्यापत्यत्वे च अदीर्घजीवित्वात्
 वंशप्रतिष्ठायामाशा दूरे । इत्युभयथापि स्वमनोरथालाभे, मूढापेक्षया
 सर्वज्ञो वरमिति वरग्रहणे प्रवृत्तिरिव ॥

॥ पष्ठ आस्वादः ॥

धीशंकरावतारः ।

शिवगुरुतपःप्रबन्धं चिद्धनमार्योदरावासम् ।
शंकरगुरुवरमाद्यं व्यायाम्यनिशं परात्मानम् ॥ १ ॥

सा दधार सती गर्भं आदित्यसमतेजसम् ।
निधानगर्भा धात्रीव शमीशन्तर्हितानल ॥ २ ॥

व्यराजन तदापाना शिवैकापत्तचेतना ।
दृष्ट्वा शिवगुरुर्यज्वा भार्यामार्यो च गर्मिणीम् ॥ ३ ॥

धृपाचलेशं सतत स्मरन्नेकाप्रचेतसा ।
दयालुतां स्तुवन् शंभोः दीनेष्वपि महत्स्वपि ॥ ४ ॥

ववृधे सः पयोराशिः पूर्णेन्दोरिव दर्शनात् ।
व्यनायत शुभः कालः पञ्चोच्चग्रहसंयुतः ॥ ५ ॥

कल्हारकलिकामन्धवन्धुरो मरुदावबौ ।
दिशः प्रकाशिताकाशा बभूवुः सूर्यदिग्बभिः ॥ ६ ॥

प्रातः प्रदक्षिणज्वाला जज्वद्वर्षकपावकाः ।
ननन्दुर्वान्धवाः सर्वे ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ७ ॥

सङ्कलने मूलम्—ब्रह्मसूत्रानुगुण्यसिद्धिः १. । धृष्टच्छङ्करविजयतः
२-२०, २६-३२, गोविन्दनाथीयतः २१-२५, ३९, व्यासा-
चलीयतः ३३-३४, ४१, ४४, ५१, माघवीयतः ३३, ३४,
४१, ४३-४७, ५२-५३, ध्यानन्दगिरीयतः ३५, चिद्विलासीयतः
३-४, १४-२०, २६-३२, ३६-३८, ४८-५०, शंकराभ्युदयतः
४०, गुरुवंशकाण्डयतः ४२-५४, भगवत्पादसप्ततितः ५६, ॥

ससृजुः पुष्पवर्षाणि देवा मुज्यन्तरिक्षगाः ।
 आसीत्तदा दिव्यगानं खर्गलोके चिरं सुखम् ॥ ८ ॥
 प्रसन्नमभवच्चित्तं सतां प्रतपतामपि ।
 ततः सा दशमे मासि संपूर्णशुभलक्षणे ॥ ९ ॥
 पद्भिर्दशैः शतके श्रीमद्यौधिष्ठिरशकस्य वै ।
 एकत्रिंशोऽयं वर्षे तु ह्यपने नन्दने शुभे ॥ १० ॥
 मेघराशिं गते सूर्ये वैशाखे मासि शोभने ।
 शुक्लपक्षे च पञ्चम्यां तिथ्यां मास्करवासरे ॥ ११ ॥
 पुनर्वसुगते चन्द्रे लग्ने कर्कटकाह्वये ।
 मध्याह्ने चाभिजिन्नाममुहूर्ते शुभवीक्षिते ॥ १२ ॥
 खोच्चस्थे केन्द्रसंस्थे च गुरौ मन्दे कुजे रवौ ।
 निजतुंगगते शुक्रे रविणा संगते बुधे ॥ १३ ॥
 प्रासूत तनयं साध्वी गिरिजेव पद्माननम् ।
 उदयाचलवेल्लेखं भानुमन्तं महीजसम् ॥ १४ ॥

(९-१४) कलियुगात्सम्भः संप्रदायविक्रिः क्रिस्तोः ३१०२
 वत्सरेभ्यः प्रागिति गण्यते । ततः ३७ वत्सरेभ्यः प्राक् युधिष्ठिरस्य
 पट्टाभिषेकः । तस्य विजयमभिनन्दितुं शकारंभः इति क्रिस्तोः ३१३९
 वत्सरेभ्यः प्राक् यौधिष्ठिरशकारंभः । तस्या यौधिष्ठिरशकाभ्याः
 २६३१ तमे, कल्पवृक्षानां २५९३ तमे, क्रिस्तोः प्राक् ५०९ तमे च
 वत्सरे भगवत्सदानामवतारः । सुवमाकृता उदाहृतः प्राचीनशहर-
 विजयश्लोकः " तिष्ये प्रयात्यनलशेषविघ्नाणनेत्रे (२५९३) यो नन्दने
 दिनमणानुद्गण्यमाजि । राधेऽदितेरुद्भूति निर्गतमङ्गलमेऽप्याहूतवाम्
 शिवगुरुः स च शङ्करेति " इति, मूलवचनमनुवदति (तिष्यः कलिः)

दुर्निरीक्ष्यैः स्वतेजोभिः भासयन्तं दिशो दश ।

बालत्वेऽपि विशालक्षं अतिविस्तृतवक्षसम् ॥ १५ ॥

भाजानुलंबितमुजं सुविशालनिटालकम् ।

भारक्तोपान्तनयनविनिन्दितसरोरुहम् ॥ १६ ॥

मुखकान्तिपरभूतराकाहिम्करावृत्तिम् ।

शङ्खचक्रव्यजाकाररेखाचिरुपदाम्बुजम् ॥ १७ ॥

द्वान्निशङ्खक्षणोपेतं विद्युदामकलेवरम् ।

प्रनोदं दृष्टमात्रेण दिशन्तं तं स्तनन्धयम् ॥ १८ ॥

जिनविजये भगवत्पादनिर्याणकालः एवमभिहितः । “अपिर्वाणस्तथा
भूमिः मर्त्याश्चौ वामभेलनात् । एकत्वेन लभेताङ्कः ताम्राक्षस्तत्र वासरः’ ॥
(ताम्राक्षः रक्ताक्षिवत्सरः) जेनानां यौधिष्ठिरशकाब्दः पूर्वमुक्तात्सा-
प्रवाधिकात् यौधिष्ठिरशकाब्दात् ५०५ वर्षैरर्वाचीनाः, क्रिस्तोः माक्
२६३४ वत्सरतो गण्यमानः । जिनविजयोक्तेन २१५७ वत्सर मानेन
५०५ वत्सराणां योगे २६६२ तमे यौधिष्ठिरशकवत्सरे निर्याणं
इत्यापतति । ‘महेशांशाज्जातो मधुरमुनदिष्टाद्वयनयो महामोक्षान्त-
प्रशमनरविः षण्मतगुरुः ।’ कले (३२) स्वस्मिन् स्वायुष्येऽपि शरचराब्दे-
ऽपि (२६२५) च कलेः बिलित्ये रक्ताक्षिण्यधिवृषधितेकादशि परे ॥”
इति पुण्यश्लोकमञ्जरीकृतां स्मरणं अनेन सङ्गच्छते । द्वारकापीठाधि-
पतिभिः ७२ तमेः जगद्गुरुभिः राजराजेश्वरशङ्कराभ्रमभीचरणैः
प्रकाशिते श्रीमद्द्वारकाशारदापीठपरमाचार्यपद्मराकालनिर्णयात्मके विमर्शे
भगवत्पादानामवतारकालः “युधिष्ठिरशके २६३१ वैशाखशुक्लपञ्चम्यां
श्रीमच्छंकरावतारः” इति स्पष्टमुद्धिरुयते ॥ “अस्या मातृकायाः
अतिजीर्णतया गलिताक्षप्रायत्वात्, विश्वरूपाभ्रमपर्यन्तानपि आचार्यान्
अर्वाचीनान्मन्तर्भाष्य, पत्रिकेयं प्रकाशिता अभिनवा” इति अस्य काल-
निर्णयस्य संभदायारूढत्वं चेरेव तत्र प्रतिपादितम् ॥

पायं पायं दृशा प्रेम्णा श्रीकृष्णमिव देवकी ।
 प्रपेदे न क्षणं तृप्तिं चकोरीव सुधाकरम् ॥ १९ ॥
 तादृशं बालकं दृष्ट्वा सा बभूवातिविस्मिता ।
 स चाद्भुतः किशोरोऽपि किञ्चिद्विचलितावरः ।
 ताडयन् चरणौ हस्तौ रुरोद मधुरस्वनम् ॥ २० ॥
 प्रादुर्भावे कुमारस्य लज्जमासीत्सुशोभनम् ।
 बलयुक्तशुभज्योतिस्समारुढसमीक्षितम् ॥ २१ ॥
 येन सर्वज्ञतामेति जातवान् भुवि मानुषः ।
 स च योगोऽप्यभूत्तस्य द्विजपुत्रस्य संभवे ॥ २२ ॥
 मृगेन्द्रगजसर्पाखुतरक्षुहरिणादयः ।
 हित्वाऽन्योन्यं तदा कैरं जन्तवो व्यहरन्वने ॥ २३ ॥
 पुष्पाणि पुष्पिता वृक्षा मुमुचुश्च तथा लताः ।
 सुप्रसन्नजला नद्यो निष्कंपास्तिन्धवोऽभवन् ॥ २४ ॥
 द्वैतवादिकरामेभ्यः पुस्तकानि तदापतन् ।
 अद्वैतवादिनां चेतो हृष्ट व्यासस्य चाभवत् ॥ २५ ॥
 तत्तल्या वृद्धनार्योऽपि यथोचितमयाचरन् ।
 बालकं मेनिरे प्रोद्यदिन्दुबिम्बमित्रोज्ज्वलम् ॥ २६ ॥
 ततः श्रुत्वा पिता सोऽपि निधिं प्राप्येव निर्धनः ।
 मुमुदे नितरां चित्ते वित्तेशं नाम्यलक्ष्यत ॥ २७ ॥
 छात्वा शिवगुरुस्त्वं यज्वनामप्रणीस्ततः ।
 विप्रानाकारयामास पुरन्ध्रीरपि सर्वतः ॥ २८ ॥
 तदोत्सवो महानासीत् पुरे सग्नानि सन्ततम् ।
 धान्यराशीन्मखिम्पोऽसौ चिद्भयो भूयः प्रदत्तवान् ॥ २९ ॥

धनानि भूरि विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यो दिदेश सः ।
 वासासि भूयो दिव्यानि सफलानि प्रदत्तवान् ॥ ३० ॥
 पुरन्ध्रीणां च नीरन्ध्रं वस्तुजातमदादसौ ।
 घटोर्ध्नीर्वहुशो गाश्च सालङ्काराः सदक्षिणाः ॥ ३१ ॥
 ततः शिवगुरुर्यज्वा ब्राह्मणान्पूर्वतोऽधिकम् ।
 सन्तर्प्य वन्धुभिः सार्धं मुदितो न्यवसत्सुधीः ॥ ३२ ॥

संसारपूर्वमभियुक्तमुद्धर्तवेदिविद्वाः शशंसुरभिरीक्ष्य सुतस्य जन्म ।
 सर्वज्ञ एष भविता रचयिष्यते च शास्त्रं स्वतन्त्रमथ वागविपांश्च जेता ॥ ३३ ॥
 कीर्तिं स्वका मुने विधास्यति यावदेव किं चोचितेन बहुना शिशुरेव पूर्णः ।
 नापृच्छि जीवितमनेन च तेन चोक्तं प्रायो विद्वन्पि न वक्तव्यमुभं शुभञ्च ॥

शम्भोर्वरमनुप्राप्य पिता शिवगुरुः किल ।
 ध्यायतो ह्रस्वता जानन्नपि नोवाच किञ्चन ।
 सर्वज्ञत्वादिषुगुणान् शम्भूष्णस्तस्य संस्मरन् ॥ ३५ ॥
 तदा स्तनन्वधं नार्यः कुमारमिव देवताः ।
 दिदृक्षुः समाजग्मुः तिग्मांश्च मुनिपोषितः ॥ ३६ ॥
 पश्यन्त्यः स्वं स्वजन्योऽपि वृत्त्य यच्चदूगृहोचितम् ।
 सप्रजास्ताः प्रजा बालमुद्यदिन्दुनिधाननम् ॥ ३७ ॥
 सदा निरीक्षितुं बालं यास्यता प्रतियास्यताम् ।
 आनन्दवाप्यसलिलैः पंकिला भूरभूतदा ॥ ३८ ॥
 द्वादशेऽहनि तं बालमङ्गमारोप्य कौतुकात् ।
 चक्रे शङ्करनामानं पिता शङ्करमक्तिमान् ॥ ३९ ॥
 अर्धेन्दुशेखरस्यायमवतारममुं विदन् ।
 शङ्करं जगतां चक्रे शङ्करं नामतोऽपि सः ॥ ४० ॥

यत्पश्यतां शिशुरसौ कुरुते शम्भवं तेनाहतास्य जनकः किल शङ्कराभ्याम् ।

यद्वा चिराय किल शङ्करमंप्रसादात् जातस्ततो व्यधित शङ्करनामवेयम् ॥

श्रीमान्मुदा शुभतमेऽहनि चारु नाम चक्रे पिता सपदि शङ्कर इत्यमुष्य ।

अन्वर्थनाम भुवि शङ्करणेन यद्वा शं सर्वदा करकशं ध्रुवमस्य भावि ॥ ४२ ॥

मूर्धनि हिमकरचिह्नं निटिले नयनाङ्गमंसयोः शूलम् ।

वपुषि स्फटिकसवर्णं प्राज्ञास्तं मेनिरे शम्भुम् ॥ ४३ ॥

सर्वं विदन् सकलशक्तियुतोऽपि बालो मानुष्यजातिमनुकस्य चचार तद्वत् ।

बालः शनैर्हसितुमारमत क्रमेण क्षन्तुं शशाक गमनाय पदाम्बुजाभ्याम् ॥

उदचारमर्धमको गिरः पदचारानतनोदनन्तरम् ।

विकलोऽभ्यवदादिमात्तयोः पिकलोकेश्वरमान्मरालकः ॥ ४५ ॥

नयविद्रुमपल्लवास्तृतामिव काश्मीरपरागपाटलाम् ।

रचयन्नचलां पदलिगा स चचारैन्दुनिभः शनैः शनैः ॥ ४६ ॥

राज्यधीरिव नयकोविदस्य राज्ञो विद्येय व्यसनदवीयसो ब्रुवस्य ।

ब्रुभ्रांशोऽष्टबिरिव शारदस्य पित्रोः सन्तोषैः सह बभूवे तदीयमूर्तिः ॥

ललाजलसुधाविन्दुस्यन्दन्मधुरिमाधरम् ।

स्वप्नं जजल्प शिल्पेन तातेत्यग्वेति मञ्जुलम् ॥ ४८ ॥

स्वप्नं त्रिजगदालोऽप्यवलम्ब्य कर्तुं पितुः ।

दुर्मतामि विनिर्जेतुं यास्यन्नित् चचार सः ॥ ४९ ॥

(४०-४२) जातस्य शिशोः जन्मकालीनमासपक्षतिथिसंकेतः शङ्कर इति नाम्नि विद्यते । कटपयादिसंख्यानानुसारेण अष्टानां वामतो गतिरिति रीत्या, २ इति द्वितीयं वैशाखं मासं, क इति प्रथमं शुक्लं पक्षं, शं इति पञ्चमी तिथिं द्योतयतीति जगद्गुरु श्रीचन्द्रशेखरेन्द्रमरस्वती-श्रीपादाः (श्रीशङ्करविजयोपन्यासेषु) ॥

क्रमेण बालकैः साकं सवयोभिः सुबुद्धिभिः ।

बहिर्निर्गन्तुमप्येच्छद्वारितोऽपि पुनः पुनः ॥

भाषामवेत्प्रथमहायन एव बालो वर्णान्पपाठ किल हायनके द्वितीये ।

प्रण्यक्षराण्यपि स वाचयितुं प्रगल्भः काव्यं पुराणमितिहासकथाः पपाठ ॥

अजनि दुःखकरो न गुरोरसौ श्रवणनः सकृदेव परिग्रही ।

सहनिपाठजनस्य गुरुः स्वयं स च पपाठ तनो गुरुणा विना ॥ ५२ ॥

रजसा तमसाऽप्यनाश्रितो रजसा खेलनकाळ एव हि ।

स कलाधरसत्तमात्मजः सकलाद्यापि लिपीरविन्दत ॥ ५३ ॥

चूडाकृतिं व्यतमुत द्विजराजचूडारत्नस्य च स्वयमयो विधिवद्विधिज्ञः ।

वैधेन तेजउदयेन विशेषभास्वान् उत्तेजितो मणिरिवैष तदा विरेजे ॥ ५४ ॥

अमुना तनयेन भूषितं यमुनातातसमानवर्बसा ।

तुल्या रहितं निजं कुलं कलयाभास स पुलिनां वरः ॥ ५५ ॥

ग्याह्या मौनमयी ततः परिगलच्छङ्खाकलङ्काङ्कुराः

छाता पिश्वपवित्तचित्रचरितारस्ते यामदेष्वादयः ।

यस्यायं स गुरुर्धिनीतमनुजन्ताणाय पृथ्वीतलं

प्राप्तः शंकररूपधृशतमिमं पुष्पात्तु तृष्णातुम् ॥ ५६ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे षष्ठ आस्वादः समाप्तः ॥

॥ सप्तम आस्वादः ॥

बाललीला ।

धीमते शङ्कराय धीमतेऽन्नतश्चये ।
नमोऽस्त्यद्वैतसिद्धान्तस्यापनोपात्तमूर्तये ॥ १ ॥

चरत्यस्मिन् सजानुम्यां पाणिम्यां भवनाङ्गणे ।
तपः सत्यदयाशौचान्यचरन् मुक्ताङ्गणे ॥ २ ॥

तस्मिन्प्रस्थातुगनसि पादाम्यां विप्रशरके ।
श्रुतिस्मृत्युदितौ धर्मां जगत्यां सुप्रतिष्ठितौ ॥ ३ ॥

अब्दपूर्तिमहे प्राप्ते सुताम्युदयवृत्तिता ।
घृषाचलेशमानर्चं पूजाद्र्यैर्विशेयतः ॥ ४ ॥

यदपि तत्तल्लिङ्गे भूषामान्यावरादिकम् ।
तत्सर्वं स्रष्टुताङ्गस्य सद्यो वीक्ष्य स विस्मितः ॥ ५ ॥

ब्रह्मोत्सवे रमस्यं तौ दम्पती दर्शकौ हरम् ।
आगतौ स्वमुमाकि च स्वाके चापश्यतां सुतम् ॥ ६ ॥

जातु धात्याकुले प्राप्ते त्वपश्यन्तस्तर्ममम् ।
तत्तत्तल्लिङ्गं विचिन्वन्तो जनाः संध्रान्तमानसाः ॥ ७ ॥

दिष्ट्या लब्धोऽपमित्युक्त्वा तमेवैकं पृथक् पृथक् ।
युगपद्गृह्णान्निपुस्तानष्टौ वीक्ष्य विस्मिताः ॥ ८ ॥

संकलने मूलम् — याविसार्वभौमोपहासः १-४६, भगवत्पादाभ्यु-
दयतः २-१०, चिद्विलासीयतः ११-१७, ४४-४५, देवीभुजङ्गतः
३१-४१. ॥

पिताऽप्यन्विष्य जग्राह तमेकं हरिसनिधेः ।
पिताऽऽनीतेऽर्भके दृष्टे नादृश्यन्तेतरार्भकाः ॥ ९ ॥

एवंविधाभिर्लौक्यभिः दिव्याभिर्दिव्यमात्मनः ।
घोतयन्नैश्वरं भावं विजहार स बाढवत् ॥ १० ॥

चौलविधानम् ।

मृतीयाम्बदेऽभ्युदयति ज्योतिःशास्त्रकलाविदः ।
आकार्य सूर्यसिद्धान्तमुधाकूपारपारगान् ॥ ११ ॥

सुसुह्रूतं सुलभे च शुभनक्षत्रसंयुते ।
अनेहसि महोदारे द्राविडाचारसंमतम् ॥ १२ ॥

चौलोत्सवमयाकार्पात् सोऽयं शिवगुरुर्मखी ।

विद्याभ्यासः ।

ततो निपुणतां दृष्ट्वा चालकस्य सुविस्मितः ॥ १३ ॥

अक्षराभ्यासमाचष्ट सर्वशास्त्रविधिसया ।
द्विरप्यगर्भः प्राक्सृष्टां विष्टपानां ततीमिव ॥ १४ ॥

सत्सार सुवृत्तारोऽस्तौ जग्राह प्राक्तनीः कलाः ।
नदीमुखादिवांबोधिः सलिलान्यलिलान्यपि ॥ १५ ॥

अक्षरप्रदण्डज्याजात् शास्त्राणि विविधान्यपि ।
बाढक्रीडोचिताः सर्वाश्चकार्य विविधाः कलाः ॥ १६ ॥
किरणा दर्पणे मानोरिव यत्त चक्राशिरे ।

कोशानधीतयनाशु स्तोत्राण्यपि महेशितुः ॥ १७ ॥

देवीप्रसादमाप्तिः ।

देवी भक्त्या शिवगुरुः ग्रामन्तालयसंस्थिताम् ।

निलमाराधयामास क्षीरं स्वादु निवेदयन् ॥ १८ ॥

शङ्कराय ददौ शिष्टं क्षीरान्तिश्च निवेदितात् ।

पिता दत्तं पिबत्वेषा देवी शिष्टं ददाति मे ॥ १९ ॥

देव्याः प्रसाद इति तत् शिशुः पिबति नित्यशः ।

ग्रामाद्वहिर्जिगमिषुः कदाचिदथ स द्विजः ॥ २० ॥

आर्यामनुवाशासेत्यं यावदागमनं मम ।

देव्या आराधनं नित्यं बुरु क्षीरं निवेदय ॥ २१ ॥

गते भर्तारि सा देव्याश्चकारार्हणमुत्तमम् ।

शिष्टं निवेदिताक्षीरं शङ्कराय ददौ मुदा ॥ २२ ॥

लीधर्मिणी वद्राचिसा बहिर्नैवथ, शंकरम् ।

आङ्घ्र्योपहृते पूजां विनातुमदिसत्क्रमम् ॥ २३ ॥

धात्रे देवीगृहं गत्वा देवीं संस्थाप्य भक्तितः ।

माता दत्तं पयः सर्वं निवासं पुरतोऽग्निकाम् ॥ २४ ॥

पिबेति प्रार्थयामास न किञ्चिदभवत्ततः ।

अथा क्रुद्धाऽप्यवाऽप्रीता न गृह्णाति यतः पयः ॥ २५ ॥

(१८-२७) अत्र सन्दृष्ट्वं कथानकं सौन्दर्यलहर्यां न्याख्यासु
सौभाग्यवर्धनी - अरुणामोदिनी - आनन्दगिरिणा - पदार्थचन्द्रिकाख्यासु
एव स्तन्यं मन्ये इति श्लोकव्याख्यायां उदाहृतम् । माषिकमङ्गलाख्य-
ग्रामस्था कात्यायनी दुर्गा शिवगुरोः कुलदेवतेति प्रसिद्धा ॥

इति मत्वा रुरोदास्याः पुरतो बालभावतः ।

देवी कर्णया तत्र सन्निधायापित्रपयः ॥ २६ ॥

पातं रिक्तं तदालोभय मह्यं किञ्चिन्न शेषितम् ।

मह्यं देयं पयः कुत्रेत्यरुदत्स हठाच्छिशुः ॥ २७ ॥

ततोऽपीतकुचाम्बापि साऽभवद्बालवत्सन्त्र ।

बालमंके समारोप्य लालयन्ती पयो ददौ ॥ २८ ॥

सारस्वतः पयःपारावारः सन्न्याकृतिस्तया ।

पायितो दयया प्रौढकविस्तेनामवच्छिद्युः ॥ २९ ॥

बालोऽप्यबालप्रतिभो देवीतत्परहस्यवित् ।

देवीदर्शनमोदेन माधनुर्ध्वरगायत ॥ ३० ॥

विरिञ्चयादिभिः पञ्चभिलोकपालैः समूढे महानन्दपीठे निषण्णम् ।

घनुर्बाणपाशाङ्कुशप्रोतहस्तं महत्सैपुरं शङ्कराद्वैतमव्यात् ॥ ३१ ॥

यदन्नादिभिः पञ्चभिः कोशजालैः शिरःपथपुच्छारमकैरन्तरन्तः ।

निगूढे महायोगपीठे निषण्णं पुगरेरयान्तःपुरं नौमि नित्यम् ॥

विनोदाय चैतन्यमेकं विमग्न्य द्विधा देवि जीवः शिवश्चेति नास्मा ।

शिवस्यापि जीवत्वमापादयन्ती पुनर्जीवमेनं शिवं वा करोषि ॥ ३३ ॥

लसत्तारहारामतिस्वच्छचेलां वहन्तीं करे पुस्तकं चाक्षमालाम् ।

शरच्चन्द्रकोटिप्रमामासुरां स्वां सकृद्भावयन्मारतीवल्लभाः स्यात् ॥ ३४ ॥

समुद्यत्सहस्रार्कचिम्बामवक्त्रां स्वमासैव सिन्दूरिताजाण्डकोटिम् ।

घनुर्बाणपाशाङ्कुशान्धारयन्तीं स्मरन्तः स्मरं वाऽपि संमोहयेयुः ॥ ३५ ॥

मणिस्फूतताटङ्कशोणासचिम्बां हरिस्फट्टवस्त्रां त्वगुल्लासिभूषाम् ।

हृदा भावयंस्तप्तहेमप्रभां त्वां भियो नाशयत्यग्न्य चाश्चर्यमावम् ॥

कदा वा भवत्पादपोतेन तूष्णं भवाम्मोधिमुत्तीर्य पूर्णान्तरङ्गः ।
 निमज्जन्तमेनं दुराशाविषाब्धौ समालोक्य लोकं कथं पर्युदास्ते ॥
 कदा वा हृषीकाणि साम्यं मजेयुः कदा वा न शत्रुर्न मितं भवानि ।
 कदा वा दुराशाविषुचीविलोपः कदा वा मनो मे समूलं विनश्येत् ॥
 शरैरेव नासा घनुष्वेव जिह्वा जपापाटले लोचने ते स्वरूपे ।
 त्वगोपा भवच्चन्द्रतण्डे ध्रुवो मे गुणे ते मनोवृत्तिरस्य त्वयि स्यात् ॥
 जगज्जालमेतच्चयैवाम्य सृष्टं त्वमेवाद्य यासीन्द्रियैरर्थजालम् ।
 त्वमेकैव कर्त्रा त्वमेकैव भावनी न मे पुण्यपापे न मे बन्धनोक्षी ॥
 इति प्रेमभारेण किञ्चिन्मयोक्तं न बुवुष्येव तत्त्वं मदीयं त्वदीयम् ।
 विनोदाय बालस्य मौक्त्यं हि मातः तदेतत्प्रलापस्तुति मे गृहाण ॥

एवं सुव्रजम्भू भक्त्या पूज्यं परिसमाप्य च ।
 दयावतीदत्तदुग्धपानलब्धोऽभ्यर्क्षितः ॥ ४२ ॥
 देव्यगारादिभिष्कान्तो शर्गो पित्तं च सङ्गतः ।
 पितरो विदितार्थी तावकरोदिस्मितान्तरी ॥ ४३ ॥
 आसन्नपञ्चवर्गोऽयं बालको न तु बालिशः ।
 किशोराकारस्तल्लभः कार्तिकेयो न संशयः ॥ ४४ ॥
 अवतीर्गोऽयं वा विष्णुः पुनर्बालत्वनाश्रितः ।
 आधत्त रूपमपरं नूतं सलवतीसुतः ।
 इत्येवं गृष्टुबुद्ध्याः दृष्टमेव तमभेकम् ॥ ४५ ॥

जीवपरमेदपरवादपरतन्त्रोद्देलमदतालतदजालकरवालाः ।
 किङ्कटददहकुरितपद्मदरणा निशङ्कमकलद्गुण्यङ्कसुचर्याः ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ अष्टम आस्तादः ॥

उपनयनम् ।

उपनीय दिवं गते स्वताते व्यपदिश्यागमसंमर्द्धेऽप्यतीते ।

निजमातरमन्वमीमनघो नियमासि स मुने ममास्तु सद्यः ॥ १ ॥

शियगुरुरुपनीय शङ्कराय निगममशेषमथाध्यजीगपत्तम् ।

नियतिरिदमसासहि नीचा नियतमनीनयदन्तरे गुरुं धाम् ॥ २ ॥

चौलं कर्म समाप्य चोपनयनं ताते दिवं प्रस्थिते ।

माताज्ञां शिरसा प्रगृह्य समगाच्छूर्णं गुह्यां कुलम् ।

सत्ताच्यायपरो यथाविधि चरन् भिक्षां जटी मेखञ्जी

दण्डी सर्वकलासु शास्त्रगहनेष्वन्यप्रगृह्यो बभौ ॥ ३ ॥

संकलने मूलम् — जगद्गुरुनवरत्नमालास्तोत्रतः १. शृङ्ग-
शङ्करविजयतः २. प्राचीनशङ्करविजयतः ३. चिद्विलासीयतः
४-१६, गोविन्दनाथीयतः, १७-१९, ५९, ६१-६२, ६६ उच्च,
६८ पू, ६९, ७९-८४. माधवीये २०-२२, २५, २८-३३,
४४-५६, ७०-७६; आनन्दगिरिीयतः २३-२७, 'कनकधारास्तोत्रतः
३४-४३, शङ्कराभ्युदयतः ५७-५८, ६३-६६ पू, ६८ उच्च. ६९ पू.
७७, ७८, व्यासाचलीयतः ६०, अच्युताष्टकतः ८५-८९, निर्वाण-
वञ्चकतः ९२-९४, श्रीसुरेश्वराचार्यजीवितस्मरणतः ९६.

१. उपनीय दिवं गते स्वताते—उपनीय दिवं गतः पिता
इति उपनिनीषुरेव दिवं गतः पिता इति द्वेधा कथाकमा प्रसिद्धा ।
प्रथमं, चिरमुत्तीय प्राचीनशङ्करविजयश्लोकौ (२-३ श्लो.) जगद्गुरु-
रत्नमालिका चिद्विलासीयशङ्करविजयं च अनुसरन्ति । द्वितीयं,
आनन्दगिरिीय व्यासाचलीय माधवीय गोविन्दनाथीयशङ्करविजयानि गुरु-

ततः शिष्यगुरुर्यत्वा श्रीगान्धीमान्नुहली ।

पञ्चम्यां शरदि प्राप्तुमिच्छन्त्यामपि सत्वरम् ॥ ४ ॥

प्रतीक्ष्य प्रतिभां वर्चस्तनौ दक्षिणतामपि ।

उपनीतिं यथाशालं विधातुगतनोन्मनिम् ॥ ५ ॥

पञ्चमाद्विपनीतिश्रेत् ब्रह्मवर्षसमृच्छति ।

इति सूत्रं समालम्ब्य निजतेनःसमुज्ज्वलम् ॥ ६ ॥

प्राप्तेन तेजसा भूयो नियोक्तुं नुतमेहत ।

तदुत्तमसद्व्याप्तुजातं द्रुतमनीमगत् ॥ ७ ॥

विचार्य बहुशः शालं निरुष्टे स्वेष्टसाधके ।

लोकवन्धौ दिनेशस्य व्रजस्यपि हरित्तटम् ॥ ८ ॥

वैशकाव्यञ्जानुसरन्त । सुप्रमाकारस्तु प्रथमे क्रमे अद्यायां कारणमित्थं
निरूपयति— “उपनयनानन्तर उपक्रान्तस्वतनयाध्यापनस्य शिष्यगुरोः
स्वगैप्राप्तिमाहुः, अनुश्रवणमुपचरिताचार्यचरणाः सर्ववृत्तान्तसाक्षिणः
सहजवत् प्रकाशहासोत्पन्नाः आजीवमविरहजुषः श्रीसर्वज्ञाचिरसुखाचार्याः
स्वकृतौ वृष्टवृष्टारवर्जयं— “शिष्यगुरुरूपनीय गुरु याम्” इत्यनेन ।
उमुदाहृतमाचीनशंकरादिनयश्लोकेन च तत्सामिभ्यस्य प्रतिपादितत्वात्,
शिष्यरहस्यवचनस्यापि उपनीतस्तथा मात्रा इत्यस्य मात्रा गुरुकुलं प्रापेत् ।
इत्यर्थस्य सुवचत्वात् उपनीय दिवं गत इत्येव समञ्जसं भाति” इति ।
उपनयनं द्विप्रकारकं, प्रथमं ब्रह्मरूपगायत्र्युपदेशेन द्विजत्वापादनं,
ब्रह्मणः समीप उपनयनम्, द्वितीयं कृतब्रह्मोपदेशस्य उपाक्रमेणा
वेवाभ्यस्यतयोग्यत्वं उच्यते । तद्व्येकगुरुसमीपनयनं चेति । प्रथमं पिता
चकार, द्वितीयं माता चन्द्रवर्गभाति सङ्कतिरपि युक्ता त्यात् ।
२-३, कथासंग्रहपरो श्लोकी । विस्तृतिरुपरि ॥

सुमुहूर्ते सुनक्षत्रे सघोषकरणाचिते ।

यासरे भासुरे भव्ये दिव्यलक्षणलक्षिते ॥ ९ ॥

अतनिष्ठोपनीतिं स समस्तैर्बन्धुमिथुतः ।

दृतोपनीतिर्बालोऽपि द्रुतमुक्तसूर्यतेजसा ॥ १० ॥

यथा व्यराजत तथादीव्यद् ब्राह्मेण तेजसा ।

दक्षिणा दीक्षितः सोऽपि यनीपकजन्मवनी ॥ ११ ॥

पयोद इव सौवर्णवृष्टीस्तुष्टो वर्ण सः ।

अरुन्धतीसदृक्षाऽऽर्या दारास्तस्याप्रजन्मनः ॥ १२ ॥

मास्येरानन्दयामास पुरन्ध्रीरति सत्वरम् ।

तोषयामास मृष्टान्देवता इव भक्तितः ॥ १३ ॥

वृषाचलेश्वरप्रीत्यै स्वच्छन्दं यच्छति स्म सा ।

पश्यतस्तस्य पुत्रास्य सुधासूतिमिवोदितम् ॥ १४ ॥

पयोधेरिव कल्लोलाः प्रमदा न ममुर्हदि ।

शिवगुरोर्निर्याणम् ।

ततः परं स कुतुकी श्रीमान् शिवगुरुर्मखी ॥ १५ ॥

कदाचिदीश्वरे नित्ये सत्ये वित्तं निधाय सः ।

ध्यायन्नन्तः परं तत्त्व स्थितशन्सुविनिश्चलः ॥ १६ ॥

पञ्चभगवत्सदः कालो हि दुरतिक्रमः ।

वज्रमे पञ्चतां याते शोकविह्वलमानसा ॥ १७ ॥

(१०) युधिष्ठिरश्चे २६३६ चैत्रशुक्लवन्ध्यामुपनयनमिति

भार्या बालसुता वृद्धा रुदोद करुणं सती ।

क्रमेणाश्वासिता वृद्धेः शोकमुत्सृज्य सा ततः ॥ १८ ॥

सुतेन कारयामास संस्कारादिक्रियाः पितुः ।

स यत्सशान्तं दीक्षां च दधार विधिवत्पितुः ॥ १९ ॥

श्रीशङ्करस्य गुरुकुलवासः ।

अधिजगौ निगमांश्चतुरोऽपि स क्रमत एव गुरोः सपङ्क्तकान् ।

अजनि विस्मितमन्न महामतौ द्विजसुतेऽल्पतनौ जनतामनः ॥

सहनिपाठयुता षट्षस्समं पठितुमैशत न द्विजसूनुना ।

अपि गुरुर्विशयं प्रतिपेदिबान् क इव पाठयितुं सहसा क्षमः ॥ २१ ॥

अन्न किं स यदशिक्षत सर्वान् चित्रमागमगणाननुवृत्तः ।

द्विजमासपठ्यादभवद्यत् तन्न तन्न गुरुणा समन्विः ॥ २२ ॥

इत्थं विचित्ररूपतेजोगुणगामीर्यादियुक्तः शैशवेऽपि प्राकृतमागधी-
र्गर्वाण्यादिसर्वभाषाकुशलः सरस्वतीविवास इव अपूर्वशङ्करः सम्यर्तत ॥ २३ ॥

यद्दर्शनमूलः इतिहासस्यागुः निगमशाखः पङ्क्तपङ्क्तयः सूत्रपुष्पः
मन्त्रशब्दादुः ज्ञानफलः श्रीशङ्करः कल्पवृक्ष आसीत् ॥ २४ ॥

वेदे ब्रह्मसमः तदङ्गनिचये गगोपमस्तत्कृपा-

तात्पर्यार्थविवेचने गुरुसमस्तत्वर्मसंसर्गणे (वर्जने) ।

आसीर्जमिनिरेव तद्वचनजप्रोद्धोषमन्दे समो

व्यासेनैव मदीयसद्गुरुरसौ श्रीशङ्कराख्यः क्षितौ ॥ २५ ॥

(२५) माघर्षाये 'व्यासेनैव स भूर्विमानिव नवो वाणी-
विलासैर्धृतः' इति चतुर्थः पादः ॥

अर्धेन्दुललाटः पूर्णेन्दुमुखः विशालवक्त्राः बाजानुवाहुः गुरुनितम्बः
 पीनोरुः गूढगुन्तः स्वल्पपादः, शोणनखः करपदमध्यस्थलेषु शङ्खचक्रादिवहितः,
 शिरसि धामभागे त्रिशूलविहः, दक्षिणभागे त्वर्धचन्द्रविहः, समप्रमाणशिराः,
 मौञ्जीदण्डाजिनभूतिधारणभिक्षाटनादिभिः शास्त्रविधिरेवमनुष्ठेय इति सर्वमर्थान्
 बोधयन् शिष्यबोधनार्थमुपाध्यायानुज्ञावशात् ब्रह्मासने प्रागदौ बाळभानुरिव,
 ब्रह्माण्डगोलके ध्रुव इव, जनकवृत्तद्वादशवार्षिके सत्ते याज्ञवल्क्य इव,
 परीक्षितरेन्द्रस्य ज्ञानबोधसमये शुक्र इव, मेरुमस्तके तपश्चर्याङ्गोकारोचिते
 व्यास इव, रामकथाप्रागातृत्वकाले वाल्मीकिरिव, माप्योपदेशकाले पतञ्जलिरिव,
 देवानां शिक्षासमये सुराचार्य इव, नारदोपदेशकाले ब्रह्मेव समासीनः श्रीशङ्करा-
 चार्यगुरुः अनेकशिष्याणां निगमादिसर्वशास्त्रप्रपञ्चस्य सदुपदेशमाचकार ॥

॥ ॥ ॥
 अद्वैताणीवपूर्णचन्द्रमभिदापमाटवीभास्करं
 विद्वत्कोटिसमर्चितात्रियुगले प्रद्वेषिकक्षानलम् ।
 हृद्यामेघसमस्तवेदजनितप्रोद्यद्भिवेकानुरं
 स्विचद्वामधृतं परात्परगुरुं श्रीशङ्करं तं भजे ॥ २७ ॥

आन्वीक्षिक्यंक्षि तन्त्रे परिचितिरतुल्यं कापिले कापि लेमे
 पीतं पातञ्जलीभः परमपि विदितं भाट्टदृष्टार्थतत्त्वम् ।
 पतैः सौख्यं तदस्यान्तरभवदमलद्वैतविद्यामुखेऽभिन्
 कूपे योऽर्थः स तीर्थे सुपयसि वितते हन्त नान्तर्भवेत्किम् ॥

विप्रपत्न्या लक्ष्म्यनुग्रहप्रापणम्

॥ हि जातु गुरोः कुले वसन् सक्थोयिः सह भक्ष्यलिःसया ।
 भगवान्भक्तं द्विजन्मनो धनहीनस्य निवेश कस्यचित् ॥ २९ ॥

तमोक्त तत्र सादरं बटुवयं गृहिणः कुटुम्बिनी ।

कृतिनो हि भगवदशेषु ये वरिष्ठ्यां प्रतिपादयन्ति ते ॥ ३० ॥

विधिना किल वञ्चिता वयं वितरीतुं षट्पे न शक्नुमः ।

अपि भैक्षमकिञ्चनत्वतो धिगिदं जन्म निरर्थकं गतम् ॥ ३१ ॥

इति दीनमुदीरयन्त्यसौ प्रददावामलक कृतीन्दवे ।

करुणं वचनं निशम्य सोऽप्यभवज्ज्ञाननिधिर्दियार्द्रधीः ॥ ३२ ॥

स मुनिर्मुग्धकुटुम्बिनी पदचित्तेर्नवनीतकोमलैः ।

मधुरैरुपतस्थिवान् स्तत्रैर्दिज्जहारिश्चशानिवृत्तये ॥ ३३ ॥

अहं हरेः पुलकभूषणमाश्रयन्ती मृङ्गाङ्गनेव मुकुलामरणं तमालम् ।

अङ्गीकृतांखिलविभूतिरपाङ्गलीला भाङ्गल्यदास्तु मम मङ्गलदेवतायाः ॥

सुधा मुहुर्विदधती वदने सुरारेः प्रेमत्रयाप्रगिहितानि गतागतानि ।

माला दशोर्मयुक्तीव महोत्पले या सा मे भियं दिशतु सागरसंभवाया ॥

दद्यादयानुपवनो द्रविणाम्बुधारां मस्मिन्नकिञ्चनविहङ्गशिखी विषण्णे ।

दुष्कर्मघर्ममपनीय चिराय दूरं नारायणप्रणयिनीनयनाम्बुवाहः ॥ ३६ ॥

गीर्द्वैतति गरुडश्चक्रतुन्दरीति आकम्परीति शनिशेखरवल्लभे ।

सुष्टोत्पतिप्रलयकेलिषु सांख्यतायै तस्यै नमस्त्रिभुवनेकपुरात्तरुण्यै ॥

श्रुत्यै नमोऽस्तु शुभकर्मफलप्रसूत्यै तस्यै नमोऽस्तु रमणीयगुणार्णवायै ।

शक्त्यै नमोऽस्तु शतव्रतानि केतनायै पुष्ट्यै नमोऽस्तु पुरुषोत्तमवल्लभायै ॥

संपत्करागे सकलान्द्रयनन्दनानि साप्राब्धदानानि मेरानि सारुहादि ।

स्वद्वन्द्वनानि दुरिताद्वरणोद्यतानि मामव मातरानि कलयन्तु मान्ये ॥

यत्कटाक्षसमुपासनाविधिः सेवकस्य सकलार्थसंपदः ।

सन्तनाति वचनाङ्गमानसैः तां सुराहृदयशरीं भजे ॥ ४० ॥

सरासंजानिलये सरावहस्ते घवलतमाशुक्रमन्धवास्यशोमे ।

मगवाऽहंवल्लभे मनोघे लिख्यवन्मूर्तिकारि प्रतीद मद्यम् ॥ ४१ ॥

दिग्घस्तिमिः कनककुम्भसुखावसृष्ट-

१. स्वर्वादिनीविमलचारुजलाप्लुताङ्गीम् ।

प्रातर्नमामि जगतां जननीमशेष-

१. लोकाधिनाथगृहिणीममृजान्घिपुत्रीम् ॥ ४२ ॥

कमले कमलासुवस्त्रमे त्वं करुणापूरतरङ्गितैरपाङ्गैः ।

अवलोक्य मामकिञ्चनानां प्रथमं पात्रमकृत्रिमं दयायाः ॥ ४३ ॥

अथ कैटभजिकुटुम्बिनी तटिदुःखमनिजान्नकान्तिभिः ।

समराज्यं दिशः प्रकाशयन्त्यचिरदाविरभूतदमयः ॥ ४४ ॥

अभिनय्य सुरेन्द्ररन्ध्रितं पदयुग्मं पुरतः कृताञ्जलिम् ।

ललितस्तुतिभिः प्रहर्षिता तमुग्रव स्मितदूरं ववः ॥ ४५ ॥

विदितं तत्र पःस दूतं कृतनेभिर्न पुण्यमे शुभम् ।

अधुना मरुपाङ्गसत्तयां कथयेते महिषमश्वत्थुः ॥ ४६ ॥

इति तद्भवनं स दृष्टुवान् निजगादाम्य मयीदर्शयितम् ।

फाउम्य ददल तारुडं दयनीयो यदि तेऽस्मिन्दिरे ॥ ४७ ॥

अमुना यवनेन तोयिता कमला तद्भवे समन्ततः ।

कलकामत्रोरूपवद् जनताया दृश्यं च नित्यैः ॥ ४८ ॥

अमरसूदगीमनीरं द्विजवत्स्य निदेशमामगान् ।

॥ विधाय यथापुरं गुणैः सन्धिं शाश्वतपुण्यशिशुम् ॥ ४९ ॥

सहस्रसप्तमशिशुनातिउत्तमस्य यशसिनो वसुः ।

व्यमानयथाप्रसन्नमन्यसाहिण्य श्रियमन्ययत्न ॥ ५० ॥

(४८) कलम् प्रायगृहं दृष्ट्वा ततः नेष्टया १५ मीतदूरे
फाउपान (पठे तदं) प्राये जगं गृहं (सुवर्णं मन) इति प्रविष्ट-
मपापि ॥

इतिहासपुराणभारतस्मृतिशास्त्राणि पुनः पुनर्मुद्रा ।

धियुधैः सुयुधो विभ्रेकयन् सकलञ्चपद प्रपेदिशन् ॥ ५१ ॥

॥ पुनः पुनरैक्षतादराद्वैयासिकशान्तिवाक्कृतीः ।

समगादुपशान्तिसंभवां सकलञ्चवदेव श्रुद्धताम् ॥ ५२ ॥

। मातृशुश्रूषा ।

इति सप्तमऋष्यनेऽखिलश्रुतिपारंगतता गतो यदुः ।

परिहृत्य गुरोः कुन्दाग्रगृहे जननीं पर्यवरम्हायशः ॥ ५३ ॥

परिवरन् जननीं निगमं पठन्नपि हुनाशरवी सवनद्वयम् ।

मनुवैरर्नेपतं परिपूजयन् यदुरक्तंत संस्तरणिवशा ॥ ५४ ॥

यदुमुदीर्य युवाऽपि न मयुमान् दिशति वृद्धतमोऽपि निजासनम् * ।

अपि करोति जनः करगोर्युगं वशागतो विहिताङ्गलि तक्षणात् ॥ ५५ ॥

यदु यवधरितं कुदाळा मर्तिं यपुरनुत्तममास्पदमोजसाम् ।

सकलमेतदुदीक्ष्य सुतेत्य सा सुखमयाप निरर्गलमम्बिका ॥ ५६ ॥

राजशेखरनामाप राजा ते द्विजशेखरम् ।

स्वभ्यर्च्य थाक्यामास स्वहृत् नाटकस्तयम् ॥ ५७ ॥

अनुगृहे गृहान गन्तुमभिन्य जनाधिपम् ।

दशापि नास्तृशचेन दद्यानि राजेणानि सः ॥ ५८ ॥

दूरयनाक्षमा दृष्ट्वा जरया जननीमसी ।

किञ्चिद्दूरगतां चूर्णां निन्ये निजगृहान्तिकम् ।

अम्बापतेति चारुम्यता तस्यां ककुभि स्य नदी ॥ ५९ ॥

। नक्रग्रहणं सन्न्यासस्वीकरणं च ।

सा शङ्करस्य शरणं स च सज्जनन्याः

अन्योऽन्ययोगविरहस्त्यज्योरसहाः ।

नोद्वेदुमिच्छति तथाप्यमनुष्यमावात्
मेरुं गतः किमभिविच्छति दुष्प्रदेशम् ॥ ६० ॥

स्नानार्थमेकदा तस्मिन्नवतीर्णं नदीजले ।
अप्रहीतीक्ष्णदंष्ट्रस्तं ग्राहः पादे महाबलः ॥ ६१ ॥

निजाक्रोशं समाकर्ष्य मातरं द्रुतमागताम् ।
सोऽज्वीदम्ब मां नक्रो बलवानप्रहीतदे ॥ ६२ ॥

करवाणि किमप्याहं कालो हि दुरतिक्रमः ।
अष्टमूर्तिरदाद्यन्मां अष्टवर्षैकजीवितम् ॥ ६३ ॥

विधिना विहितः कालो विमोऽयमुपागतः ।
पुत्रकृत्यमवृत्त्वा मपुत्र यासि कथं न्विति ॥ ६४ ॥

उच्चकै रुदतीमेनामुवाच स पुनः सुधीः ।
चतुर्यमाश्रमे प्राप्य जन्मान्तरतयोदितम् ॥ ६५ ॥

पुत्रकृत्याय जीवामि पुनरष्टावहं समाः ।
सन्न्यासी भविषु बुद्ध्या यदि निश्चिनुयामहम् ॥ ६६ ॥

मोक्ता मामयमहाय नाहं कार्या विचारणा ।
उक्तेति निजपुत्रेण तस्य जीविनकांक्षया ॥ ६७ ॥

साऽनुमेने च तच्छूर्णं सन्न्यस्तौ चात्मनाऽमुना ।
तया तथेत्यनुज्ञातः, तपस्विन्या कथञ्चन ॥ ६८ ॥

सन्न्यस्तोऽहमिति ग्राह सन्निरुच्येन्द्रियाणि सः ।
नैव निश्चितसन्न्यासः कुर्यात्कालविलम्बनम् ।

ततोऽद्यैव गमिष्यामि त्वां निधाय सुदृजने ॥ ६९ ॥

(६८) युधिष्ठिरशके २६३९-कार्तिकशुद्धैकादश्यां चतुर्यामम-
सीकारः इति विमर्शे ॥

मातर्विधेयमनुशाधि यदत्र कार्यं सन्यासिना तद् करोमि न सन्दिहेऽहम् ।
 वखाशने तव ययेष्टममी प्रदेयुः गृह्णन्ति ये धनमिदं मम पैतृकं यत् ॥ ७० ॥
 देहेऽम्ब रोगवशागे च सनामयोऽमी द्रक्ष्यन्ति शक्तिमनुसृत्य मृतिप्रसंगे ।
 अर्थग्रहाजनमयाश्च यथाविधानं कुर्युश्च संस्कृतिममी न विभेयमीयत् ॥ ७१ ॥
 यज्जीवितं जलचरस्य मुखतदिष्टं सन्याससंगरवशान्मम देहपाते ।
 संस्कारमेव विधिवत्कुरु शङ्कर त्वं नो चेन्नसूय मम किं फलमीरय त्वम् ॥
 भङ्गयाम्य रात्रिसमये समयान्तरे वा सञ्चिन्तय स्ववशागाऽवशागाऽप्यवा माम् ।
 एष्यामि तत्र समयं सकलं विहाय विश्वासमाप्नुहि मृतावय संस्कारिष्ये ॥ ७३ ॥
 सम्पत्तावान् शिष्टुरयं विधवायनायां क्षिप्वेति मां प्रति कदापि न चिन्तनीयम् ।
 यावन्मया स्थितिमता फलमाप्नीयं मातस्तातः शतगुणं फलमापयिष्ये ॥ ७४ ॥
 इत्थं स मातरमनुग्रहेच्छुरुक्त्वा प्रोत्ते सनाभिजनमेव विचक्षणाग्रयः ।
 सन्यासकल्पितमना व्रजिताऽस्मि दूरं तां निक्षिपामि जननीमधर्वां भवत्सु ॥ ७५ ॥
 एवं सनाभिजनमुत्तममुत्तमाग्रयः श्रीमातृसार्थमभिभाष्य करद्वयेन ।
 संप्रार्थयन् स्वजननीं विनयेन तेषु न्यक्षेपयन्नयनजाम्बु निषिद्धमानाम् ॥ ७६ ॥

ततो दिव्याम्बरधरस्तप्तचामीकरप्रभः ।

दैवभूयं गतो नक्रो दिवि तिष्ठन्नथोचत् ॥ ७७ ॥

भवत्प्रसादान्मुक्तोऽस्मि भारतीप्रियशापतः ।

क्षमास्व मन्तुमित्युक्त्वा क्षणादन्तरधत्त सः ॥ ७८ ॥

श्रीकृष्णप्रतिष्ठा ।

शङ्करः पुरतोऽपश्यत्कञ्चिदिन्दीवरस्त्रियम् ।

महानुभावमूचे तं शङ्करं स महोनिधिम् ॥ ७९ ॥

अप्रमेयानुभाव त्वं वासुदेवं शिलामयम् ।
 वसन्तमिह साधूनां रक्षणार्थमेवेहि माम् ॥ ८० ॥
 ह्यया मातृहितं कर्तुं आनीतातिसमीपगा ।
 मद्भामोर्मिकररेषा ताडयत्यनिशं नदी ॥ ८१ ॥
 प्रतिवर्षं महावेगैस्तर्गुहमुपागतैः ।
 सलिलैश्चान्यमानोऽस्या आसनपतनोऽस्म्यहम् ॥ ८२ ॥
 प्रघाते भयति क्षिप्रं यास्याम्यहमपि ध्रुवम् ।
 तस्माद्विधाय मद्भ्राता याहि काक्षितसिद्धये ॥ ८३ ॥
 इत्युक्तस्य शिलारूपं दोर्म्यामुद्धृत्य तं शनैः ।
 किञ्चिद्दूरं नदीतीरे नीत्वा चक्रे प्रतिष्ठितम् ।
 अस्तीतं सुन्दरं कृष्णं वेद्यविष्णुमरं प्रभुम् ॥ ८४ ॥

अच्युतं केशवं रामनारायणं कृष्णदामोदरं वासुदेवं हरिम् ।
 श्रीधरं माधवं गोपिकावल्लभं आनकीनायकं रामचन्द्रं भजे ॥ ८५ ॥
 कृष्ण गोविन्द हे राम नारायण धीपते वासुदेवाजित भीनिधे ।
 अच्युतानन्त हे माधवाधोक्षज द्वारकानायक द्रौपदीरक्षक ॥ ८६ ॥
 धेनुधारिष्टहाऽनिष्टकृद्द्वेषिणां केशिहा कंसहृदंशिकावादकः ।
 पूसनाकोपकः सरजाखेलनो बालगोपालकः पातु मां सर्वदा ॥ ८७ ॥
 विद्युद्घोतवत्प्रस्फुरद्वातसं प्रावृद्धम्भोदवत्प्रोलसद्भिप्रहम् ।
 वन्दया मालया शोभितोरःस्थलं लोहिताग्निद्वयं चारिजातं भजे ॥ ८८ ॥
 कुञ्चितैः कुन्तलैर्भाजमानाननं रत्नमौलि लसत्कुण्डलं गण्डयोः ।
 हाक्तेयूरकं कङ्कणप्रोञ्ज्वलं किङ्किणीमञ्जुलं श्यामलं तं भजे ॥ ८९ ॥

तस्माज्जनन्याय तनो लब्धवानुज्ञां नतोऽप्युग्री ।

शङ्करोऽतीव निस्सङ्गः सन्न्यासाय जगाम सः ॥ ९० ॥

पयि चात्मानमद्रन्दं निराकारं निरञ्जनम् ।

नित्यमुक्तं नित्यशुद्धं शिवं दध्यौ यतेन्द्रियः ॥ ९१ ॥

नाहं देहो नेन्द्रियाण्यन्तरङ्गो नाहंकारः प्राणिवर्गो न बुद्धिः ।

दारापत्यक्षेत्रविचादिदूरः साक्षी नित्यः प्रत्यगात्मा शिवोऽहम् ॥ ९२ ॥

रज्ज्वज्ज्ञानाद्भाति रज्जौ यथाऽहिः

स्वात्माज्ञानादस्मनो जीवमावः ।

॥ आसौक्यादिभ्रान्तिनाशे स रज्जुः

जीवो नाहं देशिकोक्तया शिवोऽहम् ॥ ९३ ॥

नाहं जातो न प्रवृद्धो न नष्टो देहस्योक्ताः प्राकृताः सर्वधर्माः ।

मत्तो नान्यत्किञ्चिदस्ति विश्वं सत्यं वाच्यं वस्तु मायोपबल्लभम् ॥ ९४ ॥

गुरोश्चरणमेवाया अन्यत्र कृत्तव्यताम् ।

आत्मानुभवसिद्धिश्चापश्यन्नन्वेष्ट तं गुरुम् ॥ ९५ ॥

शङ्कराख्येण मयिस्तं यद्वीकृतमभूद्यथा ।

सा माया किङ्करी यस्य शङ्कराचार्यमाश्रये ॥ ९६ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे अष्टम आस्तादः समाप्तः ॥

॥ नवम आस्वादः ॥

धीगोविन्दमग्नत्पूज्यपादेभ्यः कृपसन्न्यासाश्रमस्वीकारः ।

प्रतिचन्द्रभयं निवृत्तिघर्मा भित्तगोविन्दमुनेरवासघर्मा ।
जयतात्कृतसूत्रभाष्यकर्मा स्वयमन्तेवमर्ता वितीर्णशर्मा ॥

कृष्णास्वमातुरपि भक्तियशादनुज्ञामादाय संसृतिमहाब्धिविरक्तिभाक् सः^१ ।
गन्तुं मनो व्यधित सन्न्यसनाय दूरं किं नौस्थितः पतितुमिच्छति वारिराशौ ॥

यस्तार्कं प्रददते सनकादियोगिन्यावृत्तिः स शिव आदिगुरुः प्रतीतः ।
नारायणस्तत उदञ्चिततत्त्वबोधः पद्मासनोऽय तदनुग्रहमाश्रभूय ॥ ३ ॥

छात्रो यस्मिन्निरेत्य स यो व्यजेष्ट ब्राह्मं क्वं प्रसृत्यन्तुशिवकल्मजातम् ।
शिष्योऽय शक्तिरमवद्रुतम्पन्नशक्तिः शिष्यः पराशरमुनिः समभूदमुष्य ॥

विख्यातिमान्समभवत्तत आत्तत्रोभो व्यासो महर्षिरपि यो विवभाज वेदान् ।
अष्टादशापि च पुराणगिरः समस्ताः येनारिष्टैरगुरुणैव जगत्सु रैशुः ॥ ५ ॥

सङ्कलने मूलम्—जगद्गुरुरानमालाततोन्नतः १, माघर्षीयतः २, १०-१२, १६-२१, २७, व्यासाचलीयतः २, गुरुवंश-
काव्यतः ३-९, पठञ्जलिविजयतः १०-११, १६-१९, २७, सदा-
नन्दीयतः १३-१४, ४७-४९, प्राचीनशङ्करविजयतः १५, दश-
श्लोकीतः २२-२६, गुरुवाटुकापञ्चकन्तोन्नतः २९-३३, योगवारा-
चलीतः ३४, स्वात्मनिरूपणतः ३५, विवेकचूडामणितः ३६-३७,
४०-४३; शङ्कराभ्युदयतः ४४, ४६, गोविन्दनाथीयतः ४५,
भगवत्पादसप्तविधः ५०. [३-९ सदाशिवसमारम्भाया गुरुर्षेकरप्र-
सरणम्] ॥

येनाद्भुता विरचिता वरसूत्रमात्रा ब्रह्मात्रोधिचचार्यमणीगणाद्या ।
भाष्यं व्यधायि च पत्रप्रतिमापितस्य येन व्यभासि मुनि भारतवाक्यसारः ॥ ६ ॥

तदावप्यस्यतरुसंभवतत्त्वगोधमूयःफलप्रदहृते शुक्लप्रवर्णः ।
योगी शुक्रोऽस्य वरशिष्य उदंढुदारो यद्भक्त्यर्पमखिलसत्सोऽतिपातृ* ॥ ७ ॥

श्रीगौडपादमुनिरस्य विभासने स्म छात्रोऽजयिष्ठ विबुधानपि गौडगान् यः ।
सत्त्वोपदेशविषयान् निदधे प्रमथान् आचार्य आचरिदिनोऽत्र महान् हि पंक्तौ ॥

गोविन्दपादमुनिरस्य चरास्ति शिष्यो यस्याप्रमाति भगवत्पदमन्वितार्थम् ।
विन्दन् य उतमगनीर्बिहितार्पनामा हेयान्यैरनुममुमेमि तमन्नसेति ॥ ९ ॥

हयं भिचिन्त्य सरितो नगराणि शैलान्*

प्रानान् जनानपि पश्यन् पथि सोऽपि पश्यन् ।

नन्वेन्द्रजालिक इवाद्भुतमिन्द्रजालं

मन्त्रैश्चमेव परिदर्शयतीति मेने ॥ १० ॥

दण्डान्वितेन धृतराजनयाम्बरेण गोविन्दनाथवनमिन्दुभयानरस्यम् ।
तेन प्रविष्टमजनिष्ठ दिनावसाने चण्डतिग्मा च शिखरं वरमावृतस्य ॥ ११ ॥

सीरद्रुमागतमरुद्दिगतध्रुमः सन् गोविन्दनाथवनमध्यतटे लुत्रेके ।
शंसन्ति यत्र तरयो वसतिं मुनीनां शाखाभिर्हृज्जलमृगाजिनकरुणामिः ॥ १२ ॥

तपोवने प्रविष्टोऽसौ संचिन्संष्टवान्मुनिम् ।

गोविन्दपूज्यपादानामाश्रयः कुत्र शो मुने ॥ १३ ॥

पृष्ठः सन्दर्शयामास गोविन्दस्लामिनां गुह्यम् ।

दृष्ट्वैव दूरतो भक्त्या दण्डवत्प्रणनाम सः ॥ १४ ॥

(११) गोविन्दभगवत्पादेः समागमः काश्यां यदप्यां च केपुचित्
वर्ण्यते ॥

गोविन्दमाश्रयद्दहीन्द्रमहावतारमारुत्तुपास्करदेहमुवस्तुष्टिन्याः ।

अप्यात्मजेन गलितात्ममत्राभिमानेनापधितं च हरिणा नियमं श्रिनेन ॥ १५ ॥

आदेशमेकमनुयोक्तुमयं व्यवस्यन् प्रादेशमात्रविरप्रतिहारभाजम् ।

तत्र स्थितेन कथितां यमिनां गणेन गोविन्ददेशिकगुहां कुतुही ददर्श ॥ १६ ॥

तस्याः प्रपन्नपरितोषदुहो गुहायाः स स्त्रिः प्रदक्षिणपरिक्रमणं विधाय ।

द्वारं प्रति प्रणिपतन् जपतां पुरोगं तुष्टात्र तुष्टहृदयस्तमयास्तशोकम् ॥ १७ ॥

पर्यैकतां भजति यः पतगेन्द्रकेतोः पादाङ्गदत्वमपवा परमेश्वरस्य ।

तस्यैव मूर्ध्नि धृतसाम्बिमहीध्रभूमेः क्षेपस्य निग्रहमक्षेपमहं भजे त्वाम् ॥ १८ ॥

दृष्ट्वा पुनर्निजसहस्रमुखीमैभ्युः अन्तेवसन्त इति तामपह्वाय भूयः ।

एकाननेन भुवि यस्त्यक्तीर्य शिष्यान् अन्वप्रदीत् ननु स एव पतञ्जलित्वम् ॥

तमखिलगुणपूर्णं व्यासपुत्रस्य शिष्यात् अविगतपरमार्थं गौडपादाग्नमहर्षेः ।

अधिजिगमिषुरेव ब्रह्मसंस्थामहं त्वा प्रसूमरमहिमानं प्रापमेकान्तभक्त्या ॥ २० ॥

तस्मिन्निति स्तुवति कस्त्वमिति भुवन्ते दिष्ट्या समाधिपयस्कृद्विशुष्टवित्तम् ।

गोविन्ददेशिकमुवाच तदा स बाग्भिः प्राचीनपुण्यजनितात्मविबोधविहैः ॥ २१ ॥

न भूमिर्न शेषं न तेजो न वायुः न खं नेन्द्रियं वा न तेषां समूहः ।

अनेकान्तिकत्वात् सुषुप्स्येकांसिद्धः तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥

न वर्णा न वर्णाश्रमाचारधर्मा न मे धारणाभ्यानरोगादयोऽपि ।

अनात्माश्रयाहंममाभ्यासहानात् तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥

न चोर्षं न चाधो न चान्तर्न बाधं न मध्यं न तिर्यङ् न पूर्वाऽपरा दिक् ।

त्रियद्यापक्त्वादखण्डैकरूपः तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥

न जाग्रन्न मे स्वप्नक्षो वा सुषुप्तिः न विद्यो न वा तेजसा प्राङ्मुखो वा ।

अविद्यात्मकत्वात्त्रयाणां तुरीयाः तदेकोऽवशिष्टः शिवः केवलोऽहम् ॥

न चैकं तदन्यद् द्वितीयं कृतं स्यात् न वा केवलत्वं न चाकेवलत्वम् ।
न शून्यं न चाशून्यमद्वैतकत्वाद् कथं सर्ववेदान्तसिद्धं ज्ञेयम् ॥ २६ ॥

आकर्ण्य शङ्करमुनेर्यचनं तद्विषयं अद्वैतदर्शनसमुत्पत्त्युपात्तद्वयः ।
स ग्राह्य शङ्कर स शङ्कर एव साक्षात् ज्ञातस्त्वमिच्छामहेमि सम्प्रधिनेति ॥
तस्योपदर्शितयत्तद्वरणाय शङ्करः ।

अधुनपुनश्चाहारे प्रणमाम पुनः पुनः ॥ २८ ॥

जगज्जनिस्थेमलयालयाभ्यां अमण्यपुण्योदयमाविताभ्याम् ।
त्रयीशिरोजातनिवेदिताभ्यां नमो नमः श्रीगुरुपादुकाभ्याम् ॥ २९ ॥
विपत्तमस्तामावेकर्तनाभ्यां विशिष्टसर्पापविबर्धनाभ्याम् ।
नमजनाद्येपविशेषदाभ्यां नमो नमः श्रीगुरुपादुकाभ्याम् ॥ ३० ॥
समस्तदुस्तर्ककलङ्कपङ्कापनोदनश्रोतजलाशयाभ्याम् ।
निराशयाभ्यां निःखलाशयाभ्यां नमो नमः श्रीगुरुपादुकाभ्याम् ॥
तापक्षपादित्यकरादिना छायामयीभ्यामविशीतलाभ्याम् ।
आपन्नसंरक्षणदाक्षताभ्यां नमो नमः श्रीगुरुपादुकाभ्याम् ॥ ३२ ॥
यतो निरोऽप्राप्य विद्या समस्ताः दिशा निश्चिताः सममेव नित्याः ॥
ताभ्यामजेशाभ्युत्तमावसाभ्यां नमो नमः श्रीगुरुपादुकाभ्याम् ॥ ३३ ॥
वन्दे गुरुणां चरणान्विन्दे सन्दर्शितस्वात्मसुखावबोधे ।
जनस्य ये ब्राह्मणलकायमाने संसारहालाहलमोहशान्तये ॥ ३४ ॥

श्रीगुरुचरणद्वन्द्वं वन्देऽहं मयितदुरसहद्वन्द्वम् ।
भ्रान्तिग्रहोपशान्तिं पाप्मण्यं यस्य भसितमात्सुते ॥ ३५ ॥

स्वामिन्नमस्ते नतलोक्त्वन्धो कारुण्यसिन्धो पतितं भवान्धो ।
मायुद्गरास्मीषकटाक्षदृष्ट्या शृङ्खपात्रिकारुण्यमुषामिशृष्ट्या ॥ ३६ ॥

ब्रह्मानन्दसुबालुभूतिकलितैः पृतैः सुशीतैः सितैः
 युष्मद्वाकलशोज्जितैः श्रुतिसुखैर्वाक्यामृतैः सेचय ।
 सन्तप्तं भवतापदावदहनज्वालाभिरेनं प्रभो
 धन्यास्ते भवदीक्षणशृणुगतेः पात्रीकृताः स्वीकृताः ॥३७॥

अर्पितो हृदयस्पृग्भिर्वाग्भिर्गोविन्दसंयमी ।
 चिरात्प्रतीक्षितं शिष्यं द्रष्टुं बहिरुपाययौ ॥ ३८ ॥
 दृष्ट्वा संयमिनं दीप्ततेजसं धूर्जटिप्रभम् ।
 धृत्वा शान्त्या विनीत्याऽथ नियमेन बुभुक्षया ॥ ३९ ॥
 अहं पारमहंस्याय जगाम परमां मुदम् ।
 धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि पावितं ते कुलं त्वया ॥ ४० ॥
 यदविद्याबन्धमुक्तया ब्रह्मोभवितुमिच्छसि ।
 अविद्याकामकर्मादिपाशबन्धं विमोचितुम् ॥ ४१ ॥
 कः शक्नुयाद्विनाऽऽत्मानं कल्पकोटिशतैरपि ।
 न योगेन न सांख्येन कर्मणा नो न विद्यया ॥ ४२ ॥
 ब्रह्मात्मैकत्वबोधेन मोक्षः सिध्यति नान्यथा ।
 इति श्रुवाणं योगीन्द्रं भक्त्या पर्यचरदतिः ॥ ४३ ॥
 तस्य प्रसादमासाद्य तत्तादृशदयानिधेः ।
 सन्न्यासगृह्याविहितं सर्वं कर्माचरत्सुधीः ॥ ४४ ॥
 ततो विहितसन्न्यासो यथावज्जगृहे ततः ।
 सर्वं यतिजनैर्ग्राह्यमुपदेशं महत्तरम् ॥ ४५ ॥

(४५) युधिष्ठिरशके २६४० फाल्गुनशुक्लद्वितीयायां श्रीम-
 त्नेत्रविन्दभगवत्पूज्यपादाचार्याणां सकाशादुपदेशः इति विमर्शः ॥

शृणुद्वैपायनाचार्यपुत्राभूवानुरोधतः ।

इति तं नित्ययाज्यौलिं वृन्धमस्मादबुद्ध सः ॥ ४६ ॥

जगूहे ब्रह्मतां स्यास्मिन् आचार्यवचसा क्रमात् ।

तत्त्वमस्यादिपिर्वास्यः संप्रदायानुसारतः ॥ ४७ ॥

परहंसोचितां धर्माग्नौवृत्त्यं स्वयं शिवः ।

ब्रह्मवासीति निश्चित्य सर्वेत्तासङ्गतामवात् ॥ ४८ ॥

क्षीरं ब्रह्म जगन्नीरं हंसवृत्त्या प्रदर्शयन् ।

श्रीगुरोरर्घ्यार्त्रंश्चि वसन्तिन्दुमयतटे ।

पार्ष्णिक्काश्चतुरो माताजीतान् ध्यानयोगतः ॥ ४९ ॥

यज्जनीमो यमिनां पराथ यदुद्या तस्यै प्रणामाञ्जलिं

पुंसः पावनतस्य मोहविरतिं निर्माय निर्मापया ।

हृष्टया शीतलया दयासरसया बन्धे निराकुर्वते

प्रत्यक्षगुणमवाप्य सर्वगुणराशिर्व्याय निभ्यायते ॥ ५० ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे नवम आख्याद् समाप्तः ॥

॥ दशम आस्वादः ॥

चातुर्मास्यानुष्ठानम् ।

शङ्कराक्षेपयिलमदानन्दामृतनिर्भराम् ।
 विभ्योत्तंसितपादाङ्गां प्रलविष्टां विभाषये ॥ १ ॥
 हंसभावमधिगत्य सुधीन्द्रे तं समर्चति च संसृतिमुत्तरे ।
 सञ्चाल कययन्निव मेघश्चञ्चलाचपलतां विपयेषु ॥ २ ॥
 प्रायेण प्रावृषि प्राणिमंजुल वर्म दृश्यते ।
 भतस्तेगमहिंसार्यं तिष्ठत्येकत्र संयमी ॥ ३ ॥
 गुरोः सकाशे षण्णेत तस्य शुश्रूषणे रतः ।
 अधिगन्तुं वेदशीर्षोदितमात्मनिरूपणम् ॥ ४ ॥
 प्यातुं धारयता तच्च स्थिरीकृतं ममाधिना ।
 मन्त्रार्चन्यानुभावाय समयोऽयं प्रशस्यते ॥ ५ ॥
 भसति प्रतिवर्धे तु मासान् वार्षिकरुनिह ।
 यत्सेयमिति संकल्पः चातुर्मास्यस्तोदितः ॥ ६ ॥
 माश्वध्वगुरो मासान् सरंभूतहिताय वै ।
 स्वायं यात्यति शेषोऽहं छन्दसा सह जगत्पतिः ॥ ७ ॥
 सुमध्वेभ्योऽप्यतो यायत् ॥ भौस सनातनः ।
 यतिरेकत्र निगमेत् सर्वभूतहिताय वै ॥ ८ ॥

संकलने मूलम्-ब्रह्मविद्याभरणतः १, माघश्रीयतः २, १०, ८९,
 वैष्णवायदोक्षितयतः ३-८, निर्वाणषट्कतः १२-१३, अद्वैतानुभूतितः
 १४-८२, ब्रह्मानुचिन्तनतः ८३-८४, मदापारानुमन्यानतः ८५-८७
 गुरुप्रशवाव्यतः ९०, पोलगं रामशान्तिवृत्तशतश्लोकीतः ९१ ॥

रेवातीरेऽयसन् सर्वं गोविन्दाद्या यतीश्वराः ।

शङ्करोऽपि च तान् मनसा मुदा पर्यचरत्तदा ॥ ९ ॥

निदिध्यासनम् ।

रंहसाऽयं सप्तजुर्जलधाराः वारिदा गगनधाम विधाय ।*

शङ्करो दृढयमात्मनि कृत्वा सञ्चकार सकलेन्द्रियवृत्तीः ॥ १० ॥

विशेषतुल्याकृदो रम्यौपनिषदे पथि ।

शुभदिराममहश्च चकार सगदितः ॥ ११ ॥

मनो बुद्धयहङ्कारचित्तानि नाहं न कर्णं न जिह्वा न च घ्राणनेत्रे ।

न च व्योम भूमिर्न तेजो न वायुः चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥

अहं निर्विकल्पो निराकाररूपो विशुक्वाद्य सर्वत्र सर्वेन्द्रियाणाम् ।

न चासंगतो नैव भुक्तिर्न वन्धः चिदानन्दरूपः शिवोऽहं शिवोऽहम् ॥

अहमानन्दसत्त्वादिलक्षणः केवलः शिवः ।

अनानन्दादिरूपं यत्तन्माहमचलोऽव्ययः ॥ १४ ॥

अक्षिदोषार्थकोऽपि द्वयबद्भाति चन्द्रमाः ।

एकोऽप्यान्धा तथा भाति द्वयवन्मायया मृषा ॥ १५ ॥

अक्षिदोषविहीनानां एक एव यथा शशी ।

मायादोषविहीनानां आत्मैवैकस्तथा सदा ॥ १६ ॥

आत्मनः कार्यमाकाशो विनाऽऽत्मानं न संभवेत् ।

कार्यस्य पूर्णता यिदा किं पुनः पूर्णताऽऽत्मनः ॥ १७ ॥

(१४-८२) अद्वैतानुभूते वर्षाकाले सहजतया दृश्यमानानां

मेघ-करक-जलमुदमुद-जलह्रस्वानुदाहरणानां मनसेन तत्त्वानुसन्धानं
स्वरूपम् ॥

मेघयोगाद्यथा नीरं करकाकारतामियात् ।

मायायोगाच्चैवात्मा प्रपञ्चाकारतामियात् ॥ १८ ॥

वर्षोपल इवामाति नीरमेवाभ्रयोगतः ।

वर्षोपलविनाशेन नीरनाशो यथा न हि ॥ १९ ॥

॥ आत्मैवायं तथा भाति मायायोगात् प्रपञ्चवत् ।

प्रपञ्चस्य विनाशेन स्वात्मनाशो न हि कश्चित् ॥ २० ॥

जलादन्य इवामाति जलोत्थो बुद्बुदो यथा ।

तथाऽत्मनः पृथग्विव प्रपञ्चोऽयमनेकधा ॥ २१ ॥

यथा बुद्बुदनाशेन जलनाशो न कश्चित् ।

तथा प्रपञ्चनाशेन नाशः स्यादात्मनो न हि ॥ २२ ॥

अहिनिर्व्वयनीजातः शुच्यादिर्नाहिमाप्नुयात् ।

तथा स्थूलादिसंभूतः शुच्यादिर्नाप्नुयादिमम् ॥ २३ ॥

त्यक्तां स्वचमहिर्यद्वा आत्मत्वेन न मन्यते ।

आत्मत्वेन सदा ज्ञानी त्यक्तदेहतयं तथा ॥ २४ ॥

अहिनिर्व्वयनीनाशादहेर्नाशो यथा न हि ।

देहत्रयविनाशेन नात्मनाशस्तथा भवेत् ॥ २५ ॥

तत्कादि लवणोपेतं अक्षैर्लवणवद्यथा ।

आत्मा स्थूलादिसंयुक्तो दृश्यते स्थूलकादिवत् ॥ २६ ॥

अयःकाष्ठादिकं यद्बद्धं बद्धिवद् बद्धियोगतः ।

भाति स्थूलादिकं सर्वमात्मवत् स्वात्मयोगतः ॥ २७ ॥

दाहको नेव दाहं स्यात् दाहं तद्वच्च दाहकः ।

नेवात्मायमनात्मा स्यात् अनात्मायं न चात्मकः ॥ २८ ॥

भानुस्फुरणतो यद्वत्स्फुरतीव घटादिकम् ।
 स्फुरतीव प्रमेयादिरात्मस्फुरणतस्तथा ॥ २९ ॥
 नानाविधेषु कुम्भेषु वसत्येकं नमो यथा ।
 नानाविधेषु देहेषु तद्वदेको वसाम्यहम् ॥ ३० ॥
 नानाविधत्वं कुम्भानां न यात्येव यथा नमः ।
 नानाविधत्वं देहानां तद्वदेव न वसाम्यहम् ॥ ३१ ॥
 यथा घटेषु नष्टेषु घटाकाशो न नश्यति ।
 तथा देहेषु नष्टेषु नैव नश्यामि सर्वगः ॥ ३२ ॥
 उत्तमादीनि पुष्पाणि वर्तन्ते सूत्रके यथा ।
 उत्तमाद्यास्तथा देहा वर्तन्ते मयि सर्वदा ॥ ३३ ॥
 यथा न संस्पृशेत्सूत्रं पुष्पाणामुत्तमादिना ।
 तथा नैकं सर्वगं मां देहानामुत्तमादिना ॥ ३४ ॥
 पुष्पेषु तेषु नष्टेषु यद्वत्सूत्रं न नश्यति ।
 तथा देहेषु नष्टेषु नैव नश्याम्यहं सदा ॥ ३५ ॥
 पर्यङ्गरञ्जुरन्ध्रेषु नानेवैकापि सूर्यमा ।
 एकोऽप्यनेकवद्भाति तथा क्षेत्रेषु सर्वगः ॥ ३६ ॥
 रञ्जुरन्ध्रस्यदोषादि सूर्यमां न स्पृशेद्यथा ।
 तथा क्षेत्रस्यदोषादि सर्वगं मां न संस्पृशेत् ॥ ३७ ॥
 तद्रञ्जुरन्ध्रनाशेषु नैव नश्यति सूर्यमा ।
 तथा क्षेत्रनिनाशेषु नैव नश्यामि सर्वगः ॥ ३८ ॥
 देहो नाहं प्रदृश्यत्वात् मौक्तिकत्वाच्च चेन्द्रियम् ।
 प्राणो नाहमनेकत्वात् मनो नाहं चलत्वतः ॥ ३९ ॥

बुद्धिर्नाहं विकारित्वात् तमो नाहं जडत्वतः ।
 देहेन्द्रियादिकं नाहं विनाशित्वाद्वटादिवत् ॥ ४० ॥
 देहेन्द्रियप्राणमनोबुद्ध्यङ्गानानि मासयन् ।
 अहङ्कारं तथा मामि चैतेषामभिमानिनम् ॥ ४१ ॥
 सर्वे जगदिदं नाहं विषयत्वादिदंधियः ।
 अहं नाहं सुषुप्त्यादावहमः साक्षितः सदा ॥ ४२ ॥
 सुप्तौ यथा निर्विकारः तथाऽवस्थाद्वयेऽपि च ।
 द्वयोर्मोक्षामिभोगेन विकारीव विमाम्पहम् ॥ ४३ ॥
 उपाधिनीलरक्ताद्यैः स्फटिको नैव लिप्यते ।
 तथाऽऽत्मा कोशजैः सर्वैः कामाद्यैर्नैव लिप्यते ॥ ४४ ॥
 कालेन आभ्यमण्येन भ्रमतीव यथा मही ।
 जगोऽप्यात्मा विमूढेन चलतीव प्रदृश्यते ॥ ४५ ॥
 देहत्रयमिदं नित्यमात्मत्वेनाभिमन्यते ।
 यायत्तावदयं मूढो नानायोनिषु जायते ॥ ४६ ॥
 निद्रादेहजडुःखादेः जाग्रदेहं न सस्पृश्यत् ।
 जाग्रदेहजडुःखादिस्तथाऽऽत्मानं न सस्पृश्यत् ॥ ४७ ॥
 जाग्रदेहवदामाति निद्रादेहस्तु निद्रया ।
 निद्रादेहविनाशेन जाग्रदेहा न नश्यति ॥ ४८ ॥
 तथायमात्मवद्भाति जाग्रदेहस्तु जागरात् ।
 जाग्रदेहविनाशेन नात्मा नश्यति कश्चिच्चित् ॥ ४९ ॥
 हित्वाऽयं स्वामिकं देहं जाग्रदेहमपेक्षते ।
 जाग्रदेहप्रबुद्धोऽयं हित्वाऽऽत्मानं यथा तथा ॥ ५० ॥

स्वप्नमोगे यथैवेच्छा प्रबुद्धस्य न विद्यते ।
 अस्तत्स्वर्गादिके मोगे नैवेच्छा ज्ञानिनस्तथा ॥ ५१ ॥
 तोयाश्रयेषु सर्वेषु भानुरेकोऽप्यनेकवत् ।
 एकोऽप्यात्मा तथा भाति सर्वक्षेत्रघनेकवत् ॥ ५२ ॥
 भानोरन्य इवामाति जलभानुर्जले यथा ।
 आत्मनोऽन्य इवामासो भाते पुद्गौ तथाऽत्मनः ॥ ५३ ॥
 बिम्बं विना यथा नीरे प्रतिबिम्बो भवेत्कथम् ।
 विनाऽऽत्मानं तथा पुद्गौ चिदाभासो भवेत्कथम् ॥ ५४ ॥
 प्रतिबिम्बबलत्वाद्या यथा बिम्बस्य कर्तृचित् ।
 न भवेत्पुस्तकाऽऽभासकर्तृत्वाद्यास्तु नात्मनः ॥ ५५ ॥
 जले शैत्यादिकं पद्मजलमातुं न संस्पृशेत् ।
 बुद्धेः कर्मादिकं तद्विदाभासं न संस्पृशेत् ॥ ५६ ॥
 बुद्धेः कर्तृत्वमोक्षतृप्तदुःखित्वार्थस्तु संयुतः ।
 विदाभासो विकारीव क्षरावसावुमानुवत् ॥ ५७ ॥
 क्षरावस्योदके नष्टे तत्स्यो भानुर्निनष्टवत् ।
 बुद्धेर्लेये तथा सुप्तो नष्टवत्प्रतिभात्ययम् ॥ ५८ ॥
 जलस्यार्कं जलं चोर्मिं मासयन्भाति भास्कः ।
 आत्माभासं विषं बुद्धेः कर्तृत्वादीनयं तथा ॥ ५९ ॥
 मेघावभासको भानुर्मेघच्छन्नोऽवभासते ।
 मोहावभासकस्तद्वत् मोहच्छन्नो विभात्ययम् ॥ ६० ॥
 भास्यं मेघादिकं भानुर्भासयन् प्रतिभासते ।
 तथा स्थूलादिकं भास्यं भासयन् प्रतिभात्ययम् ॥ ६१ ॥

सर्वप्रकाशको मानुः प्रकाश्येनैव दृश्यते ।

सर्वप्रकाशको ह्यात्मा सर्वस्तद्वन्न दृश्यते ॥ ६२ ॥

सुहृत्स्थं मुखं यद्वन्मुखवत्प्रथते मृषा ।

बुद्धिस्थाभासकस्तद्वत् आत्मवत्प्रथते मृषा ॥ ६३ ॥

सुहृत्स्थस्य नाशेन मुखनाशो भवेत्कथम् ।

बुद्धिस्थाभासनाशेन नाशो नैवात्मनः क्वचिन् ॥ ६४ ॥

ताम्ररूपितदेवादिः ताम्रादन्य इव स्फुरेत् ।

प्रतिभासादिरूपेण तथात्मोत्थमिदं जगत् ॥ ६५ ॥

ईशजीवात्मवद्भाति यथैकमपि ताम्रकम् ।

एकोऽंशत्मा तथैवायमीशजीवादिवन्मृषा ॥ ६६ ॥

यथेश्वरादिनाशेन ताम्रनाशो न विद्यते ।

तथेश्वरादिनाशेन नाशो नैवात्मनः सदा ॥ ६७ ॥

अध्यस्तो रज्जुनर्षोऽयं सत्यवद्भजुसत्तया ।

तथा जगदिदं भाति सत्यवत्स्यात्मसत्तया ॥ ६८ ॥

अध्यस्ताद्वैरभावेन रज्जुरेवावशिष्यते ।

तथा जगदभावेन सदात्मैवावशिष्यते ॥ ६९ ॥

स्फुटिके रक्तता यद्बहुपाधेर्नीलताऽग्नौ ।

यथा जगदिदं भाति तथा सत्यमिवाग्नौ ॥ ७० ॥

जीवेश्वरादिभावेन मेदं पश्यति मृदधीः ।

निर्भेदे निर्विशेषेऽस्मिन् कथं मेदो भवेदुध्रवम् ॥ ७१ ॥

लिङ्गस्य घाटनादेव शिवोऽयं जीवतां व्रजेत् ।

लिङ्गनाशे शिवस्यास्य जीवतावेश्वता कुतः ॥ ७२ ॥

शिव एव सदा जीवो जीव एव सदा शिवः ।
 चैत्यैक्यमनयोरेस्तु स आत्मज्ञो न चेतरः ॥ ७३ ॥
 क्षीरयोराद्यथा नीरं क्षीत्वद्दृश्यते मृषा ।
 आत्मयोगादनात्मार्यं आत्मवद्दृश्यते मृषा ॥ ७४ ॥
 नीरात्क्षीरं पृथक्कृत्य हंसो भवति नान्यथा ।
 स्थूलादेः स्वं पृथक्कृत्य मुक्तो भवति नान्यथा ॥ ७५ ॥
 अक्षयश्चोर्जः व्याणोर्विकारः स्यान्न हि कश्चित् ।
 नात्मनो निर्विकारस्य विकारो विश्वजन्तथा ॥ ७६ ॥
 ज्ञाते स्थाणौ कुनश्चोः चोरामावे भयं कुनः ।
 ज्ञाते स्वस्मिन् कुतो विश्वं विश्वामावे कुतोऽखिलम् ॥ ७७ ॥
 गुणवृत्तिद्वयं भाति परस्परविलक्षणम् ।
 सत्त्वात्मलक्षणे यस्मिन् स एवाहं निरंशकः ॥ ७८ ॥
 देहत्रयमिदं भाति यस्मिन्ब्रह्मणि सत्यवत ।
 तदेवाहं परं ब्रह्म देहत्रयविलक्षणः ॥ ७९ ॥
 ज्ञाप्रदादित्रयं यस्मिन् प्रत्यक्षात्मनि सत्यवत ।
 ॥ एवाहं परं ब्रह्म ज्ञाप्रदादिविलक्षणः ॥ ८० ॥
 विश्वादिक्वयं यस्मिन्परमात्मनि सत्यवत ।
 स एव परमात्माहं विश्वादिक्विलक्षणः ॥ ८१ ॥
 विराडादित्रयं भाति यस्मिन्साक्षिणि सत्यवत ।
 स एव सच्चिदानन्दलक्षणोऽहं स्वयंप्रभः ॥ ८२ ॥
 अयं प्रपञ्चो मिथ्यैव सत्यं ब्रह्माहमव्ययम् ।
 अत्र प्रमाणं वेदान्ता गुह्योऽनुभवस्तथा ॥ ८३ ॥

ब्रह्मवाहं न संसारी न चाहं ब्रह्मणः पृथक् ।

एकमेवाद्वितीयं वै ब्रह्मणो नेह किञ्चन ॥ ८४ ॥

सदानन्दे चिदाकाशे माया मेघस्तटिन्मनः ।

अहन्ता भर्जनं तत्र धारासारा हि वृत्तयः ॥ ८५ ॥

महामोहान्धकारेऽस्मिन् देवो वर्षति लीलया ।

तस्या वृत्तेर्विरामाय प्रबोधकसमीरणः ॥ ८६ ॥

अतीतानागतं किञ्चिन्न स्मरामि न चिन्तये ।

रोगद्वेषं विना शासं मुञ्जाम्यत्र शुभाशुभम् ॥ ८७ ॥

श्रवणान्मननाद् ध्यानात् निनायेत्यं प्रतिक्षणम् ।

महाहमित्यनुभवन् सच्चिदानन्दलक्षणम् ॥ ८८ ॥

सांप्रदायिकपरशरपुत्रप्रोक्तभूतमतगत्यनुरोधात् ।

शाखगूढहृदयं हि दयालोः कुर्यान्मन्यमबुद्ध सुबुद्धिः ॥ ८९ ॥

वैराग्यभाग्यभरयोग्यसुनिर्मलात्मा धीराप्रगण्यगुणविद्वद्गुरुहर्षदायी ।

द्वैपायनाभिहितसूत्रममूहशतं जग्राह तस्य पचनैरखिलं च वैद्यम् ॥

मिथुनीष्टतसत्यानृतगिद्याविद्यादधीविषयी ।

महाजगती पणोऽभ्युद्यदिह विभज्यन्ते भजे परमहंसम् ॥ ९१ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे दशम आख्याः समाप्तः ॥

॥ एकादश आस्वादः ॥

नर्मदापूरनिग्रहः ।

सर्वतन्त्रस्वतन्त्राय सदात्मादंतरूपिणे ।

श्रीमते शङ्करार्याय वेदान्तगुरवे नमः ॥ १ ॥

प्राणभृद्यचरणप्रतिकूले नीलनीलघनशालिनि काते ।

अध्युवास तटमिन्दुमवायाः सुध्युपास्यचरणं गुरुमर्वन् ॥ २ ॥

सप्तमर्त्यगणमस्तमितारां हस्तिहस्तापुथुलौदकवाराः ।

मुञ्चति स्म समुदञ्चितविदुषः पञ्चरात्रमहिशसुरजस्रम् ॥ ३ ॥

तीरभूरुहतीरपकर्षन् आश्रमोदजगणः सह पूरः ।

आययावधिकघोषमनल्पः कल्पवार्धिलहरीष तटिण्याः ॥ ४ ॥

गोविन्दं ध्याननिष्ठायां मग्न इष्टां गुरुं यतिः ।

विघ्नरूपं नदीशब्दं समाधौ संविवर्प न ॥ ५ ॥

गुरौ समाधिगे मौनिजनदुःखशमाय च ।

स्ववेगनिग्रहं कर्तुं प्रार्थयामास नर्मदाम् ॥ ६ ॥

सङ्कलने मूलम्-शङ्करमन्दारसौरभसमीरतः १ भाष्यीयतः २-४,

११-१४, २६-३२, नर्मदाष्टकतः ७-९, काशीपञ्चकतः ३५-३८,

मणिकर्णिकाष्टकतः ३९-४०, ४६-४७, खदानन्दीयतः ४१, ४८,

४९, ६१, ७०-७२, गङ्गाष्टकतः ४२-४४, द्वादशलङ्कस्तोत्रतः,

५०, वेदसाराशिवस्तोत्रतः ५१-५३, शिवनामावल्याष्टकतः ५४-५५:

शिवपञ्चाश्वरस्तोत्रतः ५६-६०, अन्नपूर्णाष्टकतः ६२-६५, काल-

भैरवाष्टकतः ६७-६९, संक्षेपशरीरफटीकातः ७३. ॥

महागभीरनीरपूरपापधूतभूतलं

ध्वनत्समस्तपातकारि दारितापदाचलम् ।

जगल्लये महामये मृकण्डसूनुहर्म्यदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ७ ॥

अलक्ष्ययक्षकिन्नरामरासुरादिपूजितं

सुलक्ष्मीरतीरधीरपक्षिलश्कूजितम् ।

वतिपुत्रिष्टपिप्पलाटर्कमादिशर्मदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ८ ॥

गतं तदैव मे मये त्वदम्बु वीक्षितं यदा

मृकण्डसूनुशौनकासुगारिसेवितं सदा ।

पुनर्मन्त्राब्धिजन्मजं भवान्धिदुःखवर्मदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ९ ॥

एवं स्तुत्वा नर्मदां तां सोऽभिप्रेत्य कमण्डलुम् ।

तन्मध्येऽवेशयत् सा तु शशाम च यथापुरम् ॥ १० ॥

तं निशम्य निखिलैरपि लोकैः उत्पितोऽस्य गुरुरक्तमुदन्तम् ।

योगसिद्धिमचिरादयमापेक्षम्यपद्यततारां परितोषम् ॥ ११ ॥

भाष्यकरणायादेशः ।

छासमुष्यममुमाह विषद्विर्वासैरंगतघने गगने सः ।

पश्य सौम्य शरदा विमलं खं विद्येव विशदं परतत्त्वम् ॥ १२ ॥

वारिदा यतिराश्र सुपायोधारया सदुपदेशगिरा च ।

ओम्धीरनुचरांश्च वृत्तार्थवृत्त्य संप्रति हि यान्ति यथेच्छम् ॥ १३ ॥

धारणादिभिर्पि श्रवणाच्चैः ब्रह्म सत्यमनुभूय निरीदाः ।

वार्पिकाणि दिवसान्यपनीय प्रसिक्ता यतिवरा हि महान्तः ॥ १४ ॥

सौम्य शङ्कर मद्रं तेऽववेहि गदतो मम ।
 नारायणः पद्मभवो वसिष्ठः शक्तिरेव च ॥ १५ ॥
 मुनिः परशरो व्यासः कृष्णद्वैपायनः शुक्रः ।
 शुक्रशिष्या गौडपादा एषा गुरुपरंपरा ॥ १६ ॥
 गुरुक्रमगतां ब्रह्मविद्यां वदस्विक्रम्ये ।
 भूम्यां गौडपादेभ्यः तेषां गन्ते वसन्मुदा ॥ १७ ॥
 वादरायणसूत्रानुगताऽधीता यथा मया ।
 मत्तोऽधीता त्वया ब्रह्मविद्या श्रुतिशिरोगता ॥ १८ ॥
 गौडपादा गुरुवरा यथाऽनुजगृह्णम ।
 तैः कृता कारिका वेदशीर्षे माण्डूक्यनाम्नि ॥ १९ ॥
 सर्वोपनिषदामर्थवर्णने मार्गदर्शिका ।
 तां स्वयं प्रतिपादयेत्तुष्यामि चिरनिर्वृतः ॥ २० ॥
 शृणुष्यावहितो यन्मे भूयः प्रियमवाप्स्यसि ।
 गच्छ वाराणसीं भद्रं शिष्यांस्तत्ताधिकारिणः ॥ २१ ॥
 बोधयन्नामविज्ञानं त्वमेतद्विपुलीकुरु ।
 गुरोः करुणयाऽपरमं भगवन्तं वदाम्यहम् ॥ २२ ॥
 व्यासं मुनीनां सूत्रार्थं विवृण्वान् हिमावले ।
 त्रिनीतोऽहं पर्यपृच्छं मुनीनामयं सन्निधौ ॥ २३ ॥
 कार्यं वेदास्त्वया व्यस्ताः सुप्राह्या मन्दमेवसाम् ।
 सूत्रिणा ब्रह्ममीमांसा श्रुतिशीर्षपथानुगा ॥ २४ ॥
 उद्गमश्चरत्वात्मज्ञानां विवृतिः काऽयमेवस्यते ।
 यथायैमहणाद्यैरा कृपया विवृतिं कुरु ।
 इति पृष्ठो गुरुवरो जगदात्म जने तदा ॥ २५ ॥

महागभीरनीरपूरपाणधृतभूतलं

ध्वनत्समस्तपातकारि दारितापदाचलम् ।

जगल्लये महामये मृकण्डुसुनुहर्म्यदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ७ ॥

अलक्ष्ययक्षकिन्नरामरासुरादिपूजितं

सुलक्षनीस्तीरधीरपखिलक्षकूजितम् ।

वसिष्ठशिष्टपिप्पलादहर्दमादिशर्मदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ८ ॥

गतं तदैव मे मये त्वदम्बु वीक्षितं यदा

मृकण्डुसुनुशौनकासुगरिसेवितं सदा ।

पुनर्मन्त्राब्धितन्मजं भवाब्धिदुःखवर्मदे

त्वदीयपादपङ्कजं नमामि देवि नर्मदे ॥ ९ ॥

एवं स्तुत्वा नर्मदां तां सोऽभिमन्य कण्डलुम् ।

तन्मत्वेऽवैशयत् सा तु शशाम च यथापुरम् ॥ १० ॥

तं निशम्य निखिलैरपि लोकैः उत्थितोऽस्य गुरुकृत्तमुदन्तम् ।

योगसिद्धिमचिरादयमापेत्यभ्यपद्यततारां परितोषम् ॥ ११ ॥

भाष्यकरणायादेशः ।

छातमुदयममुमाह कियद्विर्वासरगतयने गगने सः ।

पश्य सौम्य शरदा विमलं खं विद्येव विशदं परतत्त्वम् ॥ १२ ॥

वारिदा यतिवराश्च सुपायोधारणा सदुपदेशगिरा च ।

ओषधीरनुचरांश्च कृतार्थीकृत्य संप्रति हि यान्ति यथेच्छम् ॥ १३ ॥

धारणादिभिरपि श्रमणाद्यैः ब्रह्म सत्यामनुभूय निरीक्षाः ।

वार्षिकाणि दिवसान्यपनीय प्रस्रियता यतिवरा हि गहान्तः ॥ १४ ॥

सौम्य शङ्कर भद्रं तेऽब्रवेहि गदतो मम ।
 नारायणः पद्मभवो वसिष्ठः शक्तिरेव च ॥ १५ ॥
 मुनिः परशरो व्यासः कृष्णद्वैपायनः शुक्रः ।
 शुक्रशिष्या गौडपादा एषा गुरुपरंपरा ॥ १६ ॥
 गुरुक्रमागतां ब्रह्मविद्यां बदरिकाश्रमे ।
 ध्यायन्तां गौडपादेभ्यः तेषामन्ते वसन्मुदा ॥ १७ ॥
 वादरायणसूत्रानुगताऽधीता यथा मया ।
 मतोऽधीता त्वया ब्रह्मविद्या श्रुतिशिरोगता ॥ १८ ॥
 गौडपादा गुरुवरा यथाऽनुजगृह्णम ।
 तैः कृता कारिका वेदशीर्षे माण्डूक्यनामनि ॥ १९ ॥
 सर्वोपनिषदामर्थवर्णने मार्गदर्शिका ।
 तां त्वयि प्रतिपादैवं तृप्यामि चिरनिर्वृतः ॥ २० ॥
 शृणुष्वब्रह्मद्वितो यन्मे श्रूयः प्रियमवाप्स्यसि ।
 गच्छ वाराणसीं भद्र शिष्यांस्तत्राधिकारिणः ॥ २१ ॥
 बोधयन्नात्मविज्ञानं त्वमेतद्विपुलीकुरु ।
 गुरोः करुणयाऽपश्यं भगवन्तं कदाचन ॥ २२ ॥
 व्यासं मुनीनां सूत्रार्थं विवृण्वानं हिमाचले ।
 विनीतोऽहं पर्यगृच्छं मुनीनामय सन्निधौ ॥ २३ ॥
 आर्यं वेदास्त्यया व्यस्ताः सुग्राह्या मन्दमेवसाम् ।
 सूत्रिता ब्रह्मगीर्मासा श्रुतिशीर्षपात्राणां ॥ २४ ॥
 उध्वश्रुत्वात्सूत्राणां निवृत्तिः काऽप्यपेक्ष्यते ।
 ययार्थग्रहणायैषां कृपया निवृत्तिं कुरु ।
 इति पृष्टो गुरुवरो जगादेमं जनं तदा ॥ २५ ॥

पूर्वेमेव दिश्विद्विहरीर्णः पार्वतीपतिसदस्यमर्यः ।

वत्स तं शृणु समस्तविदेको मत्समस्तत्र भविष्यति शिष्यः ॥ २६ ॥

कुम्भ एव सरितः सकञ्चं यः संहरिष्यति महोत्थणमम्भः ।

दुर्मतानि निरसिष्यति सोऽयं शर्मशायि च करिष्यति भाष्यम् ॥ २७ ॥

इत्युदीर्य मुनिराह स वनान्ते पत्युरप मुनिरि गिरिजायाः ।

सन्मुखाच्छ्रुतमशेषमिदानीं सन्मुनिप्रिय मया त्वयि दृष्टम् ॥ २८ ॥

स त्वमुत्तमपुमानसि कश्चित् तत्त्ववित्प्रवर नान्यसमानः ।

तद्यतस्त निरवघनिबन्धैः सद्य एव जगदुद्धरणाय ॥ २९ ॥

गच्छ वत्स नगरं शशिमीलेः स्वच्छदेवतटिनीकमनीषम् ।

तावता परमनुग्रहभाषा देवता तत्र करिष्यति तत्र ॥ ३० ॥

एवमेतमनुशास्य दयालुः पावयन्निजदृशा स ददर्श ।

भावतः स्वचरणांनुजसेवामेव शस्त्रदभिक्रम्यमानम् ॥ ३१ ॥

पङ्कजाभमृते पदयुग्मं सोऽभिवन्द्य निरगादसहिष्णुः ।

तद्वियोगमभिसागन्त्य कथंचित् तद्विलोकनमप्यन् हृदयाग्ने ॥ ३२ ॥

प्रत्यर्पितन्यास इव गोविन्दो निर्वृतो ययौ ।

यदरी गुरुसेवार्थी कृतार्थेनान्तरात्मना ॥ ३३ ॥

काशीगमनम् ।

देशिकस्याभिवन्द्यां ययौ काशीं स शङ्करः ।

प्रणयव्यायञ्च तां देवीं निजबोधस्वरूपिणीम् ॥ ३४ ॥

मनोनिवृत्तिः परमोपशान्तिः सा तीर्थवर्षा मणिकर्णिका च ।

ज्ञानप्रवाहा विमलादिमङ्गा सा काशिकाऽहं निजबोधरूपा ॥ ३५ ॥

यस्यामिदं कल्पितमिन्द्रजालं चराचरं भाति मनोविलासम् ।
सचित्सुखैका परमात्मरूपा सा काशिकाऽहं निजबोधरूपा ॥ ३६ ॥

कोशेषु पञ्चस्वधिराजमाना बुद्धिर्भवानी प्रतिदेहगेहम् ।
साक्षी शिवः सर्वगतोऽन्तरात्मा सा काशिकाऽहं निजबोधरूपा ॥

काशीक्षेत्रं शरीरं त्रिभुवनजननी व्यापिनी ज्ञानगङ्गा
भक्तिः भद्रा गयेयं निजगुरुचरणप्यानयोगः प्रयागः ।
विश्वेशोऽयं तुरीयः सकलजन्मनःसाक्षिभूतोऽन्तरात्मा
देहे सर्वे मदीये यदि वसति पुनस्तीर्थमन्यत्किमस्ति ॥ ३८ ॥

काशी धन्यतमाऽविमुक्तनगरी साऽलंकृता गङ्गया
तत्रेयं मणिकर्णिका मुखकरी मुक्तिर्हि तत्किङ्करी ।
स्वर्लोकस्तुलितः सहैव विबुधैः काश्या समं जलपाना
काशा क्षीणितले स्थिता गुह्यतरा स्वर्गो लघुत्वं गतः ॥ ३९ ॥

दुःखाभोधितो हि जन्तुनिबद्धस्तेषां कथं निष्कृतिः
ज्ञात्वा तद्धि विरिञ्चिना विरचिता वाराणसी धर्मदा ।
लोकाः स्वर्गमुत्थास्ततोऽपि लघुतो भोगान्तपातप्रदाः
काशी मुक्तिपुरी सदा शिवकरी धर्मार्थमोक्षप्रदा ॥ ४० ॥

एवं ध्यात्वा यतीशानः काशीं भक्त्या प्रणम्य च ।
गङ्गां भागीरथीं प्राप्य तां तुष्टाव ततोऽमुना ॥ ४१ ॥

शैलेन्द्रादवतारिणी निजजले मज्जजनोच्चारिणी
पारावारविहारिणी मन्मथवेणीसमुत्सारिणी ।
शेषादेरनुकारिणी हरशिरोवल्लीदलाकारिणी
काशीप्रान्तविहारिणी विजयते गङ्गा मनोहारिणी ॥ ४२ ॥

भगवति तव तीरे नीरमाताशनोऽहं
 विगतविषयदृष्णः कृष्णमाराधयामि ।
 सकलकलुषमङ्गे स्वर्गसोपानसङ्गे
 तरलतरतरङ्गे देवि गङ्गे प्रसीद ॥ ४३ ॥

मातर्जाह्नवि शम्भुमङ्गमिलिते मौलौ निधायाञ्जलि
 त्वत्तीरे वपुषोऽवसानसमये नारायणाधिद्वयम् ।
 सानन्दं स्मरतो भविष्यति मम प्राणप्रयाणोत्सवे
 भूपाङ्गक्तिरविष्युता हरिहराद्वैतारिमका शश्वती ॥ ४४ ॥
 एवं स्तुवन्क्रमेणैव जगाम मणिकर्णिकाम् ।
 गङ्गातीरावतारेषु श्रेष्ठमस्तौन्मुदा तदा ॥ ४५ ॥

त्वत्तीरे मणिकर्णिके हरिहरौ सायुज्यमुक्तिप्रदौ
 वादं तौ कुरुतः परस्परगुप्तौ जन्तोः प्रयाणोत्सवे ।
 मद्गुप्तो मनुजोऽयमस्तु हरिणा प्रोक्तः शिवस्तत्त्वज्ञात्
 तन्मध्याद्भृगुलाञ्छनो गरुडगः पीताम्बरो निर्गतः ॥

एको वेषुधरो धराधरधरः श्रीवत्सभूपाधरो
 योऽप्येकः किल शङ्करो विषधरो गङ्गाधरोमाधरः ।
 ये मातर्मणिकर्णिके तव जले मज्जन्ति ते मानवाः
 रुद्रा वा हरयो भवन्ति बहवस्तेषां बहुत्वं कथम् ॥ ४७ ॥

एवं भार्गीरयीं नत्वा स्तुत्वा स्नात्वा यतीभ्यः ।
 सर्वलोकसुखावासं ययौ विश्वेश्वरालयम् ॥ ४८ ॥

विश्वेश्वरं समन्वय्य मनसा स्वान्मरूपिणम् ।
 स्तोत्रेणानेन गुह्याव शङ्करं शङ्करः स्वयम् ॥ ४९ ॥

सानन्दमानन्दवने वसन्तमानन्दकन्दं हृत्पापवृन्दम् ।

वाराणसीनाथमनाथनाथं श्रीविश्वनाथं शरणं प्रपद्ये ॥ ५० ॥

महेशं सुरेशं सुरारातिनाथं विशुं विश्वनाथं विभूत्यङ्गभूषम् ।

विरूपाक्षमिन्द्रकैवह्नित्रिनेत्रं सदानन्दमीडे प्रभुं पञ्चवक्त्रम् ॥

प्रभो शूलपाणे विभो विश्वनाथ महादेव शम्भो महेश त्रिणेत्र ।

शिवाकान्त शान्त स्मरारे पुगारे नन्दन्यो वरेण्यो न मान्यो न गण्यः ॥

शम्भो महेश करुणामय शूलपाणे गौरीपते पशुपते पशुपाशनाशिन ।

काशीपते करुणया जगदेतदेकः स्वं हसि पासि विदधासि महेश्वरोऽसि ॥

वाराणसीपुगपते मणिकर्णिकेश वीरेश दक्षमखकाल विभो गणेश ।

सर्वज्ञ सर्वहृदयैकनिवास नाथ संसारदुःखदहनाजगदीश रक्ष ॥ ५४ ॥

विश्वेश विश्वभयनाशक विश्वरूप विश्वात्मक त्रिशुवनैकगुणाधिकेश ।

हे विश्वनाथ करुणामय दीनबन्धो संसारदुःखदहनाजगदीश रक्ष ॥

नागेन्द्रद्वाराय विलोचनाय मम्म'ङ्गरागाय महेश्वराय ।

नित्याय शुद्धाय दिगम्बराय तस्मै नकाराय नमः शिवाय ॥ ५६ ॥

मन्दाकिनीतलिलचन्दनचर्चिताय नन्दीश्वरप्रमथनाथमहेश्वराय ।

मन्दारमुखययहुपुष्पसुपूजिताय तस्मै मकारमहिताय नमः शिवाय ॥

शिवाय गौरीवदनान्जलवृन्दसूर्याय दक्षाध्वरनाशकाय ।

श्रीनीलकण्ठाय वृषध्वजाय तस्मै शिकाराय नमः शिवाय ॥ ५८ ॥

षष्टिप्लकुम्भोद्भवगौतमाद्यमुनीन्द्रदेवार्चितशेखराय ।

चन्द्रार्कैश्वानरलोचनाय तस्मै वकाराय नमः शिवाय ॥ ५९ ॥

यक्षस्वरूपाय जटाधराय पिनाकहस्ताय सनाननाय ।

दिक्ष्याय देव'य दिगम्बराय तस्मै यकाराय नमः शिवाय ॥ ६० ॥

एवं स्तुत्या महादेवं विश्वेश्वरमुदारधीः ।

अन्नपूर्णालयं गत्वा तां तुष्टाव स्तवेन सः ॥ ६१ ॥

नित्यानन्दकरी वरामयकरी सौन्दर्यरत्नाकरी

निर्धूताखिलदोषपावनकरी प्रत्यक्षभाद्देशरी ।

प्रालेयाचलवंशपावनकरी काशीपुराधीश्वरी

मिथां देहि कृपाश्लम्बनकरी मातान्नपूर्णेश्वरी ॥ ६२ ॥

एषाष्टश्रयविभूतिबाहनकरी ब्रह्माण्डभाण्डोदरी

लीलानाटकसूत्रखेलनकरी विज्ञानदीपाङ्कुरी ।

धीविश्वेशमनःप्रसादनकरी काशीपुराधीश्वरी

मिथां देहि कृपावलम्बनकरी मातान्नपूर्णेश्वरी ॥ ६३ ॥

अन्नपूर्णे सदा पूर्णे शङ्करप्राणवल्लभे ।

ज्ञानवैराग्यसिद्धयर्थं मिथां देहि च पार्वति ॥ ६४ ॥

माता च पार्वती देवी पिता देवो महेश्वरः ।

दान्धवाः शिवभक्ताश्च स्वदेशो भुवनत्रयम् ॥ ६५ ॥

प्रदक्षिणक्रमं कुर्वन् क्षेत्रतीर्थनिपेवकः ।

काशीपुराधिनाथं तं कालभैरवमानमत् ॥ ६६ ॥

देवराजसेव्यमानपावनाग्निष्कृजं

व्यालयङ्गसूत्रमिन्दुशेखरं कृपाकरम् ।

नारदादियोगिवृन्दवन्दितं दिगम्बरं

काशिकापुराधिनाथकालभैरवं भजे ॥ ६७ ॥

शूलटङ्कपाशदण्डपाणिमादिकारणं

श्यामकायमादिदेवमक्षरं निरालम्बम् ।

मौमविक्रमं श्रुं विचित्रताण्डवप्रियं ,
काशिकापुराधिनाथकालमैवं मजे ॥ ६८ ॥

धर्मसेतुगलकं स्वधर्मपारंगनाशकं
कर्मपाशमोचकं सुधर्मदाणकं विशुभम् ।
स्वर्णवर्णकेशपाशशोभिताङ्गनिर्मलं
काशिकापुराधिनाथकालमैवं मजे ॥ ६९ ॥

इति पञ्चकोट्यातां नैके शास्त्रविधानतः ।
विश्वेश माधवं हुण्डि दण्डपाणिं च मैत्रम् ॥ ७० ॥
जैगीपव्यगुहां गङ्गां भवानीं गणिकर्णिकाम् ।
निपेव्य पूजयामास सास्त्रदृष्टिविधानतः ॥ ७१ ॥

निरवधिमुखदेन स्वात्मभावं गतेन प्रपितसुजनकीर्तिः शङ्करो देशिकेन ।
श्रुतिद्विद्वयविचारे प्रेरितोऽस्तौ हि कार्शी पत्न्यगुणपुङ्कः प्राप्य तस्यै यतीशः ॥

नमः श्रीशङ्कराचार्यगुरुवे शङ्करात्मने ।
वातीरिणां शङ्कराय शङ्करभक्त्येव ॥ ७२ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे एकादश आखादः समाप्तः ॥

॥ द्वादश आस्वादः ॥

सनन्दनस्य शिष्यतया स्वीकारः ।

कृद्भनान्त्यत्रविश्वनाथसृष्टो द्रुहिष्य्यासवरोदितानुशिष्टः ।

ममतां मम तावदेव भिन्नात् नमतश्चोपरतिं ददान्वनिन्दाम् ॥ १ ॥

विश्वेश्वरणयुग प्रणम्य भक्त्या हर्षाद्यैस्त्रिदशवैः समर्चितस्य ।

सोऽनेपीत्यतन्मा जगत्पवित्रे क्षेत्रेऽसाविह समयं कियन्तमार्गः ॥ २ ॥

अथागमद्वाङ्मणसूनुरात् अर्चितवेदोऽधरयन्वभासा ।

तेजांसि कश्चित् सरसीरुहाक्षो दिदृक्षमाणः किल देशिकेन्द्रम् ॥ ३ ॥

सङ्कलने मूलम-जगद्गुरुरन्नमालास्तवतः १, माधवीयतः २-१२, १६, १८, २०-२५, ३९-४४, ४६, ५६, ७२, व्यासाचलीयतः २-७, ९, ४५, भगवत्पादाभ्युदयतः १३-१५, ३१-३८, ६७, ७३-७७, कृद्भनान्त्यत्रविजयतः १७, १९, मनीषाश्रकतः २६-३० प्रधानन्दीयानुसारि ४७-५५, ६८-७० माण्डूक्यकारिकाभाष्यतः ६१-६२, तैत्तिरीयोपनिषद्भाष्यतः ६३ यतिसार्वभौमोपहारतः ६४ गोविन्दनाथीयतः ७१ तैत्तिरीयभाष्यटीकातः ७८.

(३) सनन्दनोऽयं चोलदेशे कावेरीतीरे लब्धजन्मा । पञ्चात्तार्य-
थात्रायां श्रीरङ्गक्षेत्रपरिसरे अस्य मातुलगृहे वासो वर्ण्यते । विष्णुवंशजत्वं
मतान्तरेण अरुणांशजत्वं पितुर्विमलाख्या च माधवीये वर्ण्यते । विष्णु-
रुणयोरेकत्रांशवेशो युज्यत एव हनूमतीव रुद्रबाध्वोः । चन्द्रांशजत्वं
सदानन्दीये । चिद्दिलासीये अहोबिलक्षेत्रजोऽयं, पिता माधवः,
लक्ष्मीमाता, तपस्यतोर्दपत्योः नरहरिप्रसादात् जातः स्वप्ने नरहरिर्चोदनया
आगतः इति वर्ण्यते । गोविन्दनाथीये श्रीकुण्डप्रामे (तिरुक्कण्डियूर)
सोमशर्मणोऽयं नृसिंहप्रसादात् जातः, विष्णुशर्माख्यः इति वर्ण्यते ॥

आगत्य देशिकपदाङ्गुजयोरपसत् संसारवारिचिमनुत्तममुत्तिर्धुः ।

वैराग्यवानकृतदारपरिग्रहश्च कारुण्यनावमधिरुह्य दृढां दुःखपाम् ॥ ४ ॥

उत्थाप्य तं गुरुस्त्वाच गुरुर्द्विजानां

कस्तनं क धाम बुद्धि आगत आत्तपैर्यः ।

बालोऽप्यबालधिपणः प्रतिभासि मे त्वं

एकोऽप्यनेक इव नैकसरीरभासा ॥ ५ ॥

पृष्ठो वमाण गुरुमुत्तरमुत्तरज्ञो विप्रो गुणे मम गृहं बुध चोच्छेदो ।

यत्नापगा पहते पुण्यकृतेरकन्या यस्याः पयो हरिपदाङ्गुजमक्तिमूलम् ॥ ६ ॥

भटाक्यमानो महतो दिदक्षुः क्रमादिमं देशमुपागतोऽस्मि ।

विभेमि मज्जन् भववारिराशौ तरारगं मां कृपया विवेदि ॥ ७ ॥

अपाङ्गैरुत्तुङ्गैरमृतक्षरभंगैः परगुणैः

शुचा दूने दीने कल्य दयया यामविमृशन् ।

गुणं वा दोषं वा न कथमपि सञ्चिन्तय विप्रो

प्रपद्ये त्वामार्यं निरवधिक्रयानीरधिरिति ॥ ८ ॥

इत्युक्तवन्तं कृपया महात्माऽप्यदापयत् सन्न्यसने यथावत् ।

यं प्रादुरार्यं प्रथमं विनेय श्रीदेशिकेन्द्रस्य सनन्दनाख्यम् ॥ ९ ॥

संसारघोरजलधेस्तरणाय शम्भत्सायातिकीभवनमर्दयमानमेनम् ।

हन्तोत्तमाश्रमतरीमधिरोप्य पारं निन्ये निपातितकृपारसकेनिपातः ॥

येऽप्यन्येऽसुं सेवितुं देवतांशः यातास्तेऽपि प्राय एव विरक्ताः ।

क्षेत्रे तस्मिन्नेव शिष्यत्वमस्य प्रापुः स्पष्टं लोकरीत्याऽपि गन्तुम् ॥

(१०) सांघात्रिकः पोतवाणिक् । केनिपातो नौकादण्डः ।

११, समित्साणि - चिद्धिदास - स्नानकन्द - विष्णुगुप्त - शुद्धकीर्तिमानु-
मरीचि - कृष्णदर्शन - बुद्धिदृष्टि - विरिञ्चिपाद - शुद्धानन्तायाः शिष्याः
स्मर्यन्ते ॥

विश्वनाथानुग्रहः ।

एकदा दिवसमभ्यमगणे शङ्करोऽम्बुजपरागकपायाम् ।

जाह्नवीमभिययौ सह शिष्यैः आदिकं विधिवदेव विकीर्तुः ॥ १२ ॥

मय्येमां स चाद्राक्षीत् आरादायान्तमन्यजम् ।

वसानं कच्चरं वासो दधानं मूर्ध्नि वारुणीम् ॥ १३ ॥

धावतोऽमे विश्वकंद्रन् विभ्रतं चतुरः करे ।

अन्वीयमानं मान्त्या दारकद्वययुक्तया ॥ १४ ॥

तथाविधं त्रिलोभ्यामे गच्छ गच्छेत्यशाद्यतिः ।

सोऽपि संस्कारवत्यैव वाचा प्रत्याह योगिनम् ॥ १५ ॥

अद्वितीयमनवद्यमसङ्गं सत्यबोधसुखरूपमखण्डम् ।

आमनन्ति शतशो निगमान्तास्तत्र भेदकलया तत्र चित्रम् ॥ १६ ॥

अज्ञमयादज्ञमयं अथवा चैतन्यमेव चैतन्यात् ।

द्विजवर दूरीकर्तुं बाण्डसि किं ब्रूहि गच्छ गच्छेति ॥ १७ ॥

गच्छ दूरमिति देहमुताहो देहिनं परिजिहीर्षसि विद्वन् ।

भिद्यतेऽज्ञमयतोऽज्ञमयं किं साक्षिणश्च यतिपुंगव साक्षी ॥ १८ ॥

किं गङ्गाम्बुनि त्रिधितेऽम्बरमगौ चाण्डालवापीपयः-

पूरेऽप्यन्तरमस्ति काञ्चनवटीमृत्कुम्भयोर्धावरे ।

प्रत्ययस्तुनि निस्तरङ्गसहजानन्दावरोधाद्युवी

विप्रोऽयं अपवोऽयमित्यपि महान् कोऽयं विभेदभ्रमः ॥ १९ ॥

शुचिर्द्विजोऽहं अपच भजेति मिथ्याग्रहस्ते मुनिर्वयं कोऽयम् ।

सन्तं शरीरेष्वशरीरमेकं उपेक्ष्य पूर्णं पुरुषं पुराणम् ॥ २० ॥

अचिन्त्यमन्यक्तमनन्तमाद्यं विमृश्य रूपं त्रिमूर्तं विमोहात् ।

क्लेबरेऽस्मिन् करिकर्णीलोऽकृतिन्यङ्गन्ता कथमास्त्रिास्ते ॥ २१ ॥

तां भास्यैः पिहितार्कपण्डलनिभां स्फूर्तिं सदा भावयन्
योगी निर्वृतमानसो हि गुरुरित्येषा मनीषा मम ॥ २९ ॥

यत्सौख्यांबुधिलेशलेशत इमे शक्रादयो निर्वृताः
यच्चित्ते नितरां प्रशान्तकञ्जने लब्ध्वा मुनिर्निर्वृतः ।
यस्मिन्नित्यसुखांबुधौ बलिउधौत्रेक्षैव न ब्रह्मवित्
यः कश्चित्स सुरेन्द्रवन्दितपदो नूनं मनीषा मम ॥ ३० ॥

एवं वदन् स नाद्राक्षीत् यतिश्चाण्डालरूपिणम् ।
अदर्शच्च विशालाक्ष्या देव्या देवं पुरः स्थितम् ॥ ३१ ॥

सेव्यमानं सुरगणैः स्तूयमानं महर्षिभिः ।
महाककुदि राजन्ते वृषे कैलाससन्निभे ॥ ३२ ॥

सद्यः कृत्तिरभूदासः कर्षरं कृत्तिवाससः ।
आनस्तवास्त्रायरूपेण तस्य पार्श्वमुपाश्रिताः ॥ ३३ ॥

सुरा सपदि गङ्गाऽऽसीत् गङ्गाधरजटातटे ।
दारकावपि संवृत्तौ गजाननपटाननौ ॥ ३४ ॥

स्वपरीक्षार्थमायातं शम्भुं ज्ञात्वाऽन्यजामना ।
नत्वा स्तुत्वा चाह भूमजनुप्राप्तो ह्ययं जनः ॥ ३५ ॥

देहदृष्ट्यास्मि दासस्ते जीवदृष्ट्यास्मि तेऽशकः ।
तत्त्वदृष्ट्या त्वमेवास्मि यथेष्टमनुशाधि माम् ॥ ३६ ॥

सत्सामूचे भगवान् यते साधूदितं त्वया ।
तत्त्वदृष्ट्याऽहमेव त्वं तथापि धूयतामिदम् ॥ ३७ ॥

वेदो ब्रह्मपरः कृत्स्नो ब्रह्म चाखण्डमद्वयम् ।
तद्वन्द्यैव व्याख्यातं कणादकपिलादिभिः ॥ ३८ ॥

संविभज्य सकलश्रुतिजालं ब्रह्मसूत्रमकरोदय कृष्णः* ।

यत्र काणमुजसां ह्यपुरोगाण्युद्भूतानि कुमतानि समूढम् ॥ ३९ ॥

तत्र मूढमतयः कलिदोषात् द्वित्वेदवचनोद्बलितानि ।

भाष्यकाण्यरन्ध्रान्बहुबुद्धैः दूष्यतामुपगतानि च कैश्चित् ॥ ४० ॥

तद्भवान्विदितवेदशिखार्यः तानि दुर्मतिमतानि निरस्य ।

सूत्रभाष्यमधुना विदधातु श्रुत्युपोद्बलितयुक्तपुण्युक्तम् ॥ ४१ ॥

भोइसतमसवासरनाथान् तत्र तत्र विनिवेद्य विनेयान् ।

पालनाय परतपसरण्याः मामुपैष्यसि ततः कृतकृत्यः ॥ ४२ ॥

एवमेवमनुगृह्य कृण्वान् आगमैः सह शिवोऽन्तरगतः ।

विस्मितेन मनसा सह शिष्यैः शकरोऽपि घुरसिन्धुमयासीत् ॥ ४३ ॥

तत्समाप्य विधिमाहिवनीशं व्यायतो गुह्यमथाखिलभाष्यम् ।*

कर्तुमुद्यतमभूद्गुणसिन्धोः मानसं निखिललोकहिताय ॥ ४४ ॥

वदयौ गौडपादानुग्रहः । भाष्यप्रणयनम् ।

मर्त्यत्वशक्तिमधिगम्य स विघ्नमाधात् तीर्थानि सेवितुमनाः प्रमयादुदीचीम् ।*

काष्ठां हृजेन बदरीं मुनिसंघशुष्टां संप्राप तत्र च दिनानि बहून्पवात्सीत् ॥ ४५ ॥

स द्वादशे वयसि तत्र समाधिनिष्ठैः ब्रह्मार्चिभिः श्रुतिसिरो बहूधा विचार्य ।

विद्वज्जनैर्वहुविधैरुपसेप्यमानो गोविन्ददेशिकमवाप यदृच्छयाऽसौ ॥ ४६ ॥

प्रणतं शङ्करं योगी प्रार्णपीत्स्वगुरोः पदम् ।

गौडपादो महायोगी समाधौ यत्र तिष्ठति ॥ ४७ ॥

विशृण्वन्गौडपादस्य माहात्म्यं प्राह शङ्करम् ।

गुह्यामीमास्त एकाकी गुरुर्मे लोकविश्रुतः ॥ ४८ ॥

(३९) कृष्णः कृष्णद्वैपायनो व्यासः ।

द्विवारं कसरे योगी मादशेषु दयान्वितः ।

उपदेशं समागच्छेद्गुहायाश्च बहिस्स्थलम् ॥ ४९ ॥

दिनत्रयात्पूर्वमेव गुहां प्राप्तो गुरुर्मम ।

पण्मासेभ्यः परमयं समागच्छेद्बहिः स्वयम् ॥ ५० ॥

तावद्वस त्वमेव ततो द्रक्ष्यसि मे गुरुम् ।

एवं गोविन्दपादीयमादेशं प्राप्य शङ्करः ॥ ५१ ॥

कुर्वन्तस्य च शुश्रूषं तापसैः सममावसत् ।

पण्मासेभ्यः परं गौडयोगी स बहिरागतः ॥ ५२ ॥

गोविन्दपादो विनतः प्रणमन् चरणाब्जयोः ।

न्यवेदयत्स्वशिष्यं तं शङ्करं गुरवे मुदा ॥ ५३ ॥

ध्यासतात्पर्यमरितं श्रुतिशीर्षगदर्शनम् ।

उपादिशच्छङ्कराय गौडो गोविन्दचोदितः ॥ ५४ ॥

आदिष्टो गौडपादेन प्रस्थानत्रितये तदा ।

निर्गमे भाष्यरत्नौषं गुर्वोः प्रीतिं समावहन् ॥ ५५ ॥

करतलकलिताद्वयात्मतत्त्वं क्षपितदुरन्तचिरन्तनप्रमोहम् ।

उपचितमृदितोदितैर्गुणौघैः उपनिषदामयमुज्जहार भाष्यम् ॥ ५६ ॥

ईशकेनकठप्रश्नमुण्डमाण्डिक्यतित्तिरि ।

ऐतरेयं च छान्दोग्यं बृहदारण्यकं दश ॥ ५७ ॥

नृसिंहतापिनीसिताम्रतरोपनिषदौ तथा ।

एतासामकरोद्भाष्य गम्भीरमतिविस्तृतम् ॥ ५८ ॥

(५५) युधिष्ठिरशके ज्येष्ठवद्यमावाध्यापर्यन्तं घटर्थाश्रमे वासः,
तोहशभाष्यप्रणयनं श्रीनारायणप्रतिष्ठा च इति विमर्शे ॥

पदभाष्यं वाक्यभाष्यं केनोपनिषदः पृथक् ।

चक्रे तथैव माण्डूक्योपनिषदः कारिकां तथा ॥ ५९ ॥

गौडपादैः पराचार्यैः कृतां भाष्यैररञ्जयत् ।

यत्नेतान् गौडचरणान् नमस्कृत्य जगौ मुदा ॥ ६० ॥

प्रज्ञावैशाखवेधक्षुभितञ्जलनिघेर्वेदनाम्नोऽन्तरस्थं

भूतान्पालोष्य ममान्पविरतञ्जननप्रादघोरे समुद्रे ।

कारुण्यादुदधाराभूतमिदममरंदुर्लभं भूतहेतोः

यस्तं पूजयामिपूज्यं परमगुरुममुं पादपातैर्नतोऽस्मि ॥ ६१ ॥

यत्प्रज्ञालोकमासा प्रतिदत्तिममवत् स्वान्तमोहान्धकारः

मञ्जोन्मज्जच्च घोरे दामकुट्टपञ्जनोदन्वति त्रासने मे ।

यस्यादावाश्रितानां श्रुतिश्रमविनयप्राप्तिरग्रथा दामेष्वा

तत्पादौ पात्रनीयौ भवमयविनुदौ सर्वभावेर्नमस्ये ॥ ६२ ॥

वैरिमे गुरुमिः पूर्वं पदवाक्यप्रमाणतः ।

व्याख्याताः सर्ववेदान्ताः तान्नित्यं प्रणतोऽस्म्यहम् ॥ ६३ ॥

वेदान्तसूत्रवेस्मान्तर्वर्तमानार्थदृष्टये ।

श्रुतिप्रस्थान आचार्य एवं भाष्यप्रदीपिकाम् ॥ ६४ ॥

चक्रे तथा स्मृतीनां च प्रस्थाने भारतादयः ।

गीतां भागवतीं विष्णोर्नामसाहस्रकं तथा ।

सनत्कुजातीयं स्वर्गार्थ्यर्दीपयमास शङ्करः ॥ ६५ ॥

आख्यायादशका समाहितः सूत्रमंहितां महिताम् ।

हितकाम्ययामिहितवान् भाष्यं शरीरकं गुरुर्जगताम् ॥ ६६ ॥

एवं श्रुतिस्मृतिन्यायप्रस्थानत्रितमस्य च ।

भाष्ययोऽशकेनानीत् गुरुवेदांश्च वेदिकान् ॥ ६७ ॥

शङ्करो दर्शयामास गुरु ग्रन्थसमुच्चयम् ।
 गौडपादोऽमवप्रीतः प्रशिष्ये विनयोज्ज्वले ॥ ६८ ॥
 लोकशङ्करणे शक्तं चिकीर्षुस्तं जगद्गुरुम् ।
 त्रिकालविद्वलश्चक्रे भगवत्पादसंज्ञया ॥ ६९ ॥
 वदरीवासिनः सर्वे भगवत्पादयोगिनम् ।
 शङ्कराचार्यनाम्ना च तुष्टुवुर्भक्तिपूर्वकम् ॥ ७० ॥
 सर्वदिग्व्याप्तमाप्यांशुः श्रीशङ्करदिवाकरः ।
 तिरश्चक्रेऽखिलं लोके प्रतिवादितमोगुणम् ॥ ७१ ॥
 व्यासो दर्शयति स्म सूत्रकलितन्यायौघरत्नावलीः
 अर्थाब्जमवशात् न कैरपि युचैरेता गृहीताधिरम् ।
 अर्थाप्या सुलभाभिमाभिधुना ते मण्डिताः पण्डिताः
 व्यासश्चाप कृतार्थतां यतिपतेरौदार्यमाश्चर्यवत् ॥ ७२ ॥
 ब्रह्मर्षयो ये तत्रासन् ब्रह्मविद्याविदारदाः ।
 निर्मत्सराः मुनिपुणाः गुणागुणविचने ॥ ७३ ॥
 ते सर्वे च समां कृत्वा प्रेक्ष्य तद्भाष्यमान्ततः ।
 हर्षगद्गदया वा वा मुष्माघमिदमूचिरे ॥ ७४ ॥
 अहो भाष्यमहो भाष्यं अहो अद्वैतभाष्यकृत् ।
 कः नु षोडशवर्षोऽयं कः चेदं भाष्यमुत्तमम् ॥ ७५ ॥
 अथ वा नाद्भुतमिदं सर्वज्ञेऽस्मिन्सदाशिवे ।
 इदं ध्रुवन्तनिष्यन्दो मुमुक्षूणामिदं धनम् ॥ ७६ ॥
 अथैव सफललोचोमो भगवान् वादरायणः ।
 इति प्रशंसितगुणो गुणगृह्यैर्महात्मभिः ।
 भूतार्थशंसनपरैः विज्ञैः रेजे यतीश्वरः ॥ ७७ ॥

वेदान्तार्थविभासकाय यतये शान्ताय सन्न्यासिने
नानायासिनोन्द्रसंघपत्रये योगीन्द्रवन्द्याय च ।
मोक्षध्वान्तदिवाकराय भगवत्पादाभिधां विधत्ते
तस्मै भाष्यकृते नमोऽस्तु सततं पूर्णाय बोधात्मने ॥ ७८ ॥
इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे द्वादश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ त्रयोदश आस्वादः ॥

सनन्दनस्य गुरुभक्तिः, पद्मपादाख्यया प्रसिद्धिः ।

नमः श्रुतिशिष्टपद्यपण्डमार्ताण्डमूर्तये ।
पादरायणसंज्ञाय मुनये शमवेदमने ॥ १ ॥

ब्रह्मसूत्रकृते तस्मै वेदध्यासाय वेद्यसे ।
ज्ञानशक्त्यवताराय नमो भगवतो हरेः ॥ २ ॥

अयं मतीन्दुर्विधिवद्विनेयान् अध्यापयामास स नैजभाष्यम् ।
तर्कैः परेषां तरुणैर्विबलस्वन्मरीचिभिः सिन्धुवदप्रशोष्यम् ॥ ३ ॥

निजशिष्यद्वन्द्वजभाष्यतो गुरुवर्यस्य सनन्दनादयः ।
शमपूर्वगुणैर्याशुवन् कतिचिच्छिष्यगणेषु मुख्यताम् ॥ ४ ॥

स नितरामितराश्रयतो लसन्नियममद्भुतभाष्य सनन्दनः ।
भुतनिजश्रुतिकोऽप्यभक्तपुनः पित्रिपुर्गहनार्यविविक्तया ॥ ५ ॥

सङ्कलने मूलम् — शान्तिपाठतः १, २, ६५, माधवीयतः ३-६,
१४-१९, ३२-३३, ३९-४३, ४८-५१, ५३-५६, भगवत्पादाभ्युदयतः
७-१३, ३४-३८, आनन्दगिरियतः २०-३१, ५७-६३, ब्रह्मसूत्र-
भाष्यतः २०-३१, गोविन्दनाथीयतः ४४-४७, व्यासाचलीयतः ५२-
५३, ५५, प्राचीनशङ्करविजयतः ६४, भाष्यमानुषमातः ६६, अम्या-
स्तवव्याख्यातः ६७, किरणावलीतः ६८-६९, मामतीविलकतः ७० ॥

अद्वन्द्वभक्तिममुमात्मपदारविन्दद्वन्द्वे नितान्तदयमानमना मुनीन्द्रः ।
आम्नायशेखररहस्यनिधानकोशं आत्मीयकोशमखिलं त्रिरपाठयत्तम् ॥

स चान्तेवासिषु श्रेष्ठं गुरुभक्त्याऽऽजशे क्रमात् ।

सर्वलोकसमस्यापि भजमानेष्वनुग्रहः ॥ ७ ॥

स्वभावो नात्र वैषम्यं ईश्वरस्येव सद्गुरोः ।

इति तत्त्वमविज्ञाय छात्रेष्वन्येष्वसूयुषु ॥ ८ ॥

अन्यादृशीं तस्य भक्तिं प्रविष्ट्यापयिषुर्गुरुः ।

गङ्गापास्त्वपरे पारे तिष्ठन्तं स सनन्दनम् ॥ ९ ॥

शीघ्रमेहीत्याजुहाव सर्वेषामपि पश्यन्नाम् ।

तयाऽऽहूतः स गुरुणा स्रोतस्विन्या अगाधताम् ॥ १० ॥

अनादृशजुर्मार्गेण गन्तुं गुर्वन्तिकं जवात् ।

अत्रातरज्जले सद्यः तद्भक्त्या सापि निम्नगा ॥ ११ ॥

पादन्यासेषु विन्यस्य पद्मं पद्ममधात्पदम् ।

स च सत्वरमभ्येत्य तीरं गुर्वन्तिके स्थितः ॥ १२ ॥

आसन्नपत्रपानत्राः सर्वेऽपि तदसूयकाः ।

ततः प्रभृति तं प्राङ्मुः पद्मपादं विपश्चितः ॥ १३ ॥

व्यासत्रयानुग्रहः ।

स जातु शारीरकसूत्रभाष्यमध्यापयन्नभ्रसरिस्समीपे ।

शिष्यालिशङ्काः शमयन्नुत्तास थावन्नमोभज्यमितो विवस्त्रान् ॥ १४ ॥

(१४) व्याससमागमो द्वेषा वर्ण्यते । अत्र निरूपितः क्रमः

आनन्दगिरिणे भाषणीये चित्रिलासीये सदानन्दीये भगवत्पादाभ्युदये
च दृश्यते । व्यासः शङ्करं द्रष्टुं साक्षादागच्छति, स्वसूत्राणां शङ्करकृतं
भाष्यं दृष्ट्वा तुष्टोऽनुगृह्णाति इति व्यासाचलीये गुरुवंशकाव्ये गोविन्द-

श्रान्तेष्वयाधीत्य शनैर्विनियेष्याचार्य उचिष्ठति यावदेयः ।

तावद् द्विजः कश्चन वृद्धरूपः कस्तुं किमप्यापयसीत्यपृच्छत् ॥ १५ ॥

शिष्यास्ताम्रचूर्णमवानसौ नो गुरुः समस्तोपनिषत्स्वतन्त्रः ।

अनेन दूरीकृतमेवादमन्तारि शारीरकसूत्रमाप्यम् ॥ १६ ॥

स चाम्रवीक्षाप्यकृतं भवन्तं एते वदन्त्यद्भुतमेतदास्त्राम् ।

अपैकमुच्चारय पारमर्यं यतोऽर्थतत्त्वं यदि वेत्य सूत्रम् ॥ १७ ॥

तम्रवीक्षाप्यकृतप्रपञ्चं सूत्रार्थविद्वदोऽस्तु नमो गुरुभ्यः ।

सूत्रज्ञताऽङ्कतिरस्ति नो मे तथाऽपि यत्पृच्छसि तद्वीणि ॥ १८ ॥

पप्रच्छ सौऽध्यायमयाधिवृत्य तृतीयपरम्भगतं यत्तीशम् ।

तदन्तरेत्यादिकमस्ति सूत्रं ब्रूतेतदर्थं यदि वेत्य किञ्चित् ॥ १९ ॥

बृहः पुनराह 'तदन्तरप्रतिपत्तौ रंहति संपरिष्वक्तः प्रश्न-
निरूपणाभ्याम्' । इति सूत्रस्य को वा अर्थो भवता अधिगतः ? ॥

जगाद् परमगुरुः—'वीथो मुख्यप्राणसन्निवः सेन्द्रियः
समनस्कः, अविद्याकर्मपूर्वप्रज्ञापरिग्रहः पूर्वदेहं विहाय दहान्तरं
प्रतिपद्यते । स किं देहवीजेः भूतघट्टभैः असंपरिष्वक्तः गच्छति ?

आहोस्वित् संपरिष्वक्तः ? इति चिन्त्यते ॥ २१ ॥

बृह एवमाह—सुलभाः सर्वज्ञ भूतमात्राः । यत्रैव देह

नाधीये शङ्कराभ्युदये च । व्यासेनैव दीर्घायुर्द्वं अनुगृहीतमिति व्यासा-
चलीय-माधवीय-सदानन्दीय-शङ्कराभ्युदय-गुरुवंशकाव्येषु । व्यासध्यात-
सन्निहित-ब्रह्मणा अनुगृहीतमिति प्राचीनसङ्करविजय-आनन्दगिरिय-
चिद्विलासीय-जगद्गुरुस्नमाळास्तोत्रेषु । युधिष्ठिरशके २६४७ कार्तिक-
शुक्लाष्टम्यां श्रीमद्वाङ्मयाणाचार्यैः सह ऋषिवाचिचारः इति धिमर्शे ॥

आरब्धव्या, तत्रैव सन्ति । ततश्च तासां नयनं निष्प्रयोजनम् ।
'तस्मादसंपरिष्वक्तो याति ॥ २२ ॥

शङ्कर आह—एवं प्राप्ते पठत्याचार्यः—तदन्तरप्रतिपत्तौ रंहति
संपरिष्वक्त इति । तदन्तरप्रतिपत्तौ देहात् देहान्तरप्रतिपत्तौ देहबीजः
भूतसूक्ष्मैः संपरिष्वक्तो रंहति गच्छति इति अवगमन्तव्यम् । कृतः ।
प्रश्ननिरूपणाभ्याम् । तथाहि प्रश्नः—वेत्येव यथा पञ्चम्यामाहुतावापः
पुरुषवचसो भवन्ति (छा. ५-३३) इति । निरूपणं च प्रतिवचनं—
द्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषित्सु पञ्चस्वमिषु अद्वासोमवृष्टयक्षरैतोरूपाः
पञ्चाहुतीः दर्शयित्वा 'इति तु पञ्चम्यामाहुतावापः पुरुषवचसो
भवन्ति' (छा. ५-९-१) इति । तस्मादग्निः परिवेष्टितो जीवो रंहति
व्रजतीति गम्यते ॥ २३ ॥

बुद्धः—भो यते ! अन्या श्रुतिः 'जल्लूकावत् पूर्वदेहं न मुञ्चति,
यावत् न देहान्तरमाक्रमति' इति ॥ २४ ॥

शङ्करः—भो बुद्ध ! तस्मापि अपरिवेष्टितस्यैव जीवस्य कर्मोप-

(२३) आपः (भाविदेहबीजभूताः भूतसूक्ष्माः) पञ्चस्वमिषु
हुताः पञ्चम्यामाहुतौ हुतायां यथा पुरुषशब्दवाच्याः पुरुषात्मना
परिणमन्ते, तथा किं त्वं वेत्येति श्वेतकेतुं प्रति राक्षः प्रवाहणस्य प्रभः ।
तस्य चोत्तराक्षान्ते तत्स्थितं प्रति राजोवाच । 'असौ वाव लोको
गीतमामिः, तत्र ब्रह्माख्या आपः आहुतिः, पर्जन्यामौ सोमरूपा, इह
खल्वग्निहोत्रे ब्रह्मया हुता दध्यादिरूपा आपो यजमानसंलम्भाः स्वर्गं
लोकं प्राप्य सोमाख्यदिव्यदेहात्मना सिताः, कर्मोन्ते हुताः पर्जन्ये
हव्यन्ते (यजमानस्य इन्द्रियाभिधानविवक्षितैः), ततो वृष्टिरूपाः पृथिव्यां,
अन्नरूपाः पुरुषे, रेतोरूपा योषिति, हुता आपः पुरुषशब्दवाच्याः
पुमात्मका भवन्ति इति निरूपणं कृतम् । (रत्नप्रभा) ॥

स्यापितप्रतिपत्तयदेहविषयमावनादीर्घाभावमात्रं जलूकयोपमीयते इत्य-
विरोधः ॥ २५ ॥

बुद्धः — अथ यद्युच्यते-व्यापिनां करणानां आत्मनश्च देहान्तर-
प्रतिपत्तौ कर्मवशात् वृत्तिलामः तत्र भवति ; (यद्वा) केवलस्यैवात्मनो
वृत्तिलामस्तत्र भवति ; (यद्वा) इन्द्रियाणि तु देहवदभिनवान्येव तत्र
तत्र भोगस्थाने उत्पद्यन्ते (यद्वा) मन एव वा केवलं भोगस्थान-
मभिप्रतिष्ठते ; (यद्वा) जीव एव उत्प्लुस्य देहादेहान्तरं प्रतिपद्यते,
शुक इव वृक्षात् वृक्षान्तरम् ; इति तर्हि ॥ २६ ॥

शङ्करः — पुरुषमतिप्रमवाः कल्पनाः ताः सर्वा एव अना-
दतव्याः श्रुतिविरोधात् ॥ २७ ॥

बुद्धः — उदाहृताभ्यां प्रश्नप्रतिपत्तयाम्यां केवलाभिः अङ्गिः
संपरिषक्तो रहतीति प्रामोनि, अप्रगन्धध्वणमात्रमर्थात् । तत्र कथं
सामान्येन प्रतिज्ञायते सर्वदेव भूतसूक्ष्मः संपरिषक्तो रहतीति ॥

शङ्करः — तत्रेदमुत्तरं सूत्रमेव — ‘ ज्ञात्मकत्वात् भूयस्त्वात् । ’
इति तुल्येन चोदितामाशङ्कां उच्छिनत्ति । ज्ञात्मका हि आपाः,
त्रिवृत्करणश्रुतेः । तासु आरम्भिकसु अभ्युपगमासु इतदपि भूतद्वयं
अक्षयमभ्युपगन्तव्यं भवति । ज्ञात्मकश्च देहः, प्रयाणामपि तेजो-
ऽवघ्नानां तस्मिन्कार्योपलब्धेः । पुनश्च ज्ञात्मकाः, त्रिधातुत्वात्
त्रिभिः वातपित्तश्लेष्मभिः । न स भूतान्तराणि प्रत्याख्याय केवलाभि-
रङ्गिः आरब्धुं शक्यते । तस्मात् भूयस्त्वापेक्षोऽयं ‘ आपाः पुरुष-

(२५) मावनाया दीर्घाभावो भाविदेहविषयत्वम् । इहैव
धर्मायत्तमाविदेहं देवोऽहमित्यादिमावनाया गृहीत्वा पूर्वदेहं त्यजति, न तु
साक्षादेहान्तरं गृह्णाति । (रत्नप्रभा)

वचसः' इति प्रश्नप्रतिवचनयोः अपृश्नब्दः । न कैवल्यापेक्षः ।
सर्वदेहेषु हि रसलोहितादिद्रवभूयस्त्वं दृश्यते ॥ २९ ॥

वृद्धः—पार्थिवो घातु भूयिष्ठो देहेषु उपलक्ष्यते ॥ ३० ॥

शङ्करः—नैव दोषः । इतरापेक्षया अपां बाहुल्यं भविष्यति ।
दृश्यते शुक्लशोणितलक्षणेऽपि देहबीजे द्रवबाहुल्यम् । कर्म च
निमित्तकारणं देहान्तरारम्भे । कर्माणि च अग्निहोत्रादीनि सोमाज्य-
पयाप्रभृतिद्रवद्रव्यव्यपाश्रयाणि । कर्मसमवायिन्यश्वापः भृदाशब्दो-
दिताः सह कर्मभिः पुलोकाख्ये अग्नौ हूयन्ते इति वक्ष्यति । तस्मा-
दप्यपां बाहुल्यप्रसिद्धिः । बाहुल्याच्च अपृश्नत्वेन सर्वेषामेव देहबीजानां
भूतवृक्षाणां उपादानमिति निबध्द्यम् । प्राणगतेश्च इत्यपरं सूत्रम् ।
प्राणानां च देहान्तरप्रतिपत्तौ गतिः आख्यते—'तमुत्क्रामन्तं प्राणो-
ऽनूत्क्रामन्ति प्राणानूत्क्रामन्तं सर्वे प्राणा अनूत्क्रामन्ति' इत्यादि-
भ्रुतिभिः । सा च प्राणानां गतिं नाश्रयमन्तरेण सम्भवतीत्यतः
प्राणगतिप्रयुक्ता तदाश्रयभूतानामपि भूतान्तरोपसृष्टानां गतिरव-
गम्यते । न हि निराश्रयाः प्राणाः क्वचिद्रच्छन्ति तिष्ठन्ति वा
जीवतो दर्शनात् ॥ ३१ ॥

इत्युक्तमर्थं निशम्य तेन स बावदूकः शतधा विस्तृत्य ।

अखण्डयत् पण्डितकुम्भराणां मध्ये महाविस्मयमादधानः ॥ ३२ ॥

अनूप सर्वं फणितं तदीयं सहस्रधा तीर्थंकरश्चण्ड ।

तयोः सुरार्चार्चणीन्द्रवाचोः दिनाष्टकं वाक्यहो जज्ञमे ॥ ३३ ॥

तदन्तरे तु मतिमान् पद्मपादो व्यचिन्तयत् ।

अयं न विप्रो यः कश्चिन्मृष्यद्वैपायनो ध्रुवम् ॥ ३४ ॥

नान्योऽभियोक्तुमीष्टेऽस्मद्गुरुं सिंहं यथा मृगः ।

मन्ये हृद्येन भाष्येण प्रीणितो वादरायणः ॥ ३५ ॥

इति मत्वा कुशाग्रीयमतिः तौ प्रणमन् जगौ ।

शङ्करः शङ्करः साक्षात् व्यासो नारायणः स्वयम् ॥ ३६ ॥

तयोर्विंशदे संप्राप्ते किंकरः किं करोम्यहम् ।

इति सूचिततत्त्वार्थो भाष्यकारः ससंभ्रमम् ॥ ३७ ॥

नमो भगवते सूक्तकारयेति ननाम तम् ।

इताम्रलिप्तं प्रयत उपतस्थे सपर्यया ॥ ३८ ॥

भाव्यसूत्रप्रतिपाद्यतादृक्परापरार्थप्रतिपादकं सत् ।

अद्वैतभाष्यं तव संमतं चेत् सोढा ममागः पुरतो भवाशु ॥ ३९ ॥

एवं वदन्नयमपेक्षत कृष्णमायत् चामीकरव्रततिचारुजटाकलापम् ।

विस्तृतावलयवेदितवारिदामं चिन्मुद्रया प्रकटयन्तममीष्टमर्थम् ॥ ४० ॥

शार्दूलचर्मोद्बहनेन भूतेरुद्धूत्नेनापि जटाच्छटामिः ।

रुद्राक्षमालावलेन शम्भोरर्धासनाध्यासनसद्व्यपातम् ॥ ४१ ॥

अल्पादराच्छात्रगणैः सहासौ प्रत्युद्गतस्तद्वरणौ प्रणम्य ।

यत्प्रणामी विनयी प्रहृष्यन्नित्यब्रवीत् सत्यवतीमुत सः ॥ ४२ ॥

धात्से सदाऽऽर्तिशम्नाप हृदा गिरीशं गोपापसेऽधिवदनं च चिरन्तनीर्गाः ।

दूरीकरोपि नरकं च दयार्द्रदृष्ट्या कस्ते गुणान् गदितुमद्भुतकृष्ण शक्तः ॥

लोकां ननु जिघृक्षुस्व लोके सञ्चरसि ध्रुवम् ।

पूर्णीकामाः किमन्यस्मादभिसृजन्ति पूरुषाः ॥ ४३ ॥

तयाऽप्यागमने हेतुं तव पृच्छामि कौतुकात् ।

इत्युक्तो यतिवर्येण शङ्करेण महात्मना ॥ ४४ ॥

प्रत्युवाचातिहृष्टात्मा मूर्ध्निर्बोद्धरायणः ।

वेदान्तागमसूत्राणां रचितानां मद्यामते ॥ ४५ ॥

स्यया भाष्यं व्यधायीति श्रुत्वाऽऽयातोऽस्मि सांप्रतम् ।

१. तद्दण्डं कौतुकेनालं त्यजते मम मानसम् ॥ ४७ ॥

इत्थं मुनीन्द्रवचनश्रवणोत्पहर्षं रोमाञ्चपूरमिपतो बहिरुत्प्लवन्तम् ।

विभ्रत् तमभ्ररुचिमाह्वयददभ्रशक्तिं श्रीशङ्करः शुक्.मत्तार्णवपूर्णचन्द्रः ॥

सुमनुपैलप्रथमा मुनीन्द्रा महानुभावा ननु यस्य शिष्याः ।

तृणानुघीयानपि तन्न कोऽहं तथापि कारुण्यमदर्शं दीने ॥ ४९ ॥

सोऽहं सम्स्तार्थविवेचकस्य कृत्वा भवसूतसहस्ररश्मेः ।

२. भाष्यप्रदीपेन महर्षिमान्य नीराजनं घृष्टतया न लजे ॥ ५० ॥

३. अकारि यस्ताहसमात्मबुद्ध्या मन्त्रप्रशिष्यव्यपदेशभाजा ।

४. विचार्य तात्सूक्तिदुरुक्तिजालमहः समीकर्तुमिदं कृणुतुः ॥ ५१ ॥

भाष्यं तदुक्त्वाऽर्पिपदस्य हस्ते हस्तद्वयेनादस्तो विनीतः ।

आदाय सर्वत्र निरैश्वर्यासौ प्रसादगाभीर्पगुणाभिधमम् ॥ ५२ ॥

सूत्रानुकारिमृदुवाक्यनिवेदितायं स्वीयैः पदैः सह निराकृतपूर्वपक्षम् ।

५. सिद्धान्तयुक्तिविनिवेशिततत्त्वरूपं दृष्ट्वाऽभिनन्द्य परितोषवशादबोचत् ॥

न साहसं तात भगनकार्यात् यत्सूत्रभाष्यं गुरुणा विनीतः ।

विनिःसरेत्ते कदनाद्यतीन्द्रो गोविन्दशिष्यस्य कथं दुरुक्तम् ॥ ५४ ॥

बह्वर्धगर्भाणि लघूनि यानि निगूढभावानि च मद्रुचांसि ।

त्वामेवमित्यं विरहस्य नास्ति यस्तानि सम्यग् विशरीतुमीष्टे ॥ ५५ ॥

व्याख्या हि भूयो निगमान्तविद्यां विभेदवादान् विदुषो विजित्य ।

ग्रन्थान्मुवि ख्यापय सानुबन्धान् अहं गमिष्यामि यथाभिजायम् ॥

एवमुक्त्वा तु यास्यामीत्युच्चरन्तं मुनीश्वरम् ।

नत्वेदमाह सर्वज्ञ भदन्तोऽव भविष्यति ॥ ५७ ॥

प्राणोत्क्रमवेक्ष्याय यात्यसि त्वं दयानिधे* ।

त्वत्पादसन्निवेशोपात् मुक्त एवाहमद्वयः ॥ ५८ ॥

इत्युक्तः शङ्कराचार्यमिदमाह धृगान्वितः ।

कथं प्रवृत्तिर्भाष्यस्य गते त्वयि जगत्त्रयम् ॥ ५९ ॥

तस्मादद्वैतबोधाय स्थिरो भव परावरे ।

भाज्ञतोऽप्येवमाचार्यः पुनराह मुनीश्वरम् ॥ ६० ॥

शरत्सु षोडशत्वेव मदायुरित्यतिरिक्तः* ।

व्यासस्त्वाकर्षणामास ब्रह्माणं सृष्टिकारणम् ॥ ६१ ॥

ब्रह्माऽप्यवादीदेह हि स्वतन्त्रः शङ्करः प्रभुः ।

यावदिच्छान्दमुन्यां हि स्थित्वा पश्चाद् गमिष्यति ॥ ६२ ॥

इत्युक्तवान्तर्दधे ब्रह्मा व्यासश्च भगवान्मुनिः ।

ततो मुमुदिरे सर्वेऽप्यायुर्वृद्ध्या महागुरोः ॥ ६३ ॥

जंभोजसंभवपराशरपुत्रदत्तस्त्रायुर्विशेषदुरपोरहरिजयेऽस्तु* ।

प्रक्रान्तवान् दिशि विदिशतिधीरवादेः अद्वैतमेव परिवर्धयितुं बुधेषु ॥

शङ्करं शङ्कराचार्यं केशवं यादरायणम् ।

सूत्रमाभ्यवृत्ती घन्दे भगवन्ती पुनः पुनः ॥ ६५ ॥

पूर्णज्ञानाय निर्भेदपरमानन्दमूर्तये ।

व्यासशङ्कररूपाय धीरप्रज्ञाणे नमः ॥ ६६ ॥

हरिहरयोरवतारावतलये व्यासशङ्करो हृदये ।

वदधारि कुमतिशङ्कापङ्कातङ्काज्जगद्विषी याम्प्याम्* ॥ ६७ ॥

यदीयसूत्रविलसच्छास्त्रनाथा भवाम्बुधिम् ।

सन्तस्तस्मिन् तं घन्दे शरत्शर्यमहर्निशम् ॥ ६८ ॥

यदीयमाभ्यक्रमलस्यन्दमानमरन्दतः ।

विप्रदृष्टस्त्वितिमेति शङ्करं तमुपासये ॥ ६९ ॥

विष्णवे व्यासरूपाय ब्रह्मसूत्रकृते नमः ।

महेशाय च तद्भाष्यकृते शङ्कररूपिणे ॥ ७० ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे त्रयोदश आश्वादः समाप्तः ॥

॥ चतुर्दश आश्वादः ॥

शिष्यसंग्रहः बदरीनारायणप्रतिष्ठा

भीमाप्यकृष्णरत्नसारसमादरेण योगीन्द्रधृन्मधुरैरुपनीयमानम् ।
सद्भाष्येयमखिलार्यनिदानभूतं केवल्यपुष्करसंभ्रममानतोऽसि ॥

अथ श्रीशङ्कराचार्यो निषसन् बदरीवने ।

शिष्यान् प्रपद्यामास पद्मपादमुखान्गुरुः ॥ २ ॥

सुप्रसन्नतरं माप्यं ते च सम्पन्निवश्रणाः ।

तपाऽप्यतिगभीरत्वात्तस्य गङ्गाप्रयाहवत् ॥ ३ ॥

उत्सुकत्वाच्च तत्सारं पातुं गुरुमुखाबुजात् ।

रसत्यायातयामन्वात् स्वाद्यत्वाच्च नवं नमः ॥ ४ ॥

सङ्कलने मूलम् — षट्पदीसप्तशङ्करानन्दव्याख्यातः १, २९,
भगवत्साराम्बुदयतः ३-५, गुर्वष्टकतः ९-१०, माधवीयतः ९-१०, १५,
३२-३६, ९७, प्राचीनशङ्करविजयतः १४-१५ गुरुर्वशकाव्यतः १६-
१७, २६, ९८-९९, षट्पदीतः १८-२१, व्यासाचलीयतः ३०, ३१,
३६, ३७, ८८-९७ शिवभुजङ्गतः ३९-४२ विष्णुभुजङ्गतः ६१-६६
गोविन्द्याष्टकतः ७०-७३ कृष्णाष्टकतः ८२-८४ बृहच्छङ्करविजयतः
८५ कालट्यां आर्याम्नासमाधित्यलग्नतशिलालेखतः ८९, मारुपञ्चकतः
९१-९३ यतिचार्वर्भीमोपहारतः १००

शृण्वतामपि शुश्रूषा जाता तेषामनृत्यताम् ।
भूरिवात्सल्यवान् सोऽपि मुहुस्तानध्यजीगपत् ॥ ५ ॥

चित्सुखस्य शिष्यतया स्वीकारः ।

कालटीसंभवः कश्चिद्विष्णुशर्माभिधो वदुः ।
सहाप्यापी शङ्करस्य शिष्वोऽनुज इवामवत् ॥ ६ ॥
निर्विष्णो लौकिकेष्वर्पेण्वन्विष्यन्गुरुमात्मनः ।
आगतो बदरी शिष्यान् बोधयन्तं स शङ्करम् ॥ ७ ॥
पश्यन् लब्धं गुरुं मेरे चिरादीप्सितमादरात् ।
नमन् स्तुवन् विष्णुशर्मा गुरोः पादावुपाग्रहीत् ॥ ८ ॥

श्रुतीनामाक्रीडः प्रथितपरहंसोचितगतिः

निजे सत्ये धाम्नि तिजगदतिवर्तिन्यभिरतः ।
असौ ब्रह्मैवास्मिन् न खलु विशये किन्तु कलये
धृढेरर्थं साक्षादनुपचरितं केवलतया ॥ ९ ॥

क्षीरं ब्रह्म जगच्च नीरमुभयं तद्योगमभ्यागतं
दुर्भेदं त्वितरेतरं चिरतरं सम्यक्त्विमकीकृतम् ।
येनाक्षयविशेषदोषलहरीमासेदुषी शेमुषी
सोऽयं शीलवतां पुनाति परबो हंसो द्विजात्यमणीः ॥ १० ॥

इयं स्तुवन्विष्णुशर्मा गुरोः पादावुपसृशन् ।
प्रार्थयामास शिष्यत्वेनात्मनो ब्रह्मणं मुहुः ॥ ११ ॥

एवं संप्रार्थितो युक्तं विदित्वा शङ्करोऽब्रवीत् ।
विरक्तं चक्षुषा दिव्येनापश्यत् करुणावता ॥ १२ ॥

दत्त्वा श्रीचिन्मुलामित्यां तस्मै देशकपुङ्गवः ।
यतिं चकार विधिना महावाक्यान्नुपादिशत् ॥ १३ ॥

(१३) कथेयं बृहच्छङ्करविजयानुसारिणी । सुरेश्वरवार्तिकः

तप्तकुण्डोत्पत्तिः ।

तत्रातिशीतार्दितदेशिकस्य संरक्षणायातुलितप्रभावः ।

ततोदकं प्रार्थयते स्म चन्द्रकलाधरातीर्थकरप्रधानः ॥ १४ ॥

कर्मन्दिबृन्दपतिना गिरिशोऽर्पितः सन्

सन्तप्तवारिलहरीं स्वपदारविन्दात् ।

प्रावर्तयत् प्रययती यतिनाथकीर्तिं

याऽद्यापि तप्त समुद्रञ्चति तप्ततोया ॥ १५ ॥

षट्पदीनाथप्रतिष्ठा ।

एवं गुरुं पर्यचरत्स भक्त्या शिष्यैः समेतो यतिसार्वभौमः ।

तप्त स्थितः कान्यपि वायराणि स्वो हारिं प्रैक्षत सुप्रसन्नम् ॥ १६ ॥

मूर्तिर्मदीया सलिलेऽस्य मग्नस्त्युद्धृत्य तां संपरिपूजयेति ।

तदुक्तिमाकर्ष्य तथा विश्रम्य नारायणं तं समपूजयत् ॥ १७ ॥

अविनयमपनय विष्णो दमय मनः क्षमय विषयभृगवृणाम् ।

भूतदयां विस्तारय तारय संसारसागरतः ॥ १८ ॥

करणावसरे चित्सुखाया इति माधवीये स्मर्यते । श्रुतीनामाकीर्ण इत्यादि
माधवीयगत (५ अ-११०-११७) श्लोकाष्टकं चित्सुखकर्तृकं गुर्वष्टक-
मिति प्रथा ॥

(१४) गुरुवंशछान्दे-वालस्याचार्यस्य शीतवायामसहिष्णुः देवः
स्वयमुष्णोदककुण्डं निर्मम इति, माधवीये शिष्यसंघस्य शीतवाया-
निवृत्त्यर्थं (तत्रातिशीतार्दित शिष्यसंघ-इति पाठः) आचार्यः शिष्यं
प्राप्यत इति च कथाक्रमः । स्वगुणैर्गोविन्दमुनेः शुश्रूषायामादरो
मूलतयोद्गरणे हेतुः कृतः ॥

दिव्यधुनीमकरन्दे परिमलपरिमोगसच्चिदानन्दे ।

श्रीपतिपदारविन्दे भवमयखेदच्छिदौ वन्दे ॥ १९ ॥

सत्यपि मेदापगमे नाथ तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।

सामुद्रो हि तङ्गः कचन समुद्रो न तारङ्गः ॥ २० ॥

नारायण करुणामय क्षरणं करवाणि सावकौ चरणौ ।

इति पट्पदी मदीये वदनसरोजे सदा वसतु ॥ २१ ॥

तत्प्राख्यं कारयितुं पूजां कर्तुं च नित्यशः ।

यदा स चिन्तयन्नास्त कालव्या आगमत्तदा ॥ २२ ॥

अग्निशर्माभिषो मात्रा प्रेषितस्तदिदृशया ।

आर्यान् एवं धनं पूर्णं तस्य हस्ते निधाय च ॥ २३ ॥

तमन्वयुक्तं व्ययितुं शंकरोद्विष्टवर्त्मना ।

वचन्दे शंकरं पूर्णितेजस्कं प्रयत्नो वटुः ॥ २४ ॥

न्यवेदयज्जराजीर्णं मातरं ते दिदृक्षतीम् ।

धनं च भूरि तदत्तं आर्पित्यदयोर्गुरोः ॥ २५ ॥

शंकरः कारयामास तद्वनेनाख्यं हरेः ।

न्ययुक्तं चाग्निशर्मणं नियतं पूजने हरेः ॥ २६ ॥

अद्यापि देवं नियमेन तस्मान्समागतः केरलनामदेशात् ।

पौर्वाश्रमः स्वो जन एव चास्य तदा तदा पूजयति प्रसिद्धम् ॥

तदालयं कारयितुं पद्मपादं समादिशत् ।

गुरोरनुज्ञां शिरसा वहन् स निरमापयत् ॥ २८ ॥

पट्पदीनौक्या सर्वाभुदधार नतोऽप्यहम् ।

संसारसागरे मग्नान् यस्तं शङ्करदेशिकम् ॥ २९ ॥

तत्तद्गुणोत्पत्तिः ।

तत्रातिशीतादितदेशिकस्य संरक्षणायातुलितप्रभावः ।

ततोदकं प्रार्थयते स्म चन्द्रकलाधरातीर्यकरप्रधानः ॥ १४ ॥

कर्मन्दिगृन्दपतिना गिरिशोऽर्चितः सन्

सन्तप्तवारिलहरी स्वपदारविन्दात् ।

प्रार्थयत् प्रथयती यतिनायकीतिं

याऽद्यापि तत्र समुदञ्चति तप्ततोया ॥ १५ ॥

बदरीनाथप्रतिष्ठा ।

एवं गुरुं पर्यचरस भक्त्या शिष्यैः समेतो पतिसार्वभौवः ।

तत्र स्थितः कान्यपि वासरणि स्वो हारिं प्रैक्षत सुप्रसन्नम् ॥ १६ ॥

मूर्तिर्मदीया सलिलेऽस्य मग्रास्त्युद्धृत्य तां संरिपूजयेति ।

तदुक्तिमाकर्ण्य तया विगय नारायणं तं समपूजयच्च ॥ १७ ॥

अविनयमपनय विष्णो दमय मनः शमय विषयमृगतृष्णाम् ।

भूतदयां विस्तारय तारय संसारसागरतः ॥ १८ ॥

करणावसरे चित्सुखाद्या इति माघवीये स्मर्यते । शुद्धीनामाकौट इत्यादि
माघवीयगत (५ अ-११०-११७) श्लोकाष्टकं चित्सुखकर्तृकं गुर्वष्टक-
मिति प्रथा ॥

(१४) गुरुवंशकान्ये-बालस्यार्चायस्य शीतवाधामसिद्धिष्णुः देवः
स्वयमुष्णोदककुण्डं निर्धम इति, माघवीये शिष्यसंघस्य शीतवाधा-
निवृत्त्यर्थं (तत्रातिशीतादित देशिकस्य शिष्यसंघ-इति पाठः) आचार्यः शिवं
प्रार्थयत इति च कथाक्रमः । स्वगुरोर्गोविन्दमुनेः शुभ्रपाद्यामादरो
मूलतपोदरणे हेतुः कृतः ॥

दिव्यधुनीमकरन्दे परिमलपरिमोगसन्निधानन्दे ।

ध्रीपतिपदारविन्दे भवमयखेदच्छिदौ चन्दे ॥ १९ ॥

सत्यपि मेदापयमे नाथ तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।

साधुद्रो हि तच्छ्रुः कचन समुद्रो न तारुणः ॥ २० ॥

नारायण करुणामय शरणं कृतवाणि तावकौ चरणौ ।

इति पट्टपदी मदीये वदनसरोजे सदा वसतु ॥ २१ ॥

तस्याल्यं कारयितुं पूजां कर्तुं च निश्चयः ।

यदा स चिन्तयन्नास्त कालव्या आगमत्तदा ॥ २२ ॥

अग्निशर्मामिधो मात्रा प्रेषितस्तदिदृश्या ।

आर्यानां स्वं धने पूर्णं तस्य हस्ते निधाय च ॥ २३ ॥

समन्वयुक्तं व्ययितुं शंकरोद्दिष्टकर्मना ।

यवन्दे शंकरं पूर्णतिष्ठस्त्रुं प्रयतो बटुः ॥ २४ ॥

म्यवेदयज्जराजीर्णं मातरं त दिदृक्षतीम् ।

धनं ॥ भूरि तदत्तं आर्पित्वाद्गोर्गुरोः ॥ २५ ॥

शंकरः कारयामास तद्दनेनाल्यं हरेः ।

न्ययुक्तं चाग्निशर्माणं निपतं पूजने हरेः ॥ २६ ॥

अद्यापि देवं नियमनं तस्मात्समागतः केरलनामदेशात् ।

पौर्वाश्रमः स्वो जन एव चास्य तदा तदा पूजयति प्रसिद्धम् ॥

मन्त्रालयं कारयितुं पञ्चपादं समादिशत् ।

गुरोरनुज्ञा शिरसा ऋन् स निरमापयत् ॥ २८ ॥

पट्टपदीनौक्या सर्वानुदधार नतोऽस्माहम् ।

संसारसागरे मग्नान् यस्तं शङ्करदेशिकम् ॥ २९ ॥

मातुः निर्याणम् ।

अन्तान्तरेऽपि जननी जरती तदीया सस्मार शङ्करपद निकटस्थमृत्युः ।

तच्छङ्करो विदितवान् युयुजे विविक्ते सोऽन्तर्दधे गगनमण्डलमाससाद ॥ ३० ॥

योगेन गच्छन् स मुहूर्तमाक्षात् अवातरत्केरलभूविशेषे ।

तद्देशयुद्धया पुनरीक्षमाणः स्यां कालटीं जन्ममुप प्रपेदे ॥ ३१ ॥

तन्नातुरां मातरमैक्षतासौ ननाम तस्याश्चरणौ महात्मा ।

सा चैनमुद्दीक्ष्य शरीरनापं जहौ निदाघार्तिमिवाग्बुदेन ॥ ३२ ॥

दृष्ट्वा विराट्पुत्रमनामयं सः दृष्टान्तरात्मा निजगाद मन्दम् ।

अस्यां दशायां कुशली मया त्वं दिष्टयासि दृष्टः किमतोऽस्ति वृक्षम् ॥

इतः परं पुनक गतमेतत् बोद्धुं न शक्नोमि जरातिशीर्णम् ।

संस्तृत्य शास्त्रोदितवर्मना त्वं सद्वृत्त मां प्रापय पुण्यलोकान् ॥

सुतानुगां सृक्तिमिमां जनन्याः श्रुत्वाऽयं तस्य सुखरूपमेकम् ।

मायामप्यशेषविशेषशून्यं मानातिगं स्वप्नमप्रमेयम् ॥ ३५ ॥

उपादिशद्ब्रह्म परं सनातनं न यत् हस्ताङ्घ्रिविभागकल्पना ।

अन्तर्बहिः संनिहितं यथाम्बरं निरामयं जन्मजरादिर्वर्जितम् ॥ ३६ ॥

ततोपदिष्टे न विवेद किञ्चित् माताऽयदच्छङ्कर न क्षमेऽहम् ।

त्रयोदितं वेदितुमन्यदेव वदेति तच्छङ्कर आप विन्ताम् ॥ ३७ ॥

(३०) व्यासाचलीयानुरोधेनात्र कथयं सहभ्यते । माधवीये कालेन भिन्नः क्रमः । परं मट्टसमागमाय प्रयागं गतवति भगवत्पादैः 'अस्मादि माताऽपि च या पुपोप दधार या दुःखमसोढ भूरि' इति मातृ-स्मरणं मातरि जीवन्त्यां यतः पुण्यतीर्थेषु अप्राप्तकालम् । चिद्विलासीये मातुर्मृतायाः 'स्मरणं इति स्पष्टमभिधानम् ॥

अन्यकालस्मृतिं तस्याः शिवे ब्रह्मणि निश्चयम् ।

विधातुकामो मृत्योश्चाभीतिं प्रार्थयतेऽथम् ॥ ३८ ॥

जगन्नाथ मन्नाथ गौरीसनाथ प्रपन्नानुकम्पिन विपश्चार्तिहातिन् ।

महास्तोममूर्ते सयन्तेकबन्धो नमस्ते नमस्ते पुनस्ते नमोऽस्तु ॥ ३९ ॥

विरूपाक्ष विश्वेश विश्वादिदेव त्रयीमूल शंभो शिव श्र्ययक स्वम् ।

प्रसीद स्मर प्रादि षडपावमुक्तये धर्मा प्राप्नुहि श्यक्ष मां रक्ष मोदात् ॥

यदा दारुणाभापणा भीषणा मे भविष्यन्पुपान्ते कृतान्तस्य दूताः ।

तदा मन्मनस्त्वत्पदांभोरुहस्यं कथं निश्चलं स्यान्नमस्तेऽस्तु शंभो ॥

इदानीमिदानीं मृतिर्मे भवित्रीत्यहो सन्ततं चिन्तया पीडिताऽस्मि ।

कथं नाम माभून्मृतौ भीतिरेषा नमस्ते मतीनां गते नीलकण्ठ ॥

एव स्तुवति मात्रये शङ्करे गतमृत्युनीः ।

माता गृहीत्वा तं हस्तेऽवोचद्ब्रह्मदितस्वरा ॥ ४३ ॥

वत्स त्वज्जनकं प्रापं धन्या त्वां तनयं तथा ।

वृषाचलेशितुः शम्भोः करुणापाङ्गवीक्षणात् ॥ ४४ ॥

मृते भर्तारि तद्दुःखं व्यस्मार्पं तव दर्शनात् ।

अपनीने गुरुकुलं गते त्वदिरहातुरा ॥ ४५ ॥

भर्तारं दिवसान् दुःखात् त्वागमनर्काक्षया ।

गृहीतपादो नन्वेव वत्स सन्न्यस्तवान् यदा ॥ ४६ ॥

अक्क्षुरमवं भूया स्तन्वसर्वाङ्गचेष्टिता ।

नापश्यं नरुदं नैवाकापं किञ्चिदपि स्वयम् ॥ ४७ ॥

नैवाविदमहोरात्रं कदाचित्त्वागतस्मृतिः ।

क्रमाद्ब्रह्मदितवृत्ताहमरुदं त्वदर्शनात् ॥ ४८ ॥

तदा जाता घृणा काचिदस्थाने परमेश्वरे ।

रुद्रः करालो भूनाभिभूमी निष्करुणः खतः ॥ ४९ ॥

दत्तापहारी तं त्वां च दत्त्वा मह्यं स्वतो मुदा ।

युक्त्वयोर्वैभक्त्यानात्प्रागेवापाहरद्यतः ॥ ५० ॥

मनोरथान् समुरीष्य नैव पूर्णाक्षकार तान् ।

नापारयमपाक्रुतुं भाव तमशुभं हृदः ॥ ५१ ॥

स्मरद्विर्नाम माहेशं मस्त्योच्चैः समुदाहृतम् ।

शिष शम्भो शङ्करेति युक्त्वोः स्मरणप्रदम् ॥ ५२ ॥

श्रोतुं नाशक्नुवं कर्णौ पिदधे जातसंज्ञसा ।

तदादि वन्दनं ध्यानं श्रवणं स्मरणं प्रभोः ॥ ५३ ॥

धर्मा च त्यक्तवत्यासं बलात् त्वदिरहातुरा ।

क्रमात् विवेकहसिता दुर्मायाः परमेश्वरे ॥ ५४ ॥

बृपाचलेशं मनसा ध्यायन्ती तदिदक्षया ।

तं देशं नाशकं गन्तुं जराजीर्णकृशाङ्गका ॥ ५५ ॥

स्वप्ने मामादिशच्छम्भुः गन्तुं गैहान्तिकस्थितम् ।

बलगद्रीप्यमृगोदिष्टं स्वे धाम परमाद्भुतम् ॥ ५६ ॥

तदादेशेन तत्तत्समुपातिष्ठे गतकृपा ।

शक्तिः क्रमेण जहास गन्तुं तं देशमप्युत ॥ ५७ ॥

अपेक्षमाणान्यं कश्चिदालम्बं तं गृह्यन्तगम् ।

गोविन्दं शरणं प्रापे तद्वशनाधूतवेदना ॥ ५८ ॥

(५६) वेष्टिमानं तुष्टीति कालटीपरिसरगतं क्षेत्रम् । तत्
भगवतः पुरः बलगदा रौप्यमृगेण सूचितमार्यायै ॥

स एव मेऽद्य हृदये तिष्ठत्यदमुतकिमिहः ।

प्रार्थयस्व तमेवाद्य कीर्तिपात्र तमेव भोः ॥ ५९ ॥

इत्थं सकलणं भाववशयोदीरितं ववः ।

श्रुत्वा मातुः प्रियतरं वस्तौदन्युतमन्ययम् ॥ ६० ॥

चिदंशं विभुं निर्मलं निर्विकल्पं निरीहं निराकारमोक्षारमण्यम् ।

गुणातीतमव्यक्तमेकं सुरीयं परं ब्रह्म यं वेद तस्मै नमस्ते ॥ ६१ ॥

सुनासापुटं सुन्दरभ्रललाटं किरीटोचिताङ्गुष्ठितलिङ्गकेशम् ।

स्फुरत्पुष्करीहाभिसामायताशं समुत्फुल्लस्तप्रसूनावतंसम् ॥ ६२ ॥

सुस्ताम्बुदेशनिवतं पाहुदण्डैः चतुर्भिश्चलत्कङ्कणालङ्कृतग्रीः ।

तदारोदरालङ्कः । पीतवस्त्रं पद्मन्दनिर्धूतवस्त्राभिरामम् ॥ ६३ ॥

स्वभकेषु सन्दर्शिताकारमेव सदा भावयन् सन्निरुद्धेन्द्रियाश्रयः ।

दुरापं नरो पाति संसारपारं परस्मै परेशोऽपि तस्मै नमस्ते ॥ ६४ ॥

कफभ्याहठोष्णोत्पण्णभासवेगव्याविष्फुरत्सर्वैषर्षास्त्रिवन्धाम् ।

विचिन्त्याहमन्त्यामसंख्यामवस्थां विमेमि प्रभो किं करोमि प्रसीद ॥

लघ्नच्युतानन्त गोविन्द विष्णो मुरारे हरे नाथ नारायणेति ।

यथाऽनुस्मरिष्यामि भक्त्या भवन्तं तथा मे दयाशील देव प्रसीद ॥

शृण्वन्ती तां स्तुतिं प्राह शङ्करं शान्तचेतसा ।

न मे श्रीमरणे, चिन्ता तवार्थे वा जितात्मनः ॥ ६७ ॥

अपि स्मरसि गोविन्दाष्टकं तन्मन्मोहकम् ।

ब्रह्मे गीतं त्वया भक्त्या कुशुक्लकृष्णसन्निधौ ॥ ६८ ॥

तद्वायस्वाद्य मे प्राणान्मुमुक्षोर्हृदसायनम् ।

श्रुत्वा मातुः प्रियतरं तदगापन्मुदान्वितः ॥ ६९ ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं नित्यमनाकाशं परमाकाशं
 गोष्ठप्रागणरिखणलोलमनायासं परमायासम् ।
 मायाकल्पितनानाकारमनाकारं भुवनाकारं
 ह्यमामायायमनाथं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ७० ॥

मृत्स्नामस्तीद्वेति यथोदात्ताडनशैश्वर्यसन्त्रासं
 व्यादितवक्त्रालोकितलोकालोकचतुर्दशलोकालिम् ।
 लोकत्रयपुरमूलस्तम्भं लोकालोकमनालांकं
 लोकेशं परमेशं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ७१ ॥

गोपालं प्रसुलीलाविग्रहगोपालं कुलगोपालं
 गोपीखेलनगोवर्धनधृतिलीलालालितगोपालम् ।
 गोभिर्निगदितगोविन्दस्फुटनामानं बहुनामानं
 गोधीगोचरदूरं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ७२ ॥

स्नानध्याकुलयोगिद्वस्त्रमुपादायाममुपाहृतं
 व्यादित्सन्तीरथ दिग्बद्धा उपदातुमुपाकर्षन्तम् ।
 निर्धूतद्वयशोकविमोहं बुद्धं बुद्धेरन्तस्स्थं
 सत्त्वामात्रशरीरं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ७३ ॥

स्तुतिमेनां श्रुतव्रती बभूवानन्दनिर्भरा ।
 स्मरणादेव कृष्णस्य शाश्वती शान्तिमन्वभूत् ॥ ७४ ॥

चित्ते दधार तं कृष्णमम्बुनाथं मुनिर्मते ।
 धारणा श्रुतिवेशाभूत् तदा प्राग्वासनावच्छात् ॥ ७५ ॥

गायन्तं शङ्करं ग्राह धारणादार्जवाञ्छया ।
 धपि स्मरेय गोविन्दं पूर्णमावेन मुक्तिदम् ॥ ७६ ॥

अपि वा वासना दुष्टा मोहयेन्मामसूदमे ।

वद कश्चिदुपायं मे यथा स्याद्धारणा ददा ॥ ७७ ॥

तमेव सर्वभावेन गच्छेयं शरणं हृदा ।

मातरं विहृत्वा दृष्ट्वा सान्त्वयामास शङ्करः ॥ ७८ ॥

अत्र माभैर्यथा चिन्ता न व्यपेयान्मुमुन्दतः ।

कृष्णस्य दर्शनं साक्षात्संभवेत् स्मृतिदोषवद् ॥ ७९ ॥

तथा कृष्णमुपस्थास्य मातस्तत्र कृपावलात् ।

अथ संचिन्तयन् देवमुपतस्थे यद्ब्रह्म ॥ ८० ॥

श्रियाश्लिष्ट शरण्यं ते चराचरगुहं हरिम् ।

विरयीभवितुं मातुश्चक्षुषोर्मातृवत्सलः ॥ ८१ ॥

भियाश्लिष्टो विष्णुः सिरचागुरुर्वेदविषयः

धियां साक्षी शुद्धो हरिसुहृन्नाऽन्वयनयना ।

गदी शङ्खी चक्री विमलवनमाली सिरारुचिः

शरण्यो लोकेनस्तव भवतु कृष्णोऽक्षिविषयः ॥ ८२ ॥

यतः सर्वं जातं विषदनिलमुखं जगदिदं

स्थितो निश्चयेन योऽवति निजसुखांशेन मधुदा ।

लये सर्वं स्वस्मिन् हरति कलया यस्तु स विभुः

शरण्यो लोकेनस्तव भवतु कृष्णोऽक्षिविषयः ॥ ८३ ॥

पृथिव्यां तिष्ठन्त्यो यमयति महीं वेद न धरा

यमित्यादौ वेदो वदति जगतामीशमयनम् ।

नियन्तारं ध्येयं मुनिसुरनृणां मोक्षदमसौ

शरण्यो लोकेनस्तव भवतु कृष्णोऽक्षिविषयः ॥ ८४ ॥

इति हरिरखिलात्माऽऽराधितः शङ्करेण श्रुतिविशदगुणोऽसौ मातृमोक्षार्थमाद्यः ।
यतिवरनिकटे श्रीयुक्त आविर्बभूव स्वगणवृत्त उदारः शङ्खचक्रान्नहस्तः ॥ ८५ ॥

पश्यन्ती मुरजिद्रूपं यथा शङ्करवर्णितम् ।
मृतिकाले समासन्ने श्रीकृष्णचरणान्जयोः ॥ ८६ ॥

लीनचित्ता जहौ प्राणानिर्धृतोदारदर्शना ।
योगिगन्धं पदे प्राप माता यतिवरस्य सा ॥ ८७ ॥

संस्तुतुकामो जननीं सनामीन् जुहाव नायन् किल दुर्विदग्धः ।
ततो द्रुताशं प्रतिगोहमर्दत् तं चापि नास्मि विततार कधिक् ॥ ८८ ॥

निर्मम्य बाहुमचिरादक्षिणमग्निं ततः समाहृत्य ।
कर्म यथावयवाचक्रे मातुर्गगनुरुः खस्य ॥ ८९ ॥

यथाप्रतिश्रुतं मातुर्धरमा संस्तुतिं गुरुः ।
सन्निधाय स्वधे कुर्वन् दध्यौ मातरमात्मनान् ॥ ९० ॥

आस्तां तामदिपं प्रसूतिसमये दुर्वारशूलव्याध्या
नैरुच्यं तनुशोषण मलमयी श्रुत्वा च सांवत्सरी ।
एकस्यापि न गर्भमारमरणक्लेशस्य यस्याः क्षमः
दातुं निष्कृतिमुन्नतोऽपि तनयस्तस्यै जनन्यै नमः ॥ ९१ ॥

यतिसमुभितवेपं स्वमकाले तु दृष्ट्वा गुरुकृन्मुस्तुत्य प्राकरो मां त्वमुद्यैः ।
गुरुकुलमथ सर्वं प्राकृच्छे समर्थं सपदि चरणपोस्ते मातरस्तु प्रणामः ॥

अवेति तातेति शिवेति तस्मिन्प्रसूतिकाले यदबोच उच्यैः ।
कृष्णेति गाविन्द हरे मुकुन्देत्यन्ते जनन्यै रचितोऽयमञ्जलिः ॥ ९३ ॥

व्यापनेनं स्वजननीं निर्जगाम स निर्ममः ।
गुरोर्धरणप्रेक्ष्यै प्रतरये वदरीं प्रति ॥ ९४ ॥

वीक्ष्य तद्दृष्ट्वै कर्म शङ्करस्य यतीशितुः ।

आत्मनं मेनिरे विप्राः दग्धान्दौस्सीत्यवहिना ॥ ९५ ॥

न विप्रत्वं न धनुष्वं ग्रामगैस्तैः पुरस्वृतम् ।

यत्तेऽर्थिता नादुरग्निं नोपाकुर्वन् संस्कृतौ ॥ ९६ ॥

तदादि तद्देशभया न वेदमधीयते नो यमिनां च मित्रा । *

महासु धीर्यैर्दृतापराधो मवेत्पुनः कस्य सुज्ञाय लोके ॥ ९७ ॥

(९७) एवं अभिशप्तं कालटीवेशं मत्प्रतिवत्सरेभ्यः प्राक् केरल-
नृपात् स्वाकृत्य मशोध्य क्षेत्रात्मना परिष्कारयामासुः शृङ्गगिरि शारदा-
पीठाधिपति जगद्गुरु सच्चिदानन्दशिवाभिनवभृत्सिंहभारती श्रीचरणाः ।
भजे शारदाम्बां महाम्बां इति आर्याम्बिकात्वेनैव स्मर्यमाणायाः
शारदायाः भगवत्पादानां च तत्रालयं निर्माय प्रतिष्ठापयामासुः गत
सौम्यमाय शुद्धादद्यां (११-२-१९१०) मातुरग्लेष्टिस्यलं प्रागेव
शिलादीपनिवेशेन सुरक्षितं च परिष्कारयामासुः । तदा तच्छुभायसर-
स्मारकाः श्लोकाः शिलासूत्रकिनाः, येषु केचिदमे शारदामन्दिरे—

प्रायशो वर्षसाहस्रद्वितयाप्राक् सदाशिवः ।

दृष्ट्वाऽधर्मेण धर्मस्य ग्लानिं सर्वत्र भूतले ॥

कालट्यां केरले श्रीमच्छङ्कराचार्यसंज्ञया ।

प्राप्य जन्म स्वप्रतिज्ञापालनार्थमिषादरात् ॥

जुगोष धर्मं तेनास्मानिति पृष्ठं पुरातनम् ।

ज्ञात्वाऽप्याचार्यचारित्र्यबोधकमन्यराशिभिः ।

अकृतज्ञा वयं मोहाज्ज स्मरामो जगद्गुरुम् ॥

तेन पापेन चाम्माकं विविधापाप्ति संभवः ।

इत्यालोच्य महायोगी द्विवैधी जगतां सदा ॥

श्रीगुरुः सच्चिदानन्दशिवाभिनवपूर्वकः ।

देशे समागतममुं वलयन् महान्तं द्राक् राजशेखरनृपः सखिधं समेत्य ।
 तं प्राणमद् गुरुरयैष तमप्यवृच्छत् किं नाटकत्रयमिह प्रयते भुवीति ॥ ९८ ॥
 स्वामिन् गतं तदनले वन मे प्रमादात् इत्युक्तवांसदनु कारुणिकः सुमेधाः ।
 स्मृत्वा तदैव तदलीलिबुदेप चित्रं यष्ट्यावितं नृपतिना सकृदेव बाल्ये ॥ ९९ ॥
 भूषणाय निगमान्तगवीनां भूषणाय कथकप्रकगणःम् ।
 शङ्कराय भक्तिसिन्धुनिमज्जत्किङ्करावनकुने प्रणतोऽस्मि । १०० ॥

एति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे चतुर्दश आख्याः समाप्तः ॥

मृत्सिंहभारतीश्वामी दक्षिणाशामठाधिपः ॥
 कृत्तन्नानिरासाय जनताभ्युदयाय च ।
 कालट्यां जन्मपूतायां भूमीं लोकगुरोर्दुर्लभम् ॥
 निर्माप्यागाद्युगलं मात्रा माकं मुतस्य च ।
 रक्षतिभूयादेकदैवेत्याकलय्य हृदम्बुजे ॥
 मूर्तिं गुरोर्जनिमतां मूर्त्यां वाण्याः सहैव हि ।
 संप्रतिष्ठाप्य वेदोक्तविधानेनातिभक्तिः ।
 कुम्भाभिषेकं च ततः कारयामास योगिराट् ॥

आर्षाम्बाममाधित्वले

कङ्करागुरुवरचरितं या भूः कालाद्रुहोः प्रपृच्छमपि ।
 योषयितुं जननाया आस पूर्णानदीतटेऽद्यापि ॥
 तादृक्षमाहिमवत्यां भूमीं स्वद्रष्टृपापमङ्गायाम् ।
 श्रीमच्छङ्करदेशिकरचितव्याख्यानभद्रपीठवरम् ।
 अधितिष्ठद्गिरिदानीं सवित्सुप्यूर्ध्वनवनृषिहाक्ष्यैः ॥
 श्रीशङ्करायैमातुः स्मृतिजननाय प्रतिष्ठितो प्राया ।
 जीयाचिरं दिरुन्नयमिह वसतां सौख्यमद्भुतं नृणाम् ॥

॥ पञ्चदश आस्वादः ॥

गोविन्दमगवत्पादानां ब्रह्मीभावः ।

अपि हालनृपालपालितं द्रागपहायेन्द्रदण्डिमुखं वितन्दम् ।
धितमुर्मुंरमुदरंस्त्रियेष्यां यतिराह् भट्टमघानि धो विसृज्यात् ॥ १ ॥

कालटी प्रस्थिते तस्मिन् गुरुर्गोविन्दसंयमी ।

आम्रकूटं ययौ रेवातीरं शिष्यसंवृतः ॥ २ ॥

शङ्करः संगतस्तत्र गुरुशुश्रूषणे रतः ।

तुरीयाश्रमधर्माश्चाधिजगे गोविन्दयोगितः ॥ ३ ॥

कदाचित्प्रवया वृद्धो गुरुर्गोविन्दसंयमी ।

शिष्यानांकारयामास सर्वाननुशशास च ॥ ४ ॥

कुण्डिकां चमसे शिष्यं त्रिविष्टपमुपानहम् ।

शीतोपधानिनी कन्यां कौपीनाच्छादनं तथा ॥ ५ ॥

सङ्कलनं मूलम् — जगद्गुरुब्रह्ममालास्तवतः १, बृहच्छङ्करविजयतः ५-१४, ७२-१०१, पतञ्जलिविजयतः १५, व्यासाचलायतः १६-१८, २७ ६४-६५, ११४-१२३, यमुनाष्टकतः २४-२५, माधवीयतः २६-६५, १०३-१०७ १०९-११३ शङ्कराभ्युदयतः २६, १०२-११२ आनन्दगिरीयतः २९-५८ गोविन्दनाथीयतः ६६-७१ हरिहराद्वैतभूषणतः १२४

(१) हालनृपालेन तदभिधानेन मगधमहोपतिना तदात्वे पाल्य-
मानमपि, अतिधार्मिकराजरक्षितत्वेन त्यागानर्हमपि इन्द्रहरिन्मुखं
विसृज्य । अत्रिमुर्मुंरं प्रायश्चित्तकाण्डप्रामाण्यनिर्वाहणाय गुरुमतनिराकरण-
प्रायश्चित्तं सुपानलपवेशमनुतिष्ठन्तम् । वितृष्यान् विलोपयतु ॥

पवित्रं ज्ञानशाटीं तु चोत्तरासङ्गदण्डके ।

अतोऽतिरिक्तं यत्किञ्चित् सर्वं तद्वर्जयेद्यतिः ॥ ६ ॥

नदीपुल्लिन्शायी स्यात् देवगारेषु बाह्यतः ।

नात्यर्थं सुस्रदुःखाभ्यां शरीरमुपनापयेत् ॥ ७ ॥

ज्ञानं ध्यानं तथा शौचं अङ्घ्रिः पूताभिराचरेत् ।

स्तुमनो न तुष्येत निन्दितो न शपेत्परान् ॥ ८ ॥

हिरण्यानि च पात्राणि कृष्णायसमयानि च ।

यतीनां तान्यपात्राणि वर्जयेत्तानि भिक्षुकः ॥ ९ ॥

मिश्राष्टनं जपः शौचं ज्ञान ध्यान सुरार्चनम् ।

वर्तमानानि पठेतामि सर्वदा नृपदण्डवत् ॥ १० ॥

इत्थं प्रशास्य प्रव्याः स्वशिष्यान् शङ्करानुगान् ।

नियोज्य शङ्कराचार्यं अद्वैतस्यापने गुरुः ॥ ११ ॥

सोऽश्मस्मीति निश्चिन्त्य विसृज्येतरकाङ्क्षितान् ।

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म ध्यायन्नन्तः परं शिष्यम् ॥ १२ ॥

शास्त्रश्रुत्यङ्गनेत्रान्दे युधिष्ठिरशकस्य वै ।

पूर्वज्ञे कार्तिके मासि पूर्णिमायां गुरोर्दिने ॥ १३ ॥

श्रीमद्वैदपदाचार्यशिष्यो योगविदां वरः ।

गोविन्दभगवत्पादः सिद्धिं प्राप स संयमी ॥ १४ ॥

गोविन्दस्य व्रतिकुलगुरोः सिद्धिमाकर्ण्य कृत्वा

यत्कर्तव्यं तदपि वररुच्यादयो भ्रातरस्ते ।

स्वे स्वे कर्मण्यविद्वत्तथियो विद्यया कीर्तिमन्तः

चत्वारोऽपि स्थितिमभिमतामुज्जयिन्याम्भुर्वन ॥ १५ ॥

कुमारिलमट्टपादसमागमः ।

पृथ्वीं पृथ्वीं पर्यटन् माप्यकारः स्वेच्छाचारी शिष्यसंघैः परीतः ।

भाष्यं भूष्यं सन्दधानः स्वहस्ते तीर्थं प्रापतीर्थिवस्तीर्थमूर्तिः ॥ १६ ॥

कलिन्दपुत्र्याः सजलाभ्रकान्त्याः क्षीरामया जह्नुतनूनया च ।

यत्राभवत्संगतिरप्युप्यैः सुदुर्लभा मुक्तिपदं जनानाम् ॥ १७ ॥

प्रह्लादपोऽयमितसंप्रतिपादशक्ता यस्मायजन्त पुरुषार्थनिशेषसिद्धौ ।

अद्यापि यत्र यजनं प्रयितं प्रशस्तं यस्य प्रयाग इति नाम बभूव लोके ॥ १८ ॥

यथावद्विहितश्रानो यमुनायास्तटे शुभे ।

गोविन्दचरणास्त्रादवणां प्रार्थयताय ताम् ॥ १९ ॥

सुरारिक्लयकालिमाललामवारिघारिणी

वृणीकृतत्रिविषया विलाकशोकहारिणी ।

मनाऽनुकूलकूलकूञ्जपुञ्जधूतदुर्मदा

धुनातु ना मनामल कालेन्दनान्दिनी सदा । २० ॥

आतेविपदमुपाधमप्रभनं भवतापशताकुलमानसकं

गातमाऽहानमशेषमपाकुलमागतपादसरोजपुष्पम् ।

अगमयमातमानिष्कृतपातकक्रीडिशतायुतपुञ्जधरं

जय यमुन जय मीतिनिवारिणि संकटनाशिनि पावय माम् ॥

निधूततापो यमुनामनगाह्य भवापहाम् ।

मागीरयी शम्भुजटानिर्गतामाप सयमी ॥ २२ ॥

जाह्नवी सरिता श्रेष्ठां यमुनासंगमेच्छया ।

आगच्छन्ती जवाच्छुभां ननाम प्रयनो गुरुः ॥ २३ ॥

मङ्गाण्डं खण्डयन्ती हरशिरसि जटाबलिप्लुष्टासयन्ती

स्वर्लोकादापतन्ती कनकगिरिगुहागण्डशैलात्स्खलन्ती ।

सुष्ठुयन् वेदतात्पर्यमभाजैमिनिसूत्रितम् ।

सद्वृत्तांशुरिवानुरूप्यजितं भासयन् जगत् ॥ ३४ ॥

राज्ञः सुधन्वनः प्राप नगरां न जयन् दिशः ।

प्रत्युद्गम्य क्षितीन्द्रोऽपि विधिवत्तमूजयत् ॥ ३५ ॥

सोऽभिनन्द्याशिषा भूपमासीनं काञ्चनासने ।

जगाद कोकिलव्यानाद् राजानं पण्डितामणीः ॥ ३६ ॥

मलिनैश्वर्य संगस्ते नीचैः काकतुलैः पिक ।

श्रुतिदूषकनिर्हादैः छावनीयस्तदा भवेः ॥ ३७ ॥

निर्ग्रन्थिनो निशम्यैनां वाचं तात्पर्यगर्भिताम् ।

नितरां घरणस्पृष्टा भुजङ्गा इव चुकुधुः ॥ ३८ ॥

छित्वा युक्तिकुञ्जरेण जैनसिद्धान्तशास्त्रिनम् ।

स तदुग्रयेन्धनेक्षीर्णैः क्रोधज्वालामवर्धयत् ॥ ३९ ॥

तपन्यस्यस्तु साक्षेः खण्डयस्तु परस्परम् ।

तेषूदतिष्ठनिर्वाणो भिन्दन्निव रसातलम् ॥ ४० ॥

अधः पेतुर्भुधेन्द्रेण क्षताः पक्षेयु तत्क्षणम् ।

म्यूढककेशतर्केण तथागतवराधराः ॥ ४१ ॥

ततः प्रशीगर्दभेषु जैनेषु वसुधाविपम् ।

बोधयन् बद्ध्वा वेदवचांसि प्रशशंस सः ॥ ४२ ॥

बभापेऽय धरावीशो विद्यापत्नौ जयानवौ ।

पृच्छामि भवतः किञ्चित् वक्तुं न प्रभवन्ति ये ॥ ४३ ॥

यन्त्रोपलेषु सर्वास्तान् घातयिष्याम्यसंशयम् ।

इति संवृत्य गोत्रेशो घट्टमाशीविशान्वितम् ॥ ४४ ॥

आनीयात् किमस्तीति पप्रच्छ द्विजसौगतान् ।

वक्ष्यामहे वयं भूप श्वः प्रभातेऽस्य निर्णयम् ॥ ४५ ॥

इति प्रसाद्य राजानं जयमुर्मसुरसौगताः ।

पद्मानीव तपस्तेषुः कण्ठद्वयसपायसि ॥ ४६ ॥

मास्करं प्रति भूदेवाः सोऽपि प्रादुरभूततः ।

सन्दिश्य वचनीयांशमादित्येऽन्तर्हिते द्विजाः ॥ ४७ ॥

भट्टाचार्यं पुरस्कृत्य समाजमुर्तृपान्तिकम् ।

ज्ञात्वा गूढं प्रधानेभ्यः सौगताः कलशस्थिनम् ॥ ४८ ॥

निर्मग्धिनोऽपि संदृष्ट्वाः सभां प्रापुर्महीपतेः ।

जैनास्तु ज्ञातवृत्तान्ता मुजङ्गोऽस्तीत्यवादिषुः ॥ ४९ ॥

भोगीशभोगशयनो भगवानिति भूसुराः ।

श्रुत्वा भूसुरवाक्यं तद्वदनं पृथिवीपतेः ॥ ५० ॥

कासारशोषणम्यानसारसश्रियमाशदे ।

अथ प्रोधाच्च दिव्या वाक् सप्ताजमशरीरिणी ॥ ५१ ॥

नुदन्ती संशयं तस्य सर्वेषामपि शृण्वताम् ।

सत्यमेव महारान् ब्राह्मणो यदभाषत ॥ ५२ ॥

मा कृयाः संशयं तत्त भव सत्यप्रतिश्रवः ।

श्रुत्वाऽशरीरिणीं वार्णीं ददर्श वसुधाधिपः ॥ ५३ ॥

मूर्तिं मधुरिपोः कुम्भे सुधामिव सुधाधिपः ।

निरस्ताखिलसन्देहो विन्यस्तेतरदर्शनात् ॥ ५४ ॥

व्यधादाज्ञां ततो राजा वधाय श्रुतिविद्विषाम् ।

सतो भगवत्सत्यस्य विग्रहं परमाद्भुतम् ॥ ५५ ॥

त्रिलोकसुन्दराख्यं तं पुण्यं चक्रे प्रतिष्ठितम् ।
 स्कन्दानुसारिणा राज्ञा जैना धर्मद्विषो हताः ॥ ५६ ॥
 योगीन्द्रेणैव योगघ्नाः विघ्नास्तत्त्वबलम्विना ।
 हतेषु तेषु दुष्टेषु भूषुरः परितो बभौ ।
 वर्णाश्रमसमाचारं स्थापयन्मुनि वैदिकम् ॥ ५७ ॥
 कुमारिलमृगेन्द्रेण हतेषु जिनहस्तिषु ।
 निश्रत्यहमवर्धन्त श्रुतिशाखाः समन्ततः ॥ ५८ ॥
 गिरेरवप्लुस्य गतिः सतां यः प्रामाण्यमाम्नायगिराम्वादीत् ।
 यत्प्रसादात् त्रिदिशोऽपि प्रपेदिरे प्राक्तनयज्ञभागान् ॥ ५९ ॥
 सोऽयं गुरोरुन्मथनप्रसक्तं महत्तरं दोषमपाकरिण्युः ।
 अशेषवेदार्थविदास्तिकत्वात् तुयानलं प्राविशदेव धीरः ॥ ६० ॥
 श्रुत्वेति तां सत्वरमेव गच्छन् व्यलोकयत् तुभ्यशिसंस्थम् ।
 प्रभाकराद्यैः प्रथितप्रभावं उपस्थितं साश्रुमुज्ज्वलितैः ॥ ६१ ॥
 धूमायमानेन तुयानलेन सन्दह्यमानेऽपि वपुष्यक्षये ।
 सन्दश्यमानेन मुखेन बाष्पपरीनवप्रश्रियमादधानम् ॥ ६२ ॥
 दूरे विधूताघमपाङ्गभङ्ग्या तं देशिकं दृष्टिपथावतीर्णम् ।
 ददर्श मद्भो ज्वलदग्निकल्पो जुगोप यो वेदपथं जितारिः ॥ ६३ ॥
 अवदत्पूर्वं श्रुतपूर्ववृत्तं दध्नाऽतिमोदं स जगाम महः ।
 अचीनरश्मिष्ठप्यगणैः सपर्या उपददे तामपि देशिकेन्द्रः ॥ ६४ ॥
 उपात्तमिश्रः परितुष्टचित्तः प्रदर्शयामास स माय्यमस्य ।
 सर्वो निबन्धो ह्यमलोऽपि लोके शिष्टेक्षितः सञ्चरणं प्रयाति ॥ ६५ ॥
 माय्यमालोक्य हृष्टात्मा भट्टाचार्यो यतीश्वरम् ।
 निर्मत्सरो गुणग्राही निजगाद महामतिः ॥ ६६ ॥

दर्शनं दुर्लभं नृणां यतीश्वर भवादृशम् ।

समासन्नशरीरान्ते समये तु विशेषतः ॥ ६७ ॥

पुण्यैः पुरातनैरेव दृष्टो हि भगवन्मया ।

नृणां संसृतिमोक्षाय त्वादृशैः संगतिर्भवेत् ॥ ६८ ॥

चिरं दिदृक्षुरेवासि भगवन्तं महायने ।

भगवानागतो दैवात्तन्मे दृष्टेर्महीयते ॥ ६९ ॥

भस्मिभष्टौ सहस्राणि वार्तिकानां यतीश्वर ।

विभान्ति प्रथमे भाष्ये तत्कृत्यं नाष्टमस्म्यहम् ॥ ७० ॥

नाहमद्य मुमुक्षुरेकरिध्याभ्यस्य वार्तिकम् ।

ईदृश्या मे मुमुर्षाया हेतुं शृणु यतीश्वर ॥ ७१ ॥

इतः पूर्वं प्रवृत्तास्ते जैना ब्राह्मणदूषकाः ।

महावीरमताभ्रान्तो बिरलो वैदिकोऽभवत् ॥ ७२ ॥

नास्तिऋषमीश्वरे वेदे धर्मे चासीन्नृणां तदा ।

महावीरं पुरस्तस्य वर्धमानं स्वदेशिकम् ॥ ७३ ॥

समाविश्य गृहे राज्ञां तान्वशीकृत्य सौगतान् ।

वेदोऽप्रमाणमित्यादिभिध्यालपमचीकरन् ॥ ७४ ॥

ज्ञात्वाऽपि वैदिकं शास्त्रजालं सम्पन्गुरोर्मुखात् ।

निर्मग्न्यिनो महान्तान् महावीरमतानुगान् ॥ ७५ ॥

तान् जेनाज्ञासकं जेतुं विग्रहे संप्रैव हि ।

विजिगीषुषं जैनान् उयनोऽभूवभादरात् ॥ ७६ ॥

तन्मनं न मया बुद्धं निवेप्यं वेददूषकम् ।

ततस्तेषां मनं बोद्धुं त एव शरणीकृताः ॥ ७७ ॥

शिष्यत्वेन न ते कश्चित्पर्यगृह्णन् महासुरम् ।

तदब्राह्मणमात्मानं नाटयन् जैनवेपथुः ॥ ७८ ॥

तन्मतम्यापनोद्युक्तं महावीरामिधं जिनम् ।

पथमानं गुरु प्राप्य तदन्तेवासिभिः समम् ॥ ७९ ॥

पठन्नुदिनं तत्र कतिचिद्वायनान्यहम् ।

तेषां सिद्धान्तमश्रौयं वेदमार्गमदूरयम् ॥ ८० ॥

तद्देशिकेन सश्रवणमूर्ध्वं चाभिनन्दितः ।

निष्पातधामर्षं जैनरहस्येष्वखिलेष्वपि ॥ ८१ ॥

एकदा स महावीरो ब्रह्मद्वेषी निङ्कुशः ।

अतीवदूष्यद्वेदान् विप्रान्यङ्गांश्च देवताः ॥ ८२ ॥

श्रुतिस्मृतिविहृद्दार्पणबोधकं तद्विजल्पितम् ।

दुराकर्ण्यं समाकर्ण्य विदीर्णमनसो मम ॥ ८३ ॥

अर्णो न्यग्रदक्ष्णोऽथ स्यूतमुक्ताफलावलि ।

ददृशुस्तत्र तच्छिष्यास्तदा सर्वेऽत्र संस्थिताः ॥ ८४ ॥

अपृच्छन् किमिदं तेऽथ निगल्यन्मु लोचनाम् ।

अवादिष्वहं तेभ्यः कपटेनेयमब्रूवा ॥ ८५ ॥

पुत्तरीराकर्ण्य निर्जित्काः भवेदशिकनिर्मिताः ।

समुद्यन्मिमानन्दतुन्दिकावशचेतसः ॥ ८६ ॥

निस्तस्युश्रुज्याजेन बहिरानन्दविन्दवः ।

इत्थं जल्पत्यनल्पं मय्यप्रजं मां तु मेनिरे ॥ ८७ ॥

गुरवे चापि वृत्तान्तमब्रूसेनं न्यवेदयन् ।

ततः सातपदीने ते स्वकक्कतः पुरेव मे ॥ ८८ ॥

ब्राह्मणोऽहमिति ज्ञात्वा मद्रथार्थं समुच्यताः ।

महावीरश्च तच्छिष्या विप्रेषु वृत्तमपराः ॥ ८९ ॥

विशयाती ब्रह्मण् दूषयिष्यति नो मतम् ।

यथारुच्यञ्चिन्मरयोऽयं ह्यहमन्त्य परस्परम् ॥ ९० ॥

एषदा मां सुविश्रब्धं चन्द्रिकायां सुखास्थितम् ।

गुरोरुत्तमसौधामं नीत्वोपादेन केनचित् ॥ ९१ ॥

विश्राम्यनो गुरोरेव महावीरस्य शिष्यराः ।

परापरं सँलुपन्तः क्रीडन्तश्च सुनिर्गमम् ॥ ९२ ॥

गुरोः संप्राप्य संकेतं उक्षिपन्तः परस्परम् ।

हस्तेनोक्षिप्य मां चापि प्रहसन्तः पुनः पुनः ॥ ९३ ॥

एते यदर्थदत्तकाः महावीरमनानुगाः ।

गुरोस्तसौधशिगरात् सहस्रा मां गगनतन् ॥ ९४ ॥

परिभ्रान्तस्तथा सौधात् पतन् सन्नुन्नयानहम् ।

यदि वेदाः प्रमाणं स्युर्जनिवन्निनि चेतसि ॥ ९५ ॥

परीति संशयलोतेः शुद्धोद्घातया मम ।

पतन्स्त्वच्छेदान्मे चक्षुरेकं परिक्षतम् ॥ ९६ ॥

तत्प्रदेशाद्विनिष्कम्पाक्षतगातः सामहम् ।

महावीरे वृत्तद्वेषः तन्ममं सर्वतो मुनि ॥ ९७ ॥

युक्तिभिश्च तद्भुक्ताभिः विनाप नृभर्ममदि ।

त्रिणा जैनान्विषादेषु जिनं चापि व्यदूषयम् ॥ ९८ ॥

म्यादितश्च पुनः कर्मन्मः विरक्तो मया ।

एष लोकाद्विदं कृत्वा वान्मनस्य मे मुरा ॥ ९९ ॥

ईदृशी बुद्धिरुत्पन्ना निश्चिता यतिपुङ्गव ।

एकक्षरोपदेष्टापि गुरुभूतो न संशयः ॥ १०० ॥

उपदेष्टा तु शास्त्रस्य किं पुनः कथ्यते जिनः ।

अहं सर्वज्ञतोऽधीत्य शास्त्रं तस्य निरासकः ।

अमूर्खं यत्ततो दोषः प्रभूतो मयि विद्यते ॥ १०१ ॥

बाह्यं मतं निरसितुं सुगतादधीत्य दान्त्यात्तमेव समवातयमार्गं जित्वा ।

ईशं निरास्यमपि च स्वत एव वेदा मानं न तत्कृतयेति मताभिमानात् ॥

प्राप्योऽधुना तद्बुभयप्रमवाधशान्त्यै प्राविशुमार्गं तुपपावकमात्तरीक्षः ।

भाष्यं न मे व्यजति शाबरभाष्यवत्कद्माप्येऽपि किञ्चन विलिख्य यशोऽधिगन्तुम् ॥

इष्युविशंसनय मट्टकुमारिणं तं ईषद्विकस्त्रमुखाम्बुजमाह मौनी ।

हे मट्ट कर्मविमुखान् सुगताभिहन्तुं जातं गुह्यं मुनि भवन्तमहं तु जाने ॥

संभावनाऽपि भवतो न हि पातकस्य सत्यं व्रतं चरसि सज्जनशिक्षणाय ।

उज्जीवयामि करकाङ्गुलगोश्लेणेन भाष्येऽपि मे कथ्य वार्तिकमङ्ग मय्यम् ॥

प्राप्तुतरं व्यथित मट्टगुरुमुनीन्दो मय्यल्पकेऽपि महिमोक्तिरियं तवाहं ।

आजानतोऽन्न कुटेलेऽपि जने महान्तस्वारोपयन्ति हि गुण धनुषीव शूराः ॥

सज्जीवनाय चिरकालवृत्तस्य च त्वं शक्तोऽसि शङ्कर दयोर्मिहृताक्षपातैः ।

आरम्भमेतदधुना व्रतमागमोक्तं मुञ्चन् सता न भविताऽस्मि बुधाविनिन्द्यः ॥

चार्वाकदर्शनविधानसरोपवानृशपेन संप्रति शतक्रतुदेशिकेन्द्रः ।

विद्योतते मगधसीमनि विश्वरूपनामा समस्तनयसागरपारदर्शी ॥ १०८ ॥

उन्धेक इत्यभिहितस्य हि तस्य लोके उन्वेति बान्धवजनैरभिरधीयमाना ।

शशा सरोरुहभवेन सरस्वती सा जाता बधूरुमयभारतिकाभिधाना ॥ १०९ ॥

(१०८) बृहस्पतेर्ब्रह्मणश्च अंशात् जातो विश्वरूपः ।

सर्वासु शास्त्रसरणीषु स विश्वरूपो मत्तोऽधिकः प्रियतमश्च ममाश्रवेण ।
तत्प्रेयसी शमधनेन्द्र विधाय साहये वादे विजित्य तमिमं वशगं विधेहि ॥

तेनैव तावककृतिष्वपि वार्तिकानि कर्मन्दिर्वर्षतम कारय मा विदुष्वः ।
त्वं विश्वनाथ इव मे समये समागाः तत्तारकं समुपदिश्य वृत्तार्थवेधाः ॥

इत्युचिवासमिममृद्धसुखप्रकाशं ब्रह्मोपदिश्य बहिरन्तरपास्तमोहम् ।
तन्बन्ध्याभिधिरसौ तरसाऽभ्रमार्गमार्गादवाप त्रियन्मग्नधाभिधानान् ॥ ११२ ॥

। अथ गिरमुपसंहृत्यादयङ्कट्टपादः

शमधनपतिनाऽसौ बोधिताद्वैततत्त्वः ।

। प्रशमितममृतः संस्तप्रसादेन सद्यो

विद्वलदखिलबन्धो धाम सत्यं प्रपेदे ॥ ११३ ॥

यदा प्रगम्योपशशाम शङ्करं स भट्टनामा मरणाय दीक्षितः ।

तत्पार्श्ववर्ती विदितार्थसंग्रहः स मण्डनारण्योऽभिजगाम शङ्करम् ॥ ११४ ॥

गुरुर्गरीयानपि वित्तहीनो विद्यासु वृद्धोऽपि गुरुप्रदिष्टः ।

अपे कुरूपी गुरुगेहवासी गुरुं विपत्तावपि नो जहाति ॥ ११५ ॥

गमित एष जनोऽद्य महात्मनो भगवत्स्तव पादसरोरुहम् ।

कुरु दशं कृपयेति समीपगः श्रुतवचाः सहसा स ददौ करम् ॥ ११६ ॥

(११४) मण्डनोऽयं अन्यः विश्वरूपात् । मन्त्राभिधिकारो-
ऽयमिति विपश्चितः । व्यासावलीये गुरुवंशकाण्डे च मत्सृष्येऽयं
कथाक्रमः । 'विश्वरूपादन्य एवायमित्यत्र 'किञ्च प्रसिद्धप्रमायेः
विश्वरूपप्रभाक मण्डनवाचस्पतिमुपस्थितिभिः सिद्धाभ्यासिभिः परिगृहीतस्य
कथं द्वेषमोहाभ्यां विना अगलापसंभवः' इति न्यायरत्नशीपावल्या-
मग्यत्र च स्मरणमपि प्रमाणमिति विमर्शकाः ॥

तिमुनिवारमस्तावपिवज्जलं खमयं मुनिवक्त्रविलोद्धवम् ।
 इति मया पुर एव बद्धं श्रुतो नयनंगोचरतामधुना गतः ॥ ११७ ॥
 इति वचरमुधयाप्यभिपिक्तवान् मुनिवरो गृहमेधिशिरोमणिम् ।
 विदितवेद्यमनुद्धतभाषिणं मुनिजनैरभिवन्द्यपदाम्बुजः ॥ ११८ ॥
 अथ गिरं गृहिराज उपाददे मम जनिस्सफला भक्तीक्षणात् ।
 न खलु लोचनमाश्रयते फलं वटपटादिभिरीक्षणात्ततः ॥ ११९ ॥
 भवादृशीः संगतिरेव नो गतिः गृहे स्थितानां सुतशस्पोषिणाम् ।
 क्रमेण मोक्षं भवशीयसेवनामनो गृहीत्वाहंसि मामितोऽटितुम् ॥ १२० ॥
 एवं यादिनि मण्डने मृदुमनाः प्रोचे दयालिङ्गितः
 श्रुत्वा चोदितकर्म तच्च तनुयास्तेनान्तरं शुष्यति ।
 शुद्धेऽन्तःकरणे परिस्फुरति तत् सौख्यात्मकं ब्रह्म ते
 शुद्धे दर्शनमण्डले मुखमिव स्वात्मग्रहं सर्वगम् ॥ १२१ ॥
 एकदा मण्डन मेदगोवरधिये मिथ्याभिमानात्मिकां
 अद्वैते भव ज्ञेयितो मम वचस्ते रोचते यद्यदः ।
 तीर्त्वा संसृतिवारिधिं परपदे ज्ञानद्वारोद्भगात्
 पारे स्थास्यसि निर्धृतः सुखमये संसारवातांमिश्रते ॥ १२२ ॥
 एवमेतमनुनीय सत्यदैः ब्रह्मबोधनपरिगुरुवयः ।
 मण्डनं निजपदे स्थिरमर्किं संविधाय गमनाय मनोऽधात् ॥ १२३ ॥
 वेदान्तादीभिधानेन सर्वानुग्रहकारिणाम् ।
 यतिरुवचरं बन्धे शङ्करं लोकशङ्करम् ॥
 इति भीमशङ्करविजयमकरन्दे पञ्चदश आखादः समाप्तः ॥

॥ पौडश आस्वादः ॥

विश्वरूपजयः ।

पटुमण्डनमिधक्षणाद्यैः प्रविशन् पञ्चयनं नवं जयाधी ।
तमभृष्यगिरं विभृष्य पार्वर्यतिमाधारस च पातु मां मनोदी ॥ १ ॥

निगमात्ययने पूर्वं दुर्वासा धानुर्भित्तके ।

स्वरेऽस्तलच्छदा वागी विश्वसन्ती शशाङ्ग सः ॥ २ ॥

गानुषी त्वं भवेज्यान्तु शम्वा तस्यै मुनिर्ददी ।

दर्शने शपमोक्षं च मर्मन्मूर्तेरुमापतेः ॥ ३ ॥

अथ सा भारती नरो शोभातीरे द्विजन्मनः ।

सनया विष्णुमितास्य सर्वाङ्गमधुसरा सती ॥ ४ ॥

सा वागी वाच्यमावाता किन्तुव्यां परितोलिता ।

क्रमेण बहूषे चान्द्री कलेव सिन्धुशगा ॥ ५ ॥

विवाहोचितकाले तामुरदेमे यथानिधि ।

विश्वरूपो महात्मिन्ः सर्वज्ञं सर्वभित्तवः ॥ ६ ॥

जगद् पाणिशमन्त्रं दिग्निबन्धुः श्रीविष्णुमित्रदुहितुः करतुषेन ।

मेतुमुदङ्गपट्टाभ्यननाब्जवोर्ध्वः दिव्यगङ्गे सुपरिमृच्छन्ति दिव्यकाले ॥ ७ ॥

सङ्कलने मूलम् - जगद्गुणरत्नमानात्मवतः १. विद्विषाभीषणः

१-६, १०-१७. गोविन्दनाथोपनः २-६, ८, १३-१४, ४४ ४५.

अवासाधर्मीयताः, ७, २०-२१, २५-२२. माधवीयताः ७-९,

१८-१९, २५-२९, ३१-३२, ३५-३६, ३८-४३. गुणरत्न-

काव्यतः २३-२४. शङ्कताभ्युपनः १७. सुवमातः ४६.

(१) पञ्चवननाया अमहारो मण्डनाधिष्ठितः ।

तया पत्न्या सदावात्सीस सुचिरं भवने सुखम् ।

निरतो वैदिके मार्गे विश्वरूपो महाद्विजः ॥ ८ ॥

अथ प्रतस्थे भगवान्प्रयागात् नम्रण्डनं पण्डितमाशु जेतुम् ।

गच्छन् खसूत्या पुरमालुके माहिष्मतीं मण्डनपण्डितां सः ॥ ९ ॥

(९) विन्ध्यादुत्तरतो गौडदेश इति दक्षिणतो द्रविडदेश इति पुरा प्रसिद्धिः । सारस्वताः कान्यकुब्जाः गौडाः उत्कलाः मैथिलाश्चेति गौडाः पञ्च । तत्र कान्यकुब्जगौडदेशयोऽयं विश्वरूपः । अस्य पिता हिमामित्रः काश्मीरराजगुरुः । अतोऽस्य जन्म काश्मीरे । कुमारिल-भट्टस्य भगिनीपतिरयं इति केचित् । शोणनदीतीरवासिबिष्णुमित्रकन्यां परिणमे । कुमारिलशिष्योऽयं मगधेषु माहिष्मतां कुलपतिरासीत् । 'गौडः काश्मीरजन्मा कलितपरिचितः पूर्वतन्त्रे कुमारान् ब्रह्मण्यः सर्व-वेदाः' इत्यस्य परिचयः पुण्यश्लोकमञ्जर्याम् ॥

एतस्मिन्नाद्यभूता माहिष्मती, 'नेपालगिरिसंभूतधर्ममूलानदीतटे । माहिष्मती पुरी चोमतारापीठविलासिनी ।' 'यस्याः पुरा राजति धर्ममूला वा क्षालयन्ती चरणी सशऽस्याः । माहिष्मती मण्डन-पण्डितः सा चत्रालि तारा भुवनस्य तारा ।' इति महाचौनकर्मोत्तर्गत-ताराचारादिषु प्रसिद्धा, अद्यत्वे बिहारराज्यान्तर्गतसहरसानामक-पत्तनात् अष्टकोशदूरस्थाने महिषी इति आख्यायमाना, यस्याः पूर्वदिशि धर्ममूला (धेमुण्डा) प्रवहति इति विमर्शकाः । नर्मदातीर-गता हृदयराजधानीत्वेन पुराणेषु प्रसिद्धा माहिष्मती अद्यत्वे महेश्वर इति आख्यायमाना इति केचित् । (सुरेश्वराचार्यजीविनस्मरणतः) परं सर्वत्र मगधेतिरिति देशसङ्केतः महेश्वरे न सङ्गच्छते । काश्मीरराजगुरु-मण्डनपिता, अतः काश्मीर एव मण्डनप्रयागम् इति ब्रह्मानन्दीये चिद्विलामीये च ।

पप्रच्छैकं द्विजं तस्य तद्रेहं गन्तुमुन्मत्ताः ।
 क्व हि मण्डनमिश्रस्य वर्तते सद्य विस्तृतम् ॥ १० ॥
 तमुवाच स विप्रोऽपि देशिकेन्द्रमनन्यधीः ।
 विशाल्यमिति ह्यातं तालदुमसमुच्चृतम् ॥ ११ ॥
 प्राकारतोरेणाक्षीणं शिलास्तम्भशतावृतम् ।
 तत्पुरः पाठशालाभिर्विशालाभिः समन्वितम् ॥ १२ ॥
 वितर्दिकां विनिर्माप दशद्वस्तसमुन्नताम् ।
 तत्प्राप्यस्य स्वयं शिष्यान्ध्यापयति नित्यशः ॥ १३ ॥
 अग्नारोमयतो वीथ्यौ विनिर्मापतिशोभने ।
 तद्द्वारेषु च सर्वत्र पाठयित्वा क्षुत्तीरपि ॥ १४ ॥
 पञ्चरेण्यमितो यद्वाः प्रमुदा इव सर्वतः ।
 झुकशारीमुखा यस्त तन्वते ननु वाङ्मुखम् ॥ १५ ॥
 यद्वीथिकाद्वारनिबद्धकीररारादधिष्ठाय परस्परेण ।
 विधीयते शास्त्रकथाप्रसंगो जानीहि तन्मण्डनपण्डितौकः ॥ १६ ॥
 गायन्ति सामानि च यस्त शार्यः स्तुवन्ते कीरा यजुषा ऋचा च ।
 परस्परं सुखरमादरेण जानीहि तन्मण्डनमिश्रशाम ॥ १७ ॥
 ह्यतः प्रमाणं परतः श्रुतिस्सा फलप्रदं कर्म फलप्रदोऽजः ।*
 अगदधुवं स्याज्जगदधुवं स्यात् कीरांगना यस्त गिरं गिरन्ति ॥*
 द्वारस्थानीङान्तरसन्निरुद्धा जानीहि तन्मण्डनपण्डितौकः ।
 श्रुत्वा च तन्प्राप्य कत्रेः सकाशं ददर्श तं पद्मजसन्निराशम् ॥
 स विश्वरूपः कृतवह्निकार्यः प्रतीक्षमाणोऽतिथिमस्तिधेयः ।
 उदैक्षतेनं स्वशरीरभाभिः प्रकाशयन्तं विदिशो दिशश्च ॥ २० ॥
 (२०) कथाऽत्र द्वेधा दृश्यते । अनिथीन् प्रतीक्षमाणं विश्वरूप-

मुपगतवान् शङ्करो भिक्षाम्बीकरणार्थं प्रार्थितो वादाभिक्षां ययाचे । तदभ्युप-
गमे च भिक्षानन्तरं सपणवन् च प्रवृत्ते वादे, जिते विश्वरूपे, विमुक्तशापा
तत्पत्नीं घाणीं अन्तरधातु इति । अयं कथाक्रमः व्यासाचलीये गोविन्द-
नाथीये गुरुवंशकाव्ये च दृश्यते । आनन्दगिरीय-माधवीय-विद्विलासी-
यादींस्तु-पश्ये कर्मणि, व्यासजैमिनीं सूत्रकारं महर्षीं निमन्त्र्य प्रवृत्ते,
द्वारे च मुद्रिते गगनमार्गादधतरन्तं शङ्करं दृष्ट्वा सहसा जातेन क्रोधेना-
धिष्ठेवाति विश्वरूपे, व्यासजैमिनिभ्यां यत्याराधनोपदेशेन शान्ते
शङ्करेण वादाभिक्षा; वादे जिते मण्डने उभयभारत्या जयाय प्रवृत्तिः,
कामाप्रियकथादसमाहितां प्रवृत्तस्य शङ्करस्य परकायप्रवेशः कामशास्त्रा-
ध्ययनं, पुनः परावृत्त्य उभयभारत्या जयाः, तस्या अनुग्रहप्राप्तिः इति
कथाक्रमः । प्रथमोऽप्रानुस्रियते ॥

विश्वरूपस्याधिक्षेपवाक्येषु मध्यगतं 'कन्यां बहसि दुर्मुद्रे' इत्यादिकं
माधवीयगतं भास्कराचार्योक्ततया विवृणोति आनन्दानुभवाचार्यो व्यास-
रत्नदीपावल्याम् । एकदण्डप्रहणकर्मत्यागनिशकरणपूर्वकं त्रिदण्डप्रहणं
स्थापयति मंदाभेदवादी भास्कराचार्यः । सन्ध्यावन्दनाविकर्मतदङ्ग-
शिखादिलिङ्गनाशिदण्डिन एव सन्ध्यासिनः न शिखावित्यागिनः इति
पक्षं भास्करीय विश्वरूपप्रभाकराविमतानुवादपूर्वकं त्वण्डयति आनन्दानु-
भवाचार्यः । तत्रत्योऽयं सन्दर्भः प्रकृतोपयोगी— "अपि चास्मद्द्वेषोप-
हतमतिः पश्यन्नपि न पश्यतीति वनेत । प्रसिद्धं हि तस्य द्वेषाज्ञापणं
'कन्यां बहसि दुर्मुद्रे' इत्यादि" । एकदण्डसन्ध्यास्यधिक्षेपपरं भास्करा-
चार्यवाक्यं माधवीयादिषु मण्डनवाक्यतया उपनिषदं वा ? अत्रैव
सन्दर्भे प्रभाकरस्य (हस्तामलकापेतुः ?) मलयाचलसंभवत्वम्, विश्वरूपस्य
हिमालयसम्भवत्वं, विश्वरूपस्यैव तुरीयाश्रमे सुरेश्वरत्वं, विश्वरूपमण्डनयोः
पृथक्त्वं च स्मर्यते । यथा वा— "किञ्च प्रसिद्धाप्तवाक्यैः विश्वरूप-
प्रभाकरगुरुमण्डनवाचस्पातिसुचारिमिश्रैः शिष्टाप्रणीभिः परिगृहीतस्य

पप्रच्छैकं द्विजं तस्य तद्वेहं गन्तुमुन्मत्ताः ।

क हि मण्डनमिश्रस्य वर्तते सद्य विस्तृतम् ॥ १० ॥

तमुवाच ॥ विप्रोऽपि देशिकेन्द्रमनन्यधीः ।

विद्यालयमिति ख्यातं तालदुमसमुद्भूतम् ॥ ११ ॥

प्राकारतोरणाकीर्णं शिलास्तम्भशतावृतम् ।

तत्पुरः पाठशालाभिर्विंशालामिः समन्वितम् ॥ १२ ॥

वितर्दिता विनिर्माय दशहस्तसमुज्जताम् ।

तलाभ्यस्य खयं शिष्यान्ध्यापयति नित्यशः ॥ १३ ॥

अगारोभयतो वीथ्यौ विनिर्मायातिशोभने ।

तद्द्वारेषु च सर्वत्र पाठयित्वा श्रुतीरपि ॥ १४ ॥

पञ्जरेष्वमितो बद्धाः प्रधुक्ता इव सर्वतः ।

छुकशारीमुक्ता यत्न तन्वते ननु वाङ्मुखम् ॥ १५ ॥

यद्वीथिकाद्वारनिम्नद्वकीरंरारादधिष्ठाय परस्परेण ।

विधीयते शास्त्रकथाप्रसंगो जानीहि तन्मण्डनपण्डितौकः ॥ १६ ॥

गायन्ति सामानि च यत्न शर्यः स्तुवन्ति कीरा यजुषा ऋचा च ।

परस्परं सुखरमादरेण जानीहि तन्मण्डनमिश्रधाम ॥ १७ ॥

स्वतः प्रमाणं परतः श्रुतिस्सा फलप्रदं कर्म फलप्रदोऽजः ।*

जगद्धुवं स्याज्जगद्धुवं स्यात् कीराङ्गना यत्न गिरं गिरन्ति ॥*

द्वारस्थनीडान्तरसन्निरुद्धा जानीहि तन्मण्डनपण्डितौकः ।

श्रुत्वा च तत्प्राप्य कवेः सकाशं ददर्श तं पद्मजसन्निकाशम् ॥

॥ विश्वरूपः कृतवह्निकार्यः प्रतीक्षमाणोऽतिथिमतिथेयः ।

उदैक्षतेनं स्वशरीरमग्निः प्रकाशयन्तं विदिशो दिशश्च ॥ २० ॥

(२०) कथ्याऽत्र देव्या दृश्यते । अतिथीन् प्रतीक्षमाणं विश्वरूप-

मुपागतवान् शङ्करो भिक्षाभ्याकरणार्थं प्रार्थितो वादभिक्षां ययाच । तदभ्युप-
गमे च भिक्षानन्तरं सपणवन्धं प्रवृत्ते वादे, जिते विश्वरूपे, विमुक्तशापा
तत्परिणी घाणी अन्तरघात इति । अयं कथाक्रमः । व्यासाचलीये गोविन्द-
नार्थाये गुस्वशकाव्ये च दृश्यते । आनन्दगिरीय-माधवीय-चिद्विलासी-
यादौ तु-पेय्ये कर्माण, व्यासजैमिनी सूत्रकारौ महर्षौ निमग्न्य प्रवृत्ते,
हारे च मुद्रिते भगवन्मार्गादपत्तरन्तं शङ्करं दृष्ट्वा सहसा जातेन प्राप्तेना-
धिष्ठितं विश्वरूपे, व्यासजैमिनिभ्यां यत्पाराधनोपदेशेन शान्ते
शङ्करेण वादभिक्षा; वादे जितं मण्डने उभयभारत्या जयाय प्रवृत्तिः,
कामावेषयकवादसमाहितौ प्रवृत्तस्य शङ्करस्य परकायप्रवेशः कामशास्त्रा-
भ्ययनं, पुनः परावृत्त्य उभयभारत्या जयः, तस्या अनुमहप्राप्तिः इति
कथाक्रमः । प्रथमोऽत्रानुस्रियते ॥

विश्वरूपस्याधिष्ठेपवाक्येषु मध्यगतं 'कन्यां वहसि दुर्बुद्धे' इत्यादिकं
माधवीयगतं भास्कराचार्योक्ततया विवृणोति आनन्दानुभवाचार्यो न्याय-
रत्नदीपावल्याम् । एकदण्डग्रहणकर्मत्यागनिराकरणपूर्वकं त्रिदण्डग्रहणं
स्थापयति भेदाभेदवादी भास्कराचार्यः । सम्भ्यावन्दनाविकर्मतदङ्ग-
शिखाशिखिर्ज्ञानाङ्गदण्डिन एव सन्न्यासिनः न शिखादित्यागिनः इति
पक्ष भास्करीय विश्वरूपप्रभाकरादिमतानुवादपूर्वकं खण्डयति आनन्दानु-
भवाचार्यः तत्रत्योऽयं सन्दर्भः प्रकृतोपयोगी— "अपि चास्मद्द्वेषोप-
हतमतिः पश्यन्नपि न पश्यतीति वदेत् । प्रसिद्धं हि तस्य द्वेषाद्वापणं
'कन्यां वहसि दुर्बुद्धे' इत्यादि" । एकदण्डसन्न्यास्यविशेषपरं भास्करा-
चार्यवाक्यं माधवीयादिषु मण्डनवाक्यतया तपनियद्धं वा ? अत्रैव
सन्दर्भे प्रभाकरस्य (हस्तामलकपितुः ?) मलयाचलसम्भवत्वम्, विश्वरूपस्य
हिमालयसम्भवत्वं, विश्वरूपस्यैव तुरीयाश्रमे सुरेश्वरत्वं, विश्वरूपमण्डनयोः
पृथक्त्वं च स्मर्यते । यथा वा— "किञ्च प्रसिद्धाप्तवाक्यैः विश्वरूप-
प्रभाकरगुरुमण्डनवाचस्पतिमुचारितमिभैः शिष्टाप्रणीभिः परिपूर्णावस्य

स भिक्षवेऽदृष्टचराय तस्मै सङ्कल्प्य भिक्षां पदयोरमुष्य ।

चिक्षेय पुण्य चरणावनेजत् तत्सायसाऽऽत्मानमभिधत्ताद्वा ॥ २१ ॥

आतिथ्यमातनुत सर्वमयैष तस्मै भिक्षार्थमाश्रयत तं परिवेष्य भोज्यम् ।

हस्तेऽस्य नीरमदितोमयभारती मा नासौ पपौ न च मुमोच तयैव तस्यौ ॥

किं कारणं न्विति विशक्तिविश्वरूपः पप्रच्छ तं यदि करोषि मयाथ वादम् ।

सम्यग्जयावधि तदैव समाददीय हस्ताम्भ इत्युदित आशु तदभ्युपगमात् ॥

जैसाश्रमभ्युपगमे पणवन्धमाजौ साक्ष्ये विधाय धनितां च गिरोऽवतारम् ।

अरम्य मुक्तिसमनन्तरकाद्यमेव मीमांसयोरुक्रुतां विबुधौ विवादम् ॥ २४ ॥

ग्रहैकं परमार्थसच्चिदमलं विश्वप्रपञ्चात्मना

शुक्ती रूप्यपरात्मनेव बहुलाज्ञानावृतं भासते ।

तज्ज्ञानान्निष्ठिलप्रपञ्चविलयात् स्वात्मन्यवस्था परं

निर्वाणं जनिमुक्तमभ्युपगतं मानं श्रुतेर्मस्तकम् ॥ २५ ॥

वादे जये यदि पराजयमागहं स्यां सन्न्यासमेव परिहृत्य कथापचैलम् ।

शुद्धं वसीय वसनं द्वयभारतीयं वादे जयाजयफलप्रतिगदिकाऽस्तु ॥ २६ ॥

कथं द्वेषमोहाभ्यां विनाऽपलापसंभवः ? ननु विश्वरूपप्रभाकरौ भय-
त्वश्रवातिर्ना । उभावप्येकदण्डिनौ प्रसिद्धौ । एवं सद्भि ? सादृश-
सन्न्यासः तत्प्रमाणश्चेत् नापलापमर्हति । न हि सादृशः स्वपुरुषार्थनाशे
बुद्धिपूर्वं यतन्ने । गृहस्थावस्थायां विरचिते च विश्वरूपग्रन्थे दर्शित-
वाक्यपरिमहो दृश्यते । न चासौ ग्रन्थः सन्न्यासिना विरचितः ।
तथाहि 'परिव्राजकाचार्यसुरेश्वरविरचिने' इति ग्रन्थे नाम लिखेत् ।
लिखितं तु 'भट्टविश्वरूपविरचिते' इति । तस्मात् प्रसिद्धशिष्टपरि-
गृहीतयोः मलयहिमालयादिनिलयविद्वदुपासितयोः वाक्यतदर्थयोः द्वेष-
मात्रात्त विवदितव्यम्' इति ।

इत्थं प्रतिज्ञां कृत्वाऽनुदासं श्रीशङ्करे भिक्षुवरे स्वकीयाम् ।

स विश्वरूपो गृहमेधिवर्यः चक्रे प्रतिज्ञा स्वमतप्रतिष्ठाम् ॥ २७ ॥

वेदान्ता न प्रमाणं चित्तिवपुषि पदे तत्र संगत्यभोगात्

पूर्वो भागः प्रमाणं पदव्यगमिते कार्यवस्तुन्यशेषे ।

शब्दानां कार्यमात्रं प्रति समधिगता शक्तिरभ्युन्नतानां

कर्मभ्यो मुक्तिरिष्टा तदिह तनुमृतामाऽऽयुषः स्यात्समाप्तेः ॥ २८ ॥

वादे कृतेऽस्मिन्वादि मे जयान्यः त्वयोदितः स्याद्विपरीतभावः ।

येयं त्वयाऽभूद्रदिता प्रसास्ये जानाति चेत्सा भविता बवूर्मे ॥ २९ ॥

इत्थं प्रतिज्ञां सपणां विधाय शब्दं व्यपवत्ता किल देशिकेन्द्री ।

कृत्वाऽथ बाणीमथ साक्षिभावे जयाजयप्राप्स्यभिवानदक्षाम्* ॥ ३० ॥

एवं विजेतुमनसोरुत्रिष्टयोक्तां माळां गले व्यवित सोऽयमभारतीयम् ।

माळा यदा मलिनभावमुपैति कण्ठे यस्यापि तस्य विजयेतरनिश्चयः स्यात् ॥

दिने दिने वासरमध्यमे सा श्रूते पतिं भोजनकालमेव ।

समेत्य भिक्षुं समयं च भक्ष्ये दिनान्यमूवन्निति पञ्चपाणि ॥ ३२ ॥

सस्मिताननपद्माभ्यां प्रगल्भाम्नां प्रतिक्षणम् ।

ताभ्यामुत्तरमन्योन्यमश्रमेणैव खण्डितम् ॥ ३३ ॥

सत्त्वेदकम्पचिन्तारुट् तयोरेका न बागभूत् ।

न किञ्चिदालङ्घयन्निश्च दिनकृतकृतं विना ॥ ३४ ॥

अन्ते यतिक्षितिपतेरनुमोद्य युक्तिं माळां च मण्डनगले मन्त्रेणामनेक्ष्य ।*

भिक्षार्थमुच्चलतमथ युवामितीमात्रचष्ट तं पुनरुवाच यतीन्द्रमम्बा ॥ ३५ ॥

ईशानः सर्वविज्ञानामीश्वरः सर्वदेहिनाम् ।

ब्रह्मणोऽधिपतिर्व्रह्मन् भवान् साक्षात्सदाशिवः ॥ ३६ ॥

कोमतिरेक्यशतः शपता पुरा मां शापावधिस्तव जयो विहितो विधाता ।
साऽहं यथागतमुपैमि शम्प्रिशीरेत्युक्त्वा तिरोधिमकृतोभयमारती सा ॥ ३७ ॥

(३७) माधवीये—शापान्मुक्ता उभयभारती निजधाम यान्ती,
तज्जयेच्छुना यतिवरेण वनदुर्गामन्त्रेण बद्धा, वादे प्रवृत्तेऽजयं तं
बुद्ध्या, कामशास्त्रविषयकप्रभानुत्थास्यति । तदुत्तरणाय लब्धावकाशो
यतिरः परकायप्रवेशशैल्या मृतामरुककायं प्रविश्य, कामशास्त्ररहस्यं
बुद्ध्या स्वदेहं प्रत्यावर्तते यावता मृतनृपजीवनविषये सन्दिहानैः नरपति-
भूयैः यतिवरवपुषि बहिर्विस्मृतः । दहनशान्तये नृसिंहं स्तौति यतिवरः ।
नृसिंहकृपया प्रशान्ते बहो निर्धनो यतिपुंगवः पुनर्वादाय उभयभारती
अभ्येति । वादे जिता उभयभारती शारदाख्यया भगवत्पादकल्पितेषु
स्थानेषु सन्निधातुं प्रार्थिता तथेत्यनुगृह्णाति । शृङ्गगिरिपुरं सा शारदाख्यया
सन्निहिता प्रद्योतते इति । गुरुवंशकाव्ये—शापान्मुक्ता उभयभारती
अन्तर्दधाति । ततः श्रीशैलेषाचलनारसिंहगिरिजगन्नाथबाराणसी-
यात्रानन्तरं काश्मीरं गच्छति यतिवरः । तत्र शारदागारस्थसर्वज्ञ-
पीठमारुह्युः अशरीरबाण्या वाद्याहृतः कामशास्त्रविषयकोत्तरदानाय
परकायप्रवेशशैल्या प्रमीतामरुकशरीरं प्रविश्य भोगान् मुक्ते कामरहस्य-
ज्ञानाय । शङ्कितया राजमहिष्या दष्टमानं स्वशरीरं नरसिंहप्रसादेन
पुनर्निर्गमं प्रविश्य वादे तां वार्ष्णीं जित्वा तां तुष्टां ऋश्यशृङ्गाभ्रमागमनाय
प्रार्थयेत् । तथेत्यङ्गिकृत्य तेनैव सह ऋश्यशृङ्गाभ्रमागतवतीं वार्ष्णीं
यतिवरः प्रतिष्ठापयामास तत्रेति कथाक्रमः । अस्मिन्सन्दर्भे भगवत्पादैः
नरसिंहप्रसादनाय कृता स्तुतिः लक्ष्मीनृसिंहकरावलम्बाख्या -

श्रीमत्पयोनिधिनिकेतन चक्रपाणे भोगीन्द्रभोगमणिरञ्जितपुण्यमूर्ते ।
योगीश आश्रित शरण्य भवान्धिरोत लक्ष्मीनृसिंह मम देहि करावलम्बम् ॥
ब्रह्मेन्द्ररुद्रमरुदर्ककिरीटकोटिसङ्घट्टिताधिकमलामलकान्तिकान्त ।
लक्ष्मीलसत्कुचसरोरुहपङ्कजं लक्ष्मीनृसिंह मम देहि करावलम्बम् ॥

तामामन्यान्तर्द्वितां योगशक्त्या पश्यन्देवी भाष्यमूर्ता वभाषे । *
जानामि त्वां देवि देवस्य धातुर्भार्यामिष्टामष्टमूर्तेः सगर्भ्याम् ॥ ३८ ॥
धात्तमाद्यां देवतां विश्वगुप्त्यै चिन्मात्रामप्यात्तलक्ष्म्यादिरूपाम् ।
स्थानेषु त्वं स्मर्यमाणाऽऽविरास्व श्रेष्ठान् अर्थान् शारदाख्या दिशन्ती ॥
तथेति संश्रुत्य सरस्वती सा प्रायात्रियं धाम पितामहस्य ।
अदर्शनं तत्र सनीक्ष्य सर्वं आकास्मिकं विस्मयनीयुरुच्चैः ॥ ४० ॥

स च यायनूकपरिपत्प्रमुखः प्रणिपत्य शङ्करमनोवदिदम् ।
विदितोऽस्ति संप्रति भवान् जगतः प्रकृतिर्निस्त्रसमतातिशयः ॥ ४१ ॥

अहमाचरं बहु तपोऽसुकरं ननु पूर्वजन्मसु न चेदधुना ।
जगदीश्वरेण करुणालेखिना भवता कथा मम कथं घटते ॥ ४२ ॥

तदहं विसृज्य सुतदारगृहं द्रव्यानि कर्म च गृहे विहितम् ।
शरणं वृणोमि भगवच्चरणावनुशाधि किङ्करमधु कृपया ॥ ४३ ॥

विश्वरूपं ततो नीत्वा भिक्षुता देशिकोत्तमः ।
स्वमनोरपलाभेन सन्तुष्टः सुतरामभूत् ॥ ४४ ॥

आचार्यस्य प्रियकरः शिष्यः सन्यासनाम्नः ।
सुरेश्वर इति ख्यातो बभूव सुवनतये ॥ ४५ ॥

यो यन्धुः सहभूः सखा च सविता माता धनं दैवतं
तातापीति च सर्वमीश्वरमतिशुद्धं च यः सीमयेत् ।

इत्यादि समदशश्लोकघटिता । परकायप्रवेशश्रुत्तान्तः सदाशिवब्रह्मेन्द्र-
सरस्वतीकृतजगद्गुरुनवरत्नमालिकायां सन्दर्भान्तरे प्रस्तुतः । काञ्चन्या
सर्वज्ञपीठारोहणाय प्रवृत्तः शङ्करः अशरीरया वाण्या वादायाहूयते ।
परकायप्रवेशशैल्याः स्नातकामतत्त्वः यतिवरः तां वशीकरोतीति तत्र
कथासन्दर्भः ।

यत्सेवाविधुरा स्थितिः स्रवति हि ब्रह्मादराधीतम्-
 व्याचारे तमहं पुनर्मगदोल्लाघाय लब्धाथये ॥ ४६ ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे षोडश आस्वादः संपूर्णः ॥

॥ सप्तदश आस्वादः ॥

सुरेश्वराय तत्त्वोपदेशः ।

मीमांसया कपटतो भुजगाम्ययेष स्वाधीनतामुपनिषद्भिन्नेषु नीता ।
 येनोद्धृताऽमृतफलेन गह्वरमेव तस्मै नमो भगवतेऽद्भुतशङ्कराय ॥ १ ॥

संन्यासमादौ विधिवत्प्रदाय पश्चादुपादिश्वदयात्मतत्त्वम् ।
 आचार्यवर्यः श्रुतिमस्तकस्य तदादिवाक्यं पुनराबभाषे ॥ २ ॥

तत्त्वोपदार्थशुद्ध्यर्थं गुरुः शिष्यं वचोऽज्जवीत् ।
 वाक्ये तत्त्वमसीत्यत्र त्वोपदार्थं विवेचय ॥ ३ ॥

न त्वं देहोऽस्ति दृश्यत्वात् रूपजात्यादिमत्त्वतः ।
 भौतिकत्वादशुद्धत्वात् अनित्यत्वाच्चैव च ॥ ४ ॥

सङ्कलने मूलम् = वेदान्तकल्पलिकातः माधवीयतः २, ६८,
 कथासाधलीयतः २, ६८. तत्त्वोपदेशतः ३-२६, २८-६७, वाक्य-
 युक्तिः २७. आचार्यदिग्विजयतः ६९.

(३) तत्त्वोपदेशाख्यं प्रकरणमिदं भगवत्पादकर्तृकम् । कथा-
 सम्वर्धेऽस्मिन् कथासाधलीये माधवीये चैकाकारतया 'त्वं नास्ति देहो
 घटवस्त्वनात्मा रूपादिमत्त्वादिह जातिमत्त्वात्' इत्यारभ्योपलभ्यमानो
 भागः प्रायः प्रकरणमिदं अर्यशोऽनुसरतीति, तस्यैव प्रकरणस्यात्र
 निवेशः कृतः ।

अदृश्यो रूपहीनस्त्वं आतिहीनोऽप्यभौतिकः ।
 शुद्धनित्योऽसि दृश्यो घटो यदस्य दृश्यवेत् ॥ ५ ॥
 न भवानिन्द्रियाण्येषां कणन्येन पञ्चतुतिः ।
 प्रेरकस्त्वं पृथक्तेभ्यो न कर्ता कारणं भवेत् ॥ ६ ॥
 नानैत न्येकरूपस्त्वं मिश्रस्तेभ्यः कुतः शृणु ।
 न चैकेन्द्रियरूपस्त्वं सर्वश्राद्दप्रतीतितः ॥ ७ ॥
 न तेषां समुदायोऽसि तेषामन्यतमस्य च ।
 विनाशेऽप्यात्मधीस्तावत् अस्ति सार्धैवमन्यथा ॥ ८ ॥
 प्रत्येकमपि तान्यात्मा नैव तत्र नयं शृणु ।
 नानास्वामिकदेहोऽयं नश्येद्भिन्नमताश्रयः ॥ ९ ॥
 नानात्माभिमतं नैव विरुद्धविषयत्वतः ।
 स्वाभ्यन्तरे तु व्यग्रम्या स्यादेकवाचिर्देशवत् ॥ १० ॥
 न मनस्त्वं न वा प्राणो जडत्वादेव चेत्योः ।
 गतमन्यत्र मे चित्तं इत्यन्यत्वानुभूतितः ॥ ११ ॥
 क्षुत्तृष्णां पीडितः प्राणो भ्रमायं चेति भेदतः ।
 तपोर्द्रष्टा पृथक्ताम्यां घटद्रष्टा घटावया ॥ १२ ॥
 मुसौ लीनास्ति या बोधे सर्वे व्याप्नोति देहकम् ।
 विच्छादयथा च संबद्धा न सा बुद्धिर्मवान् द्वित्र ॥ १३ ॥
 नानारूपवती बोधे मुसौ लीनातिचञ्चला ।
 यतो दृग्गेकरूपस्त्वं पृथक्कस्य प्रकाशकः ॥ १४ ॥
 मुसौ देहाद्यभावेऽपि साक्षी तेषां भवान् यतः ।
 स्वानुभूतिधरूपत्वान् नान्यस्तस्यास्ति भासकः ॥ १५ ॥

प्रमाणं बोधयन्तं तं बोधं मानेन ये जनाः ।

बुभुक्षन्ते न एषोभिर्दग्धुं वाञ्छन्ति पावकम् ॥ १६ ॥

विश्वमात्माऽनुभवति तेनासौ नानुभूयते ।

विश्वं प्रकाशयत्यात्मा तेनासौ न प्रकाशते ॥ १७ ॥

ईदृशं तादृशं नैतन्न परोक्षं सदेव यत् ।

तद्ब्रह्म त्वं न देहादिदृश्यरूपोऽसि सर्वदृक् ॥ १८ ॥

ईदंत्वेनैव यद्भूति सर्वं तच्च निविध्यते ।

अवाच्यतश्चमनिदं न वेद्यं स्वप्रकाशतः ॥ १९ ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं च ब्रह्मलक्षणमुच्यते ।

सत्यत्वात् ज्ञानरूपत्वात् अनन्तत्वाच्चमेव हि ॥ २० ॥

सति देहाद्युपाधौ स्यात् जीवस्तस्य निषामकः ।

ईश्वरः शक्त्युपाधित्वात् द्वयोर्वाधे स्वयंप्रभा ॥ २१ ॥

अपेक्षयतेऽखिलैर्भूतैः न यन्मानमपेक्षते ।

वेदवाक्यं प्रमाणं तत्तु ब्रह्मात्मावगतौ मतम् ॥ २२ ॥

अतो हि तत्त्वमस्यादि वेदवाक्यं प्रमाणतः ।

ब्रह्मणोऽस्ति यया युक्त्या साऽस्माभिः संप्रकीर्त्यते ॥ २३ ॥

श्रोधिते त्वंपदार्थे हि तत्त्वमस्यादि चिन्तितम् ।

संभवेन्नान्यथा तस्माच्छोधनं कृतमादितः ॥ २४ ॥

देहेन्द्रियादिधर्मान् यः स्वात्मन्यारोपयन् मृषा ।

कर्तृत्वाद्यभिप्रायी च वाच्यार्थस्त्वंपदस्य सः ॥ २५ ॥

देहेन्द्रियादिसाक्षी यस्तेभ्यो भाति विलक्षणः ।

स्वयंबोधस्वरूपत्वात् लक्ष्यार्थस्त्वंपदस्य सः ॥ २६ ॥

मायोपाधिर्जगद्योनिः सर्वश्रुत्वादिलक्षणः ।

पारोक्ष्यशब्दलसत्त्वाद्यात्मकस्तत्पदामिघः ॥ २७ ॥

वेदान्तवाक्यसंवेद्यविश्वातीताक्षरद्वयम् ।

विशुद्धं यत्स्वसंवेद्यं लक्ष्यार्थस्तत्पदस्य सः ॥ २८ ॥

सामानाधिकरण्यं हि पदयोः तत्रभोर्द्वयोः ।

संपन्धस्तेन वेदान्तेः ब्रह्मकथं प्रतिपाद्यते ॥ २९ ॥

मिथप्रवृत्तिहेतुत्वे पदयोरेकवस्तुनि ।

वृत्तित्वं यत्तदैवैकविभक्त्यन्तकयोस्तयोः ॥ ३० ॥

सामानाधिकरण्यं तत् संप्रदायिमिरीरितम् ।

तथा पदार्थयोरेव विशेषणविशेष्यता ॥ ३१ ॥

अयं स सोऽयमिति वत्संबन्धो भवति द्वयोः ।

प्रत्यक्षत्वं सद्वितीयत्वं परोक्षत्वं च पूर्णता ॥ ३२ ॥

परस्परविरुद्धं स्यात्ततो भवति लक्षणा ।

लक्ष्यलक्षणसंबन्धः पदार्थप्रत्यगात्मनोः ॥ ३३ ॥

मानान्तरोपरोधाच्च मुख्यार्थस्यापरिग्रहे ।

मुख्यार्थस्याविनाभूते प्रवृत्तिर्लक्षणोच्यते ॥ ३४ ॥

त्रिविधा लक्षणा ज्ञेया जहत्यजहती तथा ।

अन्योमयात्मिका ज्ञेया तत्राद्या नैव संभवेत् ॥ ३५ ॥

वाच्यार्थमखिलं त्यक्त्वा वृत्तिः स्याद्या तदन्विते ।

गङ्गायां घोष इति वज्रहती लक्षणा हि सा ॥ ३६ ॥

वाच्यार्थस्यैकदेशस्य प्रकृते त्याग इष्यते ।

जहती संभवेच्चैव संप्रदायविरोधतः ॥ ३७ ॥

वाच्यार्थमपरित्यज्य वृत्तिरन्यार्थके तु या ।

कथितेयमजहती शोणोऽयं धावतीतिवत् ॥ ३८ ॥

न संभवति साप्यत्र वाच्यार्थेऽतिविरोधनः ।

विरोधाद्यपरित्यागो दृश्यते प्रकृते यतः ॥ ३९ ॥

वाच्यार्थस्यैकदेशं च परित्यज्यैकदेशकम् ।

या बोधयति सा ज्ञेया तृतीया मामलक्षणा ॥ ४० ॥

सोऽयं चित्र इदं वाक्यं बोधयत्यादितस्तथा ।

तत्कालत्वविशिष्टं च तथैतत्कालसंयुतम् ॥ ४१ ॥

अतस्तयोर्विरुद्धं तत्तत्कालत्वादिधर्मकम् ।

त्यक्त्वा वाक्यं यथा विप्रपिण्डं बोधयतीरितम् ॥ ४२ ॥

तथैव प्रकृते तत्त्वमसीत्यत्र भुनो नृणु ।

प्रत्यक्त्वादीन्परित्यज्य जीवधर्मान् त्वमः पदात् ॥ ४३ ॥

सर्वज्ञत्वपरोक्षादीन् परित्यज्य तदा पदात् ।

शुद्धं कृत्स्नमद्वैतं बोधयत्यादरात्परम् ॥ ४४ ॥

तत्त्वमोः पदयोर्विक्रमेव तत्त्वमसीत्यलम् ।

इत्यर्थमवयवबोधेन मत्पश्यान् इदं नये ॥ ४५ ॥

अहं मयंनि विद्वानं यस्य शोकं तरत्यमो ।

आत्मा प्रकाशमानोऽपि महावाक्येऽस्मिन्नेष्टा ॥ ४६ ॥

तत्त्वमोर्बोध्यतेऽप्यापि पौर्वापर्यानुसारतः ।

तथाऽपि शक्यते नैव धीशुरोः करुणां विना ॥ ४७ ॥

अरतोऽपि तु लोके मृदेः पण्डितमानिमिः ।

अन्तःकरणसंशुद्धौ स्वयं ज्ञानं प्रकाशते ॥ ४८ ॥

वेदवाक्यैरतः किं स्याद्गुरुणेति न सांप्रतम् ।
 आचार्यवान् हि पुरुषो वेदेत्येवं श्रुतिर्जगौ ॥ ४९ ॥
 अनादाविह संसारे बोधको गुरुरेव हि ।
 अतो ब्रह्मात्मवस्त्वेक्यं ज्ञात्वा दृश्यमसत्तया ॥ ५० ॥
 अद्वैते ब्रह्मणि स्थेयं प्रत्यग्ब्रह्मात्मना सदा ।
 तत्प्रत्यक्षात्परिज्ञातं अद्वैतं ब्रह्मचिद्ब्रह्म ॥ ५१ ॥
 प्रतिपाद्यं तदेवात्र वेदान्तैर्न द्वयं जडम् ।
 सुखरूपं चिदद्वैतं दुःखरूपमसत् जडम् ॥ ५२ ॥
 वेदान्तैस्तद्द्वयं सम्पद् निर्णीतं वस्तुतो नपात् ।
 अद्वैतमेव सत्यं त्वं विद्धि द्वैतमसत्सदा ॥ ५३ ॥
 स्वमप्येवमनेकेषु दुःखदायिषु जन्मसु ।
 भ्रान्तो देवाच्छुभे मार्गे जातभद्रः सुकर्मकृत् ॥ ५४ ॥
 वर्णाश्रमाचारपरोऽस्मात्पुण्यमहोदयः ।
 ईशानुग्रहाल्लभ्यन्नसर्वविदुर्गुरुसत्तमः ॥ ५५ ॥
 विधिवत्कृतसन्न्यासो विवेकादिपुनः सुधीः ।
 प्राप्तो ब्रह्मोपदेशोऽयं वैराग्याभ्यासतः परम् ॥ ५६ ॥
 पण्डितस्तत्र मेधावी युक्त्या वस्तु विचारयन् ।
 निदिध्यासनसंपन्नाः प्राप्तो हि त्वं परं पदम् ॥ ५७ ॥
 अतो ब्रह्मात्मविज्ञानमपदिष्टं यथाविधि ।
 मयाऽऽचार्येण ते धीर सम्पक्ता प्रयत्नवान् ॥ ५८ ॥
 भूत्वा विमुक्तबन्धस्तं छिन्नद्वैतात्मसंशयः ।
 निर्द्वन्द्वो निस्पृहो भूत्वा विचारस्व यथासुखम् ॥ ५९ ॥

वस्तुतो निष्प्रपञ्चोऽसि नित्यमुक्तः स्वभावतः ।
 न ते बन्धविमोक्षौ स्तः कल्पितौ तौ यतस्त्वयि ॥ ६० ॥
 न निरोधो न चोत्पत्तिर्न वदो न च साधकः ।
 न मुमुक्षुर्न वै मुक्त इत्येषा परमार्थता ॥ ६१ ॥
 श्रुतिसिद्धान्तसारोऽयं तथैव त्वं स्वया धिया ।
 संविद्यार्थं निदिध्यास्य निजानन्दात्मकं परम् ॥ ६२ ॥
 साक्षात्कृत्वाऽपरिच्छिन्नाद्वैतब्रह्माक्षरं स्वयम् ।
 जीवन्मत्र विनिर्मुक्तो विश्रान्तः शान्तिमाश्रय ॥ ६३ ॥
 विचारणीया वेदान्ता बन्दनीयो गुरुस्तदा ।
 गुरुणा बचनं श्रवणं दर्शनं सेवनं नृणाम् ॥ ६४ ॥
 गुरुर्ब्रह्म स्वयं साक्षात्सेव्यो बन्धो मुमुक्षुभिः ।
 मोद्रेजनीय एषायं कृतज्ञेन विवेकिना ॥ ६५ ॥
 यावदायुस्त्वया बन्धा वेदान्तगुह्यधीराः ।
 मनसा कर्मणा वाचा श्रुतिरेवैष निश्चयः ॥ ६६ ॥
 भावाद्वैतं सदा कुर्यात् किपाद्वैतं न कहिंचित् ।
 अद्वैतं त्रिषु लोकेषु नाद्वैतं गुरुणा सह ॥ ६७ ॥

एवं पुराणगुरुणा परमार्थतत्त्वं शिष्यो गुरोश्चरणयोर्निपपात तस्य ।
 धन्योऽस्म्यहं तत्र गुरो कुरुणाकटाक्षपातेन पातिततमा इति भाषमाणः ॥ ६८ ॥

श्रीमच्छङ्करसहस्रोर्मयवतोऽगाधामसाधारणीं
 वाणीं न-प्रतनीयसीं मुहुरिमां गार्दुं समुत्कण्ठते ।
 तन्मूर्तिः प्रमुखा भक्तजनतायात्सह्यवेपुस्यभूः
 अस्मै साधु ददातु शस्तदयया हस्तावलम्ब्य हरः ॥ ६९ ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे सप्तदश आश्वाद्ः समाप्तः ॥

॥ अष्टादश आख्यार्दः ॥

पद्मपादस्य बदरीनांथालयनिर्माणम् ।

प्रविशन्बदरीमवाप्य सद्यः परमाचार्यपदार्चनं क्रमाद्य ॥

घबलाचलमाप्य योऽप्यमाचच्छिबलावण्यमुदीक्ष्य तं प्रपद्ये ॥ १ ॥

बदर्यां पद्मपादोऽपि गुर्वाङ्गां शिरसा बहन् ।

मन्दिरं बदरीशस्य शीघ्रेण निरमापयत् ॥ २ ॥

ततः कदाचिन्मृपतेरमारं गतः स भिक्षां त्वरितं ययाचे ।

आलौच्यज्येष्ठवधूर्नुपस्य सांसारिकाक्यककार्यधुर्या ॥ ३ ॥

अद्यालये कव्यमयं महात्मा जातुं गतो नेह रुपः स एतम् ।

धीक्ष्याद्द्वयेदित्ययं सा तटिन्यां ज्ञान्वा समेहील्यवदद्यतीशम् ॥ ४ ॥

विचार्य दूरं स नदी क्षुधार्तो बहिः समेलोक्तगण्डशैले ।

दण्डेन घातय्यमात्तमानं पापद्वयं निःश्रुतमाशु तस्मात् ॥ ५ ॥

कालाऽथ तन्नामसि योगिवर्या भिक्षार्थमागत्य गृहे न्यवीदत् ।

आर्धर्यवित् कव्यकृतेन तेनाप्यनेन निक्षामदितं हुतं सा ॥ ६ ॥

अन्तरे सोऽपि गृहं समागात् निमन्त्रितैर्विप्रवैः सहैव ।

अश्रावयत् च कनिष्ठमार्या द्वेपात्सपत्नीकृतकल्पनाशम् ॥ ७ ॥

सङ्कलने मूलम् - जगद्गुरुराजनालास्तपतः १. गुरुवंशकाव्यतः

३-१६, २९, ३०-३२. नरसिंहाष्टकतः १७-१९. शङ्कराभ्युदयतः

२०, २२-२८. माघत्रयतः २१-२८, ३३-४६. धन्याष्टकतः

४८-५०, जीवन्मुक्तानन्वहरीतः ५२-५९. यातिपञ्चकतः ६०-६१

दक्षिणामूर्तिस्तोत्रतः ६४-६५, ६७-७३. दक्षिणामूर्त्यष्टकतः ७४-७८.

निर्गुणमानसपूजातः ७९-८५. दक्षिणामूर्तिवर्णमालास्तोत्रतः ८६-८९.

विवेकचूडामणितः ९१-९४ सिद्धान्तलेशसंग्रहतः ९६ ।

इतीरम्येव मयि क्षणेन बनेचरोऽयं प्रविशन्वनान्तम् ।

निबध्य गाढं नृहरिं एताभिः पुष्परगर्भैः पुरतो न्यधान्मे ॥ २६ ॥

महर्षिर्भिरुवं मनसाऽप्यगम्यो बनेचरस्यास्य कथं वरोऽभूः ।

इत्यद्भुताविष्टदृष्टा मयाऽसौ विज्ञाप्यमानो विभुरित्यवादीत् ॥ २७ ॥

एकाग्रचित्तेन यथाऽमुनाऽहं ध्यातस्तथा धातुमुत्तमं पूतैः ।

नोपात्ममेपातत्वमितीरयन्मे कृत्वा प्रसादं कृतवांस्तिरोधिम् ॥ २८ ॥

ततस्तपोरद्भुतवृत्तमाजोः स्तोत्रं वित्तेने सफलं च शिष्यैः ।

तैः साकमागाद्वदरीनं स नारायणागारविजोक्ताय* ॥ २९ ॥

संदूष्य नारायणमादरेण प्रेमोदयामोदितप्रपादः ।

देव त्विदं केरळलोक एव संतूजयन्वित्यपि सोऽन्वजानात् ॥ ३० ॥

ततो नृसिंहायनं समेत्य संजातमाकर्ण्य समस्तवृत्तम् ।

माहात्म्यविद्वत्तयरास भूपादन्वप्रदीद्भूरितपं सर्याम् ॥ ३१ ॥

गृहस्तथा देशिकसार्वभौमः श्रीवजरीत्या नगरं कृतोऽयम् ।

निर्माय च श्रीनगरं मद्यामा पट्टाभिरेकं विजयान तस्य ॥ ३२ ॥

श्रीगौडपादानुग्रहलामः ।

स्वयः सोऽयं वृत्त सायं यदाविदपापन् गङ्गातूरसंगदं वनैः ।

आगच्छन्तं संकतो प्रत्यगच्छत् योगीशानं गौडपादभिरानम् ॥ ३३ ॥

पागौ पुल्लक्षेत्रङ्गेरुदध्रीमैत्रीशश्रीभूतमासा वडेन ।

आपदानार्थं तत्तानन्दसन्ध्यारागारार्च्यभेदशीलं दधानम् ॥ ३४ ॥

पागौ शोणभोगवदपा समन्तात् भाग्यदृष्टीमिदं इत्युत्पत्त्याम् ।

अंगुन्यमानंगिरुदधशमायामङ्गुशमेनासरद् भाग्यदन्तम् ॥ ३५ ॥

आर्यस्यापो गौडपादस्य पादावम्यर्च्यसौ शङ्करः पङ्कजामौ ।

भक्तिभद्रासंभगक्रान्तचेतः प्रहस्तस्यायमतः प्राञ्जलिः सन् ॥ ३६ ॥

सिञ्चनेन क्षीरवाराशिबीबीसाचिन्मयासनयतैः कटाक्षैः ।

दन्तज्योत्स्नादन्तुराद्यापि कुर्वन्नाशाः सूक्तिं सन्दधे गौडपादः ॥ ३७ ॥

कञ्चित्सर्वा वेत्ति गोविन्दनाम्नो ह्यथा किञ्चा संसृदुद्धारक्या ।

कञ्चित्तत्त्वं तत्त्वमानन्दरूपं नित्यं सच्चिन्मिर्लं वेत्ति वेद्यम् ॥ ३८ ॥

भक्त्या युक्ताः स्वानुरक्ता विरक्ताः शान्ता दान्ताः सन्तनं श्रद्धाणाः ।

कञ्चित्तत्त्वज्ञानवामा विनीताः शुश्रूषन्ते शिष्यवर्या गुरुं स्वाम् ॥ ३९ ॥

कञ्चिन्मित्र्याः शक्तवो निर्जितास्ते कञ्चित्पासाः सदगुणाः शान्तिपूर्वाः ।

कञ्चिद्योगः साधितोऽष्टाङ्गयुक्तः कञ्चिच्चित्तं साधु चित्तवर्गं ते ॥ ४० ॥

इत्यद्वैताचार्यवर्येण तेन प्रेम्णा पृष्टः शङ्करः साधुशीलः ।

भक्त्युद्रेकाद्वाप्सपर्याकुलाग्ने वज्रन्मूर्धन्यम्रलिं व्याजहार ॥ ४१ ॥

यद्यपृष्टं स्पष्टमाचार्यपादैः तत्तत्सर्वं भो भविष्यत्ययस्यम् ।

कारुण्यान्धीभूतयुष्मावकाक्षैः दृष्टस्याहुर्दुर्लभं किन्तु जन्तोः* ॥ ४२ ॥

तत्तादृक्षज्ञानपायोधियुष्मत्पादद्वन्द्वं पद्मसीहादिहृद्यम् ।

देवादेतद्दीनदृग्गोचरं चेद् भक्तस्यैतद्भागधेयं क्षमेयम् ॥ ४३ ॥

इत्याकर्ण्यपात्रवीद्रीढपादो वसन् श्रुत्वा वास्तवास्त्वद्गुणौघान् ।

द्वन्द्वं शान्तस्मान्तवन्तं मम त्वां गाढोत्कण्ठागर्भिन् वित्तमासीत् ॥ ४४ ॥

दास्ये वरं ते विदुषां वरय प्रह्वानतङ्गाय वरं वृणीष्व ।*

स प्राह पर्यायशुक्लपिम्ब भक्तमद्राक्षन्मुन्यभासम् ॥ ४५ ॥

वरः परः कोऽस्ति तथापि विन्ता चित्तवगा मेऽस्तु गुरो सदाऽपि ।

तथेति चोक्त्वा तम्पास्तमोहो गतधिरञ्जीविमुनेस्तदानीम्* ॥ ४६ ॥

व्यायन्स परमाचार्यं चरन्तं विजने बने ।

विदितात्मपदं धन्यं स्तुवन्निदमगायत ॥ ४७ ॥

तज्ज्ञानं प्रशमकरं यदिन्द्रियाणां तज्ज्ञेयं यदुपनिषत्सु निश्चितार्थम् ।
ते धन्या भुवे परमार्थनिश्चितेहाः शेषास्तु भ्रमनिलये परिभ्रमन्तः ॥

स्यक्त्वा गृहे गतिमधोगतिहेतुभूतां आत्मेच्छयोपनिषदर्थं (सं) पिबन्तः ।
वीतस्पृहा विषयमोगपदे विरक्ता धन्याश्चरन्ति विजनेषु विरक्तसंगाः ॥

छान्तेरनन्यमतिभिर्मधुःस्वभावैः एकत्व नेधितमनोभिरपैतमोहैः ।
साकं बनेषु विदितात्मपदं स्वरूपं तद्वस्तु सव्यगनिर्गं विमृशन्ति धन्याः ॥

तत्तादृशगुरोर्दीक्षां प्राप्य भाग्यात्मोऽपह्वान् ।

जीवन्मुक्तो मोहमेति न कापीति जगाद सः ॥ ५१ ॥

पुरे पौरान्पश्यन्नयुवतिनामाकृतिमयान्

सुषेपान् स्वर्णालङ्करणकलिकांश्चिन्नसदृशान् ।

स्वयं साक्षाद्द्रष्टेत्यपि च कलयंतैः सह रमन्

मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५२ ॥

कदाचित्प्रासादे कचिदपि च सौषेपु धनिनां

कदा काले शैले कचिदपि च कूलेषु सरिताम् ।

कुटीरे दान्तानां मुनिजनवराणामपि वसन्

मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५३ ॥

कदाचिद्विद्वद्भिर्विविदिषुभिस्त्यन्तनिरतैः

कदाचित्काव्यालङ्कृतिरसरसालैः कविवरैः ।

कदाचित्सचर्कानुमितिपरैस्तार्किकवरैः

मुनिर्न व्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५४ ॥



कदाचिन्मोनस्यः क्वचिदपि न वाग्वदनिरतः

कदाचित्सानन्दं हसितरमसल्लवचनः ।

कदाचिन्लोकानां व्यवहृतिसमालोक्तपरः ...

कदाऽदैनं पद्मनखिलमपि सखं जिहमयम् ...

शिवायाः शम्भोर्वा कचिदपि च विष्णोरपि कदा
 मणाप्यक्षसापि प्रकाटितवरसापि च कदा ।
 पठन्वै नामालि नयनरचितानन्दसलिलो
 मुनिर्न प्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः । ५५ ॥

कदा गङ्गाशम्भोमिः कचिदपि च कृपोत्थसलिलैः
 कचित्कासारोत्थैः कचिदपि सदुष्णैश्च शिशिरैः ।
 भजन् तानं भूत्या कचिदपि च कर्पूरनिभया
 मुनिर्न प्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५६ ॥

कदाऽप्याश्रयासाः कचिदपि च दिव्याम्बरधरः
 कचित्पञ्चास्योत्था स्वचमपि दधानः कटितटे ।
 मनस्वी निरसंगः सुजनहृदयानन्दजनको
 मुनिर्न प्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः । ५७ ॥

कदाचिन्मौनस्यः कचिदपि च वाग्धादनिरतः
 कदाचित्सानन्दं हसितमसत्यक्तवचनः ।
 कदाचिल्लोकानां व्यवहृतिसमालोकनपरो
 मुनिर्न प्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५८ ॥

कदाऽद्वैतं पश्यन्नखिलमपि सत्यं शिवमयं
 महाशक्त्यार्यानामवगतिसमभ्यासवञ्चतः ।
 गतद्वैताभ्यासः शिव शिव शिवेत्येव विलपन्
 मुनिर्न प्यामोहं भजति गुरुदीक्षाक्षततमाः ॥ ५९ ॥

मूलं तरोः केवलमाधवन्तः पाणिद्वयं भोक्तुमप्रयन्तः ।
 कन्धामिव स्त्रीमपि कुत्सयन्तः कौपीनवन्तः किल माग्यवन्तः ॥ ६० ॥

स्वानन्दभावे परितुष्टिमन्तः संशान्तसर्वेन्द्रियदृष्टिमन्तः ।

अहर्निशं ब्रह्मणि ये रमन्तः कौपीनवन्तः किल भाग्यवन्तः ॥ ६१ ॥

इत्यमन्तर्हृदब्जे तं भास्वन्तं परमं गुरुम् ।

चिन्तयन्नेव गहनं यनं किञ्चित्प्रविष्टवान् ॥ ६२ ॥

भीदक्षिणामूर्त्यनुग्रहलामः ।

तस्य चिन्तयतश्चेतो लग्नमावे गुरुत्तमे ।

वटद्रुमतलासीने तद्वयाने निभृतं ह्यभूत् ॥ ६३ ॥

उपासकानां यदुपासनीयं उपास्यमासं वटशास्त्रिमूले ।

तद्वाम दाक्षिण्यजुषा स्वमूर्त्या जागर्तु चित्ते मम घोघरूपम् ॥ ६४ ॥

एकेन मुद्रां परशुं करेण करेण चान्येन मृगं दधानः ।

स्वजालुविन्यस्तकरः पुरस्तादाचार्यचूडामणिराविरस्तु ॥ ६५ ॥

ध्यायतस्तस्य पुरतः प्रादुरास्तादिदेशिकः ।

प्राणौत्प्रास्तीच तं बाष्पिर्गद्गदामिः परं शिवम् ॥ ६६ ॥

अद्राक्षमधीणदयानिधानमाचार्यमाद्यं वटमूलभागे ।

मीनेन मन्दस्मितभूपितेन महर्षिलोकस्य तमो मुदन्तम् ॥ ६७ ॥

विद्राविताशेषतमोगुणेन मुद्राविशेषेण मुहुर्मुनीनाम् ।

निरस्य मायां दयया विषत्ते देवो महास्तत्त्वमसांते योषम् ॥ ६८ ॥

कलामिरिन्दोरिव कल्पिताङ्गं मुक्ताकलापेरिव बद्धमूर्तिम् ।

आलोकये देशिकमप्रमेयमनाद्यविद्यातिमिरप्रमातम् । ६९ ॥

आलेपवन्तं मदनाङ्गभूत्या शार्दूलकृत्वा परिधानवन्तम् ।

आलोकये कश्चन देशिकेन्द्रमहानवाराकवाडपाणिम् ॥ ७० ॥

उपासते यं मुनयः शुकाद्या निराश्रितो निर्ममताधिवासाः ।
तं दक्षिणामूर्तितनुं महेशमुपासहे मोहमहार्तिशान्त्यै ॥ ७१ ॥

कान्त्या निन्दितकुन्दकन्दलवपुर्न्यग्रोधमूले वसन

कारुण्यामृतवारिमिर्मुनिजनं संभावयन् वीक्षितैः ।

मोहश्चान्तविभेदनं विरचयन्बोधेन तच्चादृशा

देवस्तत्रमसीति बोधयतु मां मुद्रायवा पाणिना ॥ ७२ ॥

स्तुषतस्तदाऽऽस्त हृदयं गलिततमो मोदमगुलमनुमक्तः ।

मौनव्याख्याप्रकटितपरमात्मनस्त्वानुभूतिपरम् ॥ ७३ ॥

मौनव्याख्याप्रकटितपरब्रह्मतत्त्वं युवानं

वर्षिष्ठान्तेवसद्विगणैरावृतं ब्रह्मनिष्ठैः ।

आचार्येन्द्रं करकलितचिन्मुद्रमानन्दमूर्ति

स्वात्मारामं मुदितवदन दक्षिणामूर्तिमीडे ॥ ७४ ॥

विश्वं दर्पणदृश्यमाननगरीतुल्यं निजान्तर्गतं

पश्यन्नात्मनि मायया बहिरिबोद्धभूतं यथा निद्रया ।

यस्साक्षात्कुरुते प्रबोधसमये स्वात्मानमेवाद्वयं

तस्मै श्रीगुरुमूर्तये नम इदं श्रीदक्षिणामूर्तये ॥ ७५ ॥

नानाच्छिद्रघटोदरस्थितमहादीपप्रभाभास्वरं

ज्ञानं यस्य तु चक्षुरादिकरणद्वारा बहिः स्पन्दते ।

जानामीति तमेव मान्तमनुमात्येतत्समस्तं जगत्

तस्मै श्रीगुरुमूर्तये नम इदं श्रीदक्षिणामूर्तये ॥ ७६ ॥

भूरमास्त्रनलोऽनिलोऽम्बरमहर्नाथो हिमाशुः पुमान्

इत्याभाति चराचरात्मकमिदं यस्यैव मूर्त्यष्टकम् ।

नान्यत्किञ्चन विद्यते विमृशतां यस्मात्परमादिभ्यः

तस्मै श्रीगुरुमूर्तये नम इदं श्रीदक्षिणामूर्तये ॥ ७७ ॥

अंगुष्ठतर्जनीयोगमुद्राव्याजेन देहिनाम् ।
 भुत्स्यथं ब्रह्मजीवक्यं दर्शयन्नोऽवताच्छवः ॥ ७८ ॥
 अस्तुष्टे सच्चिदानन्दे निर्विकल्पैकरूपिणि ।
 स्थितेऽद्वितीयमावेऽपि कथं पूजा विधीयते ॥ ७९ ॥
 पूर्णसावाहनं कुत्र सर्वाधारस्य चासनम् ।
 स्वच्छस्य पाद्यमध्यं च शुद्धसाचमनं कुतः ॥ ८० ॥
 निर्मलस्य कुतः स्नानं वासो विश्वोदरस्य च ।
 अगोत्रस्य त्ववर्णस्य कुतस्तस्योपवीतकम् ॥ ८१ ॥
 निर्लेपस्य कुतो गन्धः पुष्पं निर्वासनस्य च ।
 निर्विशेषस्य का भूषा कोऽलङ्कारो निराकृतैः ॥ ८२ ॥
 निरञ्जनस्य किं धूपैर्दीपैर्वा सर्वसाक्षिणः ।
 निजानन्दैकतृप्तस्य नैवेद्यं किं भवेदिह ॥ ८३ ॥
 निश्चानन्दयितुस्तस्य किं ताम्बूलं प्रकल्पते ।
 स्वयंप्रकाशाचिद्रूपो योऽसावर्कादमासकः ॥ ८४ ॥
 गीयते भुविमिस्तस्य नीराजनविधिः कुतः ।
 प्रदक्षिणमनन्तस्य प्रणामोऽद्वयवस्तुनः ।
 वैदवाचामवेद्यस्य किं वा स्तोत्रं विधीयते ॥ ८५ ॥
 ओमित्येतद्यस्य बुधैर्नाम गृहीतं
 यद्भासेदं भाति समस्तं विषदादि ।
 यस्याच्चातः स्वस्वपदस्या विविमुखाः
 तं प्रत्यञ्चं दक्षिणवक्त्रं कलयामि ॥ ८६ ॥
 येन ज्ञातेनैव समस्तं विदितं स्यात्
 यस्मादन्यद्वस्तु जगत्स्य शशम्भुम् ।

यं प्राप्तानां नास्ति परं प्राप्यमनादि
तं प्रत्यञ्चं दक्षिणवक्त्रं कल्पामि ॥ ८७ ॥

मेधावी स्यादिन्दुवतंमं धृतवीणं
कर्पूरामं पुस्तकहस्तं कमलाक्षम् ।
चित्ते ध्यायन्त्यस्य वपुर्द्रोहं निमिषार्धं
तं प्रत्यञ्चं दक्षिणवक्त्रं कल्पामि ॥ ८८ ॥

यस्याज्ञानादेव नृणां संसृतिबन्धो
यस्य ज्ञानादेव विमोक्षो भवतीति ।
स्पष्टं ब्रूते वेदशिरो देशिकपाद्यं
तं प्रत्यञ्चं दक्षिणवक्त्रं कल्पामि ॥ ८९ ॥

सुवन्तं त परेशानो दीक्षयामास भद्रया ।
मुद्रया गुरुदिष्टं तद्भक्त तद्भूति भामयन् ॥ ९० ॥

वाचा वक्तुमशक्यमेव मनसा कर्तुं तथाऽऽत्मादितु
स्वानन्दामृतपूरपूरितपरमह्याम्बुधेर्वैभनम् ।
अमोराशिविशिणीवार्पिकशिलाभावं भजत्तन्मनः
यस्यांशांशलवे विलीनमधुनाऽऽनन्दात्मना निर्वृतम्* ॥ ९१ ॥

कञ्चित्काञ्चं समाधाय परे ब्रह्मणि मानसम् ।
श्रुत्वाय परमानन्दादिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९२ ॥

घन्योऽहं कृत्कृत्योऽहं विमुक्तोऽहं भवप्रहात् ।
निस्त्यानन्दस्वरूपोऽहं पूर्णोऽहं त्वदनुग्रहात् ॥ ९३ ॥

नमस्वरूपै सरेकस्मै नमश्चिन्महसे मुहुः ।
यदेतद्विश्वरूपेण राजते गुरुराज ते ॥ ९४ ॥

इति नतमवलोक्य शिष्यवयं समधिगतात्मसुखं प्रबुद्धतत्त्वम् ।

द्वितमिदमवबोधय प्रपन्नान् इति निगदन् स शिवस्तमन्वगृह्णात् * ॥ ९५ ॥

अधिगताभिदा पूर्वाचार्यानुपेत्य सहस्रधा
सरिदिव महीभागान् संग्रह्य शीरषिदोहना ।
अयति भगवत्सादृशीमन्मुष्माभ्युज्जनिर्गता
जननहरणी सृष्टिग्रंथाद्वैकपरायणा ॥ ९६ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे अष्टादश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ एकोनविंशः आस्वादः ॥

कैलासे शम्भोः पञ्चलिङ्गप्राप्तिः ।

प्रतिपादितचिह्नपञ्चकेऽशुं प्रणिवर्त्यशु तिरोहिते गिरीशे ।
विनिवृत्य स दिग्भयप्रवृत्तो विधिधेः शिष्यवैविभाशु चिधे ॥ १ ॥

अन्तर्हिते भगवति दक्षिणास्ये चिरं मुदा ।
तत्रैव वासमकरोत् स्वेच्छाचारी यतीश्वरः ॥ २ ॥

सङ्कल्पेन मूलम्—जगद्गुरुब्रह्ममालास्तवतः १ मार्कण्डेयसंहितातः
३-७, गुरुवंशकाव्यतः ८-११, ३५, ४०, आर्याष्टकतः १४-१८,
रत्नपुष्पाञ्जलिस्तोत्रतः १५-३३, चिद्विलासीयतः ३६-३९, ४१,
ब्रह्मानन्दार्थतः ४२-४३, ४८-५१, ९३-१०८, शिवानन्दलहरीतः
४४-४६, शिवपादादिकेशान्तस्तोत्रतः ५३ ७४, शिवकेशादिपादान्त-
स्तोत्रतः ७५-७६, सुवर्णमालास्तुतितः ७७-८५, दशश्लोकीतः ८६,
उमामहेश्वरस्तोत्रतः ८७-८८, शिवरहस्यतः ८९-९२, श्रीशंकरार्थ-
पदावलम्बस्तवतः १०९,

परितप्तपञ्चलोहघृतिपानेनातिविस्मितान् शिष्यान् ।

परिहृत्य परमयोगी परमैकान्तातिसुखमगादखिलम् ॥ ३ ॥

नेपालेश्वरमाकलय्य तदनु श्रीनीलकण्ठेश्वरं

ह्रैमं शैलमपारपुण्यवदरीकेदारमारादगात् ।

श्रीशैलं कनकाचलं शुभमहाकैलासमासेदिवान्

लोकानुग्रहकाम्यया निरुपमः श्रीशङ्करार्यो गुरुः ॥ ४ ॥

नेपालेश्वरपञ्चवक्त्रकमलामोदातिभारोल्लसत्-

पञ्चद्वारशुभालये निवसति कृत्वाऽयं योगीश्वरः ।

वाञ्छासिद्धिमवाप्य विश्वजनकं श्रीनीलकण्ठेश्वरं

प्राप्य प्रौढतपश्चचार च ततः श्रीमेरुशैलं ययौ ॥ ५ ॥

तत्र स्वर्णशिलोच्चसानुशिखरप्रत्यन्तशैलान् गुहाः

वेदान्तागमसप्तकोटिसुमहाम्भान् महावापदान् ।

संभाव्यतितरो पुरश्चरण्या लब्ध्वाष्टसिद्धीस्ततः

कृत्वा मेरुर्गतिं महार्थजनिकां कैलासशैलं ययौ ॥ ६ ॥

गत्वा कैलासशैलं जगदखिलगुरुः शङ्करार्ययोगी

दृष्ट्वा सांनं शिव तं स्वयमिति सुचिरं चिन्तयन्तरञ्जे ।

(३) कदाचिन्नास्तिकमताभिमानिना केनापि कुचुद्धिना राजभ्येन
भिक्षार्थं वामन्त्रिताः द्रुतपञ्चलोहधारां निवेद्य 'सर्वं ब्रह्ममयमिति
सिद्धान्तवादिभिः भवद्विरङ्गीक्रियतां भिक्षात्वेनेयं' इति प्रार्थिताः,
तस्मिन् किञ्चिदप्यविकृतमनसः सादरमादाय तामेव लोहधारां निपीय,
अनन्तरं भीतभीतं पादयोः पतितं असकृदनुनयन्तं दुर्नेयं तं अकृता-
गसमिव दयातरङ्गितया दृशाऽवलोक्य अद्वैतोपदेशेन कृतार्थयाचकः ।
अत एव निरन्तरालङ्कृणीकृतशान्तिदान्तिभूषणमिति विरुदः । (श्रीमुख-
दर्पणम्) ३-७ भाविकयासरूपः ॥

लब्ध्वा पञ्चाग्निलिङ्गान्यमलतरुभालिङ्गितान्यद्गभाजं

. भूत्ये सौन्दर्यसारं हिमगिरिद्रुहितुः प्रापयन् गामयासीत् ॥ ७ ॥

यातुं समादिश्य चतुर्दिशासु यतीधरोऽप्यानुगृतांश्च शिष्यान् । *

सिद्धेश्वरी सिद्धनुतां दिदृक्षुः चचाल नेपालविशालदेशे ॥ ८ ॥

स्योक्ते मुनिं माऽप्युपवेश्य वाक्यैः सुधोषमैः स्कन्दमिगममशं ।

सेष्यं समालोक्य स सिद्धसंघः तयोरुपेयं शिला वन्य ॥ ९ ॥

तां वृष्टिमस्तग्भवदस्य योगी प्राचार्यत्वाच्च शिलाः परीताः ।

निभानि चाद्यापि तपसं चित्रं व्यर्थथमः सिद्धगणो बभूव ॥ १० ॥

सिद्धेश्वरी चारु तदा ययाचे तत्रं पिपासुर्जननीमिर्यपः ।

आस्फालिताम्बोररजीजनासा तत्रापगां सा प्रथिताऽधुना सा ॥ ११ ॥

ततः पशुपतीशानं देवं श्रीरुष्टमण्डले ।

पूजयामास निधियत् द्राविडैः पूजकोत्तमैः ॥ १२ ॥

तासमीपस्थिता शक्तिरीटनां गुह्यकेशरीन् ।

समयाचारविहितस्तर्यां स्तुतशान्मुना ॥ १३ ॥

चिन्मागसीकलहंसी चन्द्रवतमीकृष्णाला ।

दशवदना जगदध्यादध्यापूत्रविग्रहा गुणयोः ॥ १४ ॥

कृषिरोदधिहृत्वासां भैरवहामां त्रितीर्णजननाद्याम् ।

उन्मूलितमवपाशां मेघकमासां नमामि सुविलासाम् ॥ १५ ॥

संभाराम्बुचित्राणि जडतामोहान्धकारयोस्तरणिम् ।

उषनिशदटवीपराणि जन्माकराणि नुमा यमाघराणि ॥ १६ ॥

सारां त्रिषुवनतारां प्रमोदघारां दण्डानवधाराम् ।

दर्वाकृत्तरहारां प्रप्राकारां नमस्यामः ॥ १७ ॥

वेदान्तप्रतिपाद्या हसिहरोरप्यनासाद्या ।

हृद्यागमवतवेद्या कल्पितवाद्या सदाश्रिताद्वेद्या ॥ १८ ॥

ब्रह्मलतेति स्फुटसंकेता त्वमसि हरान्युतशास्त्रोपेता ।

श्रुतिकिसलयपुग्द्धानं कुसुमं घत्से मोक्षफलं बहुसुखम् ॥

ज्ञानामृतमयपारावारे शिवेन बद्धा हृद्यागारे ।

अथ नृत्यसि च प्रेतावासे का ते लीला दारुणहासे ॥

विमर्षिं हस्ते जम्बुकपोतं मौलीं मुण्डं भुजगप्रोतम् ।

पतिमधितिष्ठति विष्टम्य त्व मातुः कीदृक् तव विष्टत्वम् ॥

शिखिहरिफेनकीलनरार्धद्विपहयगरुडप्राहसदधम् ।

धारयसीदक्युतिमुत्तरूपं वस्तुमपीच्छसि रुधिरानूपम् ॥ २२ ॥

त्वामेवैकां निगदति वेदः शिवेन साकं न हि ते मेदः ।

शिवशक्तिक्रमविद्याशिक्षा दातव्येति त्वयि मम मिथा ॥

भुजलतेजोऽनिलगमनानि ध्रुवमेतान्यपि तव देहानि ।

तिष्ठुवनमेतरेव प्रष्टं त्वन्मयमेवातो हि समस्तम् ॥ २४ ॥

शपनः प्रतिदिनमनुसन्धये मदर्थं तदनु च कुमति दत्ते ।

अथ मयि यदि तव करुणा मातः क यमः काहं क निरपपातः ॥

निरवधि चेतसि वसति मम त्वं किमिति नैव निकुन्तसि ममत्वम् ।

रुदपदं हृदि यदि तत्क त्वं तदपगमे सति भवती तत्त्वम् । २६ ॥

करुणामपि मयि करुणालेशं यदि कुरुषे वत वशितमदेशम् ।

तदा न कुर्वे निगमदेशं हित्वा ननु यतिकर्माशेषम् ॥ २७ ॥

द्रविडशिषुर्यतिशङ्करनामा ज्ञेयस्त्वत्पदपङ्कजधामा ।

अस्य तथापि हि यदि भवदन्धः तर्हि समाधिस्तेऽनृतसन्धः ॥ २८ ॥

मुक्तिनिमित्तं काशीसेवामिह भुवि विदधति जननि न के वा ।

तत्र मनस्त्वयि यदि सास्यं कल्पशतैरपि नामृतभूषम् ॥ २९ ॥

त्रिमुवनमध्ये न किञ्चिदस्ति त्वया विनेति हि तव प्रशस्तिः ।

तन्मध्ये किं न हि मम हृदयं किं वा चेत्तस्ते न हि सदयम् ॥ ३० ॥

ज्ञातं नैव पुमर्थत्रितयं कीदृगितीदं नु मया समयम् ।

देवि चतुर्थे मनो निष्ठातं यत्र भवत्या रूपं मातम् ॥ ३१ ॥

आदिवर्णत्रनुपोऽतितितिक्षोरवतस्तुर्याथममथ मिक्षोः ।

त्वत्पदयुगले मनोनिवासं मिश्रामर्पय जननि सहासम् ॥ ३२ ॥

जन्मैधो मोहनागं भ्रमशवपलं प्राग्भवद्व्युष्टिमनो-

गात्रं रागारिणीर्ष्यादिमुशधिविटपं रुद्रक्षयं लोभधातम् ।

वाजिग्राहेमपक्षीश्वरमनुजमहामल्लकोद्यत्प्रवृज-

क्रोष्टुस्तम्बेरमारिज्वलनसममुत्तेज्युत्क्रमेमे जहि त्वम् ॥ ३३ ॥

हयमारुध्रपन्थः देवी गुतेष्वती इति ।

तुष्टाशयस्तनोऽगच्छत् महती हि दिदृक्षया ॥ ३४ ॥

मत्वा पतीन्द्रः वृत्तवृत्त्यभावं महत्समाभाषणमाप्नुकामः ।

स्वच्छन्दवाती मुनेरजदत्तात्रेयस्य रम्याश्रमवाजगाम ॥ ३५ ॥

तत्रत्याग्यदुमुतान्वेष पश्यन्नेव मुमंस्थितः ।

तस्मिन्वदरे श्रीमान् दत्तात्रेयो महामुनिः ॥ ३६ ॥

(३३) जन्मैधः=ज्वलनः, मोहनागः=स्तम्बेरमारिः (सिंहः),

भ्रमशवपलं=कोष्टा, प्राग्भवद्व्युष्टिः (प्राग्भवदुच्छ्रितं फलं)-उद्यत्प्रवृजः,

एनोगात्रं=महामल्लकः, रागारिः=मनुजः, ईर्ष्यादिः=पक्षीश्वरो गरुडः,

वपधि(छल) विटपः=इमा, रुद्रक्षयः=प्राह, लोभधातः=वामी इति

दश दोषानारमगतान् दशभिर्भुविः जहि इति प्रार्थना ।

स्वच्छन्दचारी सर्वत्र स्वेच्छाकलितविग्रहः ।
मूर्तितयात्मको योगी दिग्वासा विजितेन्द्रियः ॥ ३७ ॥

शङ्कराचार्यवर्यं तमवज्रोक्तितुमागतः ।
श्रुत्वोदन्तं तदीयं स विस्मयाकलितान्तरः ॥ ३८ ॥

आगतं तं निरीक्ष्यासी प्रेमाङ्गिनपूर्वकम् ।
पप्रच्छ कुशलं तस्य सोऽप्यवृच्छद्गुरोः शुभम् ॥ ३९ ॥

दत्तात्रेयं मुक्नन्निनुतं वीक्ष्य नत्वा न्यगादीत्
वृत्तं स्वीय सकलमपि तथा तान् निर्नीताश्च शिष्यान् ।*
सोऽपि श्रुत्वा मुनिपतिरदादाशिपो विश्वरूपा-
बापादिभ्यः सुखमवसतां तत्र तौ भाषमाणौ ॥ ४० ॥

स्ववृत्तान् दर्शयामास प्रन्यान्भाष्यादिकानसौ ।
दृष्ट्वा हृष्टाय बहुधा सूत्रमाध्यमशेस्तः ॥ ४१ ॥

उवाच तं प्रसन्नात्मा बाप्यद्भद्रया गिरा ।
कैलासे गिरिवर्धे तु दिव्यमूर्तिसमान्वतम् ॥ ४२ ॥

पार्वतीस्कन्दनन्याद्यैः सेवितं परमेश्वरम् ।
दृष्टुं वाञ्छामि योगीन्द्र कृपया तव सत्तम ॥ ४३ ॥

कदा वा कैलासे कनकमाणिसौधे सह गणैः
वसन् शम्भारग्रे स्फुटघटितमूर्धाञ्जलिपुटः ।
विमो साय स्वामिन् परमशिव पादौति निगदन्
विधातृणां कल्पान् क्षणमिव विनेष्यामि सुखतः ॥ ४४ ॥

फलाद्वा पुष्पानां मयि करुणया वा त्वयि विमो
प्रसजेऽपि स्वामिन् भवदमलपादाब्जयुगलम् ।
कथं पश्येयं मां स्वययति नमःसंभ्रमजुषां
निलिम्पानां भेणिर्निजकनकपाणिकयमुकुटैः ॥ ४५ ॥

कदा वा त्वां दृष्ट्वा गिरिशिखरे मध्याप्रियुगलं
 गृहीत्वा हस्ताभ्यां शिरसि नयने वक्षसि बद्धम् ।
 समाश्लिष्याम्यास्फुटमलजगन्धान् परिमलान्
 मलभ्यां मन्त्रार्थैर्मुदमनुमविष्यामि हृदये ॥ ४६ ॥

इत्यहं प्रत्यहं देवं प्रार्थये तदिच्छया ।
 अपैत्रान्वप्रहोदेवो भवतो दर्शनं यतः ॥ ४७ ॥ •

शङ्करस्य वचः श्रुत्वा दत्तो हृष्टो बभूव ह ।
 भवन्तं प्रापयिष्यामि महेशस्य तु सन्निधिम् ॥ ४८ ॥
 दत्तस्य वचनं श्रुत्वा शङ्करो हृष्टमानसः ।
 व्यदधात्तत्र दण्डादीन् कैलासगगनोत्तरे ॥ ४९ ॥

दत्तो हस्तं समागम्य शङ्करस्य हस्तप्रभुः ।
 प्रविवेश गुहायां तु योगसिद्धिप्रभावनः ॥ ५० ॥
 तत्रैवाष्टशङ्करैरेव कैलासे परंतोत्तमे ।
 भोगवत्स महेशस्य सन्निधौ संस्थितोऽभवत् ॥ ५१ ॥

विस्मयाभिष्टब्धयो ददर्श गिरिशे मुदा ।
 आरादचूडमनूभेः अंगे चांगे मनो दधत् ॥ ५२ ॥

करवाणं नो विधत्तां कटकटनमुत्करवाटीनिहृष्ट-
 म्पीडासंसक्तविद्याधरनगरवधूनीशुद्धापदानः ।
 तस्मिन्मनादेस्तस्मिन्निनिदृष्टाकारातिकेकी
 कैलासः सर्वनिधुस्त्यमिवनकपदः सर्वदा पर्वतेन्द्रः ॥ ५३ ॥

(४९) "दण्डो दुराज स पर्यजंसीन् सीयांमना चांशु
 कमण्डलुमयम् । महात्मनो हृत्पारिप्रहेज अहो य नो पार्यंतन् अमृताम् ॥"
 इति गुरुशे । अघोरि तथा क्यानिलत्र वतते ।

कण्ठशान्तावसज्जनकमयमहाघण्टिकाघोरघोषैः

कण्ठारावेरकुण्ठेरपि भरितजगच्चक्रवालान्तरालः ।

चण्डः प्रोद्दण्डभृङ्गः कक्रुदकवलिनोत्तुङ्गकेलासभृङ्गः

कण्ठेकालस्य बाहः शमयतु शमलं श्वाशतः श्वाशरेन्द्रः ॥ ५४ ॥

निर्यहानाम्युधाराणरिमलतरलीभूतरोलम्बणाली-

शंकरैः शङ्कराद्रेः शिखरशतदरीः पूरयन्भुरिघोषैः ।

शर्वैः सौवर्णशैलप्रतिमप्रयुवपुः सर्वविधायदन्त

शार्ङ्गिण्याः पूर्वसन्तुः स भवतु भवतां स्वस्तिदो इस्तिववप्रः । ५५ ॥

यः पुण्यैर्देवतानां समजनि शिष्योः श्लाघ्यवीर्यैकमत्यात

यन्नास्ति श्रयमाणे दितिभ्रमटचटा भीतिमारं भजन्ते ।

भूपात्सोऽयं विभूत्यै निश्चिन्तरशिखावाटितकौञ्चशैलः

संतारामाधकृपोदरपठितसमुच्चारकस्तारकारिः ॥ ५६ ॥

आरुढः प्रोद्वेषप्रविजितपवनं तुङ्गतुङ्गं तुङ्गं

खेलं नीलं बभानः करतलविलसत्काण्डकोदण्डदण्डः ।

रागद्वेषादिनानाविधमृगपटलीभीतिकदभूतभर्ता

कुर्वन्नाखेटलीलां परिलसतु मनःकानने मामकीने ॥ ५७ ॥

अंभोजाम्बां च रंमारयचरणलताद्वन्द्वकुम्भीन्द्रकुम्भैः

विम्बेनेन्दोश्च कम्बोरुपरि विलसता विदुमेणोत्पलाम्बाम् ।

अंभोदेनापि संभावितपुपजनिताहम्बरं शम्बरारैः

शम्भोः संमोषयोग्यं किमपि धनमिदं संमवेत्संपदे नः ॥ ५८ ॥

घेणीसौभाग्यविम्बापिततपनसुताचारुवेणीविलासान्

वाणीनिर्धून्वाणीकरतनविष्टोदारवीणाविरागान् ।

एणीनेत्रान्तमङ्गीनिरसननिपुणापाङ्गकीणानुपासे

शोणान् प्राणानुद्वृष्टप्रतिनवसुषमाक्न्दलानिन्दुमौलेः ॥ ५९ ॥

नृणां मेव हस्ताहतसुरजघिमिदिकृतैस्त्युदारैः

चित्तानन्द विषयं सदसि मगवतः सन्ततं यः स नन्दी ।

चण्डीश्रायास्तथान्ये चतुर्गुणगणप्रीणितस्वामिसङ्का-

रोत्तर्पणप्रसादाः प्रमथयिषुडाः पान्तु सन्तोषिणो नः ॥ ६० ॥

मुक्तामणिव्यञ्जालः परिकल्पितमहामालमालेकनीयं

प्राप्तुमानधर्मैर्दिशि दिशि मन्त्रैः कल्पितैर्दिग्गनीनाम् ।

उद्यानाद्रिकृष्णपरिजनवनितामाननीयैः परीतं

हृषं हृषन्तु नित्य मम सुवनपतेर्धाम मोमार्धमौलेः ॥ ६१ ॥

स्वर्म्मज्जमासिजप्रसरविचित्रैः संभृतोपान्तमागं

शुभ्रसोपानमागं शुचिमणिनिघण्टुंश्चिन्तानन्पशिरपम् ।

शुभ्रं संपूर्णशोभं शिरसि सुघट्टिनैः शातशुभ्रपट्टैः

शम्भो! संभावनीयं मङ्गलमुनिजने! स्वस्तिदं स्वास्तदो नः ॥ ६२ ॥

न्यस्तो मध्ये ममागः परिसरविलसत्पादपीठमिममो

हृषः पादमनुमिः कनकवणिजघण्टपट्टैरुत्तरालम्भा ।

शामो श्वेन केनापि कर्मदूतरेगात्तुतो विद्वन्धीः

पीठं पीठामरं नः श्रमपतु शिरयोः स्वरमंशमयोः ॥ ६३ ॥

आमीरस्याधिपीठं त्रिजगदधिरनेरधिपीठानुपस्क्री

पायोद्गामोममागौ वसिष्ठदत्तलोह्यामिरप्रादिशौ ।

पार्ता पादाधुमौ तौ नन्दमरिचिरीहृदयगहरी-

धर्माधोनायमानोमन्त्रनन्दशब्देद्गाममानौ समानी ॥ ६४ ॥

मन्त्राकान्तानुदपदिनहृदयहृषा कामधीनेन शाट्रं

वपानदः द्विगुणगुणः ममसुदरवन्देन बीनोरमेन ।

उरीश्रः स्वयंश्रित्यश्विन्महिमा मन्मथारोहदागो

मयो विष्णुर्धर्मप्रद मम दिवतु सदा संमति मङ्गलानाम् ॥

वामाङ्गे विस्फुरन्त्या कस्तलविलसद्याहाक्तोत्पलायाः

कान्ताया वामवसोरुहभरशिखरोन्मर्दनप्यग्रमेकम् ।

अन्यास्त्रीनप्युरारान्वरभक्षुमृणालङ्कृतानिन्दुमौलेः

वाहनावद्वहेमाङ्गदमणिकटकानन्तरालोकयामः ॥ ६६ ॥

संभ्रान्तायाः शिवायाः पतिविलयमिया सर्वलोकोपतायात्

संविप्रस्यापि विष्णोः सरयमभुमयोर्वारणप्रेरणाभ्याम् ।

मप्ये त्वैशङ्कवीयामनुभवति दशां यत्र हालाश्लोष्मा

सोऽयं सर्वापदां नः शमयतु निषयं नीलकण्ठस्य कण्ठः ॥ ६७ ॥

याम्यां कालव्यवस्थां भवति तनुमतां यो मुखं देवतानां

येषामाहुः स्वरूपं जगति मुनिवरा देवतानां त्रयीं ताम् ।

रुद्राणीवक्त्रपङ्कजरुदसततविहारोत्सुकेन्दिन्दिरेभ्यः

तेभ्यस्त्रिभ्यः प्रणामाञ्जलिभूषणचये त्रीक्षणस्येषणेभ्यः ॥ ६८ ॥

वामं वामाङ्गाया वदनमरसिजे व्यावलदल्लभायाः

ध्यानभ्रंशवन्द्यदन्त्यत्पुनरालिकमर्चं वीतनिश्चेषरीक्ष्यम् ।

भूयो भूयोऽपि मोदाञ्जितदतिदयाशीतलं चूतवाणे

दधारेरीक्षणानां प्रथमपद्मस्तादाशु तापत्रयं नः ॥ ६९ ॥

स्वामिन् गङ्गामिवाङ्गीकुरु तव शिरसा वामपीत्यर्थयन्तीं

धन्यां कन्यां स्वर्गप्रोः शिरसि वहति किं न्वेष कारुण्यशाली ।

इत्थं शङ्कां जनानां जनपदतिथनं कैशिकं कालमेष-

च्छायं भूवादुदानं त्रिपुरविजयिना श्रेयसे भूयसे नः ॥ ७० ॥

वक्राकारः कलङ्गी स्रष्टतनुगहमप्यंग्रिसेवानुमावान्

उत्तंपत्वं प्रधाता मुलमरघृणास्यन्दिनधन्द्रमौलेः ।

तत्सेवन्तां जनौघाः शिवमिति निजयावस्थयेव ब्रुवाणं

वन्दे देवस्य शम्भोर्मुकुटमुपटितं मृगशीर्षमायुम् ॥ ७१ ॥

कान्त्या संकुलमल्लीकुसुमधवलया व्याप्य विश्वं विराजन्
 वृत्ताकारो वितन्वन्मुहुरपि च परां निर्वृतिं पादमाजाम् ।
 सानन्दं नन्दिदोष्णा मणिकटकशता बाह्यमाना पुरारेः
 श्वेतच्छत्राख्यशीतद्युतिरपहरतादापदस्तापदा नः ॥ ७२ ॥

स्थानप्राप्त्या स्वराणां किमपि विशदतां व्यञ्जयन्मञ्जुशीणा-
 स्वानावच्छिन्ननालक्रममृतमिवास्वाद्यमानं शिवाभ्याम् ।
 नानारागातिहृद्यं नवरसमधुरास्तोत्रजातानुविद्धं
 गानं वीणामहोपैः कलमतिललितं कर्णपूरायतां नः ॥ ७३ ॥

द्वेवेभ्यो दानवेभ्यः पितृमुनिपरिपस्मिद्धविद्याधरेभ्यः -
 साध्येभ्यश्चाग्रेभ्यो मनुजपशुपतजातिकीटादिकेभ्यः ।
 श्रीकैलासप्ररुद्धास्त्रमजिदपिमुखाध्यापि ये सन्ति तेभ्यः
 सर्वेभ्यो निर्विचारं नतिमुपरचये शर्वपादाश्रयेभ्यः ॥ ७४ ॥

न्यक्कुर्वन्तुर्वराभृन्निमघनसमयोद्घुष्टमेघाघघोषं
 स्फूर्जद्वायुस्थितोरुष्वनितमपि परब्रह्मभूतो गभीरा ।
 सुव्यक्तो व्यक्तमूर्तः प्रकटितकरुणः प्राणनाथस्य सत्याः-
 प्रीत्या तः संविदभ्यास्फलविकलमलं जन्म नादः स नादः ॥ ७५ ॥

भूम्ना यस्यास्तसीम्ना सुवनमनुसृतं यत्परं धाम धाम्नां
 साम्नामाम्नायतत्त्वं यदपि च परमं यद्गुणातीतमाद्यम् ।
 यच्चादोहजिरीहं गहनमिति मूढः प्राहुर्व्यैर्महान्तो
 मादेशं तन्महो मे महितमहरहर्मोहरोहं निदन्तु ॥ ७६ ॥

उभया दिव्यसुमङ्गलविग्रहयालिङ्गितवामाङ्ग विभो ।
 साम्भ्य सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ७७ ॥
 ऊगीकुरु मामज्ञमनायं दूरीकुरु मे दुरितं भो ।
 सांभ्य सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ७८ ॥

एकं सदिति श्रुत्या त्वमेव सदसीत्युपास्यमहे मूढ भो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ७९ ॥

अन्तःकरणविशुद्धिं मक्तिं च त्वयि सर्वो प्रदेहि विमो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८० ॥

जय कैलासनिवास प्रमथगणाधीश भूसुरार्चित भो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८१ ॥

ज्ञानं विक्षेपावृत्तिरहितं कुरु मे गुरुस्त्वमेव विमो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८२ ॥

दयनीयश्च दयालुः कोऽस्ति मदन्त्यस्त्वदन्य इह वद भो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८३ ॥

पट्टिपुपट्टिर्भिपट्टिकारहर सन्मुख पण्डुसुजनक विमो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८४ ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्मेत्येतल्लक्षणलखितं भो ।
 साय सदाशिव शम्भो शङ्कर शरणं मे तव चरणयुगम् ॥ ८५ ॥

पस्यासन् धरणीजलाग्नियवनम्योमार्कचन्द्रादयो
 विरूपाक्षस्तनवोऽष्टधा परिणता नान्यसतो वर्तन्ते ।
 ओंकारार्थविधैचनी श्रुतिरिपं चाचष्ट तुर्यं शिवं
 तस्मिन्मे हृदयं सुखेन रमतां सवि परब्रह्मणि ॥ ८६ ॥

नमः शिवाय्मां नवपौत्रनाम्नां परस्तरासिष्टवर्धराभ्याम् ।
 नगेन्द्रकन्यापुत्रकेतनाभ्यां नमो नमः शङ्करपार्वतीभ्याम् ॥

नमः शिवाय्मां कलिनाशनाभ्यां कङ्कालकल्याणवर्धराभ्याम् ।
 कैलासशैलसितदेवताभ्यां नमो नमः शङ्करपार्वतीभ्याम् ॥

इयं स्तुवन्तं तं प्रेम्णा जगाद परमेश्वरः ।

मदंशतस्त्वं जातोऽसि भुवि चाद्वैतसिद्धये ॥ ८९ ॥

एतत्प्रतिगृह्णाण त्वं पञ्चलिङ्गं सुपूजय ।

भस्मरुद्राक्षसंपन्नः पञ्चाक्षरपरायणः ॥ ९० ॥

शतरुद्राधर्तनैश्च तारेण भसितेन च ।

बिल्वपत्रैश्च कुसुमैः नैवेद्यैर्विधैरपि ।

त्रिधारं सावधानेन गच्छ सर्वजयाय च ॥ ९१ ॥

त्वदर्धे कैलासावलसुपालीगतमहा-

समुद्यच्चन्द्रार्धे स्फटिकधवळं लिङ्गकुलकम् ।

समानीतं सोमोद्यतविमलमौल्यैर्वप परं

कडौ लिङ्गार्चायां भवति हि विमुक्तिः परतरा ॥ ९२ ॥

पुरा त्रेतायुगे सेन्द्रान्सिन्धुदेव्यभिर्हिसितान् ।

देवर्षीन्पातुकामोऽहं तेजोदेहसमन्वितः ॥ ९३ ॥

पार्वत्या नन्दिमुख्यैश्च तिस्रन्वक्षेऽमवम् ।

तदा मे त्र्यम्बकश्चेति नाम प्रोक्तं मुनीश्वरैः ॥ ९४ ॥

सुन्दरी चेति नामापि पार्वत्याः परिकीर्तितम् ।

शक्तिमक्तो ह्यप्रोक्तो देवीतत्त्वविशारदः ॥ ९५ ॥

देवीं द्रष्टुं समायातः सुन्दरीं मम वल्लभाम् ।

नत्वा तुष्टाव संदृष्टः सर्वशास्त्रानुसारतः ॥ ९६ ॥

सौन्दर्यलहरी चेति स्तोत्रं तद्विश्रुतं त्वभूत् ।

नन्दिकेशस्तु तत्स्तोत्रं विलिख्य ग्रन्थरूपतः ॥ ९७ ॥

गौतमादिमुनीन्द्रेभ्यो देवेभ्यश्च ह्युपादिशत् ।

इदानीं काव्ययोगेन सौन्दर्यलहरीं क्षितौ ॥ ९८ ॥

नष्टा जाता च लोकेषु जनानां च हिताय हि ।
 उपदिश्याः स्तोत्रमेतत् नन्दिना लिखितं वरम् ॥ ९९ ॥
 पुस्तकं त्वं गृहाणेति शङ्कराय ददौ शिवः ।
 शङ्करो मृशसन्तुष्टः प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ १०० ॥
 विज्ञाप्य परमेशानं दत्तेनापि समन्वितः ।
 गन्तुकामश्च बदरीं जगृहे दत्तहस्तकम् ॥ १०१ ॥
 सौन्दर्यलहरीस्तोत्रघटितं पुस्तकं वरम् ।
 हस्ते धृत्वाऽतिहर्षेण बहिर्द्वारमुपागतम् ॥ १०२ ॥
 दृष्ट्वा नन्दी कोपयुक्तो मया विलिखितं त्विदम् ।
 कथं गृहीत्वा यासि त्वं भूलोकं यतिसत्तम ॥ १०३ ॥
 इत्युक्त्वा तस्य हस्ताच्च जगृहे पुस्तकं दृष्ट्वा ।
 शिवदत्तं न दास्यामीत्येवं प्रोवाच शङ्करः ॥ १०४ ॥
 नन्दिहस्तागतं त्वर्थं अर्थं वै शङ्करस्य च ।
 तदर्धपुस्तकेनैव शङ्करः प्राप तं शिवम् ॥ १०५ ॥
 अर्थं नन्दीश्वरोऽगृह्णात् मम हस्ताद्वठेन च ।
 इत्युवाच, तदा शम्भुः वीक्ष्य प्राह्वाऽय शङ्करम् ॥ १०६ ॥
 माप्रसादाच्चमेवार्थं कुरुष्व यतिसत्तम ।
 हयप्रीवकृतं सर्वं समागच्छेत्तवाननात् ॥ १०७ ॥
 एवं वरं तु संप्राप्य शम्भोः शङ्करदेशिकः ।
 दत्तेन सह संप्राप क्षणात्तद्वदरीवनम् ।
 दत्तेनानुगृहीतस्त प्रतस्थे दिग्गयेच्छया ॥ १०८ ॥
 दक्षेण पाणिकमलेन चिवोद्यमुद्रां अन्येन नम्रवरदानसमर्थविह्वम् ।
 चित्राण पद्मनिभनेत्र छुषाम्बुराशे श्रीशङ्कराय मम वेदि पदावलम्बम् ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे एकोनविंश आखादः समाप्तः ॥

॥ विंश आस्वादः ॥

भगवत्पादानां तीर्थक्षेत्रयात्रा ।

भुतिस्मृतिपुराणानामालयं कुरुणालयम् ।

ममामि भगवत्पादशङ्करं लोकशङ्करम् ॥ १ ॥

रौद्रे हिमालये पुण्ये क्षेत्रे केदारसंज्ञके ।

कृतस्थितिं पशुपतिं उपतस्थे स शङ्करः ॥ २ ॥

अस्य खण्डस्य स स्वामी सर्वेशोऽपि विशेषतः ।

सर्वकामप्रदः शम्भुः केदाराख्यो विशेषतः ॥ ३ ॥

हिमाद्रिपार्श्वेऽपि तटे रमन्तं संपूज्यमानं सर्वतः मुनीन्द्रैः ।

सुरासुरैर्यक्षमहोत्साघैः केदारसंज्ञं शिवमीशमीडे ॥ ४ ॥

केदारेशं स्तुवन्नित्यं गन्धमादनसंस्थितम् ।

दिग्भ्यश्चेत्ताटनपरः प्रपेदे दक्षिणां दिशम् ॥ ५ ॥

तन्दयन् साखतं कुपिः शिष्यान्तु वराङ्कून् ।

उज्ज्वल्यन्निधं क्षेत्रं क्रमेणाप स देशिकः ॥ ६ ॥

सङ्कलने मूलम्-शान्तिपाठतः १, शिवपुराणतः ३, द्वादशलक्ष-
स्तोत्रतः ४, ८, ११, १४, १६, १८, २०, २२, २४, २९,
चिद्विलासीयतः ६-७, माघवीयतः २५-२८, ६७-६८, ७३-८१,
१०५-११७, १३१, १३२, १३६-१४२, शिवानन्दलहरीतः ३०-५०
अमराग्याष्टकतः ५२-५३, योगतापवलीतः ५५-६५ अष्टराभ्युदयतः
६७-६८, ७३-८१, अर्धनारीश्वरस्तोत्रतः ६९-७२, देवीमुज्ज्वलतः
८२-८४, आनन्दलहरीतः ८५-८९, त्रिपुरसुन्दरीमानसपूजास्तोत्रतः
९०-१०२, गुरुवशकाव्यतः १०४, हस्तामलकीयतः ११८-१२९
गोविन्दनाथीयतः १३०, १३३-१३५ चित्सुखीतः १४४.

चिच्छक्त्या भासते यत्र महाकालेश्वरः स्वयम् ।

निवासमकरोत्तत्र स्तुवन् देवमुमापतिम् ॥ ७ ॥

अवन्तिकायां विहितावतारं मुक्तिप्रदानाय च सज्जनानाम् ।

अकालमृत्योः परिरक्षणार्थं वन्दे महाकालमहं सुरेशम् ॥ ८ ॥

आनेतेषु प्रभासाख्यं क्षेत्रमाप यतीश्वरः ।

यत्र सोमेश्वरो देवो यत्र प्राची सरस्वती ॥ ९ ॥

देवं सोमेश्वरं तत्र सोमेनारचितं पुरा ।

चिरमारुह्य तुष्टाव सरस्वत्यम्भिसङ्गमे ॥ १० ॥

सौगाष्ट्रदेशे वसुधावकाशे ज्योतिर्मयं चन्द्रकलावर्तसम् ।

भक्तिप्रदानाय कृतावतारं तं सोमनाथं शरणं प्रपद्ये ॥ ११ ॥

ततो जगाम विन्ध्यस्य शिरो ह्यमरकण्टकम् ।

ऋक्षपादं च यच्छीर्षात् रेवानर्मदयोर्जनिः ॥ १२ ॥

तयोश्च संगमस्थाने मान्धात्याख्येऽतिपावने ।

कृतालयमर्थोकारमीशमस्तीकृतार्हणः ॥ १३ ॥

कावेरिकानर्मदयोः पवित्रे समागमे सज्जनतारणाय ।

सदैव मान्धातुपुरे वसन्तमोङ्कारमीशं शिवमेकमीडे ॥ १४ ॥

(१२) विन्ध्याद्रिभालान्तर्गतमेकलापर्वतस्य प्राच्यं शिखरममर-
कण्टकाख्यं, यस्मात् नर्मदा उत्पद्यते । शिखरमन्यत् ऋक्षपादाख्यं
कवेरापराभिधं यस्माद्रेवा उत्पद्यते । तस्याः कावेरिकेति नाम । उभे
नदा मान्धातु(मण्डला)समीपे सङ्गम्य एकामभिधां भजतः नर्मदेति ।
कथित् रेवेत्यपि । अस्यास्तीरे अमरकण्टकक्षेत्रे गोविन्दभगवत्पादा
अवसन्, तत्रैव सिद्धिमाप्नुश्च ॥

गोदावर्याः समुत्पत्तिस्थले सदाद्रिपार्श्वे ।

वृतालयं त्र्यम्बकेशमाराध्यास्तौ सुनिर्जितः ॥ १५ ॥

मिहा(सदा)द्रिपार्श्वेऽपि तटे रमन्तं गोदावरीनीरपवित्तदेशे ।

यद्दर्शनात्सततकजातनाशः प्रजायते त्र्यम्बकमीशमीढे ॥ १६ ॥

पलापुर्णो देवगिरौ शृङ्गेशं वृतालयम् ।

यन्दे परं योगी स्तुतुं शिष्यः परीकृतः ॥ १७ ॥

पलापुरीरम्यशिवालयेऽस्मिन् समुत्पन्नं त्रिजगद्वरेण्यम् ।

यन्दे महोदारतरस्वभावं सदाशिवं सं घृण्येश्वराख्यम् ॥ १८ ॥

दारुकावनमासाद्य शङ्करो यत्पुत्रपथः ।

आमर्दनगरधीशमस्तौ जगेशमादरात् ॥ १९ ॥

आमर्दसंज्ञे नगरे च रम्ये त्रिभूषिताङ्गं विविधैश्च भोगैः ।

सद्बुद्धिबुद्धिप्रदमीशमेकं धीनायनायं धरणं प्रपद्ये ॥ २० ॥

ततो जगाम परली वैद्यनाथमिगं पुरीम् ।

वृतालयं वैद्यनाथं तत्रालौभिर्मृतान्तरः ॥ २१ ॥

(१५) मासिकनगरतः विंशतिक्रोशान्तरे त्र्यम्बकेश्वरक्षेत्रम् ।

प्रह्मगिरिनामः सप्तगिर्यरान् उत्तराग्र गोदावरी क्षेत्रेऽस्मिन् प्रसरति ।

(१७) शिष्येश्वराख्यं इत्यत्र पाठः । घृण्येश्वरः घृण्येश्वर इत्यत्र प्रमा । पलापुर्णगुहान्तरे देवगिरितः सप्तकेशान्तरे क्षेत्रमिदम् ।

(१९) धौन्य-दारुकावनशेषतः चतुर्दशकरोशान्तरे क्षेत्रमिदम् ।

अल्मोरागरिसरस्थमेव तदिति कंचिन् ।

(२१) देवरावाद-शरित्तरे परव्याख्ये ग्रामे क्षेत्रमिदम् । कंचिन्

पक्षेण सन्तलरगनामप्यगदेशगाहनगरस्थं वैद्यनाथशृङ्गमेव द्वादशहान्तर्गतं

पूर्वोत्तरे पारलिकामिधाने सदाशिवं तं गिरिजासमेतम् ।
सुरासुराराधितपादपद्मं श्रीवैद्यनाथं सततं नमामि ॥ २२ ॥

ततो निर्गत्य पुण्यौघां नदीं भीमाम्नाय सः ।
तत्रालये कृतावासमस्तौघं भीमशङ्करम् ॥ २३ ॥

यो हाकिनीशाकिनिकासमाजे निषेव्यमाणः पिशिताशनैश्च ।
सदैव भीमादिपदप्रसिद्धं तं शङ्करं भक्तहितं नमामि ॥ २४ ॥

श्रीशैले वासः ।

कुसुमितविविधपलाशभ्रमदलिकुलगीतमधुरनिस्वानम् ।
पर्यन्विदिनमयासीत् श्रीशैल मल्लिकार्जुनावसथम् ॥ २५ ॥

कलिकल्मषभङ्गायां सोऽरेरारब्धलत्तरङ्गायाम् ।
अधरीकृततुङ्गायां सजौ पातालप्यामिगङ्गायाम् ॥ २६ ॥

नमग्नोदभङ्गं नमोलेहिशृङ्गं व्युत्पापसङ्गं रत्नक्षिमृङ्गम् ।
समाश्लिष्टगङ्गं प्रहृष्टान्तरङ्गं तमारुह्य शृङ्गं ददर्शेशल्लिङ्गम् ॥ २७ ॥

प्रणमद्रववीजभर्जनं प्रणिपत्यामृतसंपदार्जनम् ।
प्रमुनोद स मल्लिकार्जुनं भ्रमराभ्यासचिवं नतः स्तुवन्* ॥ २८ ॥

श्रीशैलशृङ्गे विविधप्रसङ्गे शेषाद्रिशृङ्गेऽपि सदा वसन्तम् ।
तमर्जुनं मल्लिकपूर्वमेनं नमामि संसारसमुद्रसेतुम् ॥ २९ ॥

कलाभ्यां चूडालङ्कृतशशिकलाभ्यां निजतपा-
फलाभ्यां भक्तेषु प्रकटितफलाभ्यां यवतु मे ।

वदन्ति । (२३) पुणेमण्डलमभ्यगाभोवरगोरामे भीमानद्युत्पत्तिस्थलं
क्षेत्रमिदम् ।

शिवाभ्यामस्तोकेत्रिभुवनशिवाम्नां हृदि पुन-
र्भवाभ्यामानन्दभ्रुरदनुगवाभ्यां नतिरियम् ॥ ३० ॥

मरत्वं वैवत्वं नगवनमृगतत्वं मञ्जुकटा
पशुत्वं क्रीडत्वं भवतु विदग्गत्वादिवजननम् ।
सदा त्वत्पादाब्जमरणपरमानन्दलहरी-
विहारासक्तं चेद्दृष्टव्यमिह किं तेन वपुषा ॥ ३१ ॥

वदुर्वा गेही वा यतिरपि जटी वा तदितरो
नरो वा यः कश्चिद्भवतु भव किं तेन भवति ।
यदीयं इत्यग्रं यदि भवदधीनं पशुपते
तदीयस्त्वं शम्भो भवसि भवभारं च वहसि ॥ ३२ ॥

प्रभुस्त्वं दीनानां खलु परमबन्धुः पशुपते
प्रभुल्लयोऽहं तेषामपि किमुत बन्धुत्वमनयोः ।
त्वयैव धन्तव्याः शिव मदपराधाश्च सकलाः
प्रयत्नात्कर्तव्यं मदवनमियं बन्धुमरणिः ॥ ३३ ॥

सदा मोहाटव्यां चरति युवतीनां कुचगिरौ
नटत्वाशाशास्त्रास्वटति क्षटिति स्वैरममितः ।
कपालिन् मिथो मे हृदयकपिमस्यन्तचपलं
दृढं भक्त्या वदुष्व शिव भवदधीनं कुरु विमो ॥ ३४ ॥

प्रलोभाधैर्याहरणपरतन्त्रो धनिगृहे
प्रवेशोद्युक्तः सन् अमति वदुषा तत्करपते ।
इमं चैतधोरं कथमिह सहे शङ्कर विमो
तवाधीनं कृत्वा मयि निरपराधे कुरु कृपाम् ॥ ३५ ॥

सारूप्यं तव पूजने शिव महादेवेति सङ्कीर्तने
सामोप्यं शिवमक्तिधुर्यजनतासाङ्गत्यसमावणे ।

सालोक्यं च चराचरात्मकतनुष्याने भवानीपते
साधुज्यं मम सिद्धमत्र भवति स्वामिन् कृतार्थोऽस्म्यहम् ॥

योगक्षेमधुरन्धरस्य सकलश्रेयःप्रदोद्योगिनः
दृष्टादृष्टमतोपदेशकृतिनो बाह्यान्तरव्यापिनः ।
सर्वज्ञस्य दयाकरस्य भवतः किं वेदितव्यं मया
शम्भो त्वं परमान्तरङ्ग इति मे चित्ते स्मराम्यन्वहम् ॥

मा गच्छ त्वमितस्ततो गिरिश भो मय्येव वासं कुरु
स्वामिन्नादिकिरात मामकमनाकान्तारसीमान्तरे ।
वर्तन्ते बहुशो मृगा मदञ्जुषो मात्सर्यमोहादयः
तान्दृष्ट्वा मृगयाविनादरुचितालामं च संप्राप्स्यसि ॥ ३८ ॥

आघायामिततेजसे श्रुतिर्देवघाय साध्याय ते
विद्यानन्दमयात्मन त्रिजगतः संरक्षणीद्योगिने ।
ध्येयायास्खलयोगिभिः सुरगणैर्भयाय मायाविने
सम्यक् ताण्डवसंभ्रमाय जटिने सेयं नतिः शम्भवे ॥ ३९ ॥

नित्यं स्तोदरपूजाय सकलानुदिरय विद्याश्रया
व्यर्थं पर्यटनं कर्तेमि भवतः सेवां न जाने विभो ।
मज्जन्मान्तरपुण्यपाकमलतस्त्वं शर्वं सर्वान्तरः
तिष्ठस्येव हि तेन वा पशुपते ते रक्षणीयोऽस्म्यहम् ॥

अमितसुदमृतं सुदुर्दुहन्तीं विमलमवत्यदगोष्ठमावसन्तीम् ।
सद्यः पशुपते सुपुण्यपाकां मम परिपालय भक्तिषेनुमेकात् ॥ ४१ ॥

कल्याणिनं सखचित्तगतिं सवेगं सर्वेक्षितज्ञमनघं ध्रुवलक्षणाढ्यम् ।
चेतस्तुरङ्गमविरुद्धं चर स्मरारे नेता समस्तजगतां ध्रुवमाधिरुद्ध ॥ ४२ ॥

एष्यत्येष लर्नि मनोऽस्य कठिनं तस्मिन्नटानीति मद्-
 रक्षायै गिरिषीमि कोमलपदन्यासः पुराभ्यासितः ।
 नो चेद्दिव्यगृहान्तरेषु सुमनस्तल्पेषु वेधादिषु
 प्रायः सत्सु शिलातलेषु नटनं शम्भो किमर्थं तव ॥ ४३ ॥

शिव सब परिचर्यासभिधानाय गौर्याः
 भव मम गुणधुर्यां बुद्धिकन्यां प्रदास्ये ।
 सकलधुवनबन्धो सधिदानन्दसिन्धो
 सद्य हृदयगेहे सर्वदा संवस त्वम् ॥ ४४ ॥

अशनं गरलं फणी कलापो वसनं चर्म च वाहनं महोद्यः ।
 मम दास्यसि किं किमस्ति शम्भो तव पादाम्बुजमक्तिमेव देहि ॥
 वचसा चरितं वदामि शम्भोरहमुद्योगविधासु तैः प्रसक्तः ।
 मनसा कृतिमीश्वरस्य सेवे शिरसा चैव सदाशिवं नमामि ॥ ४५ ॥

धैर्याद्बुद्धयेन निभृतं रमसादाकम्प्य मक्तिमृदुलया ।
 पुरश्चरणाालाने हृदयमदेभं वधान विद्यन्तैः ॥ ४७ ॥

प्रचरत्यभिः प्रगल्भकृत्वा मदवानेष मनःकरी गरीवान् ।
 पारंगृह्य नयेन भक्तिरज्ज्वा परम स्याणु पदं दृढं नयामुम् ॥ ४८ ॥

सर्वालङ्कारयुक्ता सरलपदयुता साधुवृत्तां सुवर्णां
 सद्भिः संस्तूयमानां सरसगुणयुतां लब्धितां लक्षणाढ्याम् ।
 उदयभूषाविशेषासुगन्धविनयां द्योतमानार्धरेतां
 कल्पवर्णां देव गोरीप्रिय मम कविताकल्पकां त्वं गृहाण ॥ ४९ ॥

इदं ते युक्तं वा परमशिव कारुण्यबलघे
 गतो विर्ययूयं तव पदशिरोदर्शनविषया ।

हरिनिम्नाणौ तौ दिवि भुवि चरन्तौ श्रमयुतौ
कथं शुम्भो स्वामिन् कथय मम वेद्याऽसि पुरतः ॥ ५० ॥

इत्थं स्तुत्रमनीशं भक्तिवर्यं स भक्तिः ।
आनन्दलहरीमग्नौ भ्रमराम्बामयानमत ॥ ५१ ॥

चाञ्चल्याल्लोचनाश्चितकृपां चन्द्रार्कचूडामणि
चारुस्मेरमुखीं चराचरजगत्संराक्षणीं तत्पदाम् ।
चञ्चलम्पकनासेकाग्रनिलसन्धुकामणीराज्यतां
श्रीशैलस्थलवासिनीं भगवतां श्रीमातर मावये ॥ ५२ ॥

पद्माराङ्गणदीपिकां शिवसतीं पद्मैरेवर्णापदा
पद्मकान्तरसाल्यताम्बरसुधां पद्माभनावधिताम् ।
पद्मकान्तरसाल्यताम्बरसुधां पद्मावना पौडशां
श्रीशैलस्थलवासिनीं भगवतां श्रीमातर मावये ॥ ५३ ॥

इत्थं तयोर्वीगेवयेः सपर्यां भिद्यत्सुखीः ।
काञ्चित्कालमुवासात् सिद्धिसेते तपश्चरन् ॥ ५४ ॥

अशेषद्वयोर्गिमतदृश्यमाना अवस्थितानामिह राजयोगे ।
निष्ठास्वरूपं मुनिपुङ्गवानां स वर्णयामास निरीक्ष्य सम्पदम् ॥ ५५ ॥

चितोन्द्रयाणां चरान्प्रदृश्य आसप्रचारं शान्तं यतीन्द्राः ।
निवातदीपा इव निश्चलाङ्गा मनोन्मनीममानया मवान्त ॥ ५६ ॥

प्रसक्तं सङ्कल्पपरपराणां संभेदने सन्ततसावधानम् ।
आलम्बनाशदपचायमानं शनैः शनैः शान्तमुपांतं चेदा ॥ ५७ ॥

निष्ठासलोपैर्निमृतेः शरीरैः नेत्राङ्गुलैरर्धनिमीलितैश्च ।
आविर्भवन्तीममनस्कमुद्रां आलोकयामो मुनिपुङ्गवानाम् ॥ ५८ ॥

अमी यमीन्द्राः सहजामनस्कात् अहममत्वे स्थितिरायमाने ।
 मनोऽतिगं मारुतवृत्तिशून्यं गच्छन्ति भावं गगनावशेषम् ॥ ५९ ॥

निवर्तयन्तीं निखिलेन्द्रियाणि प्रवर्तयन्तीं परमात्मयोगम् ।
 संविन्मयीं तां सहजामनस्कां कदा गमिष्यामि गतान्यभावः ॥ ६० ॥

प्रत्यग्विमर्शादिशयेन पुंसां प्राचीनगन्धेषु पलायितेषु ।
 प्रादुर्भवेत्काचिदजाड्यानन्दा प्रपञ्चचिन्तां परिवर्जयन्ती ॥ ६१ ॥

विच्छिन्नसङ्कल्पविकल्पमूले निःशेषनिर्मूलितकर्मजाले ।
 निरन्तराभ्यासनितान्तमद्रा सा जुग्मते योगिनि योगनिद्रा ॥ ६२ ॥

विश्रान्तिमाप्ताय तुरीयतले विश्रांतवस्थात्रितयोपरिस्थे ।
 सान्नेभ्यमीं कामपि सर्वकालं निद्रां सखे निर्विश निर्विकल्पाम् ॥ ६३ ॥

प्रकाशमाने परमात्ममानी नश्यत्यविद्यातिमिरे समस्ते ।
 अहो बुधा निमेलदृष्टवोऽग्रे कश्चिन्न पश्यन्ति जगत्समग्रम् ॥ ६४ ॥

सिद्धिं तयाविषमनोविलयां समाधीं . . .
 श्रीशैलशृङ्गहरेषु कदोपलप्स्ये ।
 गानं यदा मम लताः परिवेष्टयन्ति . . .
 कर्णे यदा विरचयन्ति खगाश्च नीडान् ॥ ६५ ॥

विचरन्तीं मतिं शुद्धां, समाधीं निर्विकल्पके ।
 विन्दन्मतिकृतैर्दोषैरलिप्तो व्यचरत्ततः ॥ ६६ ॥

(६६) श्रीशैलक्षेत्र एव कापालिकायं स्वशिरोमहणाभ्यनुज्ञा,
 पद्मपादशरीराविष्टेन मगवता नरसिंहेन शङ्करहृन्ननोद्युक्तस्य कापालिकस्य
 शिक्षणमिति कथाक्रमो माधवीये ।

गोकर्णक्षेत्रयात्रा, मृतद्विजसुतोजीवनम् ।

अयेकदासौ यतिसार्वभौमः सर्वाणि तीर्थानि चरन् सतीर्थ्यैः ।

घोरात्कलेग्रोपितवर्मभारात् गोकर्णमिम्यर्णचिछाणवीधम् ॥ ६७ ॥

त्रिरिश्चनोमेरुहनामध्वनं प्रपञ्चनाख्याद्भुतसूत्रधारम् ।

तुष्टाव वामार्धवधूकं अस्तुष्टावलेपं प्रणमन्नदेशम् ॥ ६८ ॥

चापेयगौरार्धशरीरकायै कर्पूरगौरार्धशरीरकाय ।

धम्मिल्लकार्यं च जटाधराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ ६९ ॥

कस्तूरिकाकुङ्कुमचर्चितायै चितारङ्गपुञ्जविचर्चिताय ।

कृतमारायै विहृतमाराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ ७० ॥

अमोघरश्म्यामलकुन्तलायै तटितप्रभाताम्रजटाधराय ।

निरीश्वरायै निखिलेश्वराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ ७१ ॥

प्रपञ्चसृष्ट्युन्मुखलासकायै समस्तसंसारकताण्डवाय ।

जगज्जनन्यै जगदेकपित्रे नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥ ७२ ॥

शुणत्रयातीतविभावमित्यं गोकर्णनाथं ध्वस्ताऽर्चयित्वा ।

निस्रस्म रात्रीविजगत्पविते क्षेत्रे मुद्राऽस्त श्रिपति स्म फालम् ॥ ७३ ॥

पैकुण्ड्यैलासविर्वर्तभूतं हरत्ततोऽत्र हरिशङ्कराख्यम् ।

दिव्यस्थलं देशिकसार्वभौमः तीर्थप्रवासी नचिरादयासीत् ॥ ७४ ॥

धमाप्नोदाय भिदाब्दानां अद्वैतमुद्रामिदं दर्शयन्तौ ।

आराध्य देवौ हरिशङ्करौ द्वौ मूर्धनिकायाः सदनं प्रतस्थे ॥ ७५ ॥

अंके निधाय व्यसुप्तात्मजातं मोहबुल्लौ हन्त मुहुः प्ररुच ।

तदेकपुत्रौ दिजदम्पती स दृष्ट्वा दयाधीनतया बुभुक्षे ॥ ७६ ॥

अपारमध्वस्य शोकमस्मिन् अभूयंतोच्चैरशरीरवाचा ।

जायेत संरक्षितुमशक्त्य जनस्य दुःखाय परं दयेति ॥ ७७ ॥

आक्रान्त्य बाणीमशरीरिणीं तामस्ताविति व्याहरति स्म तज्जः ।

जगत्तथीरक्षणदक्षिणस्य सत्यं सर्वत्रत्य तु शोभते सा ॥ ७८ ॥

इतीरपत्येयं यन्मौ द्विजानेः स्तुतस्तुतं सुमं ह्योदतिष्टत् ।

समीपगैः सर्वजनीनमस्य चरित्तमाडोक्य विसिम्पिये च ॥ ७९ ॥

मूकान्विकाशेनवातः ।

रम्योपशाल्य वृत्तमालसादरसाहसिन्तालतमालताङ्गैः ।

सिद्धिस्वप्नी साधकसंसदां तत् मूकान्विकाशम मुनिर्जगाहे ॥ ८० ॥

उष्णवचनन्दजवाण्यमुचैरुद्गीर्णरोमाञ्चमुदारमक्तिः ।

अयमिहापारवृत्तान्ध्यां संभावयन्ननुन निस्तुतं सः ॥ ८१ ॥

पिरिञ्चादिरूपैः प्रपञ्चे विहृत्य स्वतन्त्रा यदा स्वात्मविधान्तरेषा ।

तदा मानमातृप्रमेयातिरिक्तं परानन्दमीडे भवानि स्वदीयम् ॥ ८२ ॥

महामन्त्रराजान्तर्धीञ्च परारूपं स्वतो न्यस्तचिन्दु स्वयं न्यस्तहार्दम् ।

भवद्वक्त्रवधोजगुद्यामिधानं स्वरूपं सकृद्भाचयेत्त त्वमेव ॥ ८३ ॥

नमोवाकमाश्राम्महे देवि युष्मत्पदाश्मोजयुष्माय तिग्माय गौरि ।

विरिञ्चादिभास्वत्किरीटप्रतोलीप्रदीपायमानप्रभाभास्वराय ॥ ८४ ॥

भवानि स्तोतुं स्म प्रभवति चतुर्भिर्न बदनैः

प्रधानामीयानसिपुरमधनः पञ्चमिरति ।

(७९) अयमेव वदन् इति प्रथित इति चेपि । शैलोदेनंभिनो-
ऽग्नान् जातोऽयमिव मापर्षये ।

न षड्भिः सेनानीर्दशशतमुत्तरप्यदिपतिः
तदान्येषां केषां कथय कथमस्मिन्नवसरः ॥ ८५ ॥

घृतक्षीरद्राक्षामधुमधुरिमा कैरपि पदैः
विशिष्यानाख्येयो भवति रसनामाप्रविषयः ।
तथा ते सौन्दर्यं परमशिवदृष्टमात्रविषयः
कथङ्कारं ब्रूमः सकलनिगमागोचरगुणे । ॥ ८६ ॥

विधात्री धर्माणां त्वमसि सकलाम्नायजननी
त्वमर्थानां मूलं धनदानमनीयाधिकमले ।
त्वमादिः कामानां जननि कुतकन्दर्पविजये
सतां मुक्तेर्षीजं त्वमसि परमब्रह्ममहिषी । ॥ ८७ ॥

कृपापाङ्गालोकं वितर तरसा साधुचरिते
न ते युक्तोपेक्षा मयि शरणदीक्षामुपगतैः ।
न चेदिष्टं दद्यादनुपममहो कल्पलतिका
विशेषः सामान्यैः कथमिन्नबल्लोपरिकरैः ॥ ८८ ॥

महान्तं विश्वार्तं तव चरणपद्मेरुदयुगे
निधायान्यर्जवाश्रितमिह मया दैवतमुमे ।
तथापि त्वच्चेतो यदि मयि न जायेत सदयं
निरालम्बो लम्बोदरजननि कं यामि शरणम् ॥ ८९ ॥

मम न भजनशक्तिः पादयोस्ते न भक्तिः
न च विषयविरक्तिर्ध्यानयोगे न सक्तिः ।
इति मनसि सदाहं चिन्तयद्वाद्यशक्ते
रुचिरवचनपुष्पैरर्चनं सञ्चिनोमि ॥ ९० ॥

इन्द्रादींश्च दिगीश्वरान् सहस्रोवारानथो सायुधान्
योषिद्रूपधरान् स्वदिक्षु निहितान् सञ्चिन्त्य हृत्पङ्कजे ।

शङ्खं धीवस्रधारया वसुमतीयुक्तं च पद्मं स्मरन्
कामं नौमि रतिप्रियं सहचरं प्रीत्या वसन्तं भजे ॥ ९१ ॥

गायन्तीः कलवीणयातिमधुरं हुङ्गारभातन्वतीः
द्वाराभ्यामकृतम्वितीगिह सरस्वत्यादिकाः पूजयन् ।
द्वारे नौमि मदोन्मदं सुगणाधीशं मदोन्मदां
मातङ्गीमसिताम्बरां परिलम्बुक्ताविभूषां भजे ॥ ९२ ॥

कनकरचिते पञ्चप्रेतामनेन विराजिते
मणिमणचिते रक्तश्वेताम्बरास्तरणोत्तमे ।
कुसुमसुरमौ तल्पे दिव्योपधानसुखावहे
हृदयकमले प्रादुर्भूतां भजे परदेवताम् ॥ ९३ ॥

आलम्ब्य स्वमखीं करेण शनकैः सिंहामनादुत्थिता
कूष्मन्मन्दमालमञ्जुलयातिप्रोत्थसिधूपाम्बरा ।
आनन्दप्रतिपादकैरुपनिषद्वाक्यैः स्तुता वेधसा
मथितं स्थिरतामुपेतु गिरिजा यान्ती समामण्डपम् ॥ ९४ ॥

चञ्चद्वेष्टकराभिर्ज्विलमद्भूषांबराभिः पुरो-
यान्तीभिः परिचारिकाभिरपग्नते समुत्सारिते ।
रुद्धे निर्जसुन्दरीभिर्मितः कञ्चान्तरे निर्गतं
बन्धे नन्दितशम्भु निर्मलचिदानन्दैकरूपं महः ॥ ९५ ॥

कस्मैचित्सुचिरादुपायितमहामन्त्रौषसिद्धिं कृपात्
एकस्मै भयनिःस्पृहाय परमानन्दैकरूपां शतिम् ।
अन्यस्मै विषयानुक्तमनसे दीनाय दुःखापहं
द्रव्यं द्वारममाश्रिताय ददतीं वन्दामहे सुन्दरीम् ॥ ९६ ॥

सन्तुष्टां परमामृतेन विनसत्कामेश्वराङ्गुलिनां
पुण्योर्षभिशुजितां भगवतीं त्वां वन्दमाना मुदा ।

स्फूर्त्तचावकदेहरश्मिकलनाप्राप्तस्वरूपाभिदाः

श्रीचक्रावरणस्थिताः सविनयं वन्दामहे देवताः ॥ ९७ ॥

परमामृतमत्तसुन्दरीगणमध्यस्थितमर्कमासुरम् ।

परमामृतघूर्णितेक्षणं किमपि ज्योतिरूपास्महे परम् ॥ ९८ ॥

चक्षुः पश्यतु नेह किञ्चन परं घ्राणं न वा जिघ्रतु

श्रोत्रं हन्त शृणोतु न त्वगापि न स्पर्शं समालम्बताम् ।

जिह्वा वेत्तु न वा रस मम परं घुष्पत्स्वरूपाभृते

निस्थानन्दविघूर्णमाननयने नित्यं मनो मज्जतु ॥ ९९ ॥

यस्तवां पश्यति पावैति प्रतिदिनं ध्यानेन तेजोमयीं

मन्ये सुन्दरि तत्त्वमेतदखिलं वेदेषु निष्ठां गतम् ।

यस्तास्मत्समये तवार्चनविधावानन्दसान्द्राश्रयो

यातोऽहं तदभिघ्नतां परशिवे सोऽयं प्रसादस्तव ॥ १०० ॥

त्रिज्जसीखधेहि मे सुमहता यत्नेन ते सन्निधिं

प्राप्तं मामिह कान्दिशीकमधुना मातर्न दूरीकुरु ।

चित्तं त्वत्पदमावने व्यामचरद्दृग्बाहू च मे जातु चेत्

तत्सीम्ये स्वगुणैर्ब्रह्मान न यथा भूयो विनिर्गच्छति ॥ १०१ ॥

क्वाहं मन्दमतिः क्व चेदमखिलैरेकान्तमकैः स्तुतं

ध्यातं देवि तथापि ते स्वमनसा शीपादुकापूजनम् ।

क्वादाचित्कमदीयचिन्तनविधौ सन्तुष्टया शर्मदं

स्तोत्रं देवतया तथा प्रकटितं मन्ये मदीयानने ॥ १०२ ॥

मूक्ताग्नामभित्रावाप शिष्यैः परिवृतोऽनघः ।

सं देशं तौल्यं वृत्त्यं परिचक्राम शङ्करः ॥ १०३ ॥

हस्तामलकस्य शिष्यतया स्वीकारः ।

स तौल्यग्रामवरं प्रतीतं श्रीरौप्यपीठाख्यपुरं प्रपेदे ।

श्रीमाननन्तेश्वरमर्चयित्वा चन्द्रेश्वरं चारु मुनीन्द्र आर्चत् ॥ १०४ ॥

तत्र द्विजः कथनं शास्त्रवेदी प्रभाकराख्यः प्रयितानुभावः ।

प्रवृत्तिशिक्षैकरतः सुबुद्धिः आस्ते ऋत्नमीलितकीर्तिवृन्दः ॥ १०५ ॥

गाको हिरण्यं धरणी समग्रा सद्बान्धवा ज्ञातिजनाश्च तस्य ।

सन्त्येव किं तेनहि तोष एभिः पुत्रो यदस्याजनि मुग्धचेष्टः ॥ १०६ ॥

न वक्ति किञ्चिन्न शृणोति किञ्चिद्भ्यापनिवास्ते किल मन्दचेष्टः ।

रूपेषु मारो महसा महस्यान् मुखेन चन्द्रः क्षमया मही च ॥ १०७ ॥

ग्रहग्रहात्किं जडवद्विचेष्टते किं वा स्वमाशादुत पूर्वकर्मणः ।

संचिन्तयंस्तिष्ठति तात्पताऽनिशं समागतान्प्रष्टुमना बहुश्रुतान् ॥ १०८ ॥

शुश्राव तं ग्राममनिन्दितात्मा समागतं कञ्चन पूज्यपादम् । *

सोपायनः प्राप गुरुं व्यशिष्यणत् फलं ननामास्य च पादपङ्कजे ॥ १०९ ॥

अनीनमत्तं च तदीयपादयोः जडाकृतिं भस्मनिगूढबहिषत् ।

स नोदतिष्ठत्पतितः पदांबुजे प्रापः स्वनाट्यं प्रकटं विधित्सति ॥ ११० ॥

उपात्तहस्तः शनकैरबांश्मुखे तं देशिकेन्द्रः क्षमोदतिष्ठित् ।

उत्पापिते स्वे तनये पिताऽजरीत् वद प्रभो जाड्यममुष्य किंवृत्तम् ॥ १११ ॥

(१०६) बायोऽंशजः, इति माघबीये । दिवाकर इति पितृनाम, प्रयागश्चेन्नपरिसरगतमाथे इदं वृत्तं, व्याघ्रसमागमात्पूर्वमेदं वृत्तं इति चिद्विलासीये । शिव इति पितृनामेति गोविन्दनाथीये । चन्द्रेश्वराख्ये ऋषीणामे कथेयं प्रवृत्तेति गुरुवंशकाव्ये माघबीये च । अयमेव पृथ्वीपथः (पृथ्वीपरो वा) इति गोवर्धनजगद्गुरुनाममाता मुधन्वलेराज ।

वर्षाण्यतीर्युर्भागवन्मुष्य पञ्चाष्ट जातस्य विनाऽत्रबोधम् ।

नाथ्यैष्ट वेदानलिखच्च नार्णानचीकरं चोपनयं कथञ्चित् ॥ ११२ ॥

क्रीडापरः क्रोशति बालवर्गः तथाऽपि न क्रीडितुमेव याति ।

बालाः शठा मुग्धमिमे निरीक्ष्य सन्ताडयन्तेऽपि न रोपमेति ॥ ११३ ॥

मुहक्ते कदाचिन्न च जातु मुहक्ते स्वेच्छाभिहारी न करोति चोक्तम् ।

तथापि रुष्टेन न ताड्यतेऽयं स्वकर्मणा वर्धत एव नित्यम् ॥ ११४ ॥

इतीरयित्वापरते च विप्रे पमच्छ तं शङ्करदेशिकेन्द्रः ।

कस्तवं किमेवं जडवत्प्रवृत्तः ॥ चान्नीद्वाल्वपुर्महात्मा ॥ ११५ ॥

नाहं जडः किन्तु जडः प्रवर्तते मत्सन्निधानेन न सन्दिहे गुरो ।

पङ्क्तिर्विपद्भावविकाखर्जितं सुखैकतानं परमस्मि तत्पदम् ॥ ११६ ॥

ममेव भूषादनुभूतिरेषा मुमुक्षुर्वाक्य सदेति विद्वान् । *

पथैः परैर्द्वादशभिर्बभाषे चिदात्मतत्त्वं त्रिधुतप्रपञ्चम् ॥ ११७ ॥

निमित्तं मनश्चक्षुरादिप्रवृत्तौ निरस्ताखिलोपाधिराकाशकल्पः ।

रावेत्लोकचेष्टानामत्तं यथा यः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ११८ ॥

यमान्युष्णचशित्यबोधस्वरूपं मनश्चक्षुरादीन्यबोधात्मकानि ।

प्रयतन्त आभित्य निष्कम्पमेकं स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ ११९ ॥

मुक्तामासको दर्पणे दृश्यमानो मुखं विद्यते कल्पनाहीनमेकम् ।

चिदाभासको धीषु जीवोऽपि तद्वत् स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥

यथा दर्पणाभास आभासहानौ मुखं विद्यते कल्पनाहीनमेकम् ।

तथा धीविद्योने निराभासको यः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥

मनश्चक्षुरादेर्विमुक्तः स्वयं यो मनश्चक्षुरादेर्मनश्चक्षुषदिः ।

मनश्चक्षुरादेरगम्यस्वरूपः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १२० ॥

य एको विभाति स्वतः शुद्धचेताः प्रकाशस्वरूपोऽपि नानेव धीषु ।

शरावोदकस्यो यथा मानुरेकः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥

यथाऽनेकचक्षुःप्रकाशो रविर्न क्रमेण प्रकाशीकरोति प्रकाश्यम् ।

अनेका घियो यस्तथैकप्रबोधः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १२४ ॥

विवस्वत्प्रभातं यथा रूपमक्षं प्रगृह्णाति नाभातमेवं विवस्वान् ।

यदाभात आभासयत्यक्षमेकः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १२५ ॥

यथा सूर्य एकोऽप्स्वनेकश्चलासु स्थिरास्वप्यनन्यग्विभाष्यस्वरूपः ।

चलासु प्रमिघ्नासु धाप्स्वेवमेकः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥

घनच्छन्नदृष्टिर्घनच्छन्नमकं यथा निष्प्रभं मन्यन्ते स्नातिसूदः ।

तथा यद्वयद्भाति यो मूढदृष्टः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १२७ ॥

समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतमेकं समस्तानि वस्तूनि यं न स्पृशन्ति ।

विषद्वत्सदा शुद्धमच्छस्वरूपः स नित्योपलब्धिस्वरूपोऽहमात्मा ॥ १२८ ॥

उपाधी यथा मेदता सन्मणीनां तथा मेदता बुद्धिमेदेषु तेऽपि ।

यथा चन्द्रकाणा जले चञ्चलत्वं तथा चञ्चलत्वं तवापीह विष्णो ॥ १२९ ॥

कारस्यधात्रीफलवत् नित्यरूपं प्रकाशितम् ।

तत्तथैहि ततोऽस्यास्या दक्षामलक इत्यभूत् ॥ १३० ॥

क्रिोपदेशं स्वत एष जातं परात्मबोधं दिजवर्षसूतोः ।

अस्मिन् संप्रत्य स देशिकेन्द्रो न्यधात्वहसं कृपयोत्तमाज्ञे ॥ १३१ ॥

पुरमत्रान्यासवशेन सर्वं एतं वेत्ति सम्यक् न च वांके किञ्चित् ।

नो चेत्कथं स्वानुभवेकगर्भयानि भाषेत निरक्षरास्यः ॥ १३२ ॥

दिजपुत्रं निवृत्तं तं विशाय यतिपुङ्गवः ।

ऊचे तत्पितरं नेह वस्तुं योग्यस्तदात्मजः ॥ १३३ ॥

देहगोहादिममता विद्यते नास्य भ्रूमुखः ।

बोधेनायं तमो हित्वा परमं धाम पश्यति ॥ १३४ ॥

इत्युक्त्वा विप्रतनयं गृहीत्वा प्रस्थितो गुरुः ।

विचित्रमनुगम्याय स्वगेहं प्राप्तवान् दिजः ॥ १३५ ॥

विज्ञाप्य तस्मिन्निति निर्गतेऽसौ तदाप्रमृत्तत्र वस्त्युदारः ।

आशंशयादात्मविलीनचेताः कथं प्रवर्तेत मृषाप्रपञ्चं * ॥ १३६ ॥

निशाम्य पप्रञ्चुरसुं विनेयाः स्वामिन्विनैव श्रवणाद्युपायान् ।

अलम्ब्य विज्ञानमयं कथं वा भवानिदं साधु विदां करोतु ॥ १३७ ॥

तानमयीस्तंयमिचक्रवर्ती कश्चित्पुरा यामुनतीरवर्ती ।

बभूव सिद्धः किल साधुवृत्तः सांसारिकेभ्यः मुक्तरां निवृत्तः ॥ १३८ ॥

तस्यान्तिके सा जमनी किलास्य द्विहायनं ज्ञातु निवेश्य बालम् ।

क्षण प्रतीक्षस्व शिशु द्विजेति ज्ञातुं सखीभिः सह निर्जगाम ॥

अत्रान्तरे दैव्यशास्त्रे बालः चक्रम्यमाणो निपपात नवाम् ।

मृत तमादाय शिशु तदीयाः चक्रन्दुरुर्जं पुरतो महर्षेः ॥ १४० ॥

आक्रोशमाकर्ष्य मुनिः स तेषां ब्रह्मन्तस्त्रिभो निजयोगभूम्ना ।

प्राविक्षदङ्गं पृथुकल्प तस्य स एव हस्तामलकस्तपस्वी ॥ १४१ ॥

सम्पादयं वेद क्रियोपदेश श्रुतीरनन्ताः सकलाः स्मृतीश्च ।

सर्वाणि शास्त्राणि परं च तत्त्वं अज्ञातमेतेन न किञ्चिदस्ति ॥ १४२ ॥

स्वशिम्योदितपद्यानां गभीरार्थवतां गुरुः ।

विस्तृतं भाष्यमार्तने विचित्रा महतां कृपा ॥ १४३ ॥

मगयत्पादपादाङ्गपांसवः पान्थु सन्तनम् ।

अपाराक्षारसंसारसाधरोत्तारसेतयः ॥ १४४ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे विश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ एकविंश आस्वादः ॥

तोटकस्य शिष्यतया स्वीकारः ।

कलयन्मिलयं च तुङ्गभद्रातदिनीरोघसि घेघसः खिया द्राक् ।
कतिधिच्छरदोऽत्यवाहयद्यो यतिराट् कापि मठे स मेऽम्नु सद्यः ॥ १ ॥

सञ्चारतः स्वैरमयाब्धितीरे भगन्दरस्तद्गुरुदेहमाप ।
कश्चिद्विनेयोऽस्य गुरोर्निषेवां विशेषतो भक्तिवशाच्चकार ॥ २ ॥

विनीतो मितप्रत्योक्तिः दयालुः सत्ततं गुरोः ।
शुश्रूषात्तपरः सोऽभूत् छायेवानुचरन् सदा ॥ ३ ॥

गुरौ तिष्ठति वै तिष्ठन् गच्छन् गच्छति सन्ततम् ।
स्वप्नं स्वपति कुर्वाणः प्रमुह्ये तु प्रजागरम् ॥ ४ ॥

सङ्कलने मूलम्—जगद्गुरुरक्षमालिकास्तोत्रतः १, गुरुर्वशकाव्यतः २, ९८-१०१, ११४, गोविन्दनार्थीयतः ३-७, ४७, व्यासाचलीयतः ८-१०, १५, १६, ४८-५८, ६०-७४, ७६-९२, माधवीयतः ११-१४, ४८, ५९-९७, ११३, १२०, तोटकाष्टकतः १८-२४ श्रुतिस्मारसमुद्धरणतः २७-४६, श्रीभाष्यस्यामिकृत सुरेश्वरप्रशस्तितः १०२, शारदाभुजङ्गतः १०४-१११, चिद्विलासीयतः ११२, सुरेश्वराचार्यकृतवार्तिकतः ११५, पद्मपादकृतपञ्चपादिकातः ११६-११७, नैष्कर्म्यसिद्धितः ११८, सिद्धान्तविन्दुतः ११९, भगवत्पादसप्ततितः १२०.

(२) अस्य प्रतर्दन इति अभिधान्तरम् (सुषुम्नलंखे) । गिरिः धानन्दगिरिरित्यपि । षायोः नन्दीश्वरस्य बृहस्पतेर्ज्ञांशजोऽयमिति माधवीये सदानन्दीये च । काश्यां विश्वनाथाध्वारिपुत्रः कलानाथाख्योऽयं समाजगामेति मण्डनात्पूर्वमेवास्य शिष्यता इति च चिद्विलासीये ।

श्रीगुरोर्वैष्णवौपीननिर्मलीकरणे स्तः ।

दन्तकाष्ठप्रदाता च स्नानकाले ययोचितम् ॥ ५ ॥

आर्यपाद्योपनेता च देवद्वारस्ते गुरौ ।

आवाणे सति यत्किञ्चित् तच्छृण्वन्नधिकारः ॥ ६ ॥

गुरोः श्रीमत्पदाम्भोजसंवाहनविचक्षणः ।

अनुक्तोऽपि हितं कुर्यात् अहितं न कदाचन ॥ ७ ॥

तच्छौणिताक्षवसनं प्रतिवत्समेव कासारतीरगशिखतलपृष्ठभागे ।

नेनेक्ति भक्तिवशागो न जुगुप्सतेऽसौ यावन्मलं तदपगच्छति तावदद्वा ॥

किञ्चित्समाधाय पुरोक्तमंशुकं निर्णेगतुक्काम, सरसीतटं प्रगे ।

प्रयाति संशाल्य विशुद्धबुद्धये त्रिप्रत्यमीक्षणं पुनरेव धावति ॥ ९ ॥

एवं यतःसमा वसनं दिने दिने प्रक्षाल्य संवेष्ट्य ददाति भूयसे ।

शोकोऽपि किञ्चिन्ममसीति धर्तते नाशबन्धुं किञ्चिदपीह वेदितुम् ॥

तस्मिन्सदा किल विनेयवरे स्वशाटीप्रक्षालनाय गतवत्यपवर्तनी ताम् ।*

व्याख्यानकर्मणि तदागममीक्षमाणो भक्तेषु वसन्ततया विलम्ब एव ॥

शान्तिपाटमय कर्तुमसंख्येयपूजयेषु स विनेयवरेषु ।

स्यीयतां गिरिरपि क्षणमन्नादेष्पतीति समुदीरयति स्म ॥ १२ ॥

तां निशाम्य निगमान्तगुरुक्तिं मन्दधीरनधिकार्यपि शाल्मे ।

किं प्रतीक्ष्यत इति स्म ह भित्तिः गर्वलेशसहितैः समदर्शि* ॥ १३ ॥

गर्वदोषमपहर्तुमखलं स्वाश्रयेषु करुणातिशयाच्च ।

व्यादिदेश स चतुर्दश विधाः सद्य एव मनसा गिरिनाम्ने ॥ १४ ॥

प्रक्षाल्यमानं वसनं यथाऽऽत्मनः शिरः समाहन्ति शिखाञ्च कर्कशम् ।

भक्त्या परं क्षालयतो महात्मनः पद्मात्मना सा परिणाममेयुषी ॥ १५ ॥

धीमद्गुरोः पादसरोजमूलात् तदाश्रयात् तत्करुणावसेकात् ।

भक्तिर्लता तोटकवृत्तवृन्दहृद्यानि पद्यानि फलान्यप ॥ १६ ॥

कुतोऽप्यन्तर्विस्फुरन्त्या चिच्छक्त्या प्रेरितो बलात् ।

गयन्माद्यजिवाधाधत् गुरोश्चरणसन्निधिम् ॥ १७ ॥

विदित्वाखिलशास्त्रसुधाजलधे महितोपनिषत्कविनार्थनिधे ।

हृदये फलयै विमलं चरणं मय शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ १८ ॥

करुणावहणालय पालय मां भवसागरदुःखविदूनहृदम् ।

रचयाखिलदर्शनतत्त्वविद् भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ १९ ॥

भयता जनता मुहिता भविता निजबोधविचारणचारुमते ।

फलयेधरजीवविवेकविद् भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ २० ॥

भव एव भवमिति मे नितरां समजायत घेतसि कौतुकिता ।

मम वारय मोहमहाजलधिं भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ २१ ॥

सुष्ठुतेऽधिष्ठते बहुधा भवतो भविता सम्दर्शनलाडसता ।

अतिदीनमिमं परिपालय मां भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ २२ ॥

जगतीमविर्गुं कल्पितावृतयो विवरन्ति महामदसंशुलतः ।

अहिमांशुरिवात विभासि गुरो भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ २३ ॥

विदिता न मया विशदैककला न च किञ्चन काञ्चनमस्ति गुरो ।

श्रुतमेव विप्रैर्हि कृपां सहजां भव शङ्करदेशिक मे शरणम् ॥ २४ ॥

गापन्नित्यं मुक्तबन्धः कृतेन्मूर्छितवासनः ।

अभ्यधावरस शान्तामा शरण्यमनघं गुरुम् ॥ २५ ॥

श्रुवेदमने ते शिष्या भिष्याद्विद्विनां गताः ।

चिरादविगतप्रज्ञास्त्यजुर्दुष्टभारनाम् ॥ २६ ॥

“ सकलं मनसा क्रियया जनितं समवेक्ष्य विनाशितया तु जगत् ।
निरविद्यत कश्चिदतो निखिलादविनाशि कृतेन न लभ्यमिति ॥ २७ ॥

प्रतिपित्सुरसावविनाशि पदं यतिधर्मरतो यतिमेव गुरुम् ।
विदितात्मसतत्वमुपेत्य कविं प्रणिपत्य निवेदितवान्स्वमतम् ॥ २८ ॥

भगवन्नुदधौ मृतिजन्मजले सुखदुःखद्वये पतितं व्यथितम् ।
कृपया शरणागतमुद्धर मामनुशास्युपसन्नमनन्यगतिम् ॥ २९ ॥

विनिवर्त्य रतिं विषये विषमा परिमुच्य शरीरनिबद्धमतिम् ।
परमात्मपदे भव निव्वरतो जाहि मोहमयं धनमात्ममतेः ॥ ३० ॥

विसृजान्नमयादिषु पञ्चसु तामहमस्मि ममेति मतिं सततम् ।
दृशिह्मपन्नन्तमृत विगुणं हृदयस्यमवेदि सदाहमिति ॥ ३१ ॥

यदनभ्युदितं वदनेन सदा नयनेन च पश्यति यन्न सदा ।
श्रवणेन च यन्न शृणोति सदा मनसापि च यन्मनुते न सदा ॥

वदन् नयनं च तथा श्रवणं मन एव च येन मतं सततम् ।
अवगच्छ तदेव पदं परमं स्वमिति श्रुतिरीक्षितुरुक्तवती ॥ ३३ ॥

अथ नो न च तद्विपरीतगुणं न च ह्रस्वमतो न च दीर्घमपि ।
प्रतिविद्धसमस्तविशेषणकं परमश्ररमात्मतयाऽऽश्रय भोः ॥ ३४ ॥

असुबुद्धिशरीरगुणान् षडिमान् अविवेकिनैर्दृशिधर्मतया ।
प्रतिपन्नतमान्प्रविहाय शनैर्दृशिमात्ममवेदि सदाहमिति ॥ ३५ ॥

परिशुद्धविबुद्धविमुक्तद्वोरविवेकविवेकविवर्जनतः ।
मम बन्धविमोक्षगुणौ भवतो न कदाचिदपीत्यवगच्छ भृशम् ॥ ३६ ॥

गगने विमले जलदादिमले सति वाऽसति वा न भिदाऽस्ति यथा ।
त्वयि सर्वगते परिशुद्धदृशौ न भिदाऽस्ति तथा द्वयमेदकृता ॥ ३७ ॥

बहुनाऽभिहितेन किमु त्रियते शृणु संप्रहमन्न वदामि ततः ।

त्वयि जागरितप्रभृति त्रितयं परिकल्पितमित्यसदेव सदा ॥ ३८ ॥

परिकल्पितमित्यसदित्युदितं मन इत्यभिधादितमागमतः ।

उपपत्तिभिरेव च सिद्धमतो भवतोऽन्यदशेषमभूतमिति ॥ ३९ ॥

यदबाह्यमनन्तरमेकरसं यदकार्यमकारणमद्वयकम् ।

यदशेषविशेषविहीनतरं दृशिरूपमनन्तमृतं तदसि ॥ ४० ॥

इयदेव मयोपनिषत्सु पदं परमं विदितं न ततोऽस्त्यधिकम् ।

इति पिप्पलमक्ष इवाभ्यवदत् ह्यवशिष्टमिति विनिवारयितुम् ॥ ४१ ॥

इतरोऽपि गुरुं प्रणिपत्य जगौ भगवन्निति तारितवानसि माम् ।

अवशेषतरेण समुद्रमिमं मृतिजन्मजलं सुखदुःखमपम् ॥ ४२ ॥

अधुनाऽस्मि सुनिर्वृत आत्मरतिः कृतकृत्य उपेक्षक एकमनाः ।

प्रहसन्निषयान्मृगतोयसमान् विचरामि महीं भवता सहितः ॥ ४३ ॥

तत्र दात्यमहं भृशमामरणात्प्रतिपद्य शरीरधृतिं भगवन् ।

करवाणि मया शक्नीयमिदं तव कर्तुमतोऽन्यदशक्यमिति ॥ ४४ ॥

येषां धीसूर्यदीप्या प्रतिहृतमगमनाशमेकान्ततो मे

ध्वान्तं स्वान्तस्य हेतुर्जननमरणसन्तानदोषाधिखेदेः ।

येषां पादौ प्रपन्नाः श्रुतिशमनिनयेर्भूषिताः शिष्यसंवाः

सद्यो मुक्ताः स्थितास्तान्यतिवरमद्वितान्यावदायुर्नमामि ॥ ४५ ॥

भूः पादौ यस्य खं चोदरमसुरनिष्ठधन्द्रसूर्यौ च नेत्रे

कर्णावाशाः शिरो धीर्मुखमपि दह्नो यस्य वास्तेयमन्धिः ।

अन्तःस्थं यस्य विश्वं सुरनरखगगोभोगिगन्धर्वदैत्यैः

चित्रं संस्पृष्टं तं त्रिमुखवपुषं विष्णुमीशं नमामि ॥ ४६ ॥

पयजातमुदारार्थमद्वैतप्रतिपादकम् ।

तोटकाल्यमभूत्तस्मात् तोटकाल्यो बभूव सः ॥ ४७ ॥

अद्यापि तत्प्रकरणं प्रथितं पृथिव्यां तत्संख्या लघु मद्दार्थमन्यनीति ।

शिष्टैर्गृहीतमतिशिष्टपदानुविद्धं वेदान्तवेद्यपरतत्त्वनिवेदनं तत् ॥ ४८ ॥

भगन्दरव्याधिप्रतीकारः ।

भगन्दरव्याधिनिपीडितं गुहं निरीक्ष्य शिष्याः समबोधयन् शनैः ।

नोपेक्षणीयो भगवन्महामयः संपीडयन् शसुरिवर्द्धिमान्भुयात् ॥ ४९ ॥

चिन्तिस्त्वा व्याधिनिदानकोविदाः संतृच्छनीया भगवन्नितस्ततः ।

स्वस्ये भवत्पादसरोरुद्वये स्वस्था वयं ते मधुपायिवृत्तयः ॥ ५० ॥

निर्वन्धतो गुरुररः प्रददाधनुज्ञं

दिग्भ्यो भियम्बरसमानयनाय तेभ्यः ।

नत्वा गुहं प्रतिदिशं प्रययुः प्रवृष्टाः

शिष्याः प्रवासकुशला गुरुमक्तिभाजः ॥ ५१ ॥

बहुदिनेर्बहुदेससमागतान् सबहुमानमिदं मुनिस्त्रयीत् ।

कुशलता भवतामपि वर्तते गृहकलत्रसुतादिषु संप्रति ॥ ५२ ॥

उपगुरं भिषजः परिबाधते गद वदेत् तनुं तनुमप्यगः ।

यदिदमस्य विवेकमिदं ध्रुव गदत रोगतमस्तिभियरयः ॥ ५३ ॥

चिरमुपेक्षितवानहमेतकं दुरितजोऽयमिति प्रतिमाति मे ।

निगदिते मुनिनेति भियम्बरः विदधिरे बहुधा गदसन्कियाः ॥ ५४ ॥

न ॥ शशाम गदो बहुतापदो विमनसः पटत्रो भियजोऽमवन् ।

न दहनं विरहस्य मुनेर्गदं शमयितुं प्रभवन्ति भियजनाः ॥ ५५ ॥

अनुचिन्तं यस्मिन् दहनक्रियेऽप्यभीति मनो भियजामभूत् ।

अप निवेद्य गते भियजां गणे हृदयगो विदधे मुनिरश्विनी ॥ ५६ ॥

द्विजतनुं प्रविधाय भिषग्वरौ मनुजलोकमुपेतुरश्विनौ ।
 मुनिवरोऽप्यवलोक्य तुतोष तौ नयनमानसहारिवपुर्धरो ॥ ५७ ॥
 दृढमुधामयदोर्धुगलेन तौ गदमुदीक्ष्य समस्पृशता शनैः ।
 समभवन्मुनिरेप निरामयः स्वभवन् ययतुः सुखमग्निनी ॥ ५८ ॥

सुरेश्वरेण वार्तिकप्रणयनम्, पञ्चपादेन पञ्चपादिकाप्रणयनं च ।

ततः कदाचित्प्रणिपत्य भक्त्या सुरेश्वरो देशिकमात्मनिष्ठम् ।
 शारीरकेऽत्यन्तगभीरभावे दत्तोपदेशं प्रणमन् जगाद ॥ ५९ ॥
 मम यत्करणीयमस्ति ते त्वमिदं मामनुशास्यतेशयम् ।
 तदिदं पुरुषस्य जीवितं यदयं जीवति भक्तिमान्गुरो ॥ ६० ॥
 इतीरिते शिष्यवरेण शिष्यं प्रोचे गरीयानतिद्वष्टचेताः ।
 भक्तस्य भाष्यस्य विवेयमिष्टं निबन्धने वार्तिकप्रणयेणम् ॥ ६१ ॥
 दृष्टं सततं भवदीयभाष्यं गभीरवाक्यं न ममास्ति शक्तिः ।
 तपाऽपि भाष्यककटाक्षपतैर्यते यथाशक्ति निबन्धनाय ॥ ६२ ॥
 अस्तुवेभमित्यर्थपदाम्यनुज्ञां आदय मूर्खा स विनिर्गताम् ।
 अथागमन् शिष्यगणास्तदीया दृष्ट्वा गुरुं ते क्रमशः प्रणमुः ॥ ६३ ॥
 कर्मकृतानमतिरेप कथं गुरो ते विस्वासपात्रमगमत्स सुरेश्वरोऽयम् ।
 भाष्यस्य पञ्चपद एव करोतु टीकाभित्यूचिरे रहसि योगिधरं विवेकाः ॥
 आसादितोऽयं महतः प्रयत्नात् न चेन्न रोचेत न वीक्ष्यतेऽन्यः ।
 अहं बहुनामनर्भाष्टकार्यं न करयिष्ये हि महानिबन्धम् ॥ ६५ ॥
 सतन्दनो नन्दयिता जनानां निबन्धमेकं विदधातु भाष्ये ।
 न वार्तिकं तत् परप्रतिष्ठं व्यवाप्यतिष्ठ स हि नूतदीक्षः ॥ ६६ ॥
 आदिश्येत्यं शिष्यसंघं यतीन्द्रः प्रोवाचेत्यं नूतभिर्भुं रहस्यम् ।
 भाष्ये मिश्रो मा कृपा वार्तिकं त्वं नेमे शिष्याः सेहिरे दुर्विदग्धाः ॥

स्वातन्त्र्यात् प्रत्यमेकं महात्मन् कृत्वा म्हा दर्शयाध्यात्मनिष्ठम् ।
 विद्वन्मद्वत्प्रत्ययः स्यादमीषां शिष्याणां नो ग्रन्थसन्दर्शनेन ॥ ६८ ॥
 इत्थं प्रोक्तः सोऽल्पकालेन मिथुः ग्रन्थं कृत्वा दर्शयामास तस्मै ।
 ग्रन्थं दृष्ट्वा मोदमानो यतीन्द्रः तं चान्येभ्यो दर्शयामास हृद्यम् ॥
 यत्राद्यापि श्रूयते मत्स्वरीन्द्रैः निष्कामात्मा यत् नैष्कर्म्यसिद्धिः ।
 तन्नाम्नाऽयं पत्रये ग्रन्थवर्यः तन्माहात्म्यात्सर्वलोकाद्यतोऽभूत् ॥ ७० ॥
 भूयो गुरुस्तमवदन्मम याजुपीया शाखा तदन्तगतभाष्यनिबन्ध इष्टः ॥
 तद्वार्तिकं मम कृते भक्तता प्रणेयं सचेष्टितं परहितैकफलं प्रसिद्धम् ॥
 तद्वत् त्वरीया किल काण्वशाखा ममापि तत्रास्ति तदन्तभाष्यम् ।
 तद्वार्तिकं चापि विवेकमिष्टं परोपकाराय सतां प्रवृत्तिः ॥ ७२ ॥
 इत्थं स उक्तो भगवत्पदेन सुरेश्वरोऽसी विदूषां वरिष्ठः ।
 वकार भाष्यद्वयवार्तिके द्वे ध्याज्ञा गुरुणामविचारणीया ॥ ७३ ॥
 सनन्दनश्चाथ गुरोरनुज्ञया भाष्यस्य टीकां व्यधितेरितः पराम् ।
 यत्पूर्वभागः किल पञ्चपादिका तच्छेषगा वृत्तिरिति प्रवीयसी ॥ ७४ ॥
 अधाञ्जपात्कर्तुमनाः स तीर्थयात्रामयाचिष्ट गुरोरनुज्ञाम् ।
 स तीर्थसेवां मनसः प्रसादिनीं मत्वा गुरुश्चाप्यददादनुज्ञाम् ॥ ७५ ॥
 धाट क्षितिं बहुविधां प्रयतान्तरात्मा तीर्थेषु तीर्थकवरो व्रजितो न्यमांक्षीत् ।
 श्रीकालहस्तिपपदं पुनराव्रजत्स काञ्चीपुरं पुरवरं त्वय पुण्डरीकम् ॥
 रामसेतुगमनाय सन्दधे मानसं मुनिरनुत्तमः पुनः ।
 वर्जनिं प्रयतमानसो व्रजन् सन्ददर्श सरितं कवेरञ्जाम् ॥ ७७ ॥
 कवेरकन्यासलिलाभिषिक्तः श्रीरङ्गनाथस्य पदारविन्दे ।
 आनर्च नमो त्रिनयी ततोऽगात् श्रीजम्बुकेशं जगदेवमायाम् ॥

देवीं दृष्ट्वा मार्गमध्यामियातं गेहं मिश्रुर्मातुलस्याजगाम ।

मोद प्रापन्मातुलः शास्त्रवेदी भिक्षां चक्रे मातुलस्यैव गेहे ॥ ७९ ॥

पप्रच्छैनं मातुलो मुक्तवन्तं किंस्विच्छन्नं पुस्तकं साधु हस्ते ।

टीका विद्वन्भाष्यमेति ब्रुवाणस्तं देहीति प्रोचुपेऽदत्त तां च ॥ ८० ॥

प्रबन्धनिर्माणविचित्रनैपुणीं दृष्ट्वा प्रमोदं स विवेद किञ्चित् ।

मतान्तराणां किल युक्तिजालैः निरुत्तरं बन्धनमालुलोके ॥ ८१ ॥

गुरोर्मतं स्वाभिमतं विशेषात् निराकृतं तन्न सम्पत्सरोऽभूत् ।

साधुर्निबन्धोऽयमिति ब्रुवाणः तं साभ्यसूर्यं स कृताभिनन्दनः ॥

गच्छामि सेतुं त्वयि पुस्तकारं निक्षिप्य जीवो मम वर्ततेऽस्त ।

यथेतरेषां पद्मगोहिरण्ये प्रीतिस्तथा नः खलु पुस्तकेषु ॥ ८२ ॥

स पञ्चपादीं च गृहे प्रयास्यन् शिष्टां निचिक्षेप तमेवमुक्त्वा ।

प्रतिष्ठमानस्य बभूव कष्टं निमित्तमेव्यत्फलसूचनाय ॥ ८३ ॥

अस्यन्दत्तास्य नयनं किल वामभीषत्

पुरफोर बाहुरपि वामगतस्तथोरुः ।

चुक्षाव नाऽस्य पुरतः कचिदस्खलीच्च

सर्वं ययौ ॥ गणयन्गुरुस्मदीयः ॥ ८५ ॥

गतेऽत्र मेने किल मातुलोऽस्य ग्रन्थे स्थितेऽस्मिन् गुरुपक्षहानिः ।

दग्धेऽस्त जायेत महापवादो नोक्त्वा निराकर्तुमपि प्रभुत्वम् ॥ ८६ ॥

पक्षस्य नाशाद् गृहनाश एव नो वरं गृहेणैव दहामि पुस्तकान् ।

एवं निरूप्य न्यदधादधुताशनं चुकोश चाग्निर्दहतीति मे गृहान् ॥

सेतुं दृष्ट्वा पुण्यतीर्थं स योगी पश्यन्देशान् मातुलीयं जगाम ।

गेहं दग्धं तस्य पुस्तेन सार्धं श्रुत्वाऽन्त्यं खेदमपेदिवान् सः ॥

विद्यस्य मां निहितवानसि पुस्तमारं

तच्चादहद् द्रुतबहः परितः प्रमादान् ।

तावान्न मे सदनदाहकृतोऽनुनापो

यावांस्तु पुस्तकविनाशकृतो मम स्यात् ॥ ८९ ॥

इत्थं भुवन्त तमयाम्यमाणीत् पुस्तं गतं बुद्धिरवस्थिता मे ।

उक्त्वा समारब्धं पुनश्च टीकां कर्तुं स धीरो यतिवृन्दबन्धुः ॥ ९० ॥

दृष्ट्वा बुद्धिं मातुलस्तस्य भूयो भीतः प्रास्यद्भोजने तन्मतिप्रम् ।

किञ्चिद्द्रव्यं यद्दशान्नोऽश्वमिष्टं टीकां कर्तुं पूर्ववत्प्रपादः* ॥ ९१ ॥

इत्थं स तीर्थनिकर्तं परिषेव्य दीनो द्रष्टुं ययौ स्वगुरुमेव पुनस्स तस्मै ।

देशाय यत्नं वसति स्म स देशिकेन्द्रः तस्मै नमो व्यधितं वृत्तमपोऽम्बधत् ॥

अतिदीनमनाः शनैरवादीत् करुणं गद्गदवाक् स पञ्चपादः ।

अधुना धिपणा यथापुरं नो विधुनाना विशयं प्रसादमेति ॥ ९३ ॥

प्रयतेऽहं पुनरेव यदा तां प्रविधातुं बद्ध्वा कृतयत्नः ।

न यथापूर्वमुपक्रमते ताः पटुयुक्तीः भगवन्मम बुद्धिः ॥ ९४ ॥

इति यादिनमेनमार्यपादो वचनैः सान्त्वयति स्म क्लृप्तबन्धुः ।

विषमो बत कर्मणां विपाको विषमोऽपमदुर्निवार एवः ॥ ९५ ॥

पूर्वं भक्त्या यत्त्वया मत्समीपे प्रेम्णा वाऽसौ वाचिता पञ्चपादी ।

सा मे चित्तान्नापयात्स्व शोको यत्ताच्छीघ्रं तां लिखेत्वाह्वयदायैः ॥

प्रसमं स विलिख्य पञ्चपादीं परमानन्दभरेण पञ्चपादः ।

उदतिष्ठदतिष्ठदम्पतेदीत् पुनरुद्रायति तु स्म नृत्यति स्म ॥ ९७ ॥

ततः सुजडाण्याद्यमरनिल्येषु प्रविचरन्

ततः स्वरं दर्पादपि जनपदान् तौलवमुखान् ।

पवित्रीकुर्वाणः परशिव इवाशेषविनुतो

मतिश्रीसाम्राज्ये व्यजयत महान् शङ्करगुरुः ॥ ९८ ॥

शृङ्गागिरौ वासः शारदाप्रतिष्ठा शिष्याभ्यापनं च ।

गोहर्णीयात्मा स विधाय योगी सखादिभासाद्य सवेदपादम् ।

बराहदंष्ट्रोद्भवतुङ्गमद्रामूले व्यधादाहिकमादरेण ॥ ९९ ॥

विभण्डकस्याश्रममाप्य तुङ्गमद्रातटेऽपश्यदयं विचित्रम् ।

प्रसार्य भोगं भुवि रक्ष्यमाण तच्छायया भोगिवरेण भेकम् ॥ १०० ॥

निर्वैरसत्वं कलयन्स्वयं तत् चित्ते चकारात्मनिवासयोग्यम् ।

श्रीतुङ्गमद्रातटरम्यभागे बाण्यालयारम्भकृतोद्यमोऽभूत् ॥ १०१ ॥

श्रीमच्छङ्करदेशिको मुनियरः श्रीप्रज्ञाविद्यात्मिकां

श्रीचक्रोपरि भावयन् भगवतीं श्रीशारदामञ्जिकाम् ।

तां संस्थाप्य च मन्दिरेऽतिमहिते शृङ्गाचलस्येऽर्चयन्

त्वान्तेवासिवरं सुरेशमपि तन्पूजार्थमाजिज्ञिषत् ॥ १०२ ॥

सविधे निवसन्नेव शरदः सौख्यवीवहत् ।

शारदाराधनानन्दतुन्दिलोऽस्तौत्स मातरम् ॥ १०३ ॥

सुवक्षोजकुम्भां सुधापूर्णकुम्भां प्रसादावलम्बां प्रपुण्यावलम्बाम् ।

सदास्येन्दुबिम्बां सदानोग्रबिम्बां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

कटाक्षे दयादां करेज्ञानमुद्रां कलामिर्विनिद्रां कलापिः सुमद्राम् ।

पुरस्त्री विनिद्रां पुरस्तुङ्गमद्रां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

ललाभाङ्गफालां लसद्गान्धलोलां खमक्तैकपालां यशःश्रीकपोलाम् ।

करे त्वक्षमालां कनकप्रतलेलां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

सुसीमन्तवेणीं दृशा निर्जितेणीं रमक्तीरवाणीं नमद्भजवाणीम् ।

सुधामन्परास्यां मुद्राचिन्त्यवेणीं भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

सुशान्तां सुदेहां दृगन्ते कचान्तां लसत्सुताङ्गीमनन्तामचिन्धाम् ।

स्मृतां तामसैः सर्गापूर्वस्थितां तां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

कुक्के तुरक्के मृगेन्द्रे खगेन्द्रे मराले मदेमे महोद्येऽविह्वलाम् ।

महत्यां नवभ्यां सदा सामरूपां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥

उल्लसत्कान्तिभङ्गी जगन्मोदनाङ्गी मजन्मानसांभोजसुभ्रान्तभृङ्गीम् ।

निजस्नोक्तसङ्गीतनृत्यप्रभङ्गी भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥ ११० ॥

भवाभोजनेत्राभसंगुज्यमानां लसन्मन्दहासप्रभावकसचिह्नम् ।

चञ्चलचञ्चलाचारुताटङ्ककर्णां भजे शारदाम्बामजस्रं मदम्बाम् ॥ १११ ॥

वादेभ्यः सन्निवे श्रीमद्गोपुराट्टालशोभितम् ।

श्रीमटे तन्न निर्माय विद्यापीठमचीकल्पत् ॥ ११२ ॥

अध्यापयामास स भाष्यमुख्यानाकर्णनप्राप्यमहापुमर्षान् ।

ग्रन्थानिजास्तत्र मनीषिमुख्यान् आदिष्टविद्याप्रदणे समर्पान् ॥ ११३ ॥

शिष्यैश्चगुभिः सह तन्न विद्याव्यासङ्गशीलः स चिरं न्यवससीत् ।

विशोक्य यस्यास्य सभां जनौघो जगाद पञ्चास्यसभा मुवाति ॥

आशौलादुदयात्तयास्तगिरितो भास्ववशोराशिभिः ।

ध्यानं विमलमन्धकारमभवद्यस्य स्म शिष्यैरिदम् ।

आराद् ज्ञानगवतैरभिः प्रतिष्ठितश्चन्द्रायते भास्करः ।

तस्मै शङ्करभानवे तनुमनोवाग्भिर्नमः स्यात्सदा ॥ ११५ ॥

नमाम्यभोगिरिवारसंभ्रं निरस्तभूतिमनुमार्धविग्रहम् ।

अनुप्रमुन्दितक्षाललान्छनं विनाविनायकमूर्धशङ्करम् ॥ ११६ ॥

यद्वत्तमानससरःप्रतिबन्धजन्मप्यारविन्दमकरन्दरसं पिबन्ति ।

प्रत्याशमुमुखविनीतविनेयभृङ्गाः तान् भाषवित्तरुगुरुन् प्रणमामि मूर्ध्ना ॥

वेदान्तोदरवर्ति भास्वदमलं ध्वान्तच्छिद्रस्मद्विधो .

दिव्यं ज्ञानमतीन्द्रियेऽपि विषये व्याहृत्यते न कचित् ।

यो नो न्यायशलाकयैव निखिलं संसारबीजं तमः

प्रोत्सार्यातिरकार्षीत् गुरुगुरुः पूज्याय तस्मै नमः ॥ ११८ ॥

न स्तौमि तं व्यासमशेषमयं सम्यङ् न सूत्रैरपि यो बन्ध ।

विनापि तैः सप्रयिताखिलार्यं तं शङ्कं नौमि सुरेश्वरश्च ॥ ११९ ॥

कामं यस्तु समूलघातमवधीत् स्वर्गापवर्गापहं

रोष यः क्षुत्तु धूपेपेपमपि पात्रशेषोपायहम् ।

लोभादीनपि यः परान् कुलसमुच्छेदं समुच्चिच्छिदे

व्यस्यान्तेवसतां सता स भगवत्पादः कथं वर्ण्यते ॥ १२० ॥

इति श्रीशंकरविजयमकरन्दे एकविंश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ द्वाविंश आस्वादः ॥

भगवत्पादानाक्षपदेशः

भगवत्पादसंभूतामात्मामोनिधिगामिनीम् ।

भाष्यभागीरथी भूयो भजामो भवशान्तये ॥ १ ॥

उपदिष्टं स्वशिष्येभ्यः आचार्यैस्तत् तत्त यत् ।

संकल्पते शास्त्रतत्त्वं तेषामेवात्र सूक्तिभिः ॥ २ ॥

सङ्कलने मूलम् — श्रीभाष्यस्वामिनां १ स्वारभनिरूपणतः ३,
सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहतः ४-६, १२-१६, २०-२४ २७-३५
३७-४९, ५२-९२, ९४-१००. सनत्सुजातीयभाष्यतः ७-९.
विशेषचूडामणितः १०-११, १८, ३६, ५०-५१, ९३, १०१.
अपरोक्षानुभूतितः १७, १९, प्रबोधमुधाकरतः २५-२६.

आस्ते देशिकचरणं निरवधिरास्ते तदीक्षणे करुणा ।

आस्ते किमपि तदुक्तं किमतः परमस्ति जन्मसाफल्यम् ॥ ३ ॥

“अखण्डानन्दसंशोधो वन्दनाद्यस्य जायते ।

गोविन्दं तमहं वन्दे चिदानन्दतनुं गुरुम् ॥ ४ ॥

अखण्डं सच्चिदानन्दमवाच्यनसगोचरम् ।

आत्मानमखिलाधारमाश्रयेऽभीष्टसिद्धये ॥ ५ ॥

यदालम्बो दरं हन्ति सतां प्रत्यूहसंभवम् ।

तदालम्बे दयालम्बं लम्बोदरपदाम्बुजम् ॥ ६ ॥

नमः पुंसे पुराणाय पूर्णानन्दाय विष्णवे ।

निरस्तनिखिलध्वान्ततेजसे विश्वहेतवे ॥ ७ ॥

नम आचार्येभ्यो ब्रह्मविद्यासंप्रापकैर्दृग्भ्यः ॥ ८ ॥

वेदान्तमर्पादा ।

स्वतः चित्सदानन्दाद्वितीयब्रह्मरूपोऽपि आत्मा, स्वाश्रयया स्वविषयया अविषयया स्वानुभवगम्यया सामासया स्वाभाविक-चित्सदानन्दाद्वितीयब्रह्मात्मभावात्प्रच्युतः, अनात्मनि देहादी आत्म-भावमापन्नः, अप्राप्ताशेषपुरुषार्थः, प्राप्ताशेषानर्थः, अविद्याकर्म-परिकल्पितैरेव साधनैः इष्टप्राप्ति अनिष्टपरिहृति चाकांक्षन्, लौकिकवैदिकसाधनैः अनुष्ठितैरपि परमपुरुषार्थं मोक्षारूपमलभमानः, मकरादिभिरिव रागद्वेषादिभिरितस्ततः आकृष्यमाणः सुरनरतिर्भगादि-प्रभेदभिन्नास्तु नानायोनिषु परिवर्तमानो मूढमानः, संसरन्, कथञ्चित् पुण्यवशात् वेदोदितेन ईश्वरार्थकर्मानुष्ठानेनापगतरागादिमलः अनित्यतादिदोषदर्शनेनोत्पन्नेहासुत्रफलभोगविरागः, वेदान्तेभ्यः प्रतीय-मानं ब्रह्मात्मभावं प्रुष्टुः, वेदोदितश्रमदमादिसाधनसपन्नः, ब्रह्म-

विदमाचार्यमुपेत्य, आचार्यानुसारेण वेदान्तश्रवणादिना अहं ब्रह्मा-
स्मीति ब्रह्मात्मतत्त्वमवगम्य निवृत्ताज्ञानतत्कार्यः ब्रह्मरूपेणावतिष्ठत
इतीयं वेदान्तानां मर्यादा ॥ ९ ॥

अनुबन्धचतुष्टयम्

विवेकिनो विरक्तस्य शमादिगुणशालिनः ।
सुसुक्ष्मोरेव हि ब्रह्मजिज्ञासायोग्यता मता ॥ १० ॥
मेधावी पुरुषो विद्वान् उहापोहविचक्षणः ।
अधिकार्यात्मविद्यायामुक्तलक्षणलक्षितः ॥ ११ ॥
विषयः शुद्धचैतन्यं जीवब्रह्मैक्यलक्षणम् ।
यत्रैव दृश्यते सर्ववेदान्तानां समन्वयः ॥ १२ ॥
एतदैक्यप्रमेयस्य प्रमाणस्यापि च युतेः ।
संयन्धः कथ्यते सद्भिर्बोध्यबोधकलक्षणः ॥ १३ ॥
ब्रह्मात्मैकत्वविज्ञानं सन्तः प्राहुः प्रयोजनम् ।
येन निश्चयेपर्वसाखन्धात् सद्यः प्रमुच्यते ॥ १४ ॥
प्रयोजनं तत्प्रवृत्तेः कारणं फललक्षणम् ।
प्रयोजनमनुद्दिश्य न मन्दोऽपि प्रवर्तते ॥ १५ ॥

साधनचतुष्टयम् ।

घत्वारि साधनान्यत्र वदन्ति परमर्षयः ।
मुक्तिर्पेक्षा तु सद्भावे नामावे सिध्यति ध्रुवम् ॥ १६ ॥
स्ववर्णाश्रमधर्मेण तपसा हरितोपणात् ।
साधनं प्रमवेत्पुंसां वैराग्यादिवचतुष्टयम् ॥ १७ ॥
आदां नित्यानिस्त्ववस्तुविवेकः परिगण्यते ।

इहामुत्रफलभोगविरागस्तदनन्तरम् ।

शमादिपट्कसंपत्तिः मुमुक्षुत्वमिति स्फुटम् ॥ १८ ॥

नित्यानित्यवस्तुविवेकः ।

नित्यमात्मस्वरूपं हि दृश्यं तद्विपरीतगम् ।

एवं यो निश्चयः सम्यक् विवेको वस्तुनः स वै । १९ ॥

मृदादि कारणं नित्यं त्रिषु कालेषु दर्शनात् ।

घटाद्यनित्यं तत्कार्यं यतस्तस्मात् इष्यते ॥ २० ॥

तथैवेतज्जगत्सर्वमनित्यं ब्रह्मकार्यतः ।

तत्कारणं परं ब्रह्म भवेन्नित्यं मृदादिवत् ॥ २१ ॥

सर्वं वक्ष्यस्य तस्माद्वा एतस्मादित्यपि श्रुतिः ।

सकाशाद्ब्रह्मणस्तस्मादनित्यत्वे न संशयः ॥ २२ ॥

अनित्यत्वं च नित्यत्वं एवं यच्छ्रुतिपुक्तिभिः ।

विवेचनं नित्यानित्यविवेक इति कथ्यते ॥ २३ ॥

वैराग्यम्

ऐहिकामुष्मिकार्थेषु ह्यनित्यत्वेन निश्चयात् ।

नैःस्पृह्यं तुच्छबुद्ध्या यत्तद्वैराग्यमितीर्यते ॥ २४ ॥

नित्यानित्यपदार्थविवेकात् पुरुषस्य जायते सद्यः ।

सक्चन्दनवनितादौ सर्वत्रानित्यवस्तुनि विरक्तिः ॥ २५ ॥

सा चाहंममताम्यां प्रच्छन्ना सर्वदेहेषु ।

तत्राहन्ता देहे ममता भार्यादिविषयेषु ॥ २६ ॥

देहः किमात्मकोऽयं कः संबन्धोऽस्य वा विषयैः ।

एवं विचार्यमाणेऽहन्ताममते निर्वर्तते ॥ २७ ॥

अवेक्ष्य विषये दोषं बुद्धियुक्तो विचक्षणः ।
कामपाशेन यो मुक्तः स मुक्तेः पथि गोचरः ॥ २८ ॥

कामस्य विजयोपायं सूक्ष्मं वक्ष्याम्यहं सताम् ।
संकल्पस्य परित्याग उपायः सुलभो मतः ॥ २९ ॥

भुते दृष्टेऽपि वा भोग्ये यस्मिन्कस्मिंश्च वस्तुनि ।
समीचीनत्वधीत्यागात् कामो नोदेति कर्हिचित् ॥ ३० ॥

कामस्य बीजं सङ्कल्पः सङ्कल्पादेव जायते ।
बीजे नष्टेऽङ्कुर इव तस्मिन्मष्टे विनश्यति ॥ ३१ ॥

भोग्ये नरः कामजयेच्छुभेतां सुखतत्त्वबुद्धिं विषये निवृण्वात् ।
यावत्सुखत्वभ्रमधीः पदार्थे तावन्न जेतुं प्रमवेदि कामम् ॥

सङ्कल्पानुदये हेतुर्यथाभूतार्थदर्शनम् ।
अनर्थचिन्तनं चाभ्यां नावकाशोऽस्य विद्यते ॥ ३३ ॥

रत्ने यदि शिलाबुद्धिर्जायते वा मयं ततः ।
समीचीनत्वधीर्नैति नोपादेयत्वधीरपि ॥ ३४ ॥

यथार्थदर्शनं वस्तुन्यनर्थस्यापि चिन्तनम् ।
सङ्कल्पस्यापि कामस्य तद्वधोपाय इष्यते ॥ ३५ ॥

शमादिपट्टकम् ।

शमो दमस्तितिक्षोपरतिः श्रद्धा ततः परम् ।
समाधानमिति प्रोक्तं षडेवैते शमादयः ॥ ३६ ॥

विरम्य विषयव्रातात् दोषदृष्ट्या मुहुर्मुहुः ।
स्वलक्ष्ये नियतावस्था मनसः शम इष्यते ॥ ३७ ॥

स्वविकारं परित्यज्य वस्तुमात्रतया स्थितिः ।
 मनसः सौचमा शान्तिर्ब्रह्मनिर्वाणलक्षणा ॥ ३८ ॥
 प्रत्यक्प्रत्ययसन्तानप्रवाहकरणं धियाः ।
 यदेषा मध्यमा शान्तिः शुद्धसत्त्वेकलक्षणा । ३९ ॥
 विषयव्यापृतिं त्यक्त्वा धर्मेण कर्मनस्थितिः ।
 मनसधेतसा शान्तिर्मिश्रसत्त्वेकलक्षणा ॥ ४० ॥
 कामः क्रोधश्च लोभश्च मदो मोहश्च मत्सरः ।
 न जिताः पण्डिते येन तस्य शान्तिर्न सिध्यति ॥ ४१ ॥
 येन नाराधितो देवो यस्य नो गुर्वनुग्रहः ।
 न वश्यं हृदयं यस्य तस्य शान्तिर्न सिध्यति ॥ ४२ ॥
 ब्रह्मचर्यमहिंसा च दया धृतेष्ववक्रता ।
 विषयेष्वतिवैतृष्ण्यं शौचं दम्भविवर्जनम् ॥ ४३ ॥
 सत्यं निर्ममता स्वैर्यमभिमानविमर्शनम् ।
 ईश्वरध्यानपरता ब्रह्मविक्रिः सह स्थितिः ॥ ४४ ॥
 ज्ञानशस्त्रैकपरता समता सुखदुःखयोः ।
 मानानासक्तिरेकान्तशीलता च सुमुमुक्षुता ।
 यस्यैतद्विधत्ते सर्वं तस्य चित्तं प्रसीदति ॥ ४५ ॥
 ब्रह्मचर्यादिभिर्धर्मैः बुद्धेर्दोषनिवृत्तये ।
 दण्डनं दम इत्याहुः दमशब्दार्थकोविदाः ॥ ४६ ॥
 तत्तद्वृत्तिनिरोधेन बाह्येन्द्रियविनिग्रहः ।
 योगिनो दम इत्याहुर्मनसः शान्तिसाधनम् ॥ ४७ ॥
 इन्द्रियेष्विन्द्रियाण्येषु प्रवृत्तेषु यद्वच्छया ।
 अनुधावति तान्येव मनो बाधुमिवानला ॥ ४८ ॥

इन्द्रियेषु निरुद्धेषु त्यक्त्वा वेगं मनाः स्वयम् ।

सत्त्वभावमुपादत्ते प्रसादस्तेन जायते ॥ ४९ ॥

आध्यात्मिकादि यद्बुद्धां प्राप्तिं प्रारब्धवेगतः ।

अचिन्तया तत्सहनं तितिक्षेति निगद्यते ॥ ५० ॥

सहनं सर्वदुःखानां अप्रतीकारपूर्वकम् ।

चिन्ताविलापरहितं सा तितिक्षा निगद्यते ।

बाह्यानालम्बनं घृष्टेरेषोपरतिरुत्तमा ॥ ५१ ॥

साधनत्वेन दृष्टानां सर्वेषामपि कारणम् ।

विधिना यः परित्यागः स संन्यासः सतां मतः ॥ ५२ ॥

उपरमयति कर्माणीत्युपरतिशब्देन कथ्यते न्यासः ।

न्यासेन हि सर्वेषां श्रुत्या प्रोक्तो विकर्मणां त्यागः ॥

कर्मणा साध्यमानस्यानित्यत्वं श्रूयते यतः ।

कर्मणानेन किं नित्यफलेप्सोः परमार्थिनः ॥ ५४ ॥

उत्पाद्यमाप्यं संस्कार्यं विकार्यं परिगण्यते ।

चतुर्विधं कर्मसाध्यं फलं नान्यदितः परम् ॥ ५५ ॥

नैतदन्यतरं ब्रह्म कदा भवितुमर्हति ।

स्वतः सिद्धं सर्वदासं शुद्धं निर्मलमक्रियम् ॥ ५६ ॥

न चास्य कश्चिज्जनितेत्यागमेन निषिध्यते ।

कारणं ब्रह्मणस्तस्माद्ब्रह्म नोत्पाद्यमिष्यते ॥ ५७ ॥

आप्त्राप्ययोस्तु भेदश्चेदाप्त्रा चाप्यमवाप्यते ।

आप्तस्वरूपमेवैतद्ब्रह्म नाप्यं कदाचन ॥ ५८ ॥

मलिनस्यैव संस्कारो दर्पणादेरिष्टेप्यते ।

व्योमवन्नित्यशुद्धस्य ब्रह्मणो नैव संस्क्रिया ॥ ५९ ॥

केन दुष्टेन युज्येत वस्तु निर्मलमक्रियम् ।
 यद्योगादागतं दोषं संस्कारो विनिवर्तयेत् ॥ ६० ॥
 निर्गुणस्य गुणाधानमपि नैवोपपद्यते ।
 केवलो निर्गुणश्चेति नैर्गुण्यं श्रूयते यतः ॥ ६१ ॥
 सावयवस्य क्षीरादेः वस्तुनः परिणामिनः ।
 येन केन विकारित्वं स्यान्नो निष्कर्मवस्तुना ॥ ६२ ॥
 निष्कलं निष्क्रियं शान्तं निरवद्यं निरञ्जनम् ।
 इत्येव वस्तुनस्तत्त्वं श्रुतियुक्तिव्यवसितम् ॥ ६३ ॥
 देहादिः क्षीयते लोको यथैवं कर्मणा चितः ।
 तथैवाग्नौ लोकोऽपि सञ्चितः पुण्यकर्मणा ॥ ६४ ॥
 कृतकत्वमनित्यस्य हेतुर्जागर्ति सर्वदा ।
 जगदेतोस्तु नित्यत्वं सर्वेषामपि संमतम् ॥ ६५ ॥
 जगदेतुत्वमस्यैव वावदीति श्रुतिर्मुहुः ।
 ऐतदात्म्यं इदं सर्वं तत्सत्यमिति च श्रुतिः ॥ ६६ ॥
 न कर्मणा न प्रजया धनेनेति स्वयं श्रुतिः ।
 कर्मणो मोक्षहेतुत्वं साक्षादेव निषेधति ॥ ६७ ॥
 ज्ञानादेव तु कैवल्यं इति श्रुत्या निगद्यते ।
 ज्ञानस्य मुक्तिहेतुत्वमन्यव्यावृत्तिपूर्वकम् ॥ ६८ ॥
 विवेकिनो विरक्तस्य ब्रह्मानित्यत्ववेदिनः ।
 तद्भावेच्छोरनित्यार्थे तत्सामर्थ्ये कुतो रतिः ॥ ६९ ॥
 तस्मादनित्ये स्वर्गादी साधनत्वेन चोदितम् ।
 नित्यं नैमित्तिकं चापि सर्वं कर्म ससाधनम् ।
 मुमुक्षुणा परित्याज्यं ब्रह्ममावममीप्सुना ॥ ७० ॥

उपर्युपर्यहङ्कारो वर्धते कर्मणा भृशम् ।

अहंकारस्य विच्छिन्तिः श्रवणेन प्रतिक्षणम् ॥ ७१ ॥

प्रवर्तकं कर्मशास्त्रं ज्ञानशास्त्रं निवर्तकम् ।

ऊर्ध्वं नयति विज्ञानमघः प्रापयति क्रिया ॥ ७२ ॥

कथमन्योन्यसापेक्षा कथं वाऽपि समुच्चयः ।

यथाऽग्नेस्तृणकूटस्य तेजसस्तिमिरस्य च ।

सहयोगो न घटते तथैव ज्ञानकर्मणोः ॥ ७३ ॥

कर्त्रा कर्तुमकर्तुं वाऽप्यन्यथा कर्म शक्यते ।

न तथा वस्तुनो ज्ञानं कर्तुमन्त्रं कदाचन ॥ ७४ ॥

यथा वस्तु तथा ज्ञानं प्रमाणेन विजायते ।

नापेक्षते च यत्किञ्चित् कर्म वा युक्तिकौशलम् ॥ ७५ ॥

वस्तु तावत्परं ब्रह्म नित्यं सत्यं ध्रुवं विश्व ।

श्रुतिप्रमाणे तज्ज्ञानं स्यादेव निरपेक्षकम् ॥ ७६ ॥

रूपज्ञानं यथा सम्यग्दृष्टौ सत्यां भवेत्तथा ।

श्रुतिप्रमाणे सत्येव ज्ञानं भवति वास्तवम् ॥ ७७ ॥

प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च द्वे एते श्रुतिगोचरे ।

प्रवृत्त्या बध्यते जन्तुर्निवृत्त्या तु विमुच्यते ॥ ७८ ॥

एत्र स्वबन्धोऽमिमतो मूढस्यापि क्वचित्ततः ।

निवृत्तिः कर्मसंन्यासः कर्तव्यो मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ ७९ ॥

उपरतिशन्दार्थो ह्युपरमणं पूर्वदृष्टवृत्तिभ्यः ।

सोऽयं मुख्यो गौणश्चेति च वृत्त्या द्विरूपतां धत्ते ॥ ८० ॥

हृत्सेदंशपस्त्रियागो मुख्यार्थ इति कथ्यते ।

गौणार्थः कर्मसंन्यासः श्रुतेरङ्गत्वात् मतः ॥ ८१ ॥

पुंसाः प्रधानसिद्धयर्थं अंगस्याश्रयणं मतम् ।
 कर्तव्यमङ्गहीनं चेत्प्रधानं नैव सिध्यति ॥ ८२ ॥
 सन्न्यसेत्सुविरक्तः सन् इहाशुभार्थतः सुखात् ।
 अविरक्तस्य सन्न्यासो निष्फलोऽप्याज्ययागवत् ॥ ८३ ॥
 गुरुवेदान्तवाक्येषु बुद्धिर्या निश्चयात्मिका ।
 सत्यमित्येव सा यद्वा निदानं मुक्तिसिद्धये ॥ ८४ ॥
 अस्तीत्येवोपलब्धस्य वस्तुसद्भावनिश्चयात् ।
 सद्भावनिश्चयश्चास्य यद्वा शास्त्रसिद्धया ॥ ८५ ॥
 यथार्थवादिता पुंसां यद्वाजननकारणम् ।
 वेदस्येश्वरवाक्यत्वात् यथार्थत्वे न संशयः ॥ ८६ ॥
 मुक्तस्येश्वररूपत्वात् गुरोर्वागपि तादृशी ।
 तस्माद्यद्वाक्ययोः यद्वा सतां सिध्यति धीमताम् ॥ ८७ ॥
 श्रुत्युक्तार्थावगाहाय विदुषा ह्येवमस्तु नि ।
 चित्तस्य सम्यग्वाधानं समाधानमितीर्यते ॥ ८८ ॥
 चित्तं च दृष्टिं कारणं तथाऽन्वदेकत्र ब्रह्मावि हि लक्ष्यमेवा ।
 किञ्चित्प्रमादे सति लक्ष्यमेतुर्वाणप्रयोगो विफलो यथा वा ॥
 अत्यन्ततीव्रवैराग्यं फललिप्सा महत्तरा ।
 सदेतदुभयं निद्यात् समाधानस्य कारणम् ॥ ९० ॥
 बहिरङ्गं श्रुतिः प्राह ब्रह्मचर्यादि मुक्तये ।
 शमादिषट्कमेवैतत् अन्तरङ्गं विदुर्बुधाः ॥ ९१ ॥
 अन्तरङ्गं हि बलवद् बहिरङ्गाद्यतस्ततः ।
 शमादिषट्कं जिज्ञासोरवश्यं भाव्यमान्तरम् ॥ ९२ ॥

मुमुक्षा ।

अहङ्कारादिबेहान्तान् बन्धानञ्ज्ञानकल्पितान् ।

स्वस्वरूपावबोधेन मोक्तुमिच्छा मुमुक्षुता ॥ ९३ ॥

तापैस्त्रिमिर्नित्यमनेकरूपैः सन्तप्यमानः शुभितान्तरात्मा ।

परिग्रहं सर्वमनर्थबुद्ध्या जहाति सा तीव्रतरा मुमुक्षा ॥ ९४ ॥

तापत्रयं तीव्रमवेक्ष्य वस्तु दृष्ट्वा कलत्रं तनयान् विहातुम् ।

मध्ये द्वयोर्लोडनमात्मनो यत्सैषा मता माध्यमिकी मुमुक्षा ॥

मोक्षस्य कालोऽस्ति किमद्य मे त्वरा भुक्त्वैव भोगान् कृतसर्वकार्यैः ।

मुक्त्यै यतिभ्येऽहमयेति बुद्धिरेषैव मन्दा कथिता मुमुक्षा ॥

मार्गे प्रयातुर्मणिलामवन्मे लभेत मोक्षो यदि तर्हि धन्यः ।

इत्याश्रया मूढधिया मतिर्या सैषाऽतिमन्दाऽभिमता मुमुक्षा ॥

जन्मानेकसहस्रेषु तपसाऽऽराधितेश्वरः ।

तैन निश्चेष्टनिर्धूतहृदयस्थितकल्मषः ॥ ९८ ॥

शास्त्रविद्वगुणदोषज्ञो भोग्यमात्रे विनिस्पृहः ।

नित्यानित्यपदार्थज्ञो मुक्तिकामो दृढव्रतः ॥ ९९ ॥

निःस्पृहमग्निना पातमुद्रास्य त्वरया यथा ।

जहाति गेहं तद्वच्च तीव्रमोक्षेच्छया द्विजः ।

स एव सद्यस्तरति संसृतिं गुर्वनुग्रहात् ॥ १०० ॥

सर्ववैशान्तसिद्धान्तगोचरं तमगोचरम् ।

गोचिन्दं परमानन्दं सद्गुरुं प्रणतोऽस्म्यहम् ॥ १०१ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे द्वाविंश आश्वाद्ः संपूर्णः ॥

॥ त्रयोविंश आस्वादः ॥

भगवत्पादानामुपदेशः (२)

आत्मज्ञानम् ।

यस्मिन् ज्ञाते भवेत्सर्वं विज्ञातं परमात्मनि ।
तं वन्दे नित्यविज्ञानमानन्दमजमव्ययम् ॥ १ ॥

यदज्ञानाद्भूद्भ्रमं ज्ञाते यस्मिन्निवर्तते ।
रज्जुसर्पवदत्यन्तं तं वन्दे पुरुषोत्तमम् ॥ २ ॥

यस्योपदेशादीक्षित्या सिद्धात्मा नः प्रकाशते ।
नमः सद्गुरवे तस्मै स्यायिद्याध्वान्तमानये ॥ ३ ॥

॥ हि सर्वस्य जन्तोः सुखं मे भूयात्, दुःखं मे मा भूयात्,
इति स्वरसत एव सुखोपादित्सा-दुःखजिहासे भवतः । तत्र यः
कश्चित्पुण्यातिशयशाली अवश्यंभाविदुःखाविनाभूतत्वात् अनित्यत्वाच्च
विषयजं सुखं दुःखमेवेति ज्ञात्वा यत्नेन समाधनात् संसारात् त्यक्त्वा-
सक्तिरत्यन्तं विरज्यते । विरक्तश्च संसारहानौ यतते । संसारस्य च
आत्मस्वरूपापरिज्ञानकृतत्वात्, आत्मज्ञानात् निवृत्तिरिति तं प्रति
आत्मज्ञानमाचार्य उपदिशति ॥ ४ ॥

दृढगृहीता हि विद्या आत्मनः श्रेयसे सन्तत्यै च भवति ।
विद्यासन्ततिश्च प्राण्यनुग्रहाय भवति नौखि नदीं तृतीयोः । शिष्यस्य
ज्ञानाग्रहणं च लिङ्गैः बुद्ध्या, अग्रहणे हेतून् अधर्म-लौकिकप्रमाद-
नित्यानित्यविवेकविषयासञ्जात-दृढपूर्वश्रुतत्व-लोकचिन्तावेक्षण-

सङ्कलने मूलम्-हस्तामलकीयभाष्यतः १-४, उपदेशसाहस्रयाः
गद्यप्रबन्धतः ५-१९, विवेकचूडामणितः २०-२१, अपरोक्षानुभूतितः
२२-३६ ५८, सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहतः ३७-५७.

जात्याद्यभिमानादीन् तत्प्रतिपक्षैः श्रुतिस्मृतिविहितैः अपनयेत्,
अक्रोधादिभिरहिंसादिभिश्च यमैः, ज्ञानाग्निरुद्द्वैद्य नियमैः । अमानि-
त्वादिगुणं च ज्ञानोपायं सम्यक् ग्राहयेत् ॥ ५ ॥

आचार्यस्तुहापोद्ग्रहणधारणभ्रमदमदयानुग्रहादिसंपन्नः केवल-
परानुग्रहप्रयोजनः विद्योपयोगार्थी पूर्वमुपदिशेत्—‘सदेव सोम्येदमग्र
आसीत् एकमेवाद्वितीयम्’ (छान्दो. ६-२-१) ‘यत्र नान्यत्पश्यति
(नान्यत् शृणोति नान्यद्विजानाति स भूमा, अथ यत्रान्यत्पश्यति
अन्यत् शृणोति अन्यद्विजानाति, तदल्पं, यो वै भूमा तदमृतं,
अथ यदल्पं तन्मायं’ छा. ७-२४-१) ‘आत्मैवेदं सर्वं’ (छा.
७-२५-२) ‘आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्’ (ऐत १-१-१) सर्वं
सत्त्विदं ब्रह्म (छा. ३-१४-१) इत्याद्या आत्मैक्यप्रतिपादनपराः
श्रुतीः । ६ ॥

उपदिश्य च ग्राहयेद्ब्रह्मणो लक्षणं—‘य आत्माऽपहृतपाप्मा
(विजरो विमृत्पुर्विजोको विजिघत्सोऽपिपामः सत्यकामः सत्यसंकल्पः,
छा. ८-७-१) यत् साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्म (य आत्मा सर्वान्तरः त मे
व्याचक्ष्वेति, एष त आत्मा सर्वान्तरः, कतमो याज्ञवल्क्य सर्वान्तरः,
यः प्राप्तेन प्राणिति स त आत्मा सर्वान्तरः, योऽपानेनापानिति
स त आत्मा सर्वान्तरः, यो व्यानेन व्यानिति स त आत्मा सर्वान्तरः,
य उदानेनोदानिति स त आत्मा सर्वान्तरः, एष ते आत्मा सर्वान्तरः
बृह. ३-४-१) ‘योऽश्नायापिपासे (शोकं मोहं जरां मृत्युमत्येति
बृह. ३-५-१) ‘नेति नेति’ (न ह्येतत्मादिति नेत्यन्यत्परमस्ति अथ
नामधेयं सत्यस्य सत्यमिति प्राणा वै सत्यं तेषामेव सत्यम्- बृह.

(६) भगवत्पादोक्तियु पूरणीय उपनिषदाद्यंशः कुण्डलितः स-
स्थानसङ्केतः ।

३-६) 'अस्थूलमनसु (अदृशं अदीर्घं अलोहितं अस्नेहं अच्छायं
अतमः अवायु अनाकाशं असंगं असं अगन्धं अचक्षुष्कं अश्रोत्रं
अवाक् अमनः अतेजस्कं अप्राणं अमुखं अमात्रं अनन्तरं अवाह्यं न
तदश्नाति किञ्चन, न तदश्नाति कश्चन बृह. ३-८-८) 'स एष नेति'
(नेत्यात्मा अगृह्यो न हि गृह्यते, अशीर्यो न हि शीर्यते, असङ्गो
न हि सङ्ग्यते, असितो न व्यथ्यते न रिप्यति-बृह. ३-९-२६)
'अदृष्टं द्रष्टुं' (अश्रुतं श्रोतुं, अमृतं मन्तुं, अविज्ञातं विज्ञातुं,
नान्यदतोऽस्ति द्रष्टुं नान्यदतोऽस्ति श्रोतुं नान्यदतोऽस्ति मन्तुं नान्य-
दतोऽस्ति विज्ञातुं एतस्मिन्सु खलु अक्षरे गार्ग्याकाश ओतश्च प्रोतश्चेति-
बृह. ३-८-११) 'विद्वानमानन्दं' (ब्रह्म रातिः दातुः परायणं तिष्ठ-
मानस्य तद्विदः-बृह. ३-९-२७) सत्यं ज्ञानमनन्तं' (ब्रह्म. तै २-१)
'अदृश्येऽनात्म्ये' (अनिरुक्तेऽनिलयनेऽमयं प्रतिष्ठां विन्दते। तै.
२-७) 'स वा एष महानज आत्मा' (योऽयं विद्वानमयः प्राणेषु य
एषोऽन्तर्हृदय आकाशः तस्मिच्छेत्ते, सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः
सर्वस्याधिपतिः स न साधुना कर्मणा भूयान् नो एवासाधुना
कनीयानेष सर्वेश्वर एष भूताधिपतिरेव भूतपाल एष सेतुर्विधरणः
एषां लोकानामसंमेदाय । बृ. ४-४-२२) 'अप्राणो ह्यमनाः'
(शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः । मुण्ड. २-१-२) 'स बाह्याभ्यन्तरो ह्यजः'
(मुण्ड. २-१-२) 'विद्वानघन एव' (बृह. २-४-१२) अनन्तरमवाह्यं
(अपमात्मा ब्रह्म मर्त्तानुभूः बृह. २-५-१९) 'अन्यदेव तद्विदितादथो
अविदितादधि' (केन १-३) आकाशो वै नाम- (नामरूपयोः
निर्वहिता ते यदन्तरा तद्ब्रह्म तदमृतं स आत्मा । छान्दो ८-१४-१)
इत्यादिश्रुतिभिः ॥ ७ ॥

स्मृतिमित्र 'न जायते म्रियते वा (कदाचित् नायं भूत्वा
भविता वा न भूयः । अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते

हन्यमाने शरीरे । गी. २-२०) 'नादत्ते कस्यचित् पापं' (न चैव
सुकृतं विभुः । गी. ५-१५) 'यथाऽऽकाशस्थितो निस्थं' (वायुः
सर्वत्रगो महान् । तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानि - गी. ९-६)
'क्षेत्रज्ञं चापि मां विद्धि' (सर्वक्षेत्रेषु भारत - गी. १३-२)
'न सत्तन्मासदुच्यते' (गी. १३-१२) 'अनादित्वाग्निर्गुणत्वात्'
(परमात्मायमव्ययः । शरीरस्योऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते । गी.
१३-३१) 'समं सर्वेषु भूतेषु' (तिष्ठन्तं परमेश्वरम् । विनश्यत्स्व-
विनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति । गी. १३-२७) 'उत्तमः
पुरुषस्त्वन्यः' (परमात्मेत्युदाहृतः । यो लोकत्रयमाविश्य विमर्त्यव्यय
ईश्वरः । गी. १५-१७) इत्यादिभिः श्रुत्युक्तलक्षणाविरुद्धाभिः
परमात्मासंसारित्वप्रतिपादनपरामिः तस्य' सर्वेणानन्यत्वप्रतिपादन-
परामिश्च ॥ ८ ॥

एवं ध्रुतिस्मृतिभिः गृहीतपरमात्मलक्षणं शिष्यं संसार-
सागरादुत्तितीर्षुं पृच्छेत् कस्त्वमसि सोम्येति । स यदि ज्ञयात्
ब्राह्मणपुत्रः अदोऽन्वयः ब्रह्मचार्यासं, गृहस्थो वा, इदानीमस्मि
परमहंसपरिव्राट् संसारसागरात् जन्ममृत्युमहाग्राहात् उत्तितीर्षुरिति ।
आचार्यो ज्ञयात् - इहैव तव सौम्य मृतस्य शरीरं वयोमिरद्यते
मृद्भावं वाऽऽपद्यते, तत्र कथं संसारसागरादुद्धर्तुमिच्छसीति । न हि
नद्या अवरे कूले मस्मीभूते नद्याः पारं तरिष्यसीति ॥ ९ ॥

स यदि ज्ञयात् - अन्योऽहं शरीरात् । शरीरं तु जायते म्रियते
वयोमिरद्यते मृद्भावंमापद्यते अस्त्रान्यादिमिश्च विनाश्यते, व्याप्या-
दिमिश्च प्रयुन्यते । तस्मिन् अहं स्वकृतधर्माधर्मवशात् पक्षी नीडमिव
प्रविष्टः पुनः पुनः शरीरविनाशे धर्माधर्मवशात् शरीरान्तरं यास्यामि,
पूर्वनीडविनाशे पक्षीव नीडान्तरम् । एवमेवाहमनादौ संसारे

देवमनुष्यतिर्थहृन्निस्स्यस्यानेषु स्वकर्मवशात् उपाचमुपाचं शरीरं त्यजन्
नवं नवं चान्यदुपाददानः, जन्ममरणप्रबन्धचक्रे घटीयन्तवत्
स्वकर्मणा आभ्यमाणः क्रमेणैवं शरीरमासाद्य संसारचक्रभ्रमणात्
अस्मात् निर्विण्णो भगवन्तमुपसन्नोऽस्मि संसारचक्रभ्रमणप्रशमनाय ।
तस्मान्नित्य एवाहं शरीरादन्यः । शरीराणि आगच्छन्त्यपगच्छन्ति च
वासांसीव पुरुषस्येति ॥ १० ॥

आचार्यो ब्रूयात्—साध्ववादीः, सम्यक् पश्यति । कथं
मृपाऽवादीः, ब्राह्मणपुत्रोऽदोऽन्वयः ब्रह्मचार्यासं, गृहस्थो वा,
इदानीमस्मि परमहंसपरिव्राडिति । स यदि ब्रूयात् कथमहं मृपा-
ऽवादिपमिति । तं प्रति ब्रूयादाचार्यः—यतस्त्वं भिन्नजात्यन्वयसंस्कारं
शरीरं, जात्यन्वयसंस्कारवर्जितस्यात्मनः प्रत्यभ्यङ्गासीः ब्राह्मणपुत्रो-
ऽदोऽन्वय इत्यादिना वाक्येनेति । ॥ यदि पृच्छेत्—कथं
भिन्नजात्यन्वयसंस्कारं शरीरम् । कथं वा अहं जात्यन्वयसंस्कारवर्जित
इति ॥ ११ ॥

आचार्यो ब्रूयात्—शृणु सोम्य यथेदं शरीरं त्वत्तो भिन्नं
भिन्नजात्यन्वयसंस्कारं त्वं च जात्यन्वयसंस्कारवर्जितः । सतुमर्हसि
सोम्य, परमात्मानं सर्वात्मानं यथोक्तलक्षणं आविष्टोऽसि । 'सदेव
सोम्येदं' इत्यादिभिः श्रुतिभिः स्मृतिमिश्र । योऽसावाकाशो नाम-
रूपाभ्यामर्थान्तरभूतोऽशरीरः अस्थूलादिलक्षणाः अपहृतपाप्मत्वादिल-
क्षणश्च सर्वैः संसारार्थभरनागन्धिता, यत्साक्षादपरोक्षात् ब्रह्म, य
आत्मा सर्वान्तरा, अदृष्टो द्रष्टा, अश्रुतः श्रोता, अमतो मन्ता,
अविद्यातो विद्याता, नित्यविज्ञानस्वरूपाः अनन्तरोऽवाह्यः, विज्ञानघन-
एव, परिपूर्ण आकाशवत् अनन्तशक्तिः, आत्मा सर्वस्य, अशनायादि-
वर्जितः, आविर्भावतिरोभाववर्जितश्च, स्वात्मविलक्षणयोः नामरूपयोः

जगद्धीजभूतयोः स्वात्मस्थयोः तत्त्वान्यत्वाभ्यामनिर्वचनीययोः स्वयं-
वेद्ययोः सद्भावमात्रेण अचिन्त्यशक्तित्वात् व्याकर्ता अभ्याकृतयोः ॥

ते नामरूपे अव्याकृते सती व्याक्रियमाणे तस्मादेतस्मादात्मनः
आकाशनामाकृती संवृत्ते । तच्चाकाशाख्यं भूतमनेन प्रकारेण
परमात्मनः संभूतं प्रसन्नादिव सलिलात् मलमिव फेनम् । न सलिलं,
न च सलिलादत्यन्तमिन्नं फेनं सलिलव्यतिरेकेणादर्शनात् । सलिलं
तु स्वच्छं, अन्यत्फेनान्मलरूपात् । एवं परमात्मा नामरूपाभ्यामन्यः
फेनस्थानीयाभ्यां, शुद्धः प्रसन्नः तद्विलक्षणः । ते नामरूपे अव्याकृते
सती व्याक्रियमाणे फेनस्थानीये आकाशनामाकृती संवृत्ते ॥ १३ ॥

ततोऽपि स्थूलभावमापद्यमाने नामरूपे व्याक्रियमाणे वायुभाव-
मापद्येते । ततोऽप्यग्निभावं, अग्नेरवभावं, ततः पृथिवीभावं इत्येवं
क्रमेण पूर्वपूर्वानुप्रवेशेन पञ्चमहाभूतानि पृथिव्यन्तानि उत्पन्नानि ।
ततः पञ्चमहाभूतगुणविशिष्टा पृथिवी । पृथिव्याश्च पञ्चात्मिकपो
व्रीहियवाद्या ओषधयो जायन्ते । ताभ्यो मक्षिताभ्यो लोहितं च
शुक्रं च स्त्रीपुंसशरीरसंबन्धि जायते । तदुभयमृतुकाले अविद्या-
प्रयुक्तकामखत्रनिर्मथनोद्भूतं मन्त्रसंस्कृतं गर्भाशये निषिध्यते ।
तत्स्वयोनिरस्रानुप्रवेशेन विवर्धमानं गर्भाभूते नवमे दशमे वा मासि
जायते ॥ १४ ॥

तज्जातं लब्धनामाकृतिकं जातकर्मादिभिः मन्त्रसंस्कृतं पुनः
उपनयनसंस्कारयोगेन ब्रह्मचारिसंघं भवति । तदेव शरीरं पत्नीयोग
संस्कारयोगेन गृहस्थसंघं भवति । तदेव वनस्थसंस्कारेण तापस-
संघं भवति । तदेव क्रियानिवृत्तिनिमित्तेन संस्कारेण परित्राट्संघं
भवति । इत्येवं त्वयो मिन्नं मिन्नत्रात्यन्वपसंस्कारं शरीरम् । मनश्च
इन्द्रियाणि च नामरूपात्मकान्येव 'अद्यमयं हि सोम्य मनः' इत्यादि

प्रतिष्ठा परमार्थदर्शिनो भवति । कश्चित्प्रच्छ-भगवन् कथमहं संसारात् मोक्षिष्ये । शरीरेन्द्रियविषयवेदनावान् जागरिते दुःखमनुभवामि, तथा स्वप्नेऽनुभवामि च, पुनः पुनः, सुषुप्तिप्रतिपत्त्या विश्रम्य विश्रम्य । किमयमेव मम स्वभावः, किं वा अन्यस्वभावस्य सतो नैमित्तिक इति । यदि स्वभावः, न मे मोक्षाशा, स्वभावस्यावर्जनीयत्वात् । अथ नैमित्तिका, निमित्तपरिहारे स्यान्मोक्षोपपत्तिः ॥

सं गुरुवाच । न त्वयायं स्वभावः । किन्तु नैमित्तिका । अविद्या निमित्तम् । विद्या तस्य निवर्तिका । अविद्यायां निवृत्तायां तन्निमित्ताभावात् मोक्षपक्षे जन्ममरणलक्षणात् । स्वप्नजाग्रदुदुःखं नादुभविष्यतीति ॥ १८ ॥

शिष्य उवाच-का सा अविद्या ? किंविषया वा ? विद्या का अविद्यानिवर्तिका ? यया स्वभावं प्रतिपद्येति । गुरुवाच-स्वं परमात्मानं सन्तं असंसारिणं संसार्थद्वयस्मीति विपरीतं प्रतिपद्यसे । अकर्तारं सन्तं कर्तेति । अमोक्तारं सन्तं भोक्तेति । विद्यमानं चाविद्यमानमिति । एषा अविद्या यन्निमित्तः संसारो जाग्रत्स्वप्नलक्षणः । तस्या अविद्याया विद्या निवर्तिष्ठा । इत्येवं त्वमभयं प्राप्नोऽसि, नातः परं जाग्रत्स्वप्नदुःखमनुभवविष्यसि, संसारदुःखान्मुक्तोऽसीति ॥ १९ ॥

आत्मानात्मविवेकः ।

वेदान्तार्थविचारेण जायते ज्ञानमुद्यमम् ।

तेनात्यन्तिकसंसारदुःखनाशो भवत्यलम् ॥ २० ॥

यद्भेदद्वयं तवेदानीमात्मानात्मविवेचनम् ।

तदुच्यते मया सम्यक् श्रुत्वाऽऽत्मन्यवधारय ॥ २१ ॥

- कोऽहं कथमिदं जातं को वा कर्ताऽस्य विद्यते ।
 उपादानं किमस्तीह विचारः सोऽयमीदृशः ॥ २२ ॥
- नाहं भूतगणो देहो नाहं चाक्षगणस्तथा ।
 एतद्विलक्षणः कश्चित् विचारः सोऽयमीदृशः ॥ २३ ॥
- अहमेकोऽपि सूक्ष्मश्च ज्ञाता साक्षी सदव्ययः ।
 तदहं नात्र सन्देहो विचारः सोऽयमीदृशः ॥ २४ ॥
- आत्मा विनिष्कलो ह्येको देहो बहुमिरावृतः ।
 आत्मा ज्ञानमयः पुण्यो देहो मांसमयोऽशुचिः ॥ २५ ॥
- आत्मा प्रकाशकः स्वच्छो देहस्तामस उच्यते ।
 आत्मा नित्यो हि सद्रूपो देहोऽनित्यो ह्यसन्मयः ॥ २६ ॥
- तयोरेक्यं प्रपश्यन्ति किमज्ञानमतः परम् ।
 देहोऽहमित्ययं मूढो मत्वा विप्रत्यहो जनः ॥ २७ ॥
- ब्रह्मैवाहं समः शान्तः सच्चिदानन्दलक्षणः ।
 निर्विकारो निराकारो निश्चयोऽहमव्ययः ॥ २८ ॥
- निरामयो निरामासो निर्विकल्पोऽहमाततः ।
 निर्गुणो निष्क्रियो नित्यो नित्यमुक्तोऽहमच्युतः ॥ २९ ॥
- निर्मलो निश्चलोऽनन्तः शुद्धोऽपमजरोऽमरः ।
 नाहं देहो ह्यसद्रूपो ज्ञानमिभ्युच्यते पुंशः ॥ ३० ॥
- अहंश्चन्द्रेण विख्यातः एक एव स्थितः परः ।
 स्थूलत्वाद्यैकतां प्राप्तः कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३१ ॥
- अहं द्रष्टृतया सिद्धो देहो दृश्यतया म्रियते ।
 ममायमिति निदेशात् कथं स्यादेहकः पुमान् ॥ ३२ ॥

अहं विकारहीनस्तु वेहो नित्यविकारवान् ।

इति प्रतीयते साक्षात्कथं स्याद्देहकः पुमान् ॥ ३३ ॥

प्रोक्तोऽपि कर्मकाण्डेन ह्यात्मा देहादिलक्षणः ।

नित्यश्च तत्फलं भुङ्क्ते देहपातादनन्तरम् ॥ ३४ ॥

लिङ्गं चानेकमयुक्तं चलं दृश्यं विकारि च ।

अव्यापकमसद्रूपं तत्कथं स्यात्पुमानयम् ॥ ३५ ॥

एवं देहद्वयादन्य आत्मा पुरुष ईश्वरः ।

सर्वात्मा सर्वरूपश्च सर्वातीतोऽहमव्ययः ॥ ३६ ॥

विद्वन्मृत्युमयं जहीहि भवतो नास्त्येव मृत्युः कश्चित्

नित्यस्य द्वयवर्जितस्य परमानन्दात्मनो ब्रह्मणः ।

आन्त्या किञ्चिदवेक्ष्य भीतमनसा मिथ्या स्वया कथ्यते

मां प्राहीति हि सुस्रवत्प्रलयनं शून्यात्मकं ते मृषा ॥ ३७ ॥

शिष्यः—प्रत्यक्षेणानुभूतोऽर्थः कथं मिथ्यात्वमर्हति ।

चक्षुषो विषयं कुम्भं कथं मिथ्या करोम्यहम् ॥ ३८ ॥

मर्त्यस्य मम जन्मादिदुःखमाजोऽहपजीविनः ।

ब्रह्मत्वमपि नित्यत्वं परमानन्दता कथम् ॥ ३९ ॥

क आत्मा कस्त्वेनात्मा च किम् लक्षणमेतयोः ।

आत्मन्यनात्मधर्माणामारोपः क्रियते कथम् ॥ ४० ॥

किमज्ञानं तदुत्पन्नमयत्यागोऽपि वा कथम् ।

किम् ज्ञानं तदुत्पन्नमुत्प्राप्तिश्च वा कथम् ॥ ४१ ॥

श्रीगुरुः—दिवान्धदृष्टेस्तु दिवान्धकारः प्रत्यक्षसिद्धोऽपि स किं यथार्थः ।

तद्ब्रह्ममेणावगतः पदार्थो भ्रान्तस्य सत्यः सुमतेर्मृषेव ॥

घटोऽयमित्यत्र घटामिधानः प्रत्यक्षतः कश्चिदुदेति दृष्टेः ।
 विचार्यमाणे स तु नास्ति तत्र मृदस्ति तद्भावविलक्षणा सा ॥
 प्रादेशमात्रः परित्यज्यतेऽर्कः आस्रेण सन्दर्शितलक्ष्ययोजनः ।
 मानान्तरेण कश्चिदेति बाधां प्रत्यक्षमप्यत्र हि न व्यवसा ॥
 तस्मात्स्वयीदं भ्रमतः प्रतीतं मयैव नो सत्यमवेहि साक्षात् ।
 ब्रह्म त्वमेवासि सुखस्वरूपं त्वचो न भिन्नं विचिनुष्व शुद्धौ ॥
 स्वमात्मानं परं मत्वा परमात्मानमन्यथा ।
 विमृश्यते पुनस्त्वात्मा बहिः कोशेषु पण्डितः ॥ ४६ ॥
 विमृश्य वस्तुनस्तत्त्वं अध्यारोप्य च वस्तुनि ।
 अवस्तुतां च तद्वर्मान् मुखा शोचति नान्यथा ॥ ४७ ॥
 आत्मानात्मविवेकं ते वक्ष्यामि शृणु सादरम् ।
 इत्युक्त्वाभिमुखीकृत्य क्षिप्यं करुणया गुरुः ॥ ४८ ॥
 अध्यारोपायवादाभ्यां निम्नयञ्चं प्रवञ्चयन् ।
 सम्पन्नप्राशोधयत्तत्त्वं आह्वयदृष्टेन वर्त्मना ॥ ४९ ॥
 वस्तुन्यवस्तवारोपो यः सोऽध्यारोप इतीर्यते ।
 असर्वभूते रज्ज्वादौ सर्वत्वारोपणं यथा ॥ ५० ॥
 वस्तु तावत्परं ब्रह्म सत्यज्ञानादिलक्षणम् ।
 इदमारोपितं यत्र भाति खे नीलतादिवत् ॥ ५१ ॥
 तत्कारणं यदज्ञानं सकार्यं सद्विलक्षणम् ।
 अवस्तिवत्युच्यते सद्भिः यस्य वाचा प्रदृश्यते ॥ ५२ ॥
 अवस्तु तत्र प्रमाणैर्यद् बाध्यते शुक्तिरौप्यवत् ।
 न बाध्यते यत् तत् वस्तु त्रिषु कालेषु शुक्तिवत् ॥ ५३ ॥

शुक्तेर्वाधा न खल्वस्ति रजतस्य यथा तथा ।
 अवस्तुसंज्ञितं यत्तत् जगदध्यासकारणम् ॥ ५४ ॥
 सदसद्भ्यां अनिर्वान्यं अज्ञानं त्रिगुणात्मकम् ।
 वस्तुतत्त्वावबोधकवाप्यं तद्भावलयणम् ॥ ५५ ॥
 मिथ्यासम्बन्धतस्तत्र ब्रह्मण्याधित्य तिष्ठति ।
 मणौ शक्तिर्यथा तद्वत् नैतदाथयदपकम् ॥ ५६ ॥
 सद्भावे लिङ्गमेतस्य कार्यमेतच्चराचरम् ।
 मानं श्रुतिः स्मृतिवाङ्मोहमित्यनुभवोऽपि च ॥ ५७ ॥
 भीद्वर्ति परमानन्दमुपदेशात्मीश्वरम् ।
 व्यापकं सर्वलोकानां कारणं तं नमाम्यहम् ॥ ५८ ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे त्रयोविंश आख्याः समाप्तः ॥

॥ चतुर्विंश आखादः ॥

मगवत्पादानामुपदेशः (३)

यस्माज्जातं जगत्सर्वं यस्मिन्नेव प्रलीयते ।
 येनेदं धार्यते चैव तस्मै ज्ञानात्माने नमः ॥ १ ॥

सर्वास्थितिप्रलयहेतुमन्त्रित्यशक्तिं विश्वेश्वरं चिद्विश्वमनन्तमूर्तिम् ।
 निर्मुक्तबन्धबन्धनपारसुखाम्बुराशिं भीयह्वयं विमलबोधघनं नमामि ॥ २ ॥

सङ्कलने मूलम् — तैत्तिरीयोपनिषद्भाष्यतः १, वाक्यवृत्तितः
 २-३, सर्ववेदान्तसिद्धान्तसारसंग्रहतः ४-४७, ५४-७४, ७६-
 ११४, विवेकचूडामणितः ४८-५३, पञ्चीकरणतः ७५ स्वात्म-
 निरूपणतः ११५.

यस्य प्रसादाद्दहमेव विष्णुः मय्येव सर्वं परिकल्पितं च ।
इत्थं विज्ञानानि सदात्मरूपं तस्यांघ्रिपद्मं प्रणतोऽस्मि नित्यम् ॥ ३ ॥

अविद्या ।

अज्ञानं प्रकृतिः शुक्तिः अनिघेति निगद्यते ।
तदेतत्सन्न भवति नासद्वा शुक्तिरौष्यवत् ॥ ४ ॥
सतो मिश्रमभिन्नं वा न दीपस्य प्रमा यथा ।
न सावयवमन्यद्वा बीजस्याङ्कुरवत् क्वचित् ॥ ५ ॥
अत एतदनिर्वाच्यं इत्येव कवयो विदुः ।

अध्यारोपेण आत्मानात्मविवेकाः ।

समष्टिरुष्टिरूपेण द्विधाऽज्ञानं निगद्यते ॥ ६ ॥
नानात्वेन प्रतीतानां अज्ञानानाममेदतः ।
एकत्वेन समष्टिः स्यात् भूरुहाणां वनं यथा ॥ ७ ॥
इयं समष्टिरुत्कृष्टा सत्त्वाश्रोत्कर्षतः पुरा ।
मायेति कथ्यते तज्ज्ञैः शुद्धसत्त्वेकलक्षणा ॥ ८ ॥
मायोपहितचैतन्यं साभासं सत्त्ववृद्धितम् ।
सर्वज्ञत्वादिगुणकं सृष्टिस्थित्यन्तकारणम् ॥ ९ ॥
अध्याकृतं तदन्यक्तं ईश इत्यपि गीयते ।
सर्वशक्तिगुणोपेतः सर्वज्ञानावभासकः ।
स्वतन्त्रः सत्यसङ्ख्यः सत्यकामः स ईश्वरः ॥ १० ॥

आनन्दमयकोशः ।

तस्येतस्य महाविष्णोः महाशक्तेर्महीयसः ।
सर्वज्ञत्वेश्वरत्वादिकारणत्वान्मनीषिणः ।
कारणं वपुरित्याहुः समष्टिं सत्त्ववृद्धितम् ॥ ११ ॥

आनन्दप्रचुरत्वेन छादकत्वेन कोशवत् ।

सैषाऽऽनन्दमयः कोश इतीशस्य निगद्यते ॥ १२ ॥

सर्वोपरमहेतुत्वात् सुषुप्तिस्थानमिष्यते ।

प्राकृतः प्रलयो यत्र आच्यते श्रुतिभिर्गुह्यः ॥ १३ ॥

अज्ञानं व्यष्टयमिप्रायात् अनेकत्वेन मिद्यते ।

अज्ञानवृत्तयो नाना तत्तद्गुणविलक्षणाः ॥ १४ ॥

धनस्य व्यष्टयमिप्रायात् भूरुहा इत्यनेकता ।

यथा सथैवाज्ञानस्य व्यष्टितः स्यादनेकता ॥ १५ ॥

व्यष्टिर्मलिनसत्त्वेषा रजसा तमसा युता ।

ततो निकृष्टा भवति योपाधिः प्रत्यगात्मनः ॥ १६ ॥

चैतन्यं व्यष्टयवच्छिन्नं प्रत्यगात्मेति गीयते ।

सामासं व्यष्ट्युपहितं सत्तादात्म्येन तद्गुणैः ॥ १७ ॥

अभिभूतः ॥ एवात्मा जीव इत्यभिधीयते ।

किञ्चिज्ज्ञत्वानीश्वरत्वसंसारित्वादिधर्मवान् ॥ १८ ॥

अस्य व्यष्टिरहङ्कारकारणत्वेन कारणम् ।

वपुस्तत्राभिमान्यात्मा प्राज्ञ इत्युच्यते युधैः ॥ १९ ॥

प्राज्ञत्वमस्यैकाज्ञानमासकत्वेन सम्मतम् ।

व्यष्टेर्निकृष्टत्वेनास्य नानैकाज्ञानमासकम् ॥ २० ॥

स्वरूपाच्छादकत्वेनाप्यानन्दप्रचुरत्वतः ।

कारणं वपुसानन्दमयः कोश इतीर्यते ।

अस्यावस्था सुषुप्तिः स्याद्यत्रानन्दः प्रकृष्यते ॥ २१ ॥

समष्टेरपि च व्यष्टेः उभयोर्वैनवृषवत् ।
 अभेद एव नो भेदो आत्येकत्वेन वस्तुतः ॥ २२ ॥
 अभेद एव ज्ञातव्यः तथेशप्राज्ञयोरपि ।
 अज्ञानतदवच्छिन्नाभासयोरुभयोरपि ॥ २३ ॥
 आधारं शुद्धचैतन्यं यत् तत् तुर्यमितीर्यते ।
 एतदेवाविविक्तं सदुपाधिभ्यां च तद्गुणैः ।
 महावाक्यस्य वाच्यार्थो विविक्तं लक्ष्य इष्यते ॥ २४ ॥

विज्ञानमयः कोशः ।

अनन्तशक्तिसंपन्नो मायोपाधिक ईश्वरः ।
 ईश्वामात्रेण सृजति विश्वमेतच्चराचरम् ॥ २५ ॥
 स्वप्राधान्येन जगतो निमित्तमपि कारणम् ।
 उपादानं तथोपाधिप्राधान्येन भवत्ययम् ॥ २६ ॥
 यथा लूता निमित्तं च स्वप्रधानतया भवेत् ।
 स्वशरीरप्रधानत्वेनोपादानं तथेश्वरः ॥ २७ ॥
 तमप्रधानमकृतिमिश्रिष्टात्परमात्मनः ।
 अभूत्सकाशादाकाशं आकाशाद्वायुरुच्यते ॥ २८ ॥
 वायोरभिस्त्यैवाग्नेः आपोऽद्भ्यः पृथिवी क्रमात् ।
 शक्तेस्तमप्रधानत्वं तत्कार्ये बाल्यदर्शनात् ॥ २९ ॥
 आरमन्ते कार्यगुणान् ये कारणगुणा हि ते ।
 एतानि सूक्ष्मभूतानि भूतमात्रा अपि क्रमात् ॥ ३० ॥
 एतेभ्यः सूक्ष्मभूतेभ्यः सूक्ष्मदेहा भवन्त्यपि ।
 स्पृलान्यपि च भूतानि चान्योन्यांश्चिमेलनात् ॥ ३१ ॥

अपञ्चीकृतभूतेभ्यो जातं सप्तदशाङ्गकम् ।
 संसारकारणं लिङ्गमात्मनो भोगसाधनम् ॥ ३२ ॥
 श्रोत्रादिपञ्चकं चैव वागादीनां च पञ्चकम् ।
 प्राणादिपञ्चकं बुद्धिमनसी लिङ्गमुच्यते ॥ ३३ ॥
 श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाप्राणानि पञ्च जातानि ।
 आकाशादीनां सत्वांशेभ्यो धीन्द्रियाण्यनुक्रमतः ॥ ३४ ॥
 आकाशादिगताः पञ्च सात्त्विकांशाः परस्परम् ।
 मिलित्वैवान्तःकरणं अथवत्सर्वकारणम् ॥ ३५ ॥
 प्रकाशकत्वादेतेषां सात्त्विकांशस्त्वमिष्यते ।
 प्रकाशकत्वं सर्वस्य स्वच्छत्वेन यतस्ततः ॥ ३६ ॥
 तदन्तःकरणं वृत्तिभेदेन स्याद्यतुर्विधम् ।
 मनो बुद्धिरहङ्कारः चित्तं चेति तदुच्यते ॥ ३७ ॥
 सङ्कल्पात्मन इत्याहुः बुद्धिरर्थस्य निधयात् ।
 अभिमानादहङ्कारः चित्तमर्थस्य चिन्तनात् ॥ ३८ ॥
 मनस्यपि च बुद्धौ च चित्ताहङ्कारयोः क्रमात् ।
 अन्तर्भावोऽत्र बोद्धव्यो लिङ्गलक्षणसिद्धये ॥ ३९ ॥
 चिन्तनं च मनोधर्मः सङ्कल्पादिर्यथा तथा ।
 अन्तर्भावो मनस्येव सम्यक् चित्तस्य सिध्यति ॥ ४० ॥
 देहादावहमित्येव भावो दृढतरो धियः ।
 दृश्यतेऽहङ्कृतेस्तस्मात् अन्तर्भावोऽत्र युज्यते ॥ ४१ ॥
 तस्मादेव तु बुद्धेः कर्तृत्वं तदितरस्य करणत्वम् ।
 सिध्यत्यात्मन उभयं विद्यात्संसारकारणं मोहात् ॥ ४२ ॥

विज्ञानमयकोशः स्याद् बुद्धिज्ञानिन्द्रियैः सह ।

विज्ञानप्रचुरत्वेनाप्याच्छादकतयाऽऽत्मनः ॥ ४३ ॥

अयं महान् ब्रह्मकारवृत्तिमान् कर्तृलक्षणः ।

सर्वसंसारनिर्वोढा विज्ञानमयशब्दभाक् ॥ ४४ ॥

अहं ममेत्येव सदाभिमानं देहेन्द्रियादौ कुरुते गृहादौ ।

जीवामिमानः पुरुषोऽयमेव कर्ता च मोक्षा च सुखी च दुःखी ॥

मनोमयः कोशः ।

मनो मनोमयः कोशो भवेत् ज्ञानेन्द्रियैः सह ।

प्राचुर्ये मनसो यत्र दृश्यतेऽसौ मनोमयः ॥ ४५ ॥

चिन्ताविषादहर्षाद्याः कामाद्या अस्या वृत्तयः ।

मनुते मनसैवैष फलं कामयते वहिः ।

यतते कुरुते भुङ्क्ते तन्मनः सर्वकारणम् ॥ ४६ ॥

त दास्यविद्या मनसोऽतिरिक्ता मनो दाविद्या भवबन्धहेतुः ।

तस्मिन्विनष्टे सकलं विनष्टं विजृम्भितेऽस्मिन् सकलं विजृम्भते ॥ ४७ ॥

स्वप्नेऽर्थशून्ये सृजति स्वशक्त्या भोक्त्रादि विश्वं मन एव सर्वम् ।

तथैव जाग्रत्यपि नो विशेषः तत्सर्वमेतन्मनसो विजृम्भणम् ॥ ४८ ॥

सुषुप्तिकाले मनसि प्रलीने नैवास्ति किञ्चित्सकलप्रसिद्धेः ।

अतो मनःकल्पित एव पुंसः संसार एतस्य न वस्तुताऽस्ति ॥ ४९ ॥

देहादिसर्वविषये परिकल्प्य रागं वज्राति तेन पुरुषं पशुवद्गुणेन ।

वैरस्यमत्र विषवत्सुविधाप पश्चादेनं विमोचयति तन्मन एव बन्धात् ॥

तस्मान्मनः कारणमस्य जन्तोर्बन्धस्य मोक्षस्य च वा विधाने ।

बन्धस्य हेतुर्मलिनं रजोगुणैः मोक्षस्य हेतुर्विरजस्तमस्कम् ॥ ५० ॥

मोक्षैकसवस्था विषयेषु रागं निर्मूल्य सन्न्यस्य च सर्वकर्म ।
सच्छ्रद्धया यः श्रवणादिनिष्ठो रजस्स्वभावं स धुनोति शुद्धेः ॥ ५३ ॥

प्राणमयः कोशः ।

पञ्चानामेव भूतानां रजोऽशेभ्योऽभवत् क्रमात् ।
वाक्पाणिपादपायूपस्थानि कर्मेन्द्रियाण्यनु ॥ ५४ ॥
समस्तेभ्यो रजोऽशेभ्यो व्योमादीनां क्रियात्मकाः ।
प्राणादयः समुत्पन्नाः पञ्चाप्यान्तरवायवः ॥ ५५ ॥
प्राणः प्राग्गमनेन स्यादपानोऽवाग्गमनेन च ।
ध्यानस्तु विध्वग्गमनात् तत्क्रान्त्योदान इष्यते ॥ ५६ ॥
अश्विनाक्षरसादीनां समीकरणधर्मतः ।
समान इत्यभिप्रेतो वायुर्यस्तेषु पञ्चमः ॥ ५७ ॥
क्रियैव दृश्यते प्रायः प्राणकर्मेन्द्रियेष्वलम् ।
ततस्तेषां रजोऽशेभ्यो अनिरङ्गीकृता बुधः ॥ ५८ ॥
राजसीं तु क्रियाशक्तिं तमःशक्तिं जडात्मिकाम् ।
प्रकाशरूपिणीं सत्त्वशक्तिं प्राहुर्महर्षयः ॥ ५९ ॥
एते प्राणादयः पञ्च पञ्चकर्मेन्द्रियैः सह ।
भवेत्प्राणमयः कोशः स्थूलो येनैव चेष्टते ॥ ६० ॥
यद्यभिप्रायते कर्म पुण्यं वा पापमेव वा ।
वागादिमिश्रं वपुषा तत्प्राणमयकर्तृकम् ॥ ६१ ॥
प्राणकर्मेन्द्रियैर्देहः प्रेर्यमाणः प्रवर्तते ।
नानाक्रियासु सर्वत्र विहिताविहितादिषु ॥ ६२ ॥

कोशत्रयं मिलित्वैतद्वपुः स्यात्सूक्ष्ममात्मनः ।
 अतिसूक्ष्मतया लीनस्यात्मनो गमकत्वतः ।
 लिङ्गमित्युच्यते स्थूलापेक्षया सूक्ष्ममिष्यते ॥ ६३ ॥
 सर्वं लिङ्गवपुर्जातमेकधीविषयत्वतः ।
 समष्टिः स्यात्तरुगणः सामान्येन जनं यथा ॥ ६४ ॥
 एतत्समष्ट्युपहितं चैतन्यं सफलं जगुः ।
 हिरण्यगर्भः सूत्रात्मा प्राण इत्यपि पण्डिताः ॥ ६५ ॥
 हिरण्यगर्भे बुद्धिगर्भे प्रचक्रास्ति हिरण्यवत् ।
 हिरण्यगर्भ इत्यस्य व्यपदेशस्ततो मतः ॥ ६६ ॥
 समस्तलिङ्गदेहेषु सूत्रवन्मणिपञ्क्तिषु ।
 व्याप्य स्थितत्वात्सूत्रात्मा प्राणनात्प्राण उच्यते ॥ ६७ ॥
 नैकधीविषयत्वेन लिङ्गं व्यष्टिर्भवत्ययम् ।
 यदेतद्वपुःपहितं चिदाभाससमन्वितम् ॥ ६८ ॥
 चैतन्यं तैजस इति निगदन्ति मनीषिणः ।
 तैजोमयान्तःकरणोपाधित्वेनेयं तैजसः ॥ ६९ ॥
 स्थूलात्सूक्ष्मतया व्यष्टिरस्य सूक्ष्मवपुर्मतम् ।
 अस्य जागरत्संस्कारमयत्वाद्वपुरुच्यते ॥ ७० ॥
 स्वप्नं जागरकालीनवासनापरिकल्पितान् ।
 तैजसो विषयान् धृक्चे सूक्ष्मार्थान् सूक्ष्मशुचिभिः ॥ ७१ ॥
 समष्टेरपि च व्यष्टेः सामान्येनैव पूर्ववत् ।
 अमेद एव द्वातव्यो जात्येकत्वे कुतो मिदा ॥ ७२ ॥
 द्वयोरुपाध्योरेकत्वे तयोरप्यभिमानिनोः ।
 सूत्रात्मनस्तैजसस्याप्यमेदः पूर्ववन्मतः ॥ ७३ ॥

अक्षमयाः कोशः ।

तान्येव सूक्ष्मभूतानि व्योमादीनि परस्परम् ।

पञ्चीकृतानि स्थूलानि भवन्ति शृणु तत्क्रमम् ॥ ७४ ॥

पञ्चानां भूतानां एकैकं द्विधा विभज्य स्वार्धभागं विहाय,
अर्धभागं चतुर्धा विभज्येतरेषु योजिते पञ्चीकरणम् ॥ ७५ ॥

शब्दैकगुणमाकाशं शब्दस्पर्शगुणोऽनिलः ।

तेजः शब्दस्पर्शरूपैः गुणवत्कारणक्रमात् ॥ ७६ ॥

आपश्चतुर्गुणाः शब्दस्पर्शरूपरसैः क्रमात् ।

एतैश्चतुर्भिर्गन्धेन सह पञ्चगुणा मही ॥ ७७ ॥

आकाशाशक्तया धोलं शब्दं गृह्णाति तद्गुणम् ।

त्वच्चारुताशक्तया स्पर्शं गृह्णाति तद्गुणम् ॥ ७८ ॥

तेजोशक्तया चक्षुः रूपं गृह्णाति तद्गुणम् ।

अवशक्तया जिह्वा रसं गृह्णाति तद्गुणम् ॥ ७९ ॥

भूम्यंशक्तया घ्राणं गन्धं गृह्णाति तद्गुणम् ।

करोति स्वाशक्तया वाक् शब्दोच्चारणक्रियाम् ॥ ८० ॥

वाय्वंशक्तया पादौ गमनादिक्रियापरौ ।

तेजोशक्तया पाणी वह्नयाधर्चनतत्परौ ॥ ८१ ॥

जलाशक्तयोपस्यो रेतोमूत्रविसर्गकृत ।

भूम्यंशक्तया पायुः कठिनं मलमुत्सृजेत् ॥ ८२ ॥

श्रोत्रस्य दैवतं दिक् स्यात् त्वचो वायुर्दृशो रविः ।

जिह्वाया वरुणो दैवं घ्राणस्य त्वग्निनावुमौ ॥ ८३ ॥

वाचोऽग्निर्हस्तयोऽरिन्द्रः पादयोस्तु त्रिविक्रमः ।
 पायोर्धृत्युरूपस्यस्य त्वविदैवं प्रजापतिः ॥ ८४ ॥
 मनसो देवतं चन्द्रो बुद्धेर्देवं बृहस्पतिः ।
 रुद्रस्त्वङ्कृतेर्देवं क्षेत्रज्ञश्चित्देवतम् ॥ ८५ ॥
 दिगाद्या देवताः सर्वाः खादिसत्त्वांशसंभवाः ।
 संमिता इन्द्रियस्थानेष्विन्द्रियाणां समन्ततः ।
 निगृह्णन्त्यनुगृह्णन्ति प्राणिकर्मानुरूपतः ॥ ८६ ॥
 शरीरकरणप्राग्ग्राणाहमविदेवताः ।
 पञ्चैते हेतवः प्रोक्ता निष्पत्तौ सर्वकर्मणाम् ॥ ८७ ॥
 कर्मानुरूपेण गुणोदयो भवेत् गुणानुरूपेण मनःप्रवृत्तिः ।
 मनोऽनुवृत्तैरुभयात्मकेन्द्रियैः निर्वर्त्यते पुण्यमपुण्यमतः ॥ ८८ ॥
 करोति विज्ञानमयोऽभिमानं कर्ताहमेवेति तदात्मना स्थितः ।
 आत्मा तु साक्षी न करोति किञ्चित् न कारयत्येव तटस्थवत्सदा ॥
 द्रष्टा धोता वक्ता कर्ता भोक्ता भवत्यहङ्कारः ।
 स्वयमेतद्विकृतीनां साक्षी निर्लेप एवात्मा ॥ ९० ॥
 पञ्चीकृतेभ्यः खादिभ्यो भूतेभ्यस्त्वीधवेशितुः ।
 समुत्पन्नमिदं स्थूलं ब्रह्माण्डं सचराचरम् ॥ ९१ ॥
 जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिजाताश्चतुर्विधाः ।
 स्वस्वकर्मानुसारेण जातास्तिष्ठन्ति जन्तवः ॥ ९२ ॥
 इदं स्थूलवपुर्जातं मौक्तिकं च चतुर्विधम् ।
 सामान्येन समष्टिः स्यादेकधीविषयत्वतः ॥ ९३ ॥
 एतत्समष्टयवच्छिन्नं चैतन्यं फलसंप्रदम् ।
 प्राहुर्वैश्वानर इति विराडिति च वैदिकाः ॥ ९४ ॥

वैश्वानरो विश्वनरेष्वात्मत्वेनाभिमानतः ।
 विराट् स्याद्विविधत्वेन स्वयमेव विराजनात् ॥ ९५ ॥
 चतुर्विधं भूतजातं तच्चजातिविशेषतः ।
 नैकधीविषयत्वेन पूर्ववद्व्यष्टिरिष्यते ॥ ९६ ॥
 साभासं व्यष्ट्युपहितं तच्चादात्म्यमुपागतम् ।
 चैतन्यं विश्व इत्याहुः वेदान्तनयकोविदाः ॥ ९७ ॥
 विश्वस्मिन् स्थूलदेहेऽत्र स्वामिमानेन तिष्ठति ।
 यतस्ततो विश्व इति नाम्ना सार्धो भवस्ययम् ॥ ९८ ॥
 व्यष्टिरेवास्य विश्वस्य भवति स्थूलविग्रहः ।
 उच्यतेऽन्नविकारित्वात् कोशोऽन्नमय इत्ययम् ॥ ९९ ॥
 देहोऽयं पितृमुक्तान्नविकारात् शुक्लशोणितात् ।
 जातः प्रवर्धतेऽन्नेन तदभावे विनश्यति ॥ १०० ॥
 तस्मादन्नविकारित्वेनायमन्नमयो मतः ।
 आच्छादकत्वादेतस्याप्यसेः कोशवदात्मनः ॥ १०१ ॥
 आत्मनः स्थूलभोगानामेतदायतनं विदुः ।
 शब्दादिविषयान् भृङ्क्ते स्थूलान् स्थूलात्मनि स्थितः ।
 बहिरात्मा ततः स्थूलभोगायतनमुच्यते ॥ १०२ ॥
 इन्द्रियैरुपनीतानां शब्दादीनामयं स्वयम् ।
 देहेन्द्रियमनोयुक्तो भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः ॥ १०३ ॥
 यत्रोपभृङ्क्ते विषयान् स्थूलानेव महामतिः ।
 अहं ममेति सैषाऽस्यावस्था जाग्रदतिर्यक्ते ॥ १०४ ॥
 एतत्समष्टिव्यष्टयोश्चोमयोरप्यभिमानिनोः ।
 तद्विश्ववैश्वानरयोरभेदः पूर्ववन्मतः ॥ १०५ ॥

स्थूलसूक्ष्मकारणाख्याः प्रपञ्चा ये निरूपिताः ।

ते सर्वेऽपि मिलित्वैका प्रपञ्चोऽपि महान् भवेत् ॥ १०६ ॥

महाप्रपञ्चावच्छिन्नं विश्वप्राज्ञादिलक्षणम् ।

विराडादीशपर्यन्तं चैतन्यं चैकमेव तत् ॥ १०७ ॥

यदनाद्यन्तमव्यक्तं चैतन्यमजमक्षरम् ।

महाप्रपञ्चेन सहाविविक्तं सदयोऽपिबत् ॥ १०८ ॥

तत्सर्वं खल्विदं ब्रह्मेत्यस्य वाक्यस्य पण्डितैः ।

वाच्यार्थ इति निर्णीतं विविक्तं लक्ष्य इत्यपि ॥ १०९ ॥

स्थूलाद्यज्ञानपर्यन्तं कार्यकारणलक्षणम् ।

दृश्यं सर्वमनास्मेति विजानीहि विचक्षण ॥ ११० ॥

अन्तःकरणतद्बुद्धिद्रष्टृ नित्यमविक्रियम् ।

चैतन्यं यत् तदास्मेति बुद्ध्युपस्था बुध्यस्व सूक्ष्मया ॥ १११ ॥

एष प्रत्यक् स्वप्रकाशो निरंशोऽसङ्गः शुद्धः सर्वदैकस्वभावः ।

नित्याखण्डानन्दरूपो निरीहः साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥ ११२ ॥

नैव प्रत्यग् जायते वर्धते नो किञ्चिन्नापक्षीयते नैति नाशम् ।

आत्मा नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो नाशो हन्यो हन्यमाने शरीरे ॥

जन्मास्तिस्वविशुद्धयः परिणतिश्चापञ्चतिर्नाशनं

दृश्यस्यैव भवन्ति यद् विकृतयो नानाविधा व्याधयः ।

स्थूलत्वादि च नीलताद्यपि मितिर्वर्णाश्रमादिप्रया

दृश्यन्ते वपुषो न चात्मन इमे तद्विक्रियासाक्षिणः ॥ ११४ ॥

देशिकवर्गं दयालुं चन्देऽहं निहतनिखिलसन्देहम् ।

यच्चरणद्वयमद्वयमनुभवमुपदिशति तत्पदस्वार्थम् ॥ ११५ ॥

इति शङ्करविजयमकरन्दे चतुर्विंश आश्वादः समाप्तः ॥

॥ पञ्चविंश आस्वादः ॥

मगवत्पादानामुपदेशः (४)

जातं मय्येव सर्वं पुनरपि मयि तात्संस्थितं चैव विश्वं
 सर्वं मय्येव याति प्रयिलयमिति तद्वत्स चैवाहमस्मि ।
 यस्य स्मृत्या च यज्ञाद्यस्त्रिलगुमविधौ सुप्रयातीह कार्पे
 न्यूनं संपूर्णतां वै तमहमितिमुद्देवाच्युतं सन्नतोऽस्मि ॥ १ ॥

अविद्याया विक्षेपः आवरणं च ।

अत्यन्तनिर्मलः सूक्ष्मः आत्मायमतिभास्वरः ।
 बुद्धिस्तथैव सत्त्वात्मा सामासा भास्वराऽमला ॥ २ ॥
 सान्निध्यादात्मवद्भाति सूर्यवत्स्फटिको यथा ।
 आत्मामासा ततो बुद्धिः बुद्ध्यामासं ततो मनः ॥ ३ ॥
 अधाणि मन आमासानि अध्यामासमिदं वपुः ।
 अथ एवात्मताबुद्धिः देहाधादावनात्मनि ॥ ४ ॥
 अनादिरेषाऽविद्या तत्संस्कारोऽपि च सादृशः ।
 आत्मोपाधेशत्रिधाया अस्ति शक्तिद्वयं महत् ।
 विक्षेप आवृत्तिश्चेति यावत्सं संसार आरम्भः ॥ ५ ॥
 आवृत्तिस्तमसः शक्तिस्तद्व्यावरणकारणम् ।
 मूलाविद्येति सा प्रोक्ता यया संमोहितं जगत् ॥ ६ ॥

सङ्कलने मूलम्—शतश्लोकीतः, १, ८८, सर्ववेदान्तसिद्धान्तसार-
 संग्रहः २-२६, ३१-८७, ८९-११०, आत्मपोषणः २७-३०,
 अपरोक्षानुभूतिः १११-१२१, स्वात्मनिरूपणतः १२२-१३४, सदा-
 चारानुसन्धानतः १३५.

विक्षेपनाम्नी रजसस्तु शक्तिः प्रवृत्तिहेतुः पुरुषस्य नित्यम् ।
 स्थूलादिलिङ्गान्तमशेषमेतत् यथा सदात्मन्यसदेव स्रयते ॥ ७ ॥
 निद्रा यथा पुरुषमप्रमत्तं समावृणोतीत्यपि प्रतीचम् ।
 तथाऽऽवृणोत्यावृतिश्चक्रिरन्तः विक्षेपशक्तिं परिन्तुमप्यन्ती ॥ ८ ॥
 शक्त्या महत्यावरणामिधानया समावृते सत्यमलस्वरूपे ।
 पुमाननात्मन्यहमेव एवेत्यात्मत्वबुद्धिं विदधाति मोहात् ॥ ९ ॥
 यथा प्रसुप्तिप्रतिभासदेहे स्वात्मस्वधीरेव तथा क्षनात्मनि ।
 जन्माप्यप्यक्षुब्धपतद्गूमादीन् आरोपयत्यारमनि तस्य धर्मान् ॥ १० ॥

अध्यासो नाम खल्वेष वस्तुनो योऽन्यथा ग्रहः ।

स्वामाविक्रमप्रान्तिमूलं संसृतेरादिकारणम् ॥ ११ ॥

उपाधियोगसाम्येऽपि जीववत्परमात्मनः ।

उपाधिमेदाज्ञो बन्धः तत्कार्यमपि किञ्चन ॥ १२ ॥

अस्योपाधिः शुद्धसत्त्वप्रधाना माया यत्र त्वस्य नास्त्यल्पमावः ।

सत्त्वस्यैवोत्कृष्टता तेन बन्धो नो विक्षेपस्तत्कृतो लेशमात्रः ॥ १३ ॥

सर्वज्ञोऽप्रतिबद्धमोघविभवस्तेनैव देवः स्वयं

मायां स्वामवलम्ब्य निश्चलतया स्वच्छन्दवृत्तिः प्रभुः ।

सृष्टिस्थित्यदनप्रवेश्यमनव्यापारमात्रेच्छया

कुर्वन् क्रीडति तद्ब्रजस्तम उमे संस्तम्य शक्त्या स्वया ॥ १४ ॥

तस्मादावृतिविक्षेपौ किञ्चित्कर्तुं न शक्नुतः ।

स्वयमेव स्वतन्त्रोऽसौ तत्प्रवृत्तिनिरोधयोः ॥ १५ ॥

तमेव साधुकमेति श्रुतिर्वैक्तिं महेशितुः ।

निग्रहेऽनुग्रहे शक्तिः आवृतिविक्षेपयोर्धरा ॥ १६ ॥

रजस्तमसश्चैव प्राबल्यं सत्त्वद्वानतः ।

जीवोपाधौ तथा जीवे तत्कार्यं बलवत्तरम् ॥ १७ ॥

तेन बन्धोऽस्य जीवस्य संसारोऽपि च तत्कृतः ।

संप्राप्तः सर्वदा यत्र दुःखं भूयः स ईक्षते ॥ १८ ॥

एतस्य संसृतेर्हेतुस्यासोऽर्थविपर्ययः ।

अस्यासमूलमज्ञानं आहुरावृत्तिलक्षणम् ॥ १९ ॥

ज्ञानं अज्ञाननिवर्तकम् ।

अज्ञानस्य निवृत्तिस्तु ज्ञानेनैव न कर्मणा ।

अविरोधितया कर्म नैवाज्ञानस्य बन्धकम् ॥ २० ॥

अज्ञानकार्यं तत्कर्म यतोऽज्ञानेन वर्धते ।

यद्येन वर्धते तेन नाशस्तस्य न सिद्ध्यति ॥ २१ ॥

येन यस्य सहावस्था निरोधाय न कल्पते ।

नाशकत्वं तदुभयोः को नु कल्पयितुं क्षमः । २२ ॥

यस्य प्रध्वंसजनको यत्संयोगोऽस्ति तत्क्षणे ।

तयोरेव विरोधित्वं युक्तं मिश्रस्वभावयोः ॥ २३ ॥

तमाप्रकाशयोर्यद्वत्परस्परविरोधिता ।

अज्ञानज्ञानयोस्तद्वत् उभयोरेव दृश्यते ॥ २४ ॥

न ज्ञानेन विनाऽज्ञाननाशः केनापि सिध्यति ।

तस्मादज्ञानविच्छिन्नं ज्ञानं संपादयेत्सुधीः ॥ २५ ॥

आत्मानात्मविवेकेन ज्ञानं सिध्यति नान्यथा ।

अनात्मन्यात्मज्ञाबुद्धिग्रन्थिर्येन विदीर्यते ॥ २६ ॥

अवच्छिन्न इवाङ्मानात् तन्नाशे सति केवलः ।
स्वयं प्रकाशते ह्यात्मा मेधापायेंशुमानिव ॥ २७ ॥

आत्मा तु सततं प्राप्तोऽप्यप्राप्तवदविद्यया ।
तन्नाशे प्राप्तवद्भाति स्वकण्ठाभरणं यथा ॥ २८ ॥

अज्ञानकलुषं जीवं ज्ञानाम्यासाद्दिनिर्मलम् ।
कृत्वा ज्ञानं स्वयं नश्येत् जलं कतकरेषुवत् ॥ २९ ॥

संसारः स्वप्नतुल्यो हि रागद्वेषादिसङ्कुलः ।
स्वकाले सत्यवद्भाति प्रबोधे सत्यसद्भवेत् ॥ ३० ॥

अपवादेन आत्मानात्मविवेकः ।

आत्मानात्मविवेकार्थं विवादोऽयं निरूप्यते ।
अत्यन्तपामरः कश्चित् पुत्र आत्मेति मन्यते ॥ ३१ ॥

‘पुत्रे तु पुष्टे पुष्टोऽहं नष्टे नष्टोऽहमित्यतः ।
अनुभूतिबलाच्चापि युक्तितोऽपि श्रुतेरपि ।
आत्मा वै पुत्रनामासि इत्येवं वदति श्रुतिः’ ॥ ३२ ॥

‘प्रीतिमात्रात्कथं पुत्र आत्मा भवितुमर्हति ।
पुत्राद्विशिष्टा देहोऽस्मिन्प्राणिनां प्रीतिरिष्यते ॥ ३३ ॥

प्रदीप्तं भवने पुत्रं त्यक्त्वा जन्तुः पलायते ।
श्रुत्या तु मुख्यया घृत्या पुत्र आत्मेति नोच्यते ॥ ३४ ॥

अहंपदप्रत्ययार्थो देह एव न चेतः ।
प्रत्यक्षः सर्वजन्तूनां देहोऽहमिति निश्चयः ।
एष पुत्रोऽन्तरसमय इत्यपि च श्रुतिः’ ॥ ३५ ॥

‘देह आत्मा कथं नु स्यात् परतन्त्रो ह्यचेतनः ।
इन्द्रियाणि भवन्त्यात्मा येषामस्त्यर्थवेदनम् ॥ ३६ ॥

इन्द्रियाणां चेतनत्वं वेदे प्राणाः प्रज्ञापयितुम् ।
 एतमेत्येत्युचुरिति श्रुत्यैव प्रतिपाद्यते ॥ ३७ ॥
 'इन्द्रियाणि कथं न्वात्मा करणानि कुठारवत् ।
 श्रुत्याऽधिरेवता संवमिन्द्रियेषूपचर्यते ॥ ३८ ॥
 अचेतनस्य दीपादेरर्थाभासकता यथा ।
 तथैः चक्षुरादीनां जडानामपि सिध्यति ॥ ३९ ॥
 इन्द्रियाणां चेष्टयिता प्राणो यः पञ्चवृत्तिकः ।
 सर्वावस्थास्वयस्यावानु सोऽयमात्मत्वमहंति ॥ ४० ॥
 श्रुत्यान्योऽन्तर आत्मा प्राणमय इतीयंते यस्मात् ।
 सम्माप्राणस्यात्मत्वं युक्तं नो करणसंज्ञानां कापि ॥ ४१ ॥
 'मयत्वात्मा कथं प्राणो वापुर्वैप आन्तरः ।
 यहिर्यत्यन्तरायाति मस्तिष्कावायुरग्न्यहः ॥ ४२ ॥
 न द्वितं वाऽद्वितं वा स्वमन्यद्वा वेद किञ्चन ।
 प्राणस्य भानं मनसि स्थिते मुक्ते न दृश्यते ॥ ४३ ॥
 मनस्तु सर्वं जानाति सर्ववेदनकारणम् ।
 यत्तस्मान्मन एवात्मा प्राणस्तु न कदाचन ॥ ४४ ॥
 सङ्कल्पवानहं चिन्तावानहं च विकल्पवान् ।
 इत्याद्यनुमदादन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः ।
 इत्यादिश्रुतिमद्भावात् युक्ता मनस आत्मना ॥ ४५ ॥
 'कथं मनस आत्मत्वं करणस्य रगादिषु ।
 कर्तृप्रयोन्यं करणं न स्वयं तु प्रवर्तते ॥ ४६ ॥
 मनःप्रयोक्ता या कर्ता तस्यैवात्मत्वमहंति ।
 अहं कर्ताऽस्म्यहं भोक्ता सुखीत्यनुमदादपि ।
 बुद्धिगत्मा भवत्येव बुद्धिप्रमोऽसहकृतिः ॥ ४७ ॥

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमय इत्यब्रवीच्च निगमः ।
 मनसोऽपि च मित्रं विज्ञानमयं कर्तृरूपमात्मानम् ॥ ४८ ॥
 विज्ञानं यज्ञं तनुते कर्माणि तनुतेऽपि च ।
 इत्यस्य कर्तृता श्रुत्या सुखताः प्रतिपाद्यते ॥ ४९ ॥
 'बुद्धेरज्ञानकार्यत्वात् विनाशित्वात् प्रतिक्षणम् ।
 बुद्ध्यादीनां च सर्वेषामज्ञाने लयदर्शनात् ॥ ५० ॥
 अज्ञोऽहमित्यनुभवत् आस्त्रीवालादिगोचरात् ।
 मयत्तदज्ञानमेवात्मा न तु बुद्धिः कदाचन ॥ ५१ ॥
 विज्ञानमयादन्यं त्वानन्दमयं परं तथात्मानम् ।
 अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमय इति वदति वेदोऽपि ॥
 दुःखप्रत्ययशून्यत्वात् आनन्दमयता मता ।
 अज्ञाने सकलं सुप्ती बुद्ध्यादि प्रविलीयते ॥ ५३ ॥
 दुःखिनोऽपि सुषुप्त्यादौ आनन्दमयता सतः ।
 सुप्ती किञ्चिन्न जानामीत्यनुभूतिश्च दृश्यते ।
 यत एवमगो युक्ता ह्यज्ञानस्यात्मता ध्रुवम् ॥' ५४ ॥
 'कथमज्ञानमेवात्मा ज्ञानं चाप्युपलभ्यते ।
 ज्ञानामावे कथं विद्युः अज्ञोऽहमिति चाज्ञताम् ॥ ५५ ॥
 अस्वाप्सं सुखमेवाहं न जानाम्यत्र किञ्चन ।
 इत्यज्ञानमपि ज्ञानं प्रबुद्धेषु प्रदृश्यते ॥ ५६ ॥
 प्रज्ञानघन एवानन्दमय इत्यपि श्रुतिः ।
 प्रब्रवीत्पुमपात्मत्वं आत्मनः स्वयमेव हि ॥ ५७ ॥
 आत्माऽतश्चिज्जडतनुः खद्योत इव संमतः ।
 न केवलाज्ञानमयो घटकुल्यादिवत् जडः ॥ ५८ ॥

ज्ञानाज्ञानमयस्त्वात्मा कथं भवितुमर्हति ।
 परस्परविरुद्धत्वात् तेजस्तिमिरवचयोः ॥ ५९ ॥
 सामानाधिकरण्यां वा संयोगो वा समाश्रयः ।
 तमःप्रकाशवद् ज्ञानाज्ञानयोर्न हि सिद्धयति ॥ ६० ॥
 अज्ञानमपि विज्ञानं बुद्धिर्वाऽपि च तद्गुणाः ।
 सुषुप्तौ नोपलभ्यन्ते यत्किञ्चिदपि वाऽपरम् ॥ ६१ ॥
 मात्रादिलक्षणं किन्तु शून्यमेवोपलभ्यते ।
 सुषुप्तौ नान्यदस्त्येव नाहमप्यासमित्यनु ॥ ६२ ॥
 सुप्तोत्थितजनैः सर्वैः शून्यमेवानुस्मर्यते ।
 यत्ततः शून्यमेवात्मा न ज्ञानाज्ञानलक्षणः ॥ ६३ ॥
 वेदेनाप्यसदेवेदमग्र आसीदिति स्फुटम् ।
 निरुच्यते यतस्तस्मात् शून्यस्यैवात्मता मता ॥ ६४ ॥
 असमेव घटः पूर्वं जायमानः प्रदृश्यते ।
 न हि कुम्भः पुरैवान्तः सित्त्वोदेति बहिर्मुखः ॥ ६५ ॥
 यत्तस्मादसतः सर्वं सदिदं समजायत ।
 ततः सर्वात्मना शून्यस्यैवात्मत्वं समर्हति ॥ ६६ ॥
 इत्येवं पण्डितमन्यैः परस्परविरोधिभिः ।
 तत्तन्मतानुरूपान्पश्रुतिपुक्तयनुभूतिभिः ॥ ६७ ॥
 निर्णीतमतजातानि खण्डितान्येव पण्डितैः ।
 श्रुतिमिश्राप्यनुमतेः बाधकैः प्रतिवादिनाम् ॥ ६८ ॥
 यतस्तस्मात् पुत्रादेः शून्यान्तस्य विशेषतः ।
 सुसाधितमनात्मत्वं श्रुतिपुक्तयनुभूतिभिः ॥ ६९ ॥

‘शुद्ध्यादि सकलं सुप्तौ अनुलीनं स्वकारणे ।
अव्यक्ते वटवद्बीजे तिष्ठत्यविकृतात्मना ।
तिष्ठत्येव स्वरूपेण न तु शून्यायते जगत् ॥ ७० ॥

क्वचिदह्नुरूपेण क्वचिद्बीजात्मना वटः ।
कार्यकारणरूपेण यथा तिष्ठत्यदस्तथा ॥ ७१ ॥

अव्याकृतात्मनाऽवस्थां जगतो वदति धृतिः ।
सुषुप्त्यादिषु तद्वेदं तर्ह्यव्याकृतमित्यपि ॥ ७२ ॥

इममर्थमविज्ञाय निर्णीतं श्रुतियुक्तिभिः ।
जगो दर्शनं शून्यं इति प्राहुरतद्विदः ॥ ७३ ॥

नासतः सत उत्पत्तिः श्रूयते न च दृश्यते ।
उदेति नश्यद्भात् किं खण्ड्यात् किं भविष्यति ॥ ७४ ॥

कथमसतः सजायेतेति श्रुत्या निविध्यते, तस्मात् ।
असतः सजननं नो घटते मिथ्येव शून्यशब्दार्थः ॥ ७५ ॥

नैवानुरूपकं लिङ्गं वक्ता वा नास्ति कथन ।
सुषुप्तस्थितशून्यस्य बाह्या को न्यात्मनः परः ॥ ७६ ॥

स्वेनानुभूतं स्वयमेव वक्ति स्वसुप्तिकाले स्थितशून्यभावम् ।
तत्र स्वसत्तामनवेक्ष्य मूढः स्वस्यापि शून्यत्वमयं ब्रवीति ॥ ७७ ॥

अवेद्यमानः स्वयमन्यलोकैः सौप्तिकं धर्ममवेति साक्षात् ।
शुद्धयाद्यभावस्य च योऽत्र बोद्धा स एव आत्मा खलु निर्विकारः ॥

सर्वस्य दाहको वह्निः वहेन्नन्योऽस्ति दाहकः ।
यथा तथाऽऽत्मनो ज्ञातुर्ज्ञाता कोऽपि न दृश्यते ॥ ७९ ॥

प्रत्यभिज्ञायमानत्वं लिङ्गमशानुमापकम् ।

सूर्यमाणस्य सद्भावे सुखमस्वाप्समित्यदम् ॥ ८० ॥

यत्रात्मनोऽकामयितृत्वबुद्धिः स्वप्नानवेद्याऽपि च तत्सुषुप्तम् ।

इत्यात्मसद्भावे उदीर्यतेऽत्र श्रुत्याऽपि तस्मात् श्रुतिरत्र मानम् ॥

अकामयितृता स्वप्नादर्शनं घटते कथम् ।

अविद्यमानस्य तत्र आत्मास्तित्वं प्रतीयते ॥ ८१ ॥

आत्मा सच्चिदानन्दलक्षणाः ।

एतैः प्रमाणैरस्तीति ज्ञातः साक्षितया बुधैः ।

आत्माऽयं केवलाः शुद्धः सच्चिदानन्दलक्षणाः ॥ ८३ ॥

कालत्रयेऽप्यबाध्यत्वं सर्वं नित्यस्वरूपतः ।

शुद्धचैतन्यरूपत्वं चिप्वं ज्ञानस्वरूपतः ।

अखण्डसुखरूपत्वात् आनन्दत्वमितीर्यते ॥ ८४ ॥

आयातासु गतासु शेषवशुखावस्यासु जाग्रन्मुखा-

स्वन्यास्वप्नखिलासु वृत्तिषु धियो दुष्टाश्चदुष्टास्वपि ।

गङ्गाभङ्गपरंपरासु जलवत् सत्ताऽनुवृत्ताऽऽत्मनः

तिष्ठत्येव सदा स्थिराऽहमहमित्येकात्मना साक्षिणः ॥ ८५ ॥

सुखहेतुषु सर्वेषां प्रीतिः सावधिरीक्ष्यते ।

कदापि नावधिः प्रीतेः स्वात्मनि प्राणिनां कश्चित् ॥ ८६ ॥

एष एव प्रियतमः पुत्रादपि घनादपि ।

अन्यस्यादपि सर्वस्मादात्माऽयं परमान्तरः ॥ ८७ ॥

याप्रीत्या प्रीतिपात्रं तनुपुनरितनूजार्थमूल्यं स तस्मात्

प्रेयानात्माऽयं शोकास्पदमितरदतः प्रेय एतत्कथं स्यात् ।

भार्याद्यं जीवितार्थी वितरति च वपुः स्वात्मनः श्रेय इच्छन्
तस्मादात्मानमेव प्रियमधिकमुपासीत विद्वान्न चान्यत् ॥ ८८ ॥

आनन्दरूपमात्मानं अज्ञात्वेव पृथग्जनः ।
बहिः सुखाय यतते न तु कश्चिद्विदुः शुभः । ८९ ॥

एष वस्तुनो ध्यानदर्शनाद्युपपत्तिषु ।
प्रतीयते य आनन्दः सर्वेषामिह वैदिनाम् । ९० ॥

स वस्तुधर्मो नो यस्मान्मनस्येवोपलभ्यते ।
अन्यत्र त्वन्यधर्माणामुपलभ्यो न दृश्यते ॥ ९१ ॥

नाप्येष धर्मो मनसोऽसत्यर्थे तददर्शनात् ।
सत्यर्थेऽपि च नोदेति ह्यानन्दस्तूलक्षणाः । ९२ ॥

तस्मान्न मानसो धर्मो निर्गुणत्वात् चात्मनः ।
किन्तु पृथ्व्या मानिभ्यादिष्टापि च वस्तुनः ॥ ९३ ॥

सत्त्वप्रधाने चित्तेऽस्मिन्त्वान्मैव प्रतिबिम्बति ।
आनन्दलक्षणाः स्वच्छे पयसीव सुधाकाः ॥ ९४ ॥

सोऽयमायाम आनन्दः चित्ते यः प्रतिबिम्बितः ।
पुण्योत्कर्षोपकर्षार्थ्या भवत्युच्चावचः स्वयम् ।

सार्वभौमादिमहान्तं श्रुत्या यः प्रतिपादितः ॥ ९५ ॥

सुप्तमुच्चावचत्वेन क्षयिण्युत्त्वयेन च ।
मवेच दुःखं जन्तूनां ब्रह्मादिष्वदभ्याजिनाम् ॥ ९६ ॥

यो निम्बभूत आनन्दः स आत्मानन्दलक्षणाः ।
शश्वतो निर्द्वयः पूर्णः नित्य एकोऽपि निर्मलः ॥ ९७ ॥

अविद्याकार्यकरणसंघातेषु पुरोदितः ।
आत्मा जाग्रत्यपि स्वप्ने न भवत्येष गोचरः ॥ ९८ ॥

स्थूलस्यापि च सूक्ष्मस्य दुःस्वरूपस्य वर्णनः ।
लये सुषुप्तौ स्फुरति प्रत्यगानन्दलक्षणः ॥ ९९ ॥

स्वयापि प्रत्यभिज्ञातं सुखमात्रस्वमात्मनः ।
सुषुप्तादुत्थितवता सुखमस्वाप्समिहपुनः ॥ १०० ॥

घन्यैर्महात्ममिर्धरैः ब्रह्मविद्भिः सदुत्तमैः ।
अपरोक्षतयैवात्मा समाधावनुभूयते ॥ १०१ ॥

सर्वं चित्तं तथाऽऽनन्दः स्वरूपं परमात्मनः ।
निर्गुणस्य गुणयोगात् गुणास्तु न भवन्ति ते ।
विशेषणं तु व्यावृत्त्यै भवेद् द्रव्यान्तरे सति ॥ १०२ ॥

अत एव सञ्जातीयविजातीयादिलक्षणः ।
भेदो न विद्यते वस्तुन्यद्वितीये परात्मनि ॥ १०३ ॥

प्रपञ्चस्यापवादेन विजातीयकृता मिदा ।
नैष्यते सप्रकारं ते वक्ष्यामि शृणु सादरम् ॥ १०४ ॥

ब्रह्मणो विवर्तो जगत् ।

अहेर्गुणविवर्तस्य गुणमात्रस्ववत् सतः ।
विवर्तस्यास्य जगतः सन्मात्रस्वेन दर्शनम् ।
अपवाद इति प्राहुः अद्वैतब्रह्मदर्शिनः ॥ १०५ ॥

व्युत्क्रमेण तदुत्पत्तेर्द्रष्टव्यं सूक्ष्मबुद्धिमिः ।
प्रतीतस्यास्य जगतः सन्मात्रत्वं सुयुक्तिमिः ॥ १०६ ॥

चतुर्विधं स्थूलशरीरजातं तद्भोज्यमन्नादि तदाश्रयादि ।
ब्रह्माण्डमेतत् सकलं स्थविष्टं ईक्षेत पञ्चीकृतभूतमात्रम् ॥
तद्यापि पञ्चीकृतभूतजातं शब्दादिमिः स्वस्वगुणैश्च सार्धम् ।
वपूषि सूक्ष्माणि च सर्वमेतत् भवत्यपञ्चीकृतभूतमात्रम् ॥

तदप्यपञ्चीकृतभूतजातं रजस्तमस्सत्त्वगुणैश्च सार्धम् ।

अव्यक्तमात्रं भवति स्वरूपतः सामासमव्यक्तमिदं स्वयं च ॥

आधारभूतं यदखण्डमाद्यं शुद्धं परं ब्रह्म सदैकरूपम् ।

सन्मात्रमेवास्ति अथ नो विकल्पाः सतः परं केवलमेव वस्तु ॥

जीवो ब्रह्म, जगत् मिथ्या ।

चैतन्यस्यैकरूपत्वात् भेदो युक्तो न कश्चित् ।

जीवत्वं च मृषा ज्ञेयं खड्गवां सर्पग्रहो यथा ॥ १११ ॥

उपादानं प्रपञ्चस्य ब्रह्मणोऽन्यत्र विद्यते ।

तस्मात्सर्वप्रपञ्चोऽयं ब्रह्मैवास्ति न चैतरत् ॥ ११२ ॥

ब्रह्मैव सर्वनामानि रूपाणि विविधानि च ।

कर्माण्यपि समग्राणि विमर्तीति श्रुतिर्जगौ ॥ ११३ ॥

अनुभूतोऽप्ययं लोको व्यवहारधर्मोऽपि सन् ।

असद्वृषो यथा स्वप्न उत्तरक्षणमाधकः ॥ ११४ ॥

स्वप्नो जागरणेऽलीकः स्वप्नेऽपि न हि जागरत् ।

द्रवमेव लये नास्ति लयोऽपि क्षुब्धयोर्न च ॥ ११५ ॥

तथैव मवेन्मिथ्या गुणप्रयविनिर्मितम् ।

अस्य द्रष्टा गुणातीतो नित्यो द्वेकत्रिदात्मकः ॥ ११६ ॥

यथा मृदि घटो नाम कनके कुण्डलामिषा ।

शुक्तौ हि रजतरूपातिः जीवश्चन्दस्तथा परे ॥ ११७ ॥

यथैव व्योम्नि नीलत्वं यथा नीरं मरुस्थले ।

पुरुषत्वं यथा स्याणौ तद्वद्विश्वं चिदात्मनि ॥ ११८ ॥

पृथमाणे घटे यद्वन्मृत्तिका भाति वै बलात् ।
 धीक्ष्यमाणे प्रपञ्चेऽपि ब्रह्मैवाभाति भासुरम् ॥ ११९ ॥
 सदैवात्मा विशुद्धोऽपि ह्यशुद्धो भाति वै सदा ।
 यथैव द्विविधा रज्जुः ज्ञानिनोऽज्ञानिनोऽनिशम् ॥ १२० ॥
 यथैव मृन्मयः कुम्भः तद्वद्देहोऽपि चिन्मयः ।
 आत्मानात्मविभागोऽयं युधैव क्रियते बुधैः ॥ १२१ ॥

अद्वैतं सत्यं वेदान्तवेद्यम् ।

नापेक्षते यदन्यद्यदपेक्षन्तेऽखिलानि मानानि ।
 वाक्यं तन्निगमानां मानं ब्रह्माद्यतीन्द्रियावगतौ ॥ १२२ ॥
 अंशद्वयवति निगमे साधयति द्वैतमेव कोऽप्यंशः ।
 अद्वैतमेव वस्तु प्रतिपादयति प्रसिद्धवपरोऽंशः ॥ १२३ ॥
 अद्वैतमेव सत्यं तस्मिन्द्वैतं न सत्यमप्यस्तम् ।
 रजतमिव शुक्तिकार्णं मृगतृष्णायामिवोदकस्फुरणम् ॥ १२४ ॥
 आरोपितं यदि स्यादद्वैतं वस्त्ववस्तुनि द्वैते ।
 तदयुक्तमेव यस्मात्सत्येऽध्यासो भवत्यसत्यानाम् ॥ १२५ ॥
 यथारोपणमुपयोः तद्वयतिरिक्तस्य कस्यचिदभावात् ।
 आरोपणं न शून्ये तस्मादद्वैतसत्यता ग्राह्या ॥ १२६ ॥
 प्रत्यक्षाद्यनवगतं श्रुत्या प्रतिपादनीयमद्वैतम् ।
 द्वैतं न प्रतिपाद्यं तस्य स्वत एव लोकसिद्धत्वात् ॥ १२७ ॥
 निगमगिरा प्रतिपाद्यं वस्तु यदानन्दरूपमद्वैतम् ।
 स्वामाविकं स्वरूपं जीवत्वं तस्य केचन ब्रुवते ॥ १२८ ॥

स्वाभाविकं यदि स्यात् जीवत्वं तस्य विशदविज्ञप्तेः ।

सकृदपि न तद्विनाशं गच्छेदुष्णप्रकाशवद्वहेः ॥ १२९ ॥

यद्वदयो रसविदं काञ्चनतां याति तद्वदेवासा ।

जीवः साधनशक्त्या परतां यातीति केचिदिच्छन्ति ॥ १३० ॥

तदिदं भवति न युक्तं गतवति तस्मिन्निरेण रसवीर्ये ।

प्रतिपद्यते प्रणाशं हैमो वर्णोऽप्ययः समारूढः ॥ १३१ ॥

जीवत्वमपि तथेदं बहुविधसुखदुःखलक्षणोपेतम् ।

गतमिव साधनशक्त्या प्रतिमास्येव प्रयाति न विनाशम् ॥

यदि वा परेण साम्यं जीवश्चेद्भजति साधनबलेन ।

कालेन तदपि कियता नश्यत्येवेति निश्चितं सकलैः ॥ १३३ ॥

तस्मात्परं स्वकीयं देहं मोहात्मकं च संसारम् ।

स्वज्ञानेन प्रसित्वा पूर्णः स्वयमेव शिष्यते नान्यत् ॥ १३४ ॥

सधिवानन्दकन्दाय जगद्भृकुरहेतवे ।

सदोदिताय पूर्णाय नमोऽनन्ताय विष्णवे ॥ १३५ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे पञ्चविंश आस्तादः समाप्तः ॥

॥ पञ्चविंश आस्वादः ॥

भगवत्पादानामुपदेशः (५)

वेदपूर्वोत्तरकाण्डप्रतिपाद्याश्चमेदः

परस्परं अंगांगित्वाभावाच्च

कारुण्यसारसाम्प्राः कांक्षितधरदानकल्पकविशेषाः ।

भीमवचरणकटाक्षाः शिशिराः शमयन्ति विचलन्तापम् ॥ १ ॥

सत्यं ज्ञानमनन्तं प्रकृतं परमात्मरूपमद्वैतम् ।

अवबोधयन्ति निखिलाः श्रुतयः स्मृतिभिः समं समस्ताभिः ॥

अद्वैतबोधकानां निखिलानां निगमवाक्यजालानाम् ।

वाक्यान्तराणि सकलान्यभिधीयन्तेऽस्य शेषभूतानि ॥ ३ ॥

यस्मिन्मिदिरवदुदिते तिमिरवदपयान्ति कर्तृतादीनि ।

ज्ञानं विरहितमेदं कथमिव तद्भवति तत्त्वमस्यादेः ॥ ४ ॥

कर्मप्रकरणनिष्ठं ज्ञानं कर्माङ्गमिष्यते प्राज्ञैः ।

भिन्नप्रकरणभावाः कर्माङ्गत्वं कथं भवेज्ज्ञप्तेः ॥ ५ ॥

सङ्कलने मूलम्—स्वात्मनिरूपणतः १-११, ४७-५१, सर्व-
 वेदान्तसिद्धान्तसारसङ्ग्रहतः १२-४६, विवेकचूडामणितः ५२-५६,
 ६६-१०३, १२८-१३०, १३८-१५२, १५६, दुर्वासनाप्रली-
 कारदशकतः ५७-६५, प्रबोधसुधाकरतः १०४-१२७, स्वात्म-
 प्रकाशिकातः १३१, स्वरूपानुसन्धानतः १३२, मायापञ्चकतः १३३-
 १३४, प्रौढानुभूतितः १३५, मञ्जुशानावलीमालातः १३६, निर्वाण-
 मञ्जरीतः १३७, उपदेशसाहस्रीपद्यमयन्तः १५३, विष्णुसहस्र-
 नामभाष्यतः १५४-१५५.

अधिकारिविषयमेदौ कर्मज्ञानात्मकाबुधौ काण्ठौ ।
 एवं सति कथमनयोरङ्गाङ्गित्वं परस्परं घटते ॥ ६ ॥
 ज्ञानं कर्मणि न स्यात् ज्ञाने कर्मेदमपि तथा न स्यात् ।
 तत्कथमनयोरुभयोः तपनतमोवत् समुच्चयो घटते ॥ ७ ॥
 तस्मान्मोहनिवृत्तौ ज्ञानं न सहायमन्यदर्शयते ।
 यद्वद्वनतमितिमिरप्रकरपरिध्वंसने सहस्रांशुः ॥ ८ ॥
 सत्यं जगदिति भानं संसृतये स्यादपक्वचिचानाम् ।
 तस्मादसत्यमेतत् निखिलं प्रतिपादयन्ति निगमान्ताः ॥ ९ ॥
 परिपक्वानसानां पुरुषवराणां पुरातनैः सुकृतेः ।
 ब्रह्मवेदं सर्वं जगदिति भूयः प्रवाधयन्त्येते ॥ १० ॥
 दन्तिनि दारुविकारे दारु तिरोभवति सोऽपि तत्रैव ।
 जगति तथा परमात्मा परमात्मन्यपि जगत् तिरोधत्ते ॥

तत्त्वमस्यादिवाक्यार्थः ।

अत एव मुहुः श्रुत्याऽप्येकत्वं प्रतिपाद्यते ।
 ब्रह्मात्मनोस्तत्त्वमसीत्यद्वयत्वोपपत्तये ॥ ११ ॥
 प्रत्यक्षादिविरोधेन बाध्ययोर्नोपपद्यते ।
 तत्त्वपदार्थयोरेक्यं लक्ष्ययोरेव सिध्यति ॥ १२ ॥
 सर्वेशत्वस्त्रतन्त्रस्त्वसर्वज्ञत्वादिभिर्गुणैः ।
 सर्वोत्तमः सत्यकामः सत्यसङ्गरूप ईश्वरः ॥ १३ ॥
 तत्त्वपदार्थस्त्वमर्थस्तु किञ्चिज्ज्ञो दुःखजीवनः ।
 संसार्ययं तद्गतिको जीवः प्राकृतलक्षणः ॥ १४ ॥
 कथमेकत्वमनयोर्घटते विपरीतयोः ।
 प्रत्यक्षेण विरोधोऽयं समयोरुपलभ्यते ॥ १५ ॥

प्रत्यक्षादिविरोधाः स्यादित्यैकये परित्यक्ते ।
 श्रुतिवचनविरोधो भवति मृद्धान् स्मृतिवचनविरोधश्च ॥
 अखण्डैकरसत्वेन वाक्यार्थः श्रुतिसम्मतः ।
 स्थूलसूक्ष्मप्रपञ्चस्य सन्मात्रत्वं पुनः पुनः ॥ १८ ॥
 दर्शयित्वा सुपुष्टौ सहस्रनामिन्नत्वात्मनः ।
 उपपाद्य सदेकत्वं प्रदर्शयितुमिच्छता ॥ १९ ॥
 ऐतदात्म्यमिदं सर्वमित्युक्तत्वेव सदात्मनोः ।
 ब्रवीति श्रुतिरेकत्वं ब्रह्मणोऽद्वैतसिद्धये ॥ २० ॥
 विरुद्धांशपरित्यागात् प्रत्यक्षादिर्न बाधते ।
 अविरुद्धांशग्रहणात् न भ्रुत्यापि विरुध्यते ॥ २१ ॥
 लक्षणा क्षुब्धगन्तव्या ततो वाक्यार्थसिद्धये ।
 भागं विरुद्धं सन्त्यज्याविरोधो लक्ष्यते यया ।
 सा भागलक्षणेत्याहुः लक्षणज्ञा विचक्षणाः ॥ २२ ॥
 परोक्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टचितोर्द्वयोः ।
 एकत्वरूपवाक्यार्थविरुद्धांशमुपस्थितम् ॥ २३ ॥
 परोक्षत्वापरोक्षत्वसर्वज्ञत्वादिलक्षणम् ।
 शुद्ध्यादिस्थूलपर्यन्तं आविधकमनात्मकम् ॥ २४ ॥
 परित्यज्याविरुद्धांशं शुद्धचैतन्यलक्षणम् ।
 लक्ष्यत्यनया सम्यक् भागलक्षणया ततः ॥ २५ ॥
 क्षीरतद्योगतदीयधर्माद्यारोपणं आन्तिवशात् त्वयीदम् ।
 न वस्तुतः किञ्चिदतस्त्वजस्त्व मृत्योर्भयं कास्ति तवाप्ति पूर्णाः ॥
 नित्यानन्दाखण्डैकरसं निष्कलमक्रियमस्तविकारम् ।
 प्रत्यगभिन्नं परमव्यक्तं शुद्धं बुद्धं तत्त्वमसि त्वम् ॥

अखण्डाकारवृत्तिः, तत्माधने च ।

ब्रह्मैवाहमहं ब्रह्म निर्गुणं निर्विकल्पकम् ।
इत्येवामखण्डया वृत्त्या तिष्ठ ब्रह्मणि निष्क्रिये ॥ २८ ॥

अखण्डाकारवृत्तिः सा चिदाभाससमन्विता ।
आत्मामिदं परं ब्रह्म विषयीकृत्य केवलम् ।
बाधते तद्गताज्ञानं यदावरणलक्षणम् ॥ २९ ॥

प्रज्ञामाद्यं भवेद्येषां तेषां न श्रुतिमात्रतः ।
स्यादखण्डाकारवृत्तिः विना तु मननादिना ॥ ३० ॥

सर्ववेदान्तवाक्यानां पङ्क्तिर्लिङ्गैः सद्वदये ।
परे ब्रह्मणि तात्पर्यनिश्चयं श्रवणं विदुः ॥ ३१ ॥

श्रुतस्यैवाद्वितीयस्य वस्तुनः प्रत्यगात्मनः ।
वेदान्तवाक्यानुगुणयुक्तिमिदं नुचिन्तनम् ।
मननं तच्छ्रुतार्थस्य साक्षात्करणकारणम् ॥ ३२ ॥

विजातीयशरीरादिप्रत्ययत्यागपूर्वकम् ।
सजातीयात्मवृत्तीनां प्रवाहकरणं यथा ।
तैलधारावदच्छिन्नवृत्त्या तद् ध्यानमिष्यते ॥ ३३ ॥

तावत्कालं प्रयत्नेन कर्तव्यं श्रवणं सदा ।
प्रमाणसंशयो यावत् स्वबुद्धेर्न निवर्तते ॥ ३४ ॥

प्रमेयसंशयो यावत् तावत् श्रुतियुक्तिभिः ।
आत्मयाथार्थनिश्चयै कर्तव्यं मननं मुहुः ॥ ३५ ॥

विपरीतात्मधीर्वावत् न विनश्यति चेतसि ।
तावन्निरन्तरं ध्यानं कर्तव्यं मोक्षमिच्छता ॥ ३६ ॥

सविकल्पो निर्विकल्प इति द्वेधा निगद्यते ।

समाधिः, सविकल्पस्य लक्षणं वच्मि तत् शृणु ॥ ३७ ॥

ज्ञावाद्यविलयेनैव ज्ञेये ब्रह्मणि केवले ।

सदाकाराकारितया चित्तवृत्तेरवस्थितिः ।

सद्भिः स एव विज्ञेयः समाधिः सविकल्पकः ॥ ३८ ॥

मृद एवावमानेऽपि मृण्मयद्विगमानवत् ।

सन्मात्रवस्तुमानेऽपि त्रिपुटी भाति सन्मयी ।

ममाधिरत एवायं सविकल्प इतीर्यते ॥ ३९ ॥

ज्ञात्रादिभावमुत्सृज्य ज्ञेयमात्रस्थितिर्दृढा ।

मनसो निर्विकल्पः स्यात् समाधिर्योगसंक्षितः ॥ ४० ॥

जले निक्षिप्तलवणं जलमात्रतया स्थितम् ।

पृथङ् न भाति किं त्वंम एकमेवावभासते ।

यथा तथैव सा वृत्तिः ब्रह्ममात्रतया स्थिता ॥ ४१ ॥

पृथङ् न भाति ब्रह्मैवादितीष्मवभासते ।

ज्ञात्रादिकल्पनाभावात् भूतोऽयं निर्विकल्पकः ॥ ४२ ॥

वृत्तेः मद्भावाध्याम्प्यामुभयोर्भेद इष्यते ।

समाधिसुप्त्येर्ज्ञानं चाज्ञानं सुप्त्यां तु नेष्यते ॥ ४३ ॥

सविकल्पो निर्विकल्पः समाधी द्वाविमौ हृदि ।

मुमुक्षोर्बलतः कार्यौ विपरीतनिवृत्तये ॥ ४४ ॥

सविकल्पममाधि यो दीर्घकालं निरन्तरम् ।

सत्कारपूर्वकं कुर्यात् निर्विकल्पोऽस्य सिध्यति ॥ ४५ ॥

न प्रमादोऽत्र कर्तव्यो विदुषा मोक्षमिच्छता ।

प्रमादे जृम्भते माया सूर्यापाये तमो यथा ॥ ४६ ॥

प्रातर्वैदिककर्मतस्तदनु सद्देदान्तसंचिन्तया

पश्चाद्भारतमोक्षधर्ममननात् वासिष्ठरामायणात् ।

सायं भामवतार्थदिष्यकथया रात्रौ निदिष्यासनात्

कालो गच्छति नः शरीरभरणं प्रारब्धकण्ठार्पितम् ॥ ५७ ॥

अज्ञानं त्यज हे मनोऽपि च सदा ब्रह्मात्मसंभावनात्

संकरुपान्सकलानपि त्यज जगन्मिथ्यात्वसंभावनात् ।

कामान्सधनसाध्यदुःखनिवहध्यानादजस्रं त्यज

क्रोधं तु क्षमया सदा जहि बलात् लोभं तु सन्तोषतः ॥

जिह्वोपस्थसुखध्रमं त्यज मनः पर्यन्तदुःखेक्षणत्

पारुष्यं मृदुमायणात् त्यज वृथालापध्रमं मौनतः ।

दुःसर्गं त्यज साधुसर्गमवलात् गर्वन्तु भङ्गेक्षणत्

निन्दादुःखमनिन्द्यदेवमुनिदुर्निन्दाकथासंस्मृतैः ॥ ५९ ॥

निद्रां सात्त्विकवस्तुसेवकतया स्वप्नं सदा जागरात्

रोगान् जीर्णमिताशनाजहि सदा दैन्यं महाधैर्यतः ।

अर्थानर्थपरिग्रहं त्यज वृथा संसर्गसन्त्यगः ।

स्त्रीवाञ्छां त्यज दोषदर्शनवलात् दुःखं सुखात्मेक्षणत् ॥ ६० ॥

दारासक्तिमनादरात् सुतधनासक्तिं त्वनित्यत्वतः

स्नेहं मोहविसर्जनात् करुणया नैऋत्यमन्तस्त्यज ।

औदासीन्यसमाश्रयात् त्यज सुहृन्मित्रादिदुर्व्रसनाः

सर्वानर्थकरान् दशेन्द्रियरिपूनेकान्तवासाजहि ॥ ६१ ॥

आलस्यं त्वरया थमं शमधिवा तन्द्रां समुत्थानतः

भेदभ्रान्तिमभेददर्शनवलात् मिथ्यात्मतां सत्यतः ।

नमोक्तिं निजनर्मकर्मकथया द्रोहं स्वसाम्येक्षणत्

आक्रोशं कुशलोक्तितस्त्यज मनश्चिन्त्यप्रमादाद् मयम् ॥

भूतार्थस्मरणं वृथाभ्रमधिया प्राप्तं तु हानेक्षणात्
 मान्यर्थव्यसनं सदा त्यज मनः प्रारब्धचोदेषणात् ।
 शिष्टाशिष्टजनक्रियास्त्यज वृथा कष्टानुसन्धानतः
 स्नेहद्वेषकयास्तदा त्यज जने मस्मान्ततार्तस्मृतेः ॥ ६३ ॥

अध्यात्मानुमवान्मनस्त्यज महत्पापं स्वमावेक्षणात्
 वैषम्यं समावतः परकयाविक्षोभमक्षोभतः ।
 धिकारादिभवं तु दुःखमनिभं तद्योग्यताभावनात्
 तज्जातान्यशुचः क्षमस्व कृपया कर्मक्षपात्ताडनम् ॥ ६४ ॥

धैर्यैरावतशान्तिधेनुदमसन्मन्दारचून्दं सदा
 मैत्र्याद्यप्सरसं विवेकतुरगं सन्तोषचिन्तामणिम् ।
 आत्मज्ञानमहामृतं समरसं नैराश्वचन्द्रोदयं
 वदान्तार्णवमाश्रयन्ननुदिनं सेवस्व मुक्तिभियम् ॥ ६५ ॥

बन्धविमुक्तिसाधनानि ।

निगृह्य शत्रोः ह्रमोऽवकाशः क्वचिज्ज देयो विषयानुचिन्तया ।
 ॥ एव सज्जीवनहेतुरस्य प्रक्षीणजम्बीरतरोरिवाम्बु ॥ ६६ ॥

वासनावृद्धितः कार्यं कार्यवृद्धयः च वासना ।
 वर्धते सर्वथा पुंसः संसारो न निवर्तते ॥ ६७ ॥

क्रियानाशो भवेच्चिन्तानाशोऽस्माद्वासनाक्षयः ।
 वासनाप्रशयो मोक्षः स जीवन्मुक्तिरिष्यते ॥ ६८ ॥

प्रमादो ब्रह्मनिष्ठार्या न कर्तव्यः कदाचन ।
 प्रमादो मृत्युरित्याह भगवान् ब्रह्मणः सुतः ॥ ६९ ॥

विषयाभिमुखं दृष्ट्वा विद्वांसमपि विस्मृतिः ।
 विक्षेपयति धीदोषैः योषा चारमिव प्रियम् ॥ ७० ॥

अन्तर्बहिः स्वं स्थिरजङ्गमेषु ज्ञानात्मनाऽऽधारतया विलोक्य ।
त्यक्ताखिलोपाधिरखण्डरूपः पूर्णात्मना यः स्थित एव मुक्तः ॥ ७१ ॥

सर्वात्मना बन्धविमुक्तिहेतुः सर्वात्मभावाच्च परोऽस्ति कश्चित् ।
दृश्याग्रहे सत्सुपपद्यतेऽसी सर्वात्मभावोऽस्य सदात्मनिष्ठया ॥ ७२ ॥

आरूढशक्तेरहमो विनाशः कर्तुं न शक्यः सहसापि पण्डितैः ।
ये निर्विकल्पारूपसमाधिनिष्कलाः तानन्तराऽनन्तमवा हि वासनाः ॥

सम्पत्तिवेकः स्फुटबोधजन्यो विमज्ज्य दृग्दृश्यपदार्थतत्त्वम् ।
छिन्नचि मायाकृतमोहबन्धं यस्माद्विमुक्तस्य पुनर्न संसृतिः ॥ ७४ ॥

आवरणस्य निवृत्तिर्भवति च सम्पत्पदार्थदर्शनतः ।
मिथ्याज्ञानविनाशः तद्वद्विषेपजनितदुःखनिवृत्तिः ॥ ७५ ॥

एतत्तत्तयं दृष्टं सम्पद्ग्रन्थुस्वरूपविज्ञानात् ।
तस्माद्वस्तुसत्त्वं ज्ञातव्यं बन्धमुक्तये विदुषा ॥ ७६ ॥

सति सक्तो नरो याति सद्भावं श्रेकनिष्ठया ।
कीटको भ्रमरं ध्यायन् भ्रमरत्वाय कल्पते ॥ ७७ ॥

निरन्तराभ्यासवशाच्चदिस्थं पक्वं मनो ब्रह्मणि लीयते यदा ।
तदा समाधिः स विकल्पवर्जितः स्वतोऽद्वयानन्दरसानुभावकः ॥ ७८ ॥

योगस्य प्रथमं द्वारं बाहूनिरोधोऽपरिश्रमः ।
निराशा च निरीहा च नित्यमेकान्तशीलता ॥ ७९ ॥

वाचं नियच्छात्मनि तं नियच्छ बुद्धी धियं यच्छ च बुद्धिसाक्षिणि ।
तं चापि पूर्णात्मनि निर्विकल्पे विलाप्य शान्तिं परमां मयस्व ॥

संसिद्धस्य फलं त्वेतत् जीवन्युक्तस्य योगिनः ।
बाहिरन्तस्सदानन्दरसास्वादनमात्मानि ॥ ८१ ॥

वैराग्यस्य फलं बोधः बोधस्योपरतिः फलम् ।
स्वानन्दानुभवाच्छान्तिः एवैवोपरतेः फलम् ॥ ८२ ॥

निवृत्तिः परमा तृप्तिः आनन्दोऽनुपमः स्वतः ।
दृष्टदुःखेष्वनुदेगः विद्यायाः प्रस्तुतं फलम् ॥ ८३ ॥

वासनानुदयो भोग्ये वैराग्यस्य तदाऽवधिः ।
अहंभावोदयाभावो बोधस्य परमावधिः ।
लीनवृत्तेरनुत्पत्तिः मर्यादोपरतेस्तु सा ॥ ८४ ॥

ब्रह्मात्मनोः शोधितयोरेकमानात्रगाहिनी ।
निर्विकल्पा च चिन्मात्रा वृत्तिः प्रमेति कथ्यते ।
सा सर्वदा भवेद्यस्य स जीवन्मुक्त इष्यते ॥ ८५ ॥

ब्रह्मविदः संसारनाशकमः ।

विज्ञातब्रह्मतत्त्वस्य यथापूर्वं न संसृतिः ।
अस्ति चेन्न स विज्ञातब्रह्मभावो बहिर्मुखः ॥ ८६ ॥

प्राचीनवासनावेगादसौ संसरतीति चेत् ।
न, सदेकत्वविज्ञानान्मन्दीभवति वासना ॥ ८७ ॥

निदिष्टासनशीलस्य बाह्यतत्त्व इक्ष्यते ।
प्रवीति श्रुतिरेतस्य प्रारब्धं फलदर्शनात् ॥ ८८ ॥

अहं ब्रह्मेति विज्ञानात् कल्पकोटिशतान्नितम् ।
संचितं विलयं याति प्रयोधात्स्वप्रकर्मावत् ॥ ८९ ॥

स्वमसङ्गमुदासीनं परिह्राय नमो यथा ।
न श्लिष्यते यतिः किञ्चित्कदाचित् माविर्भूमिः ॥ ९० ॥

ज्ञानोदयात्प्रारब्धं कर्म ज्ञानाच्च नश्यति ।

अदत्त्वा स्वफलं लक्ष्यमुद्दिश्योत्सृष्टवानवत् ॥ ९१ ॥

प्रारब्धं बलवत्तरं खलु विदां भोगेन तस्य क्षयः

सम्यग्ज्ञानहुताशनेन विलयः प्राक् संचितागामिनाम् ।

ब्रह्मारम्भेवमवेक्ष्य तन्मयतया ये सर्वदा संस्थिताः

तेषां तत्त्वितयं नहि कचिदपि, नष्टैव ते निर्गुणम् ॥ ९२ ॥

उपाधितादात्म्यविहीनकेवलब्रह्मात्मनैवात्मनि तिष्ठतो मुनेः ।

प्रारब्धसद्भाषकथा न युक्ता समर्थसंबन्धकथैव जायते ॥ ९३ ॥

कर्मणा निर्मितो देहः प्रारब्धं तस्य कल्प्यताम् ।

नानादेरात्मनो युक्तं नैवात्मा कर्मनिर्मितः ॥ ९४ ॥

(९२) 'ज्ञानस्यैकरूपत्वेऽपि समाधिप्रकर्षेण ब्रह्मवित्, ब्रह्मविद्भरः, ब्रह्मविद्वरीयान्, ब्रह्मविद्वरिष्ठ इति सत्त्वापस्यसंसाक्तिपदार्थाभावनादुच्यतेति भूमिकानुसारेण समुपजातब्रह्मसाक्षात्कारा व्यवहियन्ते । तत्र तुर्यगाख्य-भूमिकां गतस्य ब्रह्मविद्वरिष्ठस्य केवलनिर्गुणब्रह्मरूपत्वात् परकृतप्रबोधोऽपि नास्तीति त्रिविधमपि कर्म नास्ति । ब्रह्मविद्वरीयस्य परकृतप्रबोधे प्रपञ्चभानं, तदा प्रारब्धं व्याप्ति्येत, यथा ब्रह्माक्ष्य महाविष्णु-पाञ्चजन्यश्च प्रवणेन समाधेर्द्युत्यानम् । ब्रह्मविद्वरस्य स्थितप्रज्ञस्यापि कर्मवशात् स्वयं व्युत्थितस्य सुखदुःखादिभानं गीतासु स्पष्टं प्रतीयते "स्थितप्रज्ञस्य का भाषा" इत्यर्जुनप्रश्नोत्तरेण । ज्ञानपरि-पाकार्यं स्वीकृतसंन्यासाः स्वोपदेशेन जनकादीनामुत्पादितब्रह्मसाक्षात्काराः याज्ञवल्क्यादयो ब्रह्मविद्ः । तादृशानां विदां ज्ञानिनो ज्ञानप्रारब्धयो-र्मध्ये प्रारब्धं बलवत्तरं खलु प्रसिद्धम् । तस्य प्रारब्धकर्मणो भोगेन क्षयः नाशः ।' इत्येतच्छ्लोकन्याख्याने शृङ्गगिरि जगद्गुरु श्रीचन्द्र-शेखरभारतीशमिपादाः ॥

अजो नित्य इति श्रुते श्रुतिरेषा त्वमोघवाक् ।
 तदात्मना तिष्ठतोऽस्य कुतः प्रारब्धकल्पना ॥ ९५ ॥
 प्रारब्धं सिध्यति तदा यदा देहात्मना स्थितिः ।
 देहात्मभावो नैवेष्टः प्रारब्धं त्यज्यतामतः ॥ ९६ ॥
 शरीरस्यापि प्रारब्धकल्पना भ्रान्तिरेव हि ।
 अध्यस्तस्य कुतः सत्त्वं असत्त्वस्य कुतो जनिः ।
 अजातस्य कुतो नाशः प्रारब्धमसतः कुतः ॥ ९७ ॥
 ज्ञानेनाज्ञानकार्यस्य समूलस्य लपो यदि ।
 तिष्ठत्यपि कथं देह इति सञ्जायतो जडान् ॥ ९८ ॥
 समाधातुं बाह्यदृष्ट्या प्रारब्धं वदति श्रुतिः ।
 न तु देहादिमत्त्वबोधनाय विपश्चिताम् ॥ ९९ ॥
 यतः श्रुतेरभिप्रायः परमार्थकमोक्षरः ।
 परिपूर्णमनाद्यन्तं अप्रमेयमविक्रियम् ।
 एकमेवाद्वयं ब्रह्म नेह नानास्ति किञ्चन ॥ १०० ॥

स्वस्याविद्याबन्धसंघन्धमोक्षात् सत्त्वज्ञानानन्दरूपात्मलब्धौ ।
 शार्ङ्गं युक्तिर्देशिकोक्तिः प्रमाणं चान्तस्तिद्धा स्वानुभूतिः प्रमाणम् ॥
 बन्धो मोक्षश्च तृप्तिश्च चिन्तारोग्यक्षुधादयः ।
 इवेनैव वेद्याः यच्चान्न परेषामानुमानिकम् ॥ १०२ ॥
 तटस्थिता बोधयन्ति गुरवः श्रुतयो यथा ।
 प्रज्ञयैव तरेद्विद्वान् ईश्वरानुगृहीतया ॥ १०३ ॥

समुणोपासनायाः ज्ञानसाधनता ।

चित्ते सत्त्वोत्पत्तौ तटिदिव बोधोदयो भवति ।
 तर्ह्येव स स्थिरः स्वान् यदि चित्तं शुद्धिमुपयाति ॥ १०४ ॥

शुद्धयति हि नान्तरात्मा कृष्णपदाम्भोजमक्तिमृते ।
 यसनमिव धारोदैः भक्त्या प्रक्षाल्यते चेतः ॥ १०५ ॥
 यद्वत्सम्लादशे सुचिरं मत्सादिना शुद्धे ।
 प्रतिफलति यत्र ह्युद्यः शुद्धे चित्ते तथा ज्ञानम् ॥ १०६ ॥
 मृतं चैवामृतं द्वे एव ब्रह्मणो रूपे ।
 ह्युपनिषत्तयोर्वा द्वौ भक्तौ भगवदुपदिष्टौ ॥ १०७ ॥
 क्लेशादक्लेशाद्वा मुक्तिः स्यादेतयोर्मध्ये ।
 स्थूला सूक्ष्मा चेति द्वेषा हरिमक्तिरुपदिष्टा ॥ १०८ ॥
 स्वाश्रमधर्माचरणं कृष्णप्रतिमार्चनोत्सवो नित्यम् ।
 विविधोपचारकर्मणैर्हरिदासैः संगमः शुश्रूव ॥ १०९ ॥
 ग्राम्यकथासङ्केतः सुतीर्थगमनेषु तान्पर्यम् ।
 यदुपतिकथावियोगे व्यर्थं गतमायुरिति चिन्ता ॥ ११० ॥
 एवं कुर्वति भक्तिं कृष्णकथानुग्रहोत्पन्ना ।
 समुदेति सूक्ष्मभक्तिः यस्यां हरिन्तराविशति ॥ १११ ॥
 स्मृतिसत्पुराणवाक्यैः यथा श्रुतायां हरेर्मूर्तेः ।
 मानसपूजाभ्यासो विजयनिवासेऽपि तात्पर्यम् ॥ ११२ ॥
 सम्यं समस्तजन्तुषु कृष्णस्यावस्थितेर्ज्ञानम् ।
 अत्रोदो भूतगणे ततस्तु भूतानुकम्पा स्यात् ॥ ११३ ॥
 ममताशून्यन्वमतो निरहङ्कारत्वमक्रोधः ।
 वचने चानवकाशः कृष्णस्मरणेन शान्तती शान्तिः ॥ ११४ ॥
 केनापि गीयमाने हरिगीते वेणुनादे वा ।
 आनन्दाविर्भावो युगपत्स्यात् हृदसात्त्विकोद्रेकः ॥ ११५ ॥

तस्मिन्नुभवति मनः प्रगृह्यमाणं परात्मसुखम् ।
 स्थिरतां याते तस्मिन् याति मदोन्मत्तदन्तिदशाम् ॥ ११६ ॥
 जन्तुषु भगवद्भावं भगवति भूतानि पश्यति क्रमशः ।
 एतादृशी दशा चेत् तदैव हरिदासवर्यः स्यात् ॥ ११७ ॥
 भूतेष्वन्तर्यामी ज्ञानमया सच्चिदानन्दः ।
 प्रकृतेः परः परात्मा यदुकुलतिलकः स एवायम् ॥ ११८ ॥
 ननु मगुणो दृश्यतनुः तथैकदेशादिवासश्च ।
 स कथं परात्मा प्राकृतवद्रागरोपयुतः ॥ ११९ ॥
 इतरे दृश्यपदार्थाः लक्ष्यन्तेऽनेन चक्षुषा सर्वे ।
 भगवाननया दृष्ट्या न लक्ष्यते ज्ञानदृग्गम्यः ॥ १२० ॥
 यद्यपि साकारोऽयं तथैकदेशी विभाति यदुनाथः ।
 सर्वगतः सर्वात्मा तथाप्ययं सच्चिदानन्दः ॥ १२१ ॥
 आश्रितमात्रं पुरुषं स्वामिमुखं कर्षति भीशः ।
 लोहमपि चुम्बकादमा संशुष्यमात्रं जडं यद्वत् ॥ १२२ ॥
 अयमुत्तमोऽयमधमो जात्या रूपेण संपदा वयसा ।
 श्लाघ्योऽश्लाघ्यो वेत्यं न वेत्ति भगवाननुग्रहावसरं ॥
 यद्यपि सर्वत्र समस्तथापि नृहरिस्तथाऽप्येते ।
 भक्ताः परमानन्दे रमन्ति सदावलोकनेन ॥ १२३ ॥
 सुतरामनन्यशरणाः क्षीराधाहारमन्तरा यद्वत् ।
 केवलया स्नेहदृष्ट्या कल्लपतनयाः प्रजीवन्ति ॥ १२४ ॥
 यद्यपि गमनं शून्यं तथाऽपि जलदामृताशु रूपेण ।
 चातकचकोरनाक्षीर्दमावात् पूरयत्याशाम् ॥ १२५ ॥

तद्वद्भजतां पुंषां दम्भाद्यनमामगोचरोऽपि हरिः ।
कृपया फलत्यकस्मात् सत्पानन्दाभृतेन विपुलेन ॥ १२७ ॥

जीवन्मुक्तस्य आनन्दानुभवः ।

इति गुरुवचनान्छ्रुतिप्रमाणात् परमवगम्य स तत्त्वमात्मयुक्त्या ।
प्रशमितकरणः समादितात्मा कचिदबलाकृतिरात्मनिष्ठितोऽभूत् ॥

कञ्चित्कालं समाधाय परे ब्रह्मणि मानप्रभम् ।
व्युत्थाय परमानन्दादिदं वचनमब्रवीत् ॥ १२९ ॥
धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं विमुक्तोऽहं भवप्रदात् ।
नित्यानन्दस्वरूपोऽहं पूर्णोऽहं त्वदनुग्रहात् ॥ १३० ॥

चिदमृतसुखराशौ चित्तफेनें विलीनें
क्षयमधिगत एवं वृत्तिचञ्चलरङ्गः ।
स्तिमितसुखसमुद्रो निर्विचेष्टः सुपूर्णः
कथमिह मम दुःखं सर्वदैकोऽहमस्मि ॥ १३१ ॥

यदज्ञानतो भाति विश्वं समस्तं विनष्टं च सद्यो यदात्मप्रबोधे ।
मनोवागनीतं विशुद्धं विमुक्तं परं ब्रह्म नित्यं तदेवाहमस्मि ॥ १३२ ॥

निरुपमनित्यनिरंशकेऽप्यखण्डे मयि चिति सर्वविकल्परनादिशून्ये ।
घटयति जगदीशजीवमेदं त्वघटितघटनापटीपसी माया ॥ १३३ ॥

सुखचिदखण्डविबोधमद्वितीयं वियदनलादिविनिर्मिते नियोज्य ।
भ्रमयति भवसागरे नितान्तं त्वघटितघटनापटीपसी माया ॥ १३४ ॥

निर्द्वैतोऽस्म्यहमस्मि निर्मलचिदाकाशोऽस्मि पूर्णोऽस्म्यहं
निर्देहोऽस्मि निरिन्द्रियोऽस्मि नितरां निष्प्राणगर्भोऽस्म्यहम् ।

निर्मुक्ताशुभमानसोऽस्मि विगलद्विज्ञानकोशोऽस्म्यहं

निर्मापोऽस्मि निरन्तरोऽस्मि विपुलप्रौढप्रकाशोऽस्म्यहम् ॥ १३५ ॥

तापत्रयविनिर्मुक्तः देहत्रयविलक्षणः ।

अस्याश्रयसाक्ष्यसि चाहमेवाहमव्ययः ॥ १३६ ॥

यदाकाशवत्सर्वं शान्तरूपं परं व्योतिराकारशून्यं वरेण्यम् ।

यदाद्यन्तशून्यं परं शङ्कराख्यं यदन्तर्विभाव्यं तदेवाहमस्मि ॥ १३७ ॥

नमस्तस्मै सदेकस्मै नमश्चिन्महसे मुहुः ।

यदेतद्विश्वरूपेण राजते गुरुराज ते ॥ १३८ ॥

इति नतमवलोक्य शिष्यवर्यं समधिगतात्मसुखं प्रबुद्धतत्त्वम् ।

प्रसुदितहृदयः स देशिकेन्द्रः पुनरिदमाह वचः परं महात्मा ॥ १३९ ॥

अशरीरं सदा सन्तमिमं ब्रह्मविदं क्वचित् ।

प्रियाप्रिये न स्पृशतः तथैव च शुभाशुभे ॥ १४० ॥

अहिनिर्ल्वपनीवायं मुक्तदेहस्तु तिष्ठति ।

इतस्ततश्चाल्यमानो यत्किञ्चित्प्राणवायुना ॥ १४१ ॥

यत्नं कापि विशीर्णं पर्णमिव तरोर्वपुः पतनात् ।

मल्लीभूतस्य यतः प्रागेव हि तच्चिदग्निना दग्धम् ॥ १४२ ॥

कुल्यायामथ नद्यां वा शिवक्षेत्रेऽपि चत्वरि ।

पर्णं पतति चेचेन तरोः किं नु शुभाशुभम् ॥ १४३ ॥

प्रज्ञानघन इत्यात्मलक्षणं सत्यमूचकम् ।

अनुदीपाधिकस्यैव कथयन्ति विनाशनम् ॥ १४४ ॥

अविनाशी वा अरेऽप्यमात्मेति श्रुतिरात्मनः ।

प्रमवीत्यविनाशित्वं विनश्यत्सु विकारिषु ॥ १४५ ॥

घटे नष्टे यथा व्योम व्योमैव भवति स्फुटम् ।
तथैवोपाधिविलये ब्रह्मैव ब्रह्मविस्त्वयम् ॥ १४६ ॥

एवं विदेहकैवल्यं सन्मातृत्वमसृण्डितम् ।
ब्रह्मभावं प्रपद्येय यतिर्नावर्तते पुनः ॥ १४७ ॥

मायावत्सौ बन्धमोक्षौ न स्तः स्वात्मनि वस्तुतः ।
यथा रज्जौ निष्क्रियायां सर्पमासविनिर्गमौ ॥ १४८ ॥

न निरोधो न चोत्पत्तिः न बद्धो न च साधकः ।
न सुसुक्षुर्न वै मुक्त इत्येषा परमार्थता ॥ १४९ ॥

सकलनिगमचूडास्वान्तसिद्धान्तगुह्यं परमिदमतिगुह्यं दर्शितं ते मयाऽद्य ।
अपगतकालेदोषः कामानिर्मुक्तप्रादः तदतुलमसकृत् त्वं भावयेदं सुसुक्षुः ॥

इत्याचार्यस्य शिष्यस्य संवादेनात्मलक्षणम् ।
निरूपितं सुसुक्ष्मां सुखबोधोपपद्ये ॥ १५१ ॥

हितमिदमुपदेशमाद्रिपन्तां विहितनिरस्तसमस्तचिचरीषाः ।
मवसुखावेमुखाः प्रशान्तचिन्ताः श्रुतिरसिका यतयो मुमुक्षवो ये ॥

विमम्य वेशोदयितः समुद्धृतं सुतेर्महाध्वेस्तु यथा मदतन्मनिः ।
तथाऽमृतं ज्ञानमिदं हि धैः पुण्यं नमो शुचयः परमीक्षितं च धैः ॥ १५३ ॥

कृष्णद्वैपायनं व्यासं सर्वभूतहिते रतम् ।
वेदाग्रभास्कृतं चन्दे शमादिनिलयं मुनिम् ॥ १५४ ॥

सशिदानन्दरूपाय कृष्णायाह्लिष्टशरिणे ।
नमो वेदान्तवेद्याय गुह्ये बुद्धिसाक्षिणे ॥ १५५ ॥

शास्त्रं शास्त्रोत्तमीमांसा देवस्तु परमेश्वरः ।
भाचार्याः शङ्कराचार्याः सन्तु जन्मनि जन्मनि ॥ १५६ ॥

संसारध्वनि तापमानुकिरणप्रोद्भूतदाहव्यथा-
 खिन्नानां जलकांक्षया मरुभुवि धान्त्या परिभ्राम्यताम् ।
 अस्यासप्तसुखाबुधि सुखकरं ब्रह्मादयं दर्शय-
 न्त्येषा शङ्करमास्ती विजयते निर्वाणसन्दायिनी ॥ १५७ ॥
 - इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे पञ्चविंश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ सप्तविंश आस्वादः ॥

आचार्याणां उपदेशः ।

अथ कान्यकुमारसन्धिसेतुस्यलिनीयेष्टकालहस्तिपातुः ।
 यमिनेतुरमुष्य वञ्चिताया शामेदानीं शमई क्रियाद् विचिता ॥ १ ॥
 शिष्यान्बहुविधप्रज्ञामेधासुक्तान् विबोधयन् ।
 अध्यात्मतत्त्वं विविधप्रश्नोत्तरपरोऽभवत् ॥ २ ॥

सङ्कलने मूलम्—जगद्गुरुरत्नमालास्तोत्रतः १, प्रश्नोत्तररत्न-
 मालिकातः ३-१९, गुरुर्वशकाव्यतः २१, गीरीशशक्तः २५, भवानी-
 भुजङ्गतः २६-२७, सुब्रह्मण्यभुजङ्गतः २९-४२, शङ्कराभ्युदयतः
 ४४-४६, ५१-५३, ५७, ६६, ६७, ७६, हरिमीढेस्तोत्रतः
 ४७-५०, शिवभुजङ्गतः ५४-५६, मीनाक्षीपञ्चरत्नतः ५८-५९,
 मीनाक्षीस्तोत्रतः ६०, त्रिपुरसुन्दर्यष्टकतः ६१-६३, ब्रह्मानन्दीयतः
 ६४-६५, ९३-१०८, माधवीयतः ६७, ७८-७९, श्रीरामभुजङ्गतः
 ६८-७१ हनुमत्पञ्चरत्नतः ७२-७५, द्वादशल्लङ्कस्तोत्रतः ७७, गणेश-
 पञ्चरत्नतः ८२-८३, गणेशभुजङ्गतः ८४-८५, गोविन्दनाथीयतः
 ८७-९०, श्रीरत्ननायाष्टकतः ९१-९२, मातृकापुष्पमालातः १०९-
 १११, नवरत्नमालिकातः ११२-११४, अद्वैतामृतबोधतः ११६,
 अपरोक्षानुभूतेः विद्यारण्यकृतदीपिकातः ११७-११८.

भगवन् किमुपादेयं गुरुवचनं, हेयमपि च किमकार्यम् ।
को गुरुरधिगततत्त्वः शिष्यद्वितायोद्यतः सततम् ॥ ३ ॥

त्वरितं किं कर्तव्यं विदुषां संसारसन्ततिच्छेदः ।
किं मोक्षतरोर्बीजं सम्यग्ज्ञानं क्रियासिद्धम् ॥ ४ ॥

पातुं कर्णाञ्जलिभिः किममृतमिह युज्यते सदुपदेशः ।
किं गुरुताया मूलं यदेतदपार्थनं नाम ॥ ५ ॥

को नरका परवशता किं सौख्यं सर्वतङ्गविरतिर्षा ।
किं सत्यं भूतहितं प्रियं च किं प्राणिनामसदा ॥ ६ ॥

चिन्तामणिरिव दुर्लभमिह किं कथयामि तच्चतुर्भेद्रम् ।
दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् ।

वित्तं त्यागसमेतं दुर्लभमेतच्चतुर्भेद्रम् । ७ ॥

किमहर्निशमनुचिन्त्यं भगवधरणं न संसारः ।
चक्षुष्मन्तोऽप्यन्धाः के स्युर्ये नास्तिका मनुजाः ॥ ८ ॥

कोहि भगवत्प्रियः स्याद् योऽन्यं नोद्वेजयेदनुद्विगः ।
कस्यैश्वर्यं यः किल शङ्करमाराधयेद्भक्त्या ॥ ९ ॥

कः शिष्टो यो वेदप्रमाणवान् को हतः क्रियाभ्रष्टः ।
किं भाग्यं देहवतामारोग्यं कः फली कृपिकृद् ॥ १० ॥

का च परदेवतोक्ता चिच्छक्तिः को जगद्भर्ता ।
सूर्यः, सर्वेषां को जीवनहेतुः स पर्जन्यः ॥ ११ ॥

कः शूरो यो भीतत्राता प्राता च कः स गुरुः ।
को हि जगद्गुरुकृतः सम्मुखानं कुतः शिवादेव ॥ १२ ॥

शक्तिं लभेत् कस्मात् मुहुन्दमक्तेः मुहुन्दः कः ।
यस्तारयेदविद्यां का चाविद्या यदारमनोऽस्फूर्तिः ॥ १३ ॥

किं मिथ्या यदिद्यानाश्यं तुरुळं तु शशविपाणादि ।

का चानिर्वचनीया माया किं कल्पितं द्वैतम् ॥ १४ ॥

किं पारमार्थिकं स्यात् अद्वैतं चाज्ञता कुतोऽनादिः ।

वपुश्च पोषकं किं प्रारब्धं चाज्ञदायि किं चायुः ॥ १५ ॥

को मायी परमेशः क इन्द्रजालायते प्रपञ्चोऽयम् ।

कः इमनिमो ज्ञाप्रज्ञाद्वारः सत्यमपि च किं ब्रह्म ॥ १६ ॥

को ब्राह्मणैरुपाख्यो गायत्र्यर्काग्निगोचरः शुम्भुः ।

गायत्र्यामादित्ये चाग्नी शुम्भौ च किं तु तत्तत्तत् ॥ १७ ॥

प्रत्यक्षदेवता का माता पूज्यो गुरुश्च कस्तानः ।

केषाममोघवचनं ये च पुनः सत्यमीनशमशीलाः ॥ १८ ॥

फलमपि मगदद्भुक्तेः किं तल्लोकस्वरूपसाक्षात्त्वम् ।

मोक्षश्च को ह्यविद्यास्तनयः कः सर्ववेदभूयश्चोम् ॥ १९ ॥

इति तेषां कण्ठस्थो प्रश्नोत्तररत्नमालिकामकरोत् ।

ते मुक्ताभरणा इव विमलाश्वाभान् सुधीसमाजेषु ॥ २० ॥

तीर्थक्षेत्रयात्रा ।

सुरेश्वराचार्य सरस्वती त्वं संपूजयन्नास्व चिरादिहेति ।

दात्वाऽप्यनुज्ञां विनताय तस्मै शिष्यैः समस्तैः स जगाम काञ्चीम् ॥

सुरेश्वरोऽपि तत्रैव वसन् गुरुवराज्ञया ।

शिष्यान्ध्यापयन्नास्त्र यतीन् पृथ्वीधरादिकान् ॥ २२ ॥

तत्र पृथ्वीधराचार्यं प्रतिष्ठाप्य सुरेश्वरः ।

जगाम काञ्चीं प्रयतो गुरुर्वर्गदिदृशया ॥ २३ ॥

शङ्करः प्रस्थितः कन्याकुमारीक्षेत्रमाययौ ।

तपस्यन्तीं कुमारीं तां पार्वतीं समुपसृष्ट च ॥ २४ ॥

लीलालब्धस्यापि ननु सा खिललोकां लोकातीतैर्योगिभिर्गन्तश्चिरमृग्याम् ।

पालादित्यथेणिममानद्युतिपुञ्जां गौरीमभ्यामभ्युरुहाक्षीमहमीडे ॥

त्वमर्कस्त्वमिन्दुस्त्वमग्निस्त्वमापस्त्वमाकाशभूवायवस्त्वं महत्त्वम् ।

त्वदन्यो न कश्चित्प्रपञ्चोऽस्ति सर्वं त्वमानन्दसंविस्त्वरूपां भजेऽहम् ॥

गुरुस्त्वं शिवस्त्वं च शक्तिस्त्वमेव त्वमेवासि माता पिता च त्वमेव ।

त्वमेवासि विद्या त्वमेवामि बन्धुर्गतिर्मे मतिर्देवि सर्वं त्वमेव ॥ २७ ॥

इति शृण्वन् प्रणम्येनां कुमारीं व्यक्षरीमयीम् ।

षरानीतिकरां देवीं जयन्तीनगरं ययौ ॥ २८ ॥

दक्षिणाब्देस्तटे रम्ये कृताब्जमुमुमासुतम् ।

श्रीसन्धिनागरेशानं साप्रजं प्राणमत्ततः ॥ २९ ॥

सदा बालरूपापि विघ्नाद्रिहन्त्री महादन्तिवक्त्रापि पञ्चास्रमान्या ।

विधीन्द्रादिमृगया गणेशमिषा मे विधत्तां धियं कापि कल्याणमूर्तिः ॥

न जानामि शब्दं न जानामि चार्थं न जानामि पदं न जानामि गद्यम् ।

चिदेका पडास्या हृदि द्योतते मे मुखान्निस्तस्मिन्ते गिरधापि चित्रम् ॥

यदा सन्निधानं गता मानवा मे भवामोघिशरं गतास्ते तदैव ।

इति व्यञ्जयन् सिन्धुतीरे ष आस्ते तमीडे पवित्रं पराशक्तिपुत्रम् ॥

यथाऽब्धेस्तरंगा लयं यान्ति तृणाः तथैवापदा सन्निधौ सेवतां मे ।

इतीवामिपंक्तीर्नृणां दर्शयन्तं सदा भावये हृन्सरोजे गुहं तम् ॥ ३३ ॥

गिरौ मन्निवासे नरा येऽधिरूढाः तदा पर्वते राजते तेऽधिरूढाः ।

इतीव ब्रुवन् गन्धदौलाधिरूढः स देवो मुदे मे सदा यन्मुखोऽस्तु ॥

विशालेषु कर्णान्तदीर्घेष्वजस्रं दयास्यन्दिषु द्वादशस्त्रीक्षणेपु ।
 मयीपत्कटाक्षः सकृत्पातितयेव मवेचे दयाशील का नाम हानिः ॥
 प्रशान्तेन्द्रिये नष्टसंज्ञे विचेष्टे कफोद्गारिवक्त्रे मयोत्कम्पिगात्रे ।
 प्रयाणोन्मुखे मर्यनाथे तदानीं द्रुतं मे दयालो मवाग्रे गुह त्वम् ॥
 कृतान्तस्य दूतेषु चण्डेषु कोपात् दह छिन्धि मिन्धीति मां तर्जयत्सु ।
 मयूरं समारुह्य मा भैरिति त्वं पुरः शक्तिपाणिर्ममावाहि शीघ्रम् ॥
 प्रणम्यामकृत्यादयोस्ते पतित्वा प्रसाद्य प्रमो प्रार्थयेऽनेकवारम् ।
 न वक्तुं क्षमोऽहं तदानीं कृपाव्ये न कार्यान्तकाले मनागप्युपेक्षा ॥
 अहं सर्वदा दुःखमारावमग्नौ मवान् दीनबन्धुस्त्वदन्यं न याचे ।
 भवद्भक्तिरोधं तदा क्लृप्तवाचं ममाधिं द्रुतं नाशयोमासुत त्वम् ॥
 अपस्मारकुपुक्षयाशः प्रमेहज्वरोन्मादगुरुमादिरोषा महान्तः ।
 पिशाचाश्च सर्वे भवत्यत्रभूति विलोक्य क्षणाचारकारे द्रवन्ते ॥ ४० ॥
 मृगाः पक्षिणो दंशका ये च दुष्टाः तथा व्याधयो बाधका ये मदङ्गे ।
 भवच्छक्तितीक्ष्णाप्रभिन्नाः सुदूरे विनश्यन्तु ते चूर्णितक्रौञ्चशैल ॥
 नमः कैकिने शक्तये चापि तुभ्यं नमःश्याम तुभ्यं नमः कुक्कुटाय ।
 नमः सिन्धवे सिन्धुदेशाय तुभ्यं पुनः स्कन्दमूर्ते नमस्ते नमोऽस्तु ॥

इत्य गुहापिनस्वान्तो भक्तियुक्तः प्रणम्य तम् ।

निर्जगाम ततः सिन्धुतीरतीर्याटनाय सः ॥ ४३ ॥

अथ देशिकेन्द्ररघिगव्य तैयिकैः शनकैरनन्तशयनामिषं स्पृष्टम् ।

समवैश्रतान्न सरसीरुहेक्षणं श्रुतिचूलिकासमधिगम्यवैभवम् ॥ ४४ ॥

मुनिबुद्धरथ बवृष्टेऽधिमानसं प्रमदांबुयशित्वहरीमैधिरम् ।

मुमुदे च ङेचनचकोरपत्तिणा पुरतः स्फुरत्युरुतमोदरे त्रिभौ ॥ ४५ ॥

अथ मार्गं द्रुमतमालकाननं महनीयगन्धवनमालिकोज्ज्वलम् ।

उपलभ्य कोकिलयुवेव कन्दलन्मधुरस्वरः समजनिष्ट देशिकः ॥

स्तोत्रे प्रकृत्या विष्णुमनादि जगदादि यस्मिन्नेतत्संसृतिचक्रं अमतीत्यम् ।

यस्मिन्दृष्टे नश्यति तत्संसृतिचक्रं तं संसारध्वान्तविनाशं हरिमीडे ॥

सर्वज्ञो यो यश्च हि सर्वः सकलो यो यश्चानन्दोऽनन्तगुणो यो गुणधाम ।

यश्चाद्यको व्यस्तसमस्तः सदसद्यः तं संसारध्वान्तविनाशं हरिमीडे ॥

यस्मादन्यन्मास्त्यपि नैवं परमार्थं दृष्ट्वादन्यो निर्विषयज्ञानमयत्वात् ।

ज्ञातृज्ञानज्ञेयविहीनोऽपि सदा ज्ञः तं संसारध्वान्तविनाशं हरिमीडे ॥

ओतं प्रीतं यत्र च सर्वं गगनान्तं योऽस्थूलानन्वादिषु सिद्धेऽश्वरसंज्ञः ।

ज्ञाताऽतोऽन्यो नेऽयुक्लभ्यो न च वेद्यः तं संसारध्वान्तविनाशं हरिमीडे ॥

अथ देवदेवनुतिपावनाननो यतिशेखरो यतमना इतस्ततः ।

अतिगवनेन परितस्तपोवनान्यनद्या नदीरमिययौ सरसि च ॥ ५१ ॥

जन्ता हि यत्त कृतमालिकाऽऽपगात्रलपानजातजडिमापनुत्तये ।

रसनाञ्चले मधुरं क्षिप्यसौ मधुरामवापदय तामनुत्तमाम् ॥ ५२ ॥

कृतमालिकाकृतजलावगाहनः क्रमशः क्रियाः समुचितारसमाचरन् ।

शतशः प्रणम्य शशिखण्डमण्डनं मुखरोऽजनिष्ट मुनिशेखरो मुदा ॥

इवसेवासमायातदेवागुरेन्द्रानमन्मीलिमन्धारमालामिषिक्तम् ।

नमस्यामि अम्मो यदांमोरुहं ते भवांमोधिपोतं भवानीविभाष्यम् ॥

शिवायैति शब्दो नमःपूर्वं एष स्मरन्मुक्तिकुन्मृत्युदा तत्त्ववाची ।

महेशान मागान्मनस्तो वचस्तः सदा महामेतन्प्रदानं प्रयच्छ ॥ ५५ ॥

महादेव शंभो गिरीश त्रिशूलिन् त्वयीदं समस्तं विभातीति यस्मात् ।

श्रिवादन्वया देवतं नामिजाने शिवोऽहं शिवोऽहं शिवोऽहम् शिवोऽहम् ॥

अधिहेमपुष्करिणि कलममञ्जनो भसितत्रिपुण्ड्रपरिदीपितालिकः ।

अभिवन्द्य मीननयनामसावभूत् कवितात्मना परिणतात्मभक्तिकः ॥ ५७ ॥

उद्यद्भानुसहस्रकोटिसदृशा केयूरहारोज्ज्वला

विम्बोष्ठीं स्मितदन्तपङ्क्तिरुचिरां पीताम्बरालङ्कृताम् ।

विष्णुब्रह्मसुरेन्द्रसेवितपर्दा तत्त्वस्वरूपा शिवा

मीनाक्षीं प्रणतोऽस्मि सन्ततमहं कारुण्यवारां निधिम् ॥ ५८ ॥

श्रीविद्यां शिवशमभामनिलयां ह्रींकारमन्त्रोज्ज्वलां

श्रीचक्राश्रितविन्दुमण्यवसति श्रीमत्समानापकीम् ।

श्रीमत्पण्डुखविघ्नराजजननीं श्रीमज्जगन्मोहिनीं

मीनाक्षीं प्रणतोऽस्मि सन्ततमहं कारुण्यवारां निधिम् ॥ ५९ ॥

वीणानादनिमीलितार्धनयने विस्रस्तचूलीभरे

ताम्बूलारुणपल्लवाधरयुते ताटङ्कहारान्विते ।

श्यामे चन्द्रकलावर्तसकलिते कस्तूरिकाकालिके

पूर्णं पूर्णकलामिरामवदने मां पाहि मीनाम्बिके ॥ ६० ॥

कदम्बवनचारिणीं मुनिकदम्बकादम्बिनीं

नितम्बजितभूषरां सुरनितम्बिनीसेविताम् ।

नवाशुहलोचनामभिनवाशुश्यामलां

त्रिलोचनकुटुम्बिनीं त्रिपुरसुन्दरीमाधये ॥ ६१ ॥

कदम्बवनशालया कुचभरोल्लसन्मालया

कुचोपमितशैलया शुरुकपालसद्वेलया ।

मदारुणकपोलया मधुरगीतवाचालया

कयापि धनलीलया क्वचिता वयं लीलया ॥ ६२ ॥

कदम्बवनमण्ययां कनकमण्डलोपसितां

पद्मशुद्धवासिनीं सततसिद्धसौदामिनीम् ।

विदग्धितजपारुचि विकचचन्द्रचूडामणि
त्रिलोचनकुटुम्बिनी त्रिपुरसुन्दरीमाश्रये ॥ ६३ ॥

मीनार्क्षी पूजयित्वाऽय मीनार्क्षीशासनादथ ।
सूक्ष्मरूपयुते रत्ने सूक्ष्मरूपेण यत्नकम् ॥ ६४ ॥
श्रीचक्रं तु विलिङ्ग्याथ नासिकामरणं च तत् ।
आवाह्य च परं शक्तिं तस्मिन्संग्रह्य यत्नतः ।
मीनाक्ष्या अर्पयामास नासिकायां जगद्गुरुः ॥ ६५ ॥

अनुदिनमिति देवोर्मवपन् वाक्प्रसूनैः
अविरतमुमरोचैः सौरभीसौलभ्यैः ।
निगमशिखरचिन्तानिर्वृतो निर्व्यलीकैः
बहुदिनमिह पासं बहुमंस्तार्यशतः ॥ ६६ ॥
क्षेत्रोऽथ यमिनां सदातुगीः सेतुदर्शनकुतूहलाद्बजन् ।
सिन्धुबन्धुतटसीमि राघवं दर्भमूलवृत्ततल्पमस्तुन ॥ ६७ ॥

विशुद्धं परं सच्चिदानन्दरूपं गुणाधारमाधाराहीनं वरेण्यम् ।
महान्तं विमान्तं गुहान्तं गुणान्तं सुष्ठान्तं स्वयं धाम रामं प्ररपे ॥
महाराजपीठे शुभे कल्पमूले सुखासीनमादित्यकोटिप्रकाशम् ।
सदा ज्ञानकीलङ्गणोपेठमेकं सदा रामचन्द्रं भजेऽहं भजेऽहम् । ६९ ॥
पुरा प्राञ्जलीनाञ्जनेशदिभक्तान् स्वचिन्मदया मद्रया बोधयन्तम् ।
भजेऽहं भजेऽहं सदा रामचन्द्रं तदन्यं न मन्ये न मन्ये न मन्ये ॥
निजे मानसे मन्दिरे सन्निधेहि प्रसीद प्रसीद प्रभो रामचन्द्र ।
सप्तोषिन्निषा केकयीनन्दनेन स्वशक्त्याऽनु भक्त्या च संतुष्टयमान ॥
सदा राम रामेति नामाभूतं ते सदा राममानन्दनिष्पन्दकन्दम् ।
पिबन्तं नमन्तं सुदन्तं हसन्तं हनूमन्तमन्तर्मजे तं निगन्तम् ॥ ७२ ॥

वीताखिलविषयेच्छं जातानन्दाश्रुपुलकमत्यच्छम् ।

सीतापतिदृताद्यं वातात्मजमद्य भावये हृद्यम् ॥ ७३ ॥

दूरीकृतसीतार्तिः प्रकटीकृतारामवैभवस्फूर्तिः ।

दारितदशमुखकीर्तिः पुरतो मम मातु हनूपतो मूर्तिः ॥ ७४ ॥

वानरनिकराभ्यक्षं दानवकुलकुमुदरविकरसदृक्षम् ।

दीनजनावनदीक्षं पवनतपःपाकपुञ्जमद्राक्षम् ॥ ७५ ॥

इत्य क्लृप्तस्थपतिस्थपतेर्यशांसि सतीर्तयन्तवहराणि स सत्यमीन्द्रः ।

सिन्धौ निमग्न्य सह पर्वतवर्चनोऽं श्रीराम्नायमभिवन्द्य तत्तत्समस्तौत् ॥

भीताग्रपर्णीजलराशियोगे निबद्ध्य सेतुं निशि विस्वपत्नैः ।

भीरामचन्द्रेण समर्चितं तं रामेश्वरारूपं सततं नमामि ॥ ७७ ॥

अमवच्छिन्नं तस्य तत्र शार्कैः गिरिजार्वाकपटान्मधुप्रसक्तैः ।

निकटस्थवितीर्णमूरिमोदस्युटखिलपटुयुक्तिमान् विवादः ॥ ७८ ॥

॥ हि युक्तिभैर्विधाय शाकान् प्रतिवाग्व्याहरणेऽपि तानशाकान् ।

द्विजजातिबहिष्कृताननार्मानकरोल्लोकहिताय कर्मसेतुम् ॥ ७९ ॥

रामेश्वरादिनिष्क्रम्य ततो देशिकपुङ्गवः ।

शिष्यैः परिवृतो मार्गे वक्रतुण्डपुरीमगात् ॥ ८० ॥

स्नात्वा गन्धवतीतोये गजाननमग्नयत् ।

पञ्चरत्नभुजङ्गाक्ष्यस्तोत्राभ्या तोषयथ तम् ॥ ८१ ॥

मुदा कराचमोदकं सदा विमुक्तिसाधकं

कलाधरावतंसकं विलासिलोकरक्षकम् ।

अनायकैकनायकं विनाशितेन्द्रेत्यरुं

महाशुभाशुनाशकं नमामि तं विनायकम् ॥ ८२ ॥

नतेतरातिभीकरं नवोदितार्कमास्वरं
 नमत्सुरारिनिर्जरं नताधिकापदुद्धरम् ।
 सुरेश्वरं निधीश्वरं गजेश्वरं गणेश्वरं
 महेश्वरं तमाश्रये परात्परं निरन्तरम् ॥ ८३ ॥

रणक्षुद्रघण्टानिनादाभिरामं चलत्ताण्डवोदण्डवत्पद्मतालम् ।
 लसत्तुन्दिलाङ्गोपरिव्यालहारं गणाधीशमीशानस्रुतं समीडे ॥ ८४ ॥
 प्रकाशजपारत्तरत्नप्रसूनप्रवालप्रभातारुणज्योतिरेकम् ।
 प्रलम्बोदरं वक्रतुण्डैकदन्तं गणाधीशमीशानस्रुतं समीडे ॥ ८५ ॥

वक्रतुण्डं समाराध्य वक्रतुण्डपुरोत्तमे ।
 निर्वृतः प्रययौ चोलान् कावेरीसलिलान्छुतान् ॥ ८६ ॥
 गच्छन्त्वनि कावेरी सरितं सन्ददर्श सः ।
 यस्यां ज्ञात्वा हरो भक्तिं मुक्तिदं यान्ति मानवाः ॥ ८७ ॥
 यस्याः पावनतोयाया मत्वे स्वर्णीमयं महत् ।
 क्षेत्रमाभाति विख्यातं लोके श्रीरंगसंज्ञया ॥ ८८ ॥
 तत्र ज्ञात्वा यतीन्द्रस्तं सशिष्यः कमलापतिम् ।
 ददर्श भोगिशय्यायां भान्तं श्रीरंगनायकम् ॥ ८९ ॥
 नत्वा तस्य पदाम्बोजे रमाकान्तस्य शङ्करः ।
 भर्चयित्वा ततोऽस्त्रौचं पद्मपादादिभिर्युतः ॥ ९० ॥

मानन्दरूपे निजबोधरूपे ब्रह्मस्वरूपे श्रुतिमूर्तिरूपे ।
 अशङ्करूपे रमणीयरूपे भीरुरूपे रमतां मनो मे ॥ ९१ ॥
 सच्चिदानन्दशायी सुब्रह्मेन्द्रशायी नन्दाङ्कशायी कमलाङ्कशायी ।
 धीरान्विशायी वटवज्रशायी भीरुरङ्कशायी रमतां मनोऽञ्जे ॥ ९२ ॥

तदालयवरिष्ठेऽथ जनाकर्षणसंज्ञकम् ।

यन्त्रं निधाय विवृत्याधस्तात् जम्बूवनं मयौ ॥ ९३ ॥

गजारण्ये जम्बुनाथमम्भयं लिङ्गमुत्तमम् ।

मुदमापाखिलाण्डेरया युतं तत्प्रणमन्मुहुः ॥ ९४ ॥

देव्याश्च सन्निधौ योगी ध्याननिष्ठो वभूव सः ।

ध्यानतपं भगवत्पादं प्रावदत्परमेष्ठरी ॥ ९५ ॥

श्रीचक्रसुतताटङ्गे नवरत्नविचित्रिते ।

कारयित्वा विधानेन मम कर्णां विभूषय ॥ ९६ ॥

एवं देव्या वचः श्रुत्वा शङ्करो दृष्टमानसः ।

श्रीवक्त्रमक्षवद्वैतैः खर्गैश्च बहुशोभितम् ॥ ९७ ॥

ताटङ्गपुगले दीप्तं शिवशक्तिस्वरूपकम् ।

कारयित्वा विधानेन महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ९८ ॥

सुदिनेऽथ सुलभ्रात्वं भूषयामास चाग्निकाम् ।

मातृभूतेश्वरं गत्वा ज्ञात्वा शिष्यसमन्वितः ॥ ९९ ॥

कावेर्यां पूजयामास गिरिभूर्ध्नि सुसंस्थितम् ।

पूजयामास विप्रेशं पुष्टिलक्ष्मीसमन्वितम् ॥ १०० ॥

मातृभूतेश्वरं शम्भुं सुगन्धिवुन्तलाग्निकाम् ।

उवास दिनमेकं तु मातृभूतस्यले सुखम् ॥ १०१ ॥

अखिलाण्डेश्वरीसप्तनिध्याः पूजका द्विजाः ।

प्रणम्य भगवत्पादं प्रार्थयामासुरेव ते ॥ १०२ ॥

१०१. सुगन्धिवुन्तलाम्बाया आलये परितः शिलसु सौन्दर्यं.

छदरी चटुक्किता वर्तते ।

अत्युग्ररूपा सञ्जाता ताटङ्गादिविमूषिता ।
अखिलाण्डेश्वरी देवी दहन्तेऽसन्निधौ स्थिताः ॥ १०३ ॥

ययं तथा पीड्यमानाः न शक्ताः पूजने विभो ।
उग्रप्रशमनं देव्याः कुरु देव नमोऽस्तु ते ॥ १०४ ॥

गुरोस्तु शासनादेव सुधन्वा नृपसत्तमः ।
मूर्तिं मय्यां चकारासौ गणेशानस्य शिल्पिभिः ॥ १०५ ॥

तां मूर्तिं स्थापयामास देव्या अभिमुखीं गुरुः ।
पुत्रं वीक्ष्य परा शक्तिः पुरतस्तं गणेश्वरम् ॥ १०६ ॥

शान्ता सघो बभूवाथ तुष्टोऽभूच्च जगद्गुरुः ।
संपूज्य देवीतनयं तदादि पुरतः स्थितम् ॥ १०७ ॥

देव्याः सपर्या व्यदधुः श्रीविद्यार्चनतपराः ।
अखिलाण्डेश्वरीमस्तौत् ध्यामन्मनसि शङ्करः ॥ १०८ ॥

लूताधीश्वरजेन्द्रपूजितपदे लूनादितेशान्विते
ह्रींकाराङ्कितविन्दुपीठनिलये ह्रींकाररूपेडिते ।
लूतातन्तुजडीकृतेशनिलये लूनादिवल्लीदले
लूताह्मापतिमुक्तिदातृमदिले बन्देऽखिलाण्डेश्वरि ॥

अम्यूलनिधे जनार्दननुते जम्मारिसंभाविते
जम्बूद्वीपमनोज्ञकल्पलतिके जहन्वात्मजाशेखरे ।
जन्मव्याधिजरापदे जलमये जाम्बूनदालङ्कृते
जम्बूनाथमनोदरे जननुते बन्देऽखिलाण्डेश्वरि ॥ ११० ॥

यज्ञे यज्ञफलप्रदे यमिनुते यज्ञेश्वराश्रिते
यक्ष्मणे यमसूदनप्रियतमे यज्ञेशसंपूजिते ।

यन्त्रस्थे यतिपूजिते यतिकृतश्रीचक्रभूषोज्ज्वले
यक्षिण्यादिसमस्तशक्तिविनुते वन्देऽखिलाण्डेश्वरि ॥

हारनूपुरकिरीटकण्डलविभूषितावयवशोभिनी
कारणेश्वरमौलिकोटिपरिकल्प्यमानपदपीठिकाम् ।
कालकालफणिपाशबाणधनुरङ्कुशामरुणमेखलां
कालभूतिलकलोचनां मनसि भावयामि परदेवताम् ॥

कण्डलत्रिविधकोणमण्डलविहारपद्मसमुल्लसत्-
पुण्डरीकमुखभेदिनीं च परचण्डमानुषसमुज्ज्वलाम् ।
मण्डलेन्दुपरिवाहितामृततरङ्गिणीमरुणरूपिणीं
मण्डलान्तमणिदीपिकां मनसि भावयामि परदेवताम् ॥

कालिकातिमिरकुन्तलान्तघनभृङ्गमङ्गलविराजिनीं
चूलिकाशिखरपालिकावलपमल्लिकासुरमिसौरमाम् ।
पालिकामधुरमण्डमण्डलमनोहराननसरोरुहां
कालिकामखिलनायिकां मनसि भावयामि परदेवताम् ॥

नतैवमखिलाण्डेशी तदाराधननिर्भरः ।
निनाय समयं कञ्चित् तनो मय्यर्जुनं मयी ॥ ११५ ॥

संसारसर्पपरिदष्टविनष्टजन्तुसञ्जीवनाय परया रूपयोषपत्र ।
ग्रहावबोधपरमीपद्यमुग्रहन् यः तं शङ्करं परतरं मियंजो भजोमि ॥ ११६ ॥

यद्ययं शङ्करः साक्षाद्देदान्ताम्भोजमास्करः ।
नोदेष्यत्तर्हि कानोत कथं व्यासादिसूत्रितम् ॥ ११७ ॥

नमस्तस्मै भगवते शङ्कराचार्यरूपिणे ।
येन वेदान्तविधेयमुद्घृता वेदसागरात् ॥ ११८ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे सप्तविंश आस्तादः समाप्तः ॥

॥ अष्टाविंश आस्वादः ॥

तीर्थक्षेत्रयात्रा ।

भ्रीगुरुं भगवत्पादं शरण्यं भक्तघत्सलम् ।

शिवं शिवकर्म शुद्धमप्रमेयं नमाम्यहम् ॥ १ ॥

संप्राप्तसन्तोषविनीतशिष्यैः साकं जगत्यां विजयं विधित्सुः ।

भद्वैतसिद्धान्तसरोजसूर्यो मध्यार्जुनेशावसथं ययौ सः ॥ २ ॥

तं पूजयित्वाऽनुचरैः समायां पप्रच्छ तत्त्वं किमिहेति योगी ।

दद्याद्वृत्तिप्रोक्षमुजोऽयं सत्यमद्वैतमेवेत्यवदत्तिरीशः ॥ ३ ॥

तत्क्षेत्रवासिनः सर्वान् प्रातःस्नानपरायणान् * ।

पञ्चपञ्चपराभित्यं देवतातिथिपूजकान् ॥ ४ ॥

समागणपतीशार्काभ्युतांघ्र्यर्चापरायणान् ।

स्वक्तमेदकपानाशु वेदान्तपरिनिष्ठितान् ॥ ५ ॥

विधाय देशिकेन्द्रोऽसौ प्रसाद्य च महेश्वरम् ।

निर्गमाम ततः शिष्यैः पञ्चपादादिभिर्वृतः ॥ ६ ॥

सङ्कलने मूलं—गुर्वष्टकतः १, १२४. गुरुवंशकान्यतः २-३, विद्विलासीयतः ४-६, मृत्युञ्जयमानसिकपूजास्तोत्रतः ८-१० शिव-भुजङ्गतः ११-१३, ब्रह्मानन्दीयतः १४-१५, गोविन्दनाथीयतः १६-१८, ४६-५३, शङ्कराभ्युदयतः १९, विष्णुपादादिकेशान्तस्तोत्रतः २५-३५, मार्कण्डेयसंहितातः ३६, भगवत्पादाभ्युदयतः ३८-४३, ४५, एकस्रोकीतः ४४, शिवपञ्चाक्षरनक्षत्रमालास्तोत्रतः, ५४-५५, कल्याणवृष्टिस्तवतः ५७-५८, कामाक्षीविलासतः ६०-१२२,

ततोऽमृतघटेशानं मृत्युक्षयमुमापतिम् ।

अस्तौन्मृकण्डुतनयानुप्रहार्यात्तविप्रहम् ॥ ७ ॥

कैलासे कमनीयरत्नसूचिते कल्पद्रुमूले स्थिते
कर्पूरस्फटिकेन्दुसुन्दरतनुं कात्यायनीसेवितम् ।

गङ्गातुङ्गतरङ्गरञ्जितजटामारं कृपासागरं
कण्ठालंकृतशेषभूषणमष्टं मृत्युञ्जयं भावये ॥ ८ ॥

नमो गौरीशाय स्फटिकघवलांगाय च नमो
नमो लोकेशाय स्तुतविजुबलोकाय च नमः ।

नमः श्रीकण्ठाय धपितपुरदेव्याय च नमो

नमः फालाक्षाय स्मरमदविनाशाय च नमः ॥ ९ ॥

संसारे जनितापरोगसरिते तापत्रयाक्रन्दिते
निर्त्यं पुत्रकलत्रविचविलसत्पाशेर्निबद्धं दृढम् ।

गर्वान्धं बहुपापवर्गसहितं कारुण्यदृष्ट्या विमो

श्रीमृत्युञ्जय पार्वतीप्रिय सदा मां पाहि सर्वेश्वर ॥

स्तुति ध्यानमर्चा यथावद्विधातुं मज्जनप्यजानन् महेशावलम्बे ।

व्रसन्तं सुतं श्रातुमग्रे मृकण्डोः यमप्राणनिर्वापणं स्वस्वदाब्जम् ॥ ११ ॥

यदा कर्णरन्ध्रं व्रजेत्कालबाह्द्विपत्कण्ठघण्टाघणात्कारनादः ।

भृषार्घीशमारुह्य देवीपवाहं तदा तत्स मा भैरिति प्रीणय त्वम् ॥ १२ ॥

महादेव देवेश देवादिवेव स्मरारे पुरारे यमारे हरेति ।

ब्रुवाणः स्मरिष्यामि मक्त्या भवन्तं ततो मे दयाशील देव प्रसीद ॥

क्षेत्रे भस्ममशानाख्ये पुण्यारण्येऽतिविश्रुते ।

अधोरेवो भगवानुप्ररूपो व्यपजत ॥ १४ ॥

न प्राभक्त्युजनाय पूजकोऽपि सुदीक्षितः ।

प्रतिष्ठाप्य पुरः कालीं शान्तं तमकरोद्गुरुः ॥ १५ ॥

ततो मिश्रवरः पुण्यं पुण्डरीकपुरं ययौ ।

ताण्डवं कुरुते यस्मिन् महादेवो महानटः ॥ १६ ॥

यन्मृत्तमभिरामं सा पार्वती च घृतादप ।

वीक्षते मुनिवृन्दं च दर्शनाद्भयभङ्गनम् ॥ १७ ॥

श्रीशङ्करमुखाः ज्ञात्वा शिवगङ्गाजले शुचौ ।

हर शम्भो महादेव देयदेव दयानिधे ।

अस्मान्भक्तिसमायुक्तान् उद्धराशु भवार्णवात् ॥ १८ ॥

॥ इति विदितनुतिर्गिरीशचूडाशशिकिरणापसरत्तमः प्ररोहः ।

त्रिचतुरदिवसान्वसन्निहासौ मुनिपतिरुचरदिङ्मुखः प्रतस्थे ॥ १९ ॥

ततः श्रीशङ्कराचार्यो वेङ्कटेश्वरमीक्षितुम् ।

शिष्यैस्तैस्तं समायुक्तो निर्गमाम महोदयः ॥ २० ॥

गत्वा क्रमेण मार्गस्थक्षेत्राणि प्रविलोकयन् ।

मत्वा गोविन्दराजेशं भक्ताभीष्टफलप्रदम् ॥ २१ ॥

प्रदक्षिणं परित्रयमन् शेषाचलमतन्द्रितः ।

गिरेरुत्थं समारुह्य स्नात्वा पुष्करिणजले ॥ २२ ॥

अथ श्रीवेङ्कटेशानं सप्तगिर्यभिवासिनम् ।

स्वामिपुष्करिणीतीरे सवराहं ददर्श सः ॥ २३ ॥

१६. स्वर्परमगुरुभिः गौडपादैः पतञ्जलिमुनेरनुमहोऽत्र प्राप्त इति क्षेत्रेऽस्मिन्नादरातिशयः । अत्र भगवत्पादैः पञ्चाक्षर्यन्त्रप्रतिष्ठां कृतेति श्रूयते । एतत्क्षेत्रसंघन्यस्य धनिप्रतयैव, अत्रैव तेषामवसारं गोविन्दगुरुसमागमं सन्यासग्रहणं च वर्णयन्ति केचित् ॥

शुचिः शिष्यैः परिवृतो विधिवत्प्रणमाम तम् ।

तुष्टाव पश्यन्निमृतं रूपमापादमूर्धजम् ॥ २४ ॥

वाग्भूगौर्यादिमेदैर्विदुरिह मुनेषो यां यदीयैश्च पुंसां

कारुण्याद्रैः कटाक्षैः सकृदपि पतितैः संपदः स्युः समग्राः ।

कुन्देन्दुस्वच्छमन्दस्मितप्रधुराम्बुखामोरुहां सुन्दरांगी

वन्दे वन्द्यामशेषैरपि सुरभिदुरोमन्दिरामिन्दिरां ताम् ॥

येभ्योऽस्ययद्भिरुचैः संपदि पदमुरु त्यज्यते दैत्यवर्गैः

येभ्यो धर्तुं च मूर्ध्ना स्पृश्यति सततं सर्वभीर्वाणवर्गः ।

निरप्यं निर्मूलयेषुनिचिततरममी भक्तिनिम्नात्मनां नः

पद्माक्षस्याग्निष्वद्वयतलनिलयाः पांसवः पापपङ्कम् ॥ २५ ॥

यस्मादाक्रामतो घां गरुडमणिशिलाकेतुदण्डापमानात्

आश्चपोतन्ती वमासे सुरभरिदमला वैजयन्तीव कान्ता ।

भूमिष्ठो यस्तथान्यो भुवनगृहघृहस्तम्भशोभां दधौ नः

पातामेतो पणोजोदरललिततलौ पङ्कजाक्षस्य पादौ ॥ २७ ॥

आदौ कल्पस्य यस्मात्प्रभवति विततं विश्वमेतद्विकल्पैः

कल्पान्ते यस्य चान्तः प्रविशति सकलं स्यादरं ब्रह्मं च ।

अत्यन्ताचिन्त्यमूर्तेश्वरतामजितस्यान्तरिक्षस्वरूपे

तस्मिन्मन्त्रमाकम्पन्तःकरणमतिमुदा क्रीडतात्कोडमाणे ॥ २८ ॥

कान्तं वक्षो नितान्तं विदधदिव गलं कालिमा कालशत्रोः

इन्दोर्विश्वं ययाङ्को मधुप इव तरोर्मञ्जरीं राजते यः ।

भीमान्नित्यं त्रिषेवादविरलमिलितः कीस्तुमभीप्रतानैः

भीवत्सः भीषतेः स भिय इव दयितो वरस उद्यः त्रिपं नः ॥

ममन्मदमप्यजिज्ञां मतिमपि कुरुषे देव संभावये त्वां
 शम्भो शक्र त्रिलोकीमवसि किममरैर्नारदाद्याः सुखं वः ।
 इत्थं सेवावनम्रं सुरसुनिनिकरं वीक्ष्य विष्णोः प्रसन्न-
 स्यात्स्थेन्दोरास्रवन्ती वरवचनमुधाऽऽह्लादयेन्मानसं नः ॥

रुधुस्मारेक्षुचापच्युतशरनिकरक्षीणलक्ष्मीकटाक्ष-
 प्रोत्फुल्लत्पद्ममालाविकसितमदितस्फाटिकैशानलिङ्गम् ।
 भूयाद्भूयो विभूत्यै मम भुवनपतेर्भूलताद्वन्द्वमभ्यात्
 उत्थं तत्पुण्ड्रमूर्ध्वं जनिमरणतमःखण्डनं मण्डनं च ॥

पीठीभूतालकान्तं कृतमकुटमहादेवलिङ्गप्रतिष्ठे
 लालाटे नाट्यरङ्गे विकटतरतटे कैटभारेभिराय ।
 प्रोद्धाव्यैरात्मतन्त्रीप्रकटपटकुटीं प्रस्फुरन्ती स्फुटाङ्गं
 पट्टीयं भावनारुपां चटुलमतिनटी नाटिकां नाटयेन्नः ॥

भ्रान्तवा भ्रान्तवा यदन्तस्त्रिभुवनगुरुरप्यब्दकोटीरनेकाः
 गन्तुं नान्तं समर्थो भ्रमर इव पुनर्नाभिनालीकनालाद् ।
 उन्मज्जन्मूर्जितश्रीस्त्रिभुवनमपरं निर्ममे तत्सदृशं
 देहाम्मोधिः स देवाभिग्वधिरमृतं दैत्यविद्वेषिणो नः । ३३ ॥

मत्स्यः कूर्मो वराहो नरहरिणपतिर्वामनो जामदग्न्यः
 काकुरस्यः कंसघाती मनसिजविजयी यश्च कल्किर्मविष्यन् ।
 विष्णोरंशावतारा भुवनहितकग धर्मसंस्थापनार्थाः
 पायासुर्वा त एते गुरुतरकरुणाभारविभाषया ये ॥ ३४ ॥

(३२) कृतमकुटमहादेवलिङ्गप्रतिष्ठे इति सूचनात् स्तोत्रमिदं
 पाण्डुरङ्गक्षेत्रे प्रस्तुतमिति रहस्यज्ञाः ॥

यस्माद्वाचो निवृत्ताः सममपि मनसा लक्ष्जामीधमाणाः

स्वार्थालाभात् परार्थव्यपगमकचनश्लाघिनो वेदनादाः ।

नित्यानन्दं स्वसंविभितवधिविमलस्वान्तर्सक्रान्तविम्ब-

च्छायापन्थापि नित्यं सुखयति यमिनो यच्चदध्यान्महो नः ॥

श्रीवेङ्कटेश्वरशैलमुपेत्य योगी यन्त्रं जगत्प्रयवशीकरणोद्यनं तत् ।

चक्रे चराचरगुरुजगतां विमूल्ये श्रीशङ्करो निगमशेखरपारगोऽयम् ॥ ३६ ॥

अत्रौ बिबादधोभानो यन्त्रं संपन्नदायकम् ।

पदात्यविष्णुलक्ष्मीनां धमाकर्षणसंज्ञकम् ॥ ३७ ॥

कारयित्वा शिष्यां च स्वायथ्यामास शङ्करः ।

तत्र कश्चिद्द्विजवरो वैराग्यादिगुणान्वितः ॥ ३८ ॥

क्षित्रेण सर्वाङ्गीणेन कृष्णान्दसदृशाकृतिः ।

निर्लीयमानः सदसि प्राक्तन स्वमधं स्मरन् ॥ ३९ ॥

पर्यश्रुनयनः प्राह प्रणमन्गुरुपादयोः ।

मादृशामक्षिणां ब्रह्मन् अन्ये तमसि मञ्जताम् ॥ ४० ॥

तण्डिस्तर्क्ष निस्पृष्टोऽसि पाहि मां करुणानिधे ।

इति शोचन्तमाश्वास्य चाक्षुष्या दीक्षया गुरुः ॥ ४१ ॥

अनुगृह्यान्वभाषे तं महात्मन् सौम्य माशुचः ।

न त्वं देहो न च प्राणो नेन्द्रियं न मनो न धीः ॥ ४२ ॥

स्वयंज्योतिरुत्पन्नात्मसि शरीराद्यवभासकः ।

कथमसि स्वयंज्योतिः कथमस्यवभासकः ।

इति शृच्छन्तमेकेन श्लोकेन ब्रह्मबोधयत् ॥ ४३ ॥

किं ज्योतिस्तव भानुमानहनि मे रात्रौ प्रदीपादिकं -

स्यादेवं रविदीपदशेनविधौ किं ज्योतिराख्याहि मे ।

चक्षुस्तस्य निमीलनादिसमये किं धीर्धियोदर्शने -

किं तत्राहमतो भवान्पग्नमकं ज्योतिस्तदस्मि प्रभो • ४४ ॥

इति प्रबोधितस्तत्त्वं गुरुणा करुणाञ्चिना ।

देहाभिमानजं दुःखं विमुच्य मुदमाप सः ॥ ४५ ॥

(४४) एतस्या एकश्लोक्या व्याख्याता गोपालयोगीन्द्रशिष्यः
स्वयंप्रकाशयोगीन्द्रः तत्त्वदीपनाख्यायां व्याख्यायां कथाशरीरमवतारि-
कायां लिखति—इह खलु भगवान् सर्वज्ञश्चन्द्रचूडावतारः, “अष्टवर्षे
चतुर्वेदी द्वादशे सर्वशास्त्रित् । षोडशे कृतवान् भाष्यं द्वात्रिंशे मुनि-
रत्यगात्” इत्यादिगुणविशिष्टो भगवद्भिधानो दुर्वादिदुर्वाकरसम्भराजः
शङ्कराचार्यः, तीर्थैरिव त्रिभुवनं पावयन् सदैवैरिव संरक्षन् चन्द्र
इवाप्यापयन्, कल्याणचरितं रत्नैरिवालङ्कृतं, शश्वद्विश्वं विचचार ।
तत्र कदाचिद्भ्रममविशेषे कूष्माण्डमिव पाण्डुराङ्गं, लल्लकमिव सूर्याव-
लोकनाक्षमं, लज्जया जनावलोकनाक्षमं सां ग्राहि ग्राहीति पुनः पुनः
प्रणमन्तं कञ्चन कुष्ठिनं साधनचतुष्टयसम्पन्नमवलोक्य परमकारुणिकत्वेन
तावदेनं संसारसङ्कटात् मोचयन् कृतार्थीकुर्यामिति निश्चित्य, तेषामहं
समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् इति प्रतिज्ञापालनार्थं तथा चकार ।
तदुपदेशवचनं, लोकपरिपालनार्थमेव । “अस्तमित आदित्ये, याज्ञ-
वल्क्ये, चन्द्रमस्यस्तमिते शान्तेऽग्नौ, शान्तायां वाचि, किंज्योतिरेवायं
पुरुष इति आत्मैवास्य ज्योतिर्भवतीति, आत्मनैवायं ज्योतिषाऽऽस्ते,
पश्ययते, कर्म कुरुते, विपश्येतीति; कतम आत्मेति, योयं
विज्ञानमयः प्राणेषु ह्यवन्तज्योतिः पुरुषः” इति बृहदारण्यकपञ्चाध्याय-
निष्ठजनकयाज्ञवल्क्यसंवादरूपज्योतिर्गोदानवाक्यार्थं मनसि निधाय
प्रश्नोत्तरश्लोकरूपेण निवबन्ध” इति ॥

दक्षिणां दिशमुत्सृज्य प्रस्थितो देशिकेश्वरः ।
 गत्वा बहुविधान्देशान् स्नात्वा तीर्थजलेषु सः ॥ ४६ ॥
 श्रीकालहस्तिस्तंभं तत्क्षेत्रं त्रैलोक्यविश्रुतम् ।
 संप्राप गिरिजामर्तुः महापातकनाशनम् ॥ ४७ ॥
 तत्र तीर्थजले स्नात्वा संयुतशिष्यमण्डलैः ।
 उपेत्य सन्निधिं देवप्दाक्षीद्विरिजापतिम् ॥ ४८ ॥
 नानादीपप्रभाजालनिर्घृततिमिरोदरे ।
 अद्भुते भवने भान्तं प्रमामण्डलमण्डितम् ॥ ४९ ॥
 पुष्पमालासुगन्धेन सुरमीकृतदिङ्मुखम् ।
 प्रत्युत्तदिव्यरत्नौषहेमामरणभूषितम् ॥ ५० ॥
 व्याघ्रवर्मनोहारिविमलान्वराजितम् ।
 जटाजूटाप्रसन्नदुग्धचन्द्रकलाञ्छितम् ॥ ५१ ॥
 विधिविष्णुमहेन्द्राद्यैः निगूढाकृतिभिः सुरैः ।
 सेव्यमानं मनुष्यैश्च भूरिपुण्यत्रयैः सदा ॥ ५२ ॥
 दृष्ट्वा तं शङ्करो देवं भवान्या सह भक्तिमान् ।
 स्तुत्वा चोपनिषदाक्तैः ननाम शिरसा भृशम् ॥ ५३ ॥
 धीमदात्मने गुणैकसिन्धवे नमः शिवाय
 धामलेशपूतकोकचन्धवे नमः शिवाय ।
 नामशेषितानमद्भवान्धवे नमः शिवाय
 पामरेताप्रधानचन्धवे नमः शिवाय ॥ ५४ ॥
 पक्षराजचन्धवे दयालवे नमः शिवाय
 दक्षपाणिकाञ्चनालवे नमः शिवाय ।

पश्चिराजवाहहृच्छपालवे नमः शिवाय

अक्षिफाल वेदपूततालवे नमः शिवाय ॥ ५५ ॥

देवं प्रणम्य गिरिशं काव्हस्तीशमादरात् ।

ज्ञानप्रसूनामस्तौत्स शम्भुप्रणयिनी शिवाम् ॥ ५६ ॥

कल्पद्रुमैरमिमतप्रतिपादनेषु

कारुण्यवारिधिमिरम्य भवत्कटाक्षैः ।

आलोक्य त्रिपुरसुन्दरि मामनाथं

त्वद्येव भक्तिभरितं स्वयि बद्धतृष्णम् ॥ ५७ ॥

रूपं सदा भवतु मातरिदं तवार्थं तेजः परं बहलकुङ्कुमवक्त्रशोणम् ।

भास्वत्किरीटममृतांशुकलावतंसं मध्ये त्रिकोणनिलयं परमामृताद्रंम् ॥

कञ्चित्कालमुपित्वाऽसौ शम्भुपूजापरायणः ।

काञ्चीं मोक्षपुरीं प्राप शक्तितयसुरक्षिताम् ॥ ५९ ॥

गङ्गाया दक्षिणे भागे योवनानां शतद्वये ।

पूर्वसिन्धुर्महापुण्यः काञ्चीक्षेत्राश्रयः किल ॥ ६० ॥

नैऋत्यां तस्य जलधेः सपादऋतुयोजने ।

दक्षिणाख्या सरिच्छेद्या पिनाकिन्यत्र वर्तते ॥ ६१ ॥

पुरा हरप्रसादेन भृगुर्दत्तगुरुर्महान् ।

पिनाकं सन्दधौ हस्ते भूगतं हरकामुक्तम् ॥ ६२ ॥

तदुद्धरणमात्रेण तावद्भूमिः सरिद्धगौ ।

सा नदी सर्वेषां पत्नी शिवकामुक्तसन्निभा ॥ ६३ ॥

तस्य गारुतदिग्भागे सप्तयोजनमात्रतः ।

शिलाहृदो महापुण्यश्चामृतत्वप्रदायकः ॥ ६४ ॥

पुरा वातात्मजो वीरः सुधासजीवनौषधिम् ।
 प्रक्षाल्य तज्जले शुद्धां ददौ तां लक्ष्मणाय च ॥ ६५ ॥
 ऐशान्यां तस्य तीर्थस्य वसुयोजनमात्रतः ।
 स्वामिपुष्करिणी पुण्या साश्रत्सा विरजा नदी ॥ ६६ ॥
 हरिणा सा समानीता परिणेतुं तु पद्मजाम् ।
 एतच्चतुर्दिग्मध्यस्थं काञ्चीक्षेत्रं पुरोत्तमम् * ॥ ६७ ॥
 पृथिव्या गोस्वरूपाया यन्काञ्चीस्यामतां गतम् ।
 तस्मात्क्षेत्रमिदं पुण्यं काञ्चीक्षेत्रं प्रचक्षते ॥ ६८ ॥
 विष्णुनाऽधिष्ठितं क्षेत्रं शिवसान्निध्यकारकम् ।
 महाशक्तिप्रभाषाढ्यं शक्तिप्राधान्यवैभवात् ॥ ६९ ॥
 विनाशरहितं क्षेत्रं तस्मात्सत्यप्रताप्यम् ।
 सरिच्छैलालयाकैश्च क्षेत्रं भास्करसंश्रितम् ॥ ७० ॥
 बिलवृक्षविमानाङ्कैः क्षेत्रं तैजसमुप्यते ।
 शिवशक्त्यात्मकं क्षेत्रं तथा हरिहरात्मकम् ॥ ७१ ॥
 कैलासोऽपि च वैकुण्ठमादिश्रीपुरमन्दिरम् ।
 भूमौ तत्रैव लक्ष्यन्ते मान्यक्षेत्रे कदाचन ॥ ७२ ॥
 एतच्चतुर्दिग्मध्यस्थः पुरा तुण्डीरभूमुखा ।
 धर्मेण पालितो देशः तस्मात्तुण्डीरमण्डलम् ॥ ७३ ॥
 यावत्तुण्डीरभूवृत्तं तावत्काञ्चीतलं स्मृतम् ।
 तन्मध्यगाम्नी क्षीरसरिच्छ्रेष्ठा महानदी ॥ ७४ ॥
 श्रीविद्यापरमेशान्याः स्तनकुम्भसमुद्भवा ।
 तन्मयाश्चोत्तरे पार्श्वे पादयोजनमात्रतः ॥ ७५ ॥

काञ्चीक्षेत्रं तपःस्थानं प्रायुक्तं तत्र वर्तते ।
 तस्मिन्क्षेत्रे महाशक्तिः त्रिधा रूपेण वर्तते ॥ ७६ ॥
 तत्र काञ्चीमहाक्षेत्रे त्वय्यक्तज्योतिरात्मकः ।
 स शिवशङ्करः शम्भुः महाप्रलयके विभुः ॥ ७७ ॥
 चूतबीजावृत्तिर्भूत्वा ब्रमावेकामसंज्ञया ।
 तदैव भगवान्विष्णुः तेजसा व्यक्तविग्रहः ।
 ब्रह्माश्वमेधयागाम्नौ बभौ वरद इत्यपि ॥ ७८ ॥
 तस्माद्विष्णुमहादेवो कामाक्षी शक्तिरेव च * ।
 तस्या विलासस्त्रिविधो हरिशक्तीशमेदतः ॥ ७९ ॥
 ब्रह्महस्तात्सृष्टिदण्डमादायाभूत्सरस्वती ।
 सरिद्रूपा वेगवती पुनस्तदण्डकांक्षया ॥ ८० ॥
 इयाज वेधास्तत्रैव ह्ययमेवेन माधवम् ।
 ब्रह्मयागसमुद्भूतो वरदः स्मितसुन्दरः * ॥ ८१ ॥
 वपापरिमलोद्भासिवासिताधरपल्लवः * ।
 पुष्पकोटिविमानाङ्गे तत्त्वसोपानभूषिते * ॥ ८२ ॥
 घृत्सिंहाविष्ठितगृहे हस्तिशैले प्रतिष्ठितः * ।
 सप्तशिखाकोटिदेवसेवितः स विराजते * ॥ ८३ ॥
 उमालिङ्गनसङ्क्रान्तकुचकङ्कणमुद्रितम् ।
 लिङ्गमेकाम्रनायस्य सैक्त यत्र राजते * ॥ ८४ ॥
 शिवबीजसमुद्भूतो वेदशाखाभिरुज्ज्वलः ।
 मृकण्डुतनयाधारो रसालः शशिनां वरः * ॥ ८५ ॥
 स रुद्रशाखासिन्वाद्बृहदकोटिरिति स्मृतः ।
 सुप्रसन्नो महादेव्या नित्यकल्याणसुन्दरः * ॥ ८६ ॥

उमया सैक्तैर्दिल्यैर्लिङ्गरूपेण निर्मितः ।

वर्तते यदधस्ताक्षात् श्रीमदेकग्रनायकः* ॥ ८७ ॥

हररोमसमुद्भूतसर्वतीर्थसमन्वयात् ।

सर्वतीर्थाद्वयं यत्तु कम्पया प्रेरितं सरः* ॥ ८८ ॥

कामाक्षीति परा शक्तिः सांख्यायनमहामुनेः ।

तपसा स्वयमुद्भूता धैकाम्रेष्ठरप्रिया ॥ ८९ ॥

कदाक्षूरविभुभिः जीववर्गाश्चतुर्विधान् ।

यथाईमनुगृह्णाति चतुर्वर्गफलोदयैः ॥ ९० ॥

पञ्चतीर्थसरस्तीरे कामकोष्ठमहीतले ।

सिद्धतीर्थस्य चेशाने तृतीयांशे महाविलम् ॥ ९१ ॥

जगत्कामकलाकारं भूमेः कुण्डलिनीपदम् ।

यावन्महाविडं तत्तत्तावन्मण्डपतां गतम् ॥ ९२ ॥

तत्कामनगरं दिव्यमवधं सर्वसिद्धिदम् ।

तपःस्यानं विडं सूक्ष्मं परमं व्योम तस्मृतम् ॥ ९३ ॥

आधिभौतिकमार्गं (महोन्नं) नाभिस्थानं भुवः परम् ।

तदेव मङ्गलः शम्भोः शरीरमिति कथ्यते ॥ ९४ ॥

लोकानां व्यंग्यशब्दत्वात् नाभिरित्यभिस्तद्विदम् ।

श्रीपुरस्य त्रिमूर्तीनां ईश्वराणां दिशामपि ॥ ९५ ॥

लोकानां भेरुशैलस्य गोरूपाया (अ)वनेरपि ।

नवद्वारस्य मार्गं तत् भूयोनिस्तन्महाविलम् ॥ ९६ ॥

कामकोटिस्मृतस्सोऽयं कारणादेव चिन्मः ।

यत्तु कामवृत्ते धर्मो जन्तुना येन केन वा ॥ ९७ ॥

सकृद्वाऽपि सुधर्माणां फलं फलति कोटिशः ।
 तेनेदं कामकोटीति बिलद्वारं प्रसिद्धितम् ॥ ९८ ॥
 तत्तत्कामप्रदत्वाच्च कामकोष्ठमुदाहृतम् ।
 आकाशशरीरं ब्रह्म सनादं बिन्दुसंज्ञितम् ॥ ९९ ॥
 बिलरूपेण वै काञ्च्यां प्रत्यक्षं मोक्षदं पुरम् ।
 अपापि रुदनेनाग्निनिर्दग्धः काम एकतः ॥ १०० ॥
 स सृष्टो लीलया मात्रा नेत्राभ्यां कोटिसंख्यया ।
 कामकोटीति विख्यातं काञ्च्यां यच्चिन्मयं नमः ॥ १०१ ॥
 अथ कामस्तृतीयोऽर्थः पुरुषार्थेषु विश्रुतः ।
 तत्परस्ताञ्छुतो मोक्षः कोटिशब्देन शब्दितः ॥ १०२ ॥
 कामकोटिः श्रुतो मोक्षः पुरुषार्थवतुर्पकः ।
 अर्थोऽथवा स्मृतः कामः कामेशो धनदः स्मृतः ।
 तत्कोटिदा पीठशक्तिः कामकोटीति विश्रुता ॥ १०३ ॥
 एषा भूमिर्ब्रह्मपुत्री गोरूपेणाखिलं जगत् ।
 धृत्वा वसति चाद्यापि तस्या भूमेः गवाङ्गतेः ॥ १०४ ॥
 बभूवे ॥ गोमुखक्षेत्रं श्रीपुरं शीर्षतां गतम् ।
 हिमालयः कण्ठदेशः केदारं कुक्षिदेशगम् ॥ १०५ ॥
 वाराणसी पृष्ठदेशो मूलं तत्कमलालयम् ।
 काशीदेशः पुरी काशी तन्मध्यं कामकोष्ठकम् ॥ १०६ ॥
 तस्य मध्यमिदं द्वारं बिलमेतत्सुविस्तृतम् ।
 अथ तत्र सुविख्याते कामकोष्ठधरातले ।
 गायत्रीमण्डपे तत्र बिलपीठासने शुभे ॥ १०७ ॥

गायत्र्योकारकोणे सा कामाक्षी विश्वकारणम् ।
पद्मासने निषण्णासौ कामपीठनिवासिनी ॥ १०८ ॥

पाशांकुदोक्षुकोदण्डपञ्चबाणलसत्करा ।
तपनोद्गुपताटंका मीनकुण्डलधारिणी ॥ १०९ ॥

श्रीचक्रनगराधीशा श्रीविद्या परमेश्वरी ।
सचामररमावाणीसज्यदक्षिणसेविता ॥ ११० ॥

कामकोटीति विख्याता कामाक्षी कामदायिनी ।
महाकामेशमहिषी महालिपुरसुन्दरी ॥ १११ ॥

सा मण्डासुरसंहन्त्री शिवमूर्तिः शिवङ्करी ।
त्रिधा सा दृश्यते तत्र कामकोष्ठमहीतले ॥ ११२ ॥

दिनेशा द्विमुना गौरी दक्षद्वस्तुसम्पुङ्गा ।
छम्बवामकरामोजा त्रिमङ्गीदक्षकुञ्चिता ॥ ११३ ॥

सा हि खर्णीमयी मूर्तिः चूतलिङ्गत्य बह्वया ।
तपस्विनी घनद्यामा सर्वेशैवाक्येश्वरी ॥ ११४ ॥

द्वितीया च तृतीयासौ महाकामेशवह्वया ।
पाशांकुदोक्षुकोदण्डपञ्चबाणलसत्करा ॥ ११५ ॥

पूर्णा हि लिपुराविम्बे गौरीविम्बे कलात्मिका ।
आवाहिता चोत्सवाहो निर्गुणा च रसालके ।
सगुणा लिङ्गरूपे च पुरुषा विष्णुविग्रहे ॥ ११६ ॥

पञ्चाशत्कोटिबिस्तीर्णे वर्तन्ते पृथिवीतले ।
कामकोटिमहापीठान्युत्तमानि हि तेष्वपि ॥ ११७ ॥

चतुष्पदिसहस्राणि तेषु चाष्टाष्टकानि हि ।

मातृकासंख्यया तेषु तेषु तत्त्वानुसंख्यया ॥ ११८ ॥

तेषु चाष्टादश श्रेष्ठान्येषु पीठत्रयं धरम् ।

तत्रत्ये कामराजाख्यं प्रथमं हि प्रशस्यते ॥ ११९ ॥

तत्पीठे बाग्भवं कूटं हयग्रीवेण पूजितम् ।

जालन्धराख्यं द्वितीयं मध्यकूटं मनोभवम् ॥ १२० ॥

भृगुणाऽभ्यर्चितं पीठं ज्वालामुख्यां तु तद्विदुः ।

ओज्याणाख्यं तृतीयं तु पराबीजस्वरूपकम् ॥ १२१ ॥

तत्पीठं कामरूपेऽस्ति व्यासेनोपासितं सदा ।

प्रागुक्तं कामराजाख्यं काञ्चीक्षेत्रे हि वर्तते ॥ १२२ ॥

तां पुरीं कामराजाङ्गमभ्यगोश्या सुरक्षिताम् ।

सप्तमोक्षपुरीष्वन्यतमां प्राप स शङ्करः ॥ १२३ ॥

आश्रिताशानतः कार्यनाशकं देशिकोत्तमम् ।

विष्णुद्रालङ्घितकर्दं यतिराजं नमाम्यहम् ॥ १२४ ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे अष्टाविंश आस्थादः समाप्तः ॥

॥ एकोनविंश आस्वादः ॥

काञ्चीक्षेत्रे शिवकाञ्ची - विष्णुकाञ्चीपुरनिर्माणं एकाग्रेश्वर-
वरदराज-कामाक्ष्यालयनिर्माणं च ।

धितनिर्मलराजसेनचोलक्षितिपालोद्घृतविप्रदेवशालः ।
वरदस्य स्यादऽऽग्रनायकस्याप्युक्तेदमद्वयहृजयाय मे स्यात् ॥ १ ॥

प्रकृतिं च गुहाध्यां महोपां स्वहृते चक्रवरे प्रवेश्य योऽयम् ।
महताभितलौघ्यमूर्तिमार्यां स्मृतं चः स चिनोतु शङ्करार्यः ॥ २ ॥

ईशानविष्णोरभिधानयुग्मात्काञ्चीनगर्यौ समकारयस्तः ।
कामाक्ष्यभिल्यारमणीयमूर्तेः देव्याः प्रतिष्ठां मुनिराह्वयति ॥ ३ ॥

सर्वज्ञः शिष्यसंयुक्तः शङ्करो देशिकेश्वरः ।
भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य ततः काञ्चीपुरं गतः ॥ ४ ॥ #

जम्बूद्वीपस्य कुर्वाणे शोभां भारतमण्डले ।
शस्तं काश्मीरनामानं देशं विद्योतयद्भृशम् ।
कामाक्ष्या नाम वाग्देव्याः स्थानं तत्पुरमाप्तवान् ॥ ५ ॥

सङ्कलने मूलम्—जगद्गुरुरत्नमालास्तवतः १-२, १०७-१०९
गुरुवंशकाव्यतः ३, गोविन्दनाथीयतः ४-५, शंकराभ्युदयतः ६-१०,
६४-६८, ७२, ७६, ७७, शिवापराधक्षमापणस्तोत्रतः ११,
प्रज्ञानन्दीयतः १२-१८, २५-२९, भगवत्पादाभ्युदयतः १९-२१,
चिद्विलासीयतः २२-२४, ३०-३१, ५४-६०, १०३-१०४,
देवीचतुष्टयपञ्चारपूजास्तोत्रतः ३२-५२, प्राचीनशङ्करविजयतः ५३
१०५-१०६, बृहच्छंकरविजयतः ६१-६३, माधवीयतः ६६-६७,
कल्याणवृष्टिस्तवतः ६९-७१, श्यामलानवरत्नमालिकातः ७३-७५,
त्रिपुरसुन्दरीवेदपादस्तवतः ७८-१०२ ॥

पयोऽधगाहाय पयोनदीभवं जगाम सत्यव्रतमिन्दिरास्पदम् * ।

रमाधरास्वादस्तोऽपि माधवो वपारसं यत्र स बह्वभ्यत ॥ ६ ॥

सरस्यधामज्ज्य समाचरन् क्रियाः निरस्य मोहं निबिडं तपोनिधिः ।

स पुण्यकोटीनिलयं समाश्रयन् स पुण्यकोटीनिलयं स्वमप्यवैत् ॥

स मस्त्री काञ्चिपुरीं गरीयसीमय क्षितेरदुमुतकाञ्चिमैक्षत ।

असावशेषश्रुतिनीविरादरात् पुरारिराराधयते विराय धाम् ॥ ८ ॥

प्रथी यदद्वैतरसालवह्निकाऽप्यनेकशाखोपचितारमके तमे ।

तयोरिपत्येव भिदा यदादिमा स्फुरत्फला मूर्ध्नि परा तु मूलतः ॥ ९ ॥

कुतुहलेनाथ कुलादिकन्यकाकुषाप्रसीमैणभदेन मुद्रितम् ।

महोनिधिं तत्र महाहिंस्रान्तं विलोकयन्तिपमसौ व्यजिज्ञपत् ॥ १० ॥

चन्द्रोद्भासितशेखरे स्मरहरे गङ्गाधरे छङ्गरे

सर्पैर्भूषितकण्ठकर्णविवरे नेत्रोत्थर्वंधानरे ।

दन्तित्वक्कुतुमुन्दराम्बरधरे त्रैलोक्यसारे हरे

मोक्षार्थं कुरु चित्तवृत्तिममलामन्यैस्तु किं कर्मभिः ॥ ११ ॥

सिद्धामृतसरःपार्थे तत्रातिष्ठजगद्गुरुः ।

आचार्यवैभवं श्रुत्वा सर्वे चागत्य देशिकम् ॥ १२ ॥

धृताञ्जलिपुत्रा भक्त्या प्रार्थयामासुरादरात् ।

अस्मिन्स्यले पद्मजेन कामाक्षी जगदम्बिका ॥ १३ ॥

मण्डासुरेन्द्रहन्त्री सा योगिनीबृन्दसेविता ।

ललिता परमेशानी पूजिता स्थापिताऽपि च ॥ १४ ॥

महाप्रार्थनया ह्यत्र विले वासं करोति च ।

महाकाली महावृक्षीस्तथा देवी सरस्वती ॥ १५ ॥

वसन्ति देवीसेवार्थं बिलमये च शङ्कर ।

राक्षसौ बिलान्महाकाली बहिर्वीर्यगता जनान् ॥ १६ ॥

स्वदृष्टिगान्मक्षयति क्षीयन्ते पुरवासिनः ।

तथा कुरु बिलदेया नागच्छेच्च बहिर्यथा ॥ १७ ॥

इति तं प्रार्थयामासुस्तथेत्याहं यतीश्वरः ।

घकार स्तम्भनं कात्या बिलमये स मन्त्रवित् ॥ १८ ॥

राजसेनेन सुमहत्पुष्पगन्धेवालयत्रयम् ।

प्राकारगोपुरापाङ्गं दिव्यगर्भगृहोज्ज्वलम् ॥ १९ ॥

अर्धमण्डपसंशोभि मणिमण्डपमण्डितम् ।

कारयामास सर्वज्ञः सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ २० ॥

तथा पूजोत्सवादीक्ष तत्र तत्र प्रवर्तयन् ।

भक्तिं प्रवर्धयामास जनानामधिकाधिकम् ॥ २१ ॥

शिवकाञ्चीति तल्लैकां एकाम्रेसहस्राश्रयाम् ।

नाम्ना तल्लैव कामाख्याः पार्श्वे प्राप्तदमुक्तम् ॥ २२ ॥

विष्णुकाञ्चीति नाम्नाऽन्यां वरदाधिष्ठितां पुरीम् ।

पयोक्तां कारयामास सर्वलक्षणलक्षिताम् ॥ २३ ॥

तां सर्वां नगरीं पश्यन् सर्वानासमन्विताम् ।

प्रहर्षमतुलं स्नेहे देविकेन्द्रोऽग्रे मानसे ॥ २४ ॥

कामाख्याः पुरातः श्रीचक्रप्रतिष्ठा ।

दुर्वासास्त मुनिश्रेष्ठो देविकेन्द्रतः ।

शङ्करं भगवत्पादं प्राप्तदन्तद्विद्वत् ॥ २५ ॥

अस्मिन्क्षेत्रे परां देवीं कामाक्षीं विल्वासिनीम् ।

धाराधयन्पञ्चदशीं जपंस्तिष्ठामि सर्वदा ॥ २६ ॥

त्रिलोपरि मया देव्या मूर्तिस्तु स्थापिता पुरा ।

श्रीचक्रं स्थापय त्वं तु कामाक्षीप्रीतयेऽनघ ॥ २७ ॥

कानकोटीपीठ इति स्वार्तिं यातु जगत्तले ।

इत्युक्त्वा तं समालिङ्ग्य दुर्घासाश्च तिरोऽभवत् ॥ २८ ॥

कामाक्ष्याः पुरतो भूमौ कानकोटीति विश्रुतम् ।

भगवान्भगवत्पादः श्रीचक्रं स्वयमालिखत् ॥ २९ ॥

आज्ञया गुरुनापत्य राजसेनो महीपतिः ।

कामाक्ष्याः स्वर्णमूर्तिञ्च रमावणीसमन्विताम् ॥ ३० ॥

धुरम्यां कारयामास शिल्पशास्त्रविशारदैः ।

श्रीचक्रपञ्चाङ्गागे च कामाक्षीं स्वर्णनिर्मिताम् ।

प्रतिष्ठाप्य यतीशानः स्वयमेनामभूजयत् ॥ ३१ ॥

उपसि मागवमङ्गलग्नायनैर्ऋतिति जागृहि जागृहि जागृहि ।

अतिकृपार्द्रकटाक्षनिरीधर्जैर्जगदिदं जगदम्ब सुखीकुरु ॥ ३२ ॥

कनकमयवितर्दिस्थापिते तूलिकाढ्ये विविधकुसुमकीर्णे कोटिचालार्कवर्णे ।

मग्नवति रमणीये रत्नसिंहासनेऽस्मिन् उपविश पदयुग्मं हेमपीठे निधाया ।

दूर्वया सरसिजान्वितविष्णुकान्तया च संहितं कुसुमाढ्यम् ।

पद्मयुग्मसदृशे पदयुग्मे पाद्यमेतदुररीकुरु मातः ॥ ३४ ॥

गन्धपुष्पपवसर्पपदूर्वासंयुतं तिलकुशाद्यतमिथम् ।

हेमपात्रनिहितं सह रत्नैरर्घ्यमेतदुररीकुरु मातः ॥ ३५ ॥

जलजद्युतिना करेण जातीफलतकोललवङ्गगन्धयुक्तैः ।
अमृतरमृतरिवातिशीतैर्भगवत्याचमनं विधीयताम् ॥ ३६ ॥

निहितं कनकस्य संप्रुटे पिहितं रत्नपिधानकेन यत् ।
तदिदं जगदम्ब तेऽर्पितं मधुपर्कं जननि प्रगृह्यताम् ॥ ३७ ॥

दधिदुग्धघृतैः समाक्षिकैः सितया शर्करया समन्वितैः ।
स्नपयामि तवाहमादरात् जननि त्वामहमुष्णवारिमिः ॥ ३८ ॥

मालार्कद्युति दाडिमीयकुसुमप्रस्पर्शिं सर्वोच्चमं
मातस्त्वं पारंघेहि दिव्यवसनं मङ्गल्या मया कल्पितम् ।
मुक्ताभिर्प्रेषितं सुकञ्चुकभिदं स्वीकृत्य पीतप्रभं
तप्तस्र्णसमानवर्णमतुल प्रावर्णमङ्गीकुरु ॥ ३९ ॥

मङ्गीरे पदपोनिधाय रुचिरां विन्यस्य काञ्चीं कटौ
मुक्ताहारहरोत्तपोरनुपमां नक्षत्रमालां गले ।
केयूराणि भुजेषु रत्नवल्लभ्रेणीं करेषु क्रमात्
ताटङ्गे तव कर्णयोनिनिदधे शीर्षे च मुक्तामणिम् ॥ ४० ॥

मातः फालतले तवातिविमले काश्मीरकस्तूरिका-
कर्पूरागहामैः करामै तिलकं दद्वेऽङ्गराग ततः ।
बसोजादिषु यक्षकर्मरसं सिक्त्वा च पुष्पद्रवं
पादौ चन्दनलपतादिभिरदं सपूजयामि क्रमात् ॥ ४१ ॥

रत्नाक्षवेस्त्रां परिपूजयामि मुक्ताफलैर्वा रुचिरैरविदैः ।
अस्त्राण्डैर्दोर्वा यवादिभिर्वा काश्मीरपङ्काङ्किततण्डुलैर्वा ॥ ४२ ॥

मालतीवकुलहेमपुष्पिकाकाञ्चनारकरवीरकैः ।
कर्णिकारगिरिकर्णिकादिभिः पूजयामि जगदम्ब ते वपुः ॥

लाक्षासंमिलितैः सिताभ्रसहितैः श्रीवाससंमिश्रितैः
कर्पूराकलितैः शिरेर्मधुपुतैर्गोसर्पिणा लोडितैः ।

भीखण्डागरुगुग्गुलुप्रमृतिभिः नानाविधैर्वस्तुभिः

धूपं ते परिकल्पयामि जननि स्नेहात्त्वमङ्गीकुरु ॥ ४४ ॥

रत्नालङ्कृतद्देमपात्रनिहितैर्गोसर्पिपालोडितैः

दीपैर्दीर्घतरान्धकारमिदुर्बालार्ककोटिप्रभैः ।

आताम्रज्वलदुज्ज्वलप्रविलसद्भक्तप्रदीपैस्तथा

मातस्त्वामहमादरादनुदिनं नीराजयाम्युषकैः ॥ ४५ ॥

मातस्त्वां दधिदुग्धपायसमहाशाल्यन्नसन्तानिका-

वृषापूपसिताघृतैः सबटकैः सख्योद्वरमाफलेः ।

एलाजीरकहिगुनागरनिष्ठाकुस्तुंमरीसंस्कृतैः

शाकैः साकमहं सुधाधिकरसेः सन्तर्पयाम्यर्चयन् ॥ ४६ ॥

एलालवङ्गादिसमन्वितानि तकोलकर्पूरविमिश्रितानि ।

ताम्बूलवल्लीदलसंयुतानि पूगानि ते देवि समर्पयामि ॥ ४७ ॥

सविनयमय दत्त्वा जानुयुग्मं धरण्यां

सपदि शिरसि धृत्वा पात्रमारार्तिकस्य ।

मुक्त्वकमलसमीपे तेऽस्य सार्धैस्त्रिवारं

अमयति मयि भूयाच्चे कृपार्द्रः कटाक्षः ॥ ४८ ॥

अथ बहुमणिमिष्टैर्मौक्तिकैस्त्वां विकीर्य

त्रिभुवनकमनीयेः पूजयित्वा च वस्त्रैः ।

मिलिताविनिघ्नयुक्तां दिव्यमाणिक्ययुक्तां

जननि कनकवृष्टिं दक्षिणां तेऽर्पयामि ॥ ४९ ॥

पदे पदे यत्परिपूजकेभ्यः सद्योऽश्वमेधादिफलं ददाति ।

सप्तसर्वपापक्षयहेतुभूतं प्रदक्षिणं ते परितः करोमि ॥ ५० ॥

रक्तोत्पलारक्तलतापमाभ्यां श्वजोर्ध्वरेखाकुलिशाङ्किनाभ्याम् ।
अशेषद्वन्द्वारकवन्दिताभ्यां नमो भवानीपदपङ्कजाभ्याम् ॥ ५१ ॥

एषा भक्त्या तव विरचिता या मया देवि पूजा
स्वीकृत्यैनां सपदि सकलान्मेऽपराधान क्षमस्व ।
न्यूनं यत्तच्च कर्तुमया पूर्णतामेतु सद्यः
सानन्दं मे हृदयकमले तेऽस्तु नित्य निवासः ॥ ५२ ॥
सर्वश्रुतीठारोहणम् ।

आधाय सौम्यवपुय प्रकृतिं महोभ्रामावाह्य विग्रहतनून्सुवक्त्रराजम् ।
आह्लादिते च विषये विबुधेषु चाप्तेष्वासादितेषु वशतां चरणौ बहत्सु ॥

सर्वश्रुतीठमारोहं उत्सेहे देशिकोत्तमः ।
ततोऽशरीरिणी वाणी नमोमार्गाद्व्यजुम्भत ॥ ५४ ॥
भो यते भवता सर्वविद्यास्वपि विशेषतः ।
कृत्वा प्रसंगं विद्वद्विजित्वा तानखिलानपि ॥ ५५ ॥
सर्वश्रुतीठमारोहं उचितं ननु भूतले ।
इति वाचः समाकर्ण्य किमेतदिति विस्मितः ॥ ५६ ॥

किञ्चिदालोक्यन्नास्त किं कुर्यामिति मानसे ।
ताम्रपर्णीसरित्तीखासिनो विबुधास्तदा ॥ ५७ ॥
पङ्कजिनीसुधाशार्धिपारदस्रगुणोज्जताः ।
आगत्य तं देशिकेन्द्रं प्रणिपत्येदमचिरे ॥ ५८ ॥

मिदं सत्यमिवामाति त्वया त्वैश्वर्यं निगद्यते ।
देवमेदो मूर्तिमेदः प्रत्यक्षेणात्र लक्ष्यते ॥ ५९ ॥
स्नानादिफलमेदश्च सर्वशक्यविनिश्चितः ।

तत्प्रत्यक्षं च मिथ्येति कथयत्यधुना यते ।

इति मेदरतान्वादेश्वक्त्रे चाद्वैतनिष्ठितान् ॥ ६० ॥

श्रीसर्वज्ञात्मनः शिष्यतया स्वीकारः ।

श्रीमच्छङ्करदेशिकेन्द्रमणितुंगे च भग्नानने

ताते यधननान्नि साधमनुगैः श्रीतान्नपर्णीचरैः ।

सर्वज्ञासनमारुरुक्षति गुरौ धीरं निर्वर्त्य श्रुतौ

डिग्मः कोऽपि तमूतसत्तमसमो वादिररौत्सीत्पहम् ॥ ६१ ॥

तुयेंऽह्न्यय शङ्करोदितसमाधाने प्रशान्ते शिशौ

तातादेधुरि संयियांमति च तं दृष्ट्वाऽतिदृष्टान्तरः ।

आपष्टादप एव भुक्त इतरनाख्याति पृष्टोऽप्यसौ

ओमित्येव गदत्यनस्रमिति तद्वृत्तं च तातादेवत् ॥ ६२ ॥

(६१) सर्वज्ञपीठारोहणमधिकृत्य द्वेधा कथाक्रमो दृश्यते इति पूर्वमेव सूचितम् (पृ १३६-१३७) शिवरहस्ये, बृहच्छंकराविजये, प्राचीनशंकराविजये, आनन्दगिरीये, जगद्गुरुरत्नमालास्तवे च काञ्चयां सर्वज्ञपीठारोहणं, माधवीये सदानन्दीये गुरुवंशकाव्ये च काश्मीरे । काश्मीरमिति काञ्ची प्रसिद्धा इति “भूयः काञ्चीपुरं गतः । जम्बूद्वीपस्य कुर्वाणि शोभां भारतमण्डले । शस्ते काश्मीरनामान देशं विद्योतयद्भृशम् । कामाक्ष्या नाम वाग्देव्याः स्थानं तत्पुरमाप्तवान् ” इति गोविन्दनाथीये । व्यासाचलायेऽपि “जम्बूद्वीपे शस्यतेऽस्यां पृथिव्यां तत्ताप्येवन्मण्डलं भारताख्यम् । काश्मीराख्यं मण्डलं तत्र शतं यत्रास्ते सा शारदा वागधीशा ’ इति सर्वज्ञपीठारोहणकथां उपक्रम्य, “एवं निरुत्तरपदां स विधाय देवीं सर्वज्ञपीठमधिरुह्य मठं स्वकलेमे । मात्रा गिरामपि तथोपगतैश्च मित्रैः संभाषितः कमपि कालमुवाच काञ्चयाम्” इति उपसंहारः कृत इति काश्मीराख्या

मत्वेन सदृशाधिकारिणमघातं ब्रह्मदेशोद्भवं

प्राप्तानुज्ञमपि स्वतो जनयितुर्वाग्मी स वार्चयन्मम् ।

आद्यामप्यकरोत्स ॥ महादेवाभिधस्याप्रतः

सर्वज्ञाभिधशङ्कराय इति यं स्वस्याथ पीठे न्यधात् ॥ ६३ ॥

तत्र स्थितान्निगमशेखरदेशिकेन्द्रो वादे विजित्य विविधानपि धावदूकान् ।

पाणौ सनन्दनमसावकलन्य विद्याभद्रासनं तदधिरोहितमुच्चवाल ॥ ६४ ॥

शृङ्गारसान्द्रकवितासरणावजित्वा मामङ्ग साहसमिदं सहसा न कुर्याः ।

इत्युचिर्वी विधिवधू च विजित्य विद्याभद्रासनं विधिरिव स्वयमव्यरुक्षत् ॥

ततो दिविपदध्वनि ध्वनिनिवारिताशावलीधुरन्धरसमीरितत्रिदशपाणिकोणाहतः ।

अरुन्ध हरिदन्तरं स्वरभर्त्रमत्तिन्धुभिः धनाघनघनस्वनप्रथमबन्धुभिर्दुन्दुभिः ॥

कचभरनङ्गं पुलोमजायाः कतिचिदहान्यपगमकं यथा स्यात् ।

गुह्यशिरसि तथा सुधाशनाः स्वस्तरकुसुमान्यथ हर्षतोऽन्यवर्पन् ॥ ६७ ॥

अद्वैतसिद्धान्तरहस्यमित्यं आचन्द्रतारार्कमनाकुलं सः ।

कृत्वा विकुर्वाणमनाः प्रणम्य तुष्टाव देवीं निगमान्तनीवीम् ॥ ६८ ॥

एणाङ्कानलमानुमण्डललसन्ध्रीचक्रमध्ये स्थितां

बालार्कगुतिभासुरां करतलैः पाशाङ्कुशौ पिब्रतीम् ।

कारुण्या आसीदिति भाति । माधवीये उत्तरदेशगः काश्मीर एव

यात्रामध्ये उद्दिष्टः । यत्र शङ्कराचार्यगिरौ शारदामन्दिरपरिसरे शंकर-

स्मृतिमण्डपोऽधुना चकार्ति तत्सारकतया । काश्मीरे सर्वशपीठरक्षिण्या

वाण्या जयं, तस्याः शारदायाः तुष्टायाः भगवत्पादैः साकं शृङ्गगिरि-

क्षेत्रमागतायास्तत्र प्रतिष्ठा इति गुरुवंशकान्ये । मण्डनेन साकं वादे

प्रवृत्ते, तत्पत्न्यां समयभारत्यामपि जितायां, तस्याः शापावसाने,

भगवत्पादैः प्रार्थितायाः शृङ्गगिर्यादौ शारदाम्बात्वेन सन्निधानमिति

माधवीये ॥

धापं धाणमपि प्रसन्नवदनां कौसुम्भवस्त्रान्वितां

तां त्वां चन्द्रकलावतंसपकुटां चारुस्मितां भावये ॥ ६९ ॥

कलहारोत्पलमल्लिकामरुचकैः सौवर्णपङ्केरुहैः

जातीचम्पकमालतीवकुलकैर्मन्दारकुन्दादिभिः ।

केनयया करवीरकैर्बहुविधैः बलुताः स्रजो मालिकाः

सङ्कल्पेन समर्पयामि वरदे सन्तुष्टये शृङ्गताम् ॥ ७० ॥

लक्ष्मीर्मांस्तिकलक्षकल्पितसितच्छत्रं तु धत्ते रसात

इन्द्राणी च शतिश्च चामरवरे धत्ते स्वयं भारती ।

वीणाश्रेणविलोचनाः सुमनसां नृस्यन्ति तद्वामवत्

भावैराङ्गिकसात्त्विकैः स्फुटरसं मातस्तदाकर्ण्यताम् ॥ ७१ ॥

इत्थं पञ्चदशाक्षरीमनुगर्तयेणैः कृतोपक्रमैः

कामाक्षीं बहिराहितस्थितिमतीं पर्यः समाराधयन् ।

कपातीरनिवासिनीं परचितं मन्तुं बिलाभ्यन्तरं

गच्छन् द्वारं कृतासिकां भगवतीं तुष्टाव स श्यामलाम् ॥ ७२ ॥

ओङ्कारपञ्जरशुकीमुपनिपदुद्यानकेलिकलकण्ठीम् ।

आगमविपिनमयूरीमार्यामन्तर्विभावये गौरीम् ॥ ७३ ॥

दयमानदीर्घनयनां देशिकरूपेण दर्शिताम्पुदयाम् ।

वामकुचनिहितवीणां वरदां सङ्गीतमाटुकां वन्दे ॥ ७४ ॥

अवटुतटघटितचूलीताडिततालीपलाशताटङ्काम् ।

वीणावादनवेलाकंपितशिरसं नमामि मातङ्गीम् ॥ ७५ ॥

इत्थं तामभिनन्द्य विद्यजननीमीशामथान्तर्विशन्

कल्पानोकङ्ककाननालिसुभगे कंपानदीरोधसि ।

कामाश्रीपदपद्मपूतशिखरं कञ्चित्पुरः काञ्चन-

क्षोणीमृत्कुलधूर्वेहं प्रमुमुदे पश्यन् सपथञ्जसा ॥ ७६ ॥

इष्टामय स योगीन्द्रश्चाष्टापदगिरिस्थिताम् ।

तुष्टारायः सावरणां तुष्टाव परदेवताम् ॥ ७७ ॥

अकारादिक्षकारान्तवर्णावयवशालिनी ।

वीणापुस्तकहस्ताऽध्यात् प्रणो देवी सरस्वती ॥ ७८ ॥

तरङ्गभ्रुकुटीकोटिर्भङ्गा तर्जयते जराम् ।

सुधामयाय शुभ्राय सिन्धूनां पतये नमः ॥ ७९ ॥

तस्य मध्ये मणिद्वीपः कल्पकारामभूषितः ।

अस्तु मे ललितावासः स्वस्तिदा अमयङ्करः ॥ ८० ॥

कदम्बमञ्जरीनिर्वह्यारुणीपारणोन्मदैः ।

द्विरेकैर्वर्णनीयाय वनानां पतये नमः ॥ ८१ ॥

तत्र वप्रावलीलीलागगनोल्लङ्घिगोपुरम् ।

मातः कौतूहलं दद्यात् सहायं नगरं तत्र ॥ ८२ ॥

मकान्दसरीमञ्जन्मिलिन्दकुलसंकुलाम् ।

महापद्माटवीं वन्दे यक्षसा संपरीक्षिताम् ॥ ८३ ॥

तत्रैव चिन्तामणिधोरणानिभिः विनिर्भितं रोपितस्तम्बम् ।

भजे मवानोभवनावतंसं आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ८४ ॥

मृनिभिः स्वात्मलामाय यच्चक्रं हृदि सेव्यते ।

तत्र पद्मपाणि बुद्ध्या तदक्षरे परमे व्योमन् ॥ ८५ ॥

पञ्चनक्षमयो मञ्जः तत्र यो चिन्दुमण्यगः ।

तव कामेशि वाताऽयमायुष्मन्वं करोतु माम् ॥ ८६ ॥

नानारत्नमुलुच्छालीकान्तिकिम्भीलितोदरम् ।

विमृशामि विज्ञानं तेऽजिह्वक्ष्णमविलोमशृणु ॥ ८७ ॥

पर्यङ्कतलोपरि दर्शनीयं सबाणचापाङ्कुशपाशपाणिम् ।
 अशेषभूपारमणीयमीडे त्रिलोचनं नीलकण्ठं प्रशान्तम् ॥ ८८ ॥
 जटारुणं चन्द्रकलाललामं उद्वेललावप्यकलाभिरामम् ।
 कामेश्वरं कामशरासनाङ्गं समस्तसाक्षिं तमसाः परस्तात् ॥ ८९ ॥

तत्र कामेशवामाङ्गे खेलन्तीमलिकुन्तलाम् ।
 सच्चिदानन्दलहरीं महालक्ष्मीमुपासहे ॥ ९० ॥
 पोढान्यासादिदेवैश्च सेविता चक्रमध्यगा ।
 कामेश्वमहिषी भूयः पोडशी शुर्म यच्छतु ॥ ९१ ॥

श्रीचक्रस्यां शाश्वतैश्वर्यदात्रीं पौण्ड्रं चापं पुष्पबाणान् दधानाम् ।
 धन्धूकामां भावयामि त्रिनेत्रां तामभिवर्णां तपसा ज्वलन्तीम् ॥ ९२ ॥

मण्डमण्डनलीलायां रक्तचन्दनपङ्किलः ।
 अङ्कुशस्तव तं हन्यात् यश्च नो देवते जनः ॥ ९३ ॥

चञ्चद्वालातपज्योत्स्नाकलामण्डलशालिने ।
 ऐश्वराय नमो मातर्बाहुभ्यां तव धन्वने ॥ ९४ ॥

मह्यं द्रुहन्ति ये मातस्त्वदधानासक्तचेतसे ।
 तानम्य सायकैरेभिरव ब्रह्माद्रेपो जाहे ॥ ९५ ॥

नाकस्त्रीणां किन्नरीणां नृपाणामप्याकर्षत् चेतसा चिन्तनीयम् ।
 त्वत्पाणिस्थं कुङ्कुमाम शिखे यं दिक्ष्मस्तासन् प्रति मुञ्चामि पाशम् ॥

अभिचारादिभिः कृत्यां यः प्रेरयति मय्युमे ।
 तव हुंकारसन्त्रस्ता प्रत्यकर्तारमुच्छतु ॥ ९७ ॥

धरणं करवाण्यम्ब चरणं तव सुन्दरि ।
 क्षणे त्वत्पादुकाभ्यां मे नान्यः पन्था व्ययनाय ॥ ९८ ॥

यथोपास्तिशक्तिर्न स्यात् तव चक्रस्य सुन्दरि ।
कृपया कुरु कल्याणि तथा मे स्वस्तिरायुषी ॥ ९९ ॥

कदा वसुदलोपेते त्रिकोणनवकान्विते ।
आवाहयामि चक्रे त्वां सूर्याभां त्रियमैश्वरीम् ॥ १०० ॥

हस्ताम्भोजप्रोष्ठसचामराभ्यां भीषाणीभ्यां पार्श्वयोर्वीज्यमानाम् ।
श्रीसम्राज्ञि त्वां सदा लोकयेयं सदा सक्तिः सेव्यमानां निगूढाम् ॥

यत्रैव यत्रैव मनो मदीयं तत्रैव तत्रैव तव स्वरूपम् ।
यत्रैव यत्रैव शिरो मदीयं तत्रैव तत्रैव पदद्वयं ते ॥ १०१ ॥

एवं स्तुवंस्तामापद्य कामाक्षीं ज्ञानरूपिणीम् ।
अथ तस्याश्च पूजायै ब्राह्मणान् त्रिनियुज्य च ॥ १०२ ॥

एकाम्रेश्वरपूजायै विप्रानादिभ्यः भूयसः ।
श्रीमद्भरदराजस्य नमस्त्यायै न्ययुक्त सः ॥ १०३ ॥

कामकोटिपीठ-शारदामठशक्तिष्ठा ।

सर्वज्ञपीठमधिरुद्रं ततस्तदग्रे मिश्रान्विजितं सहस्रोपनतान्प्रयागात् ।
अध्यास्तं काश्चिमभिर्गण्डितकामकोटिपीठो मठं निजमवाप्य स शारदाख्यम् ॥

निन्ये योगिसुरेश्वरोपचरितः श्रीकामकोट्याह्वये
लोकाचार्यपदे स्थितः स दिवसान्सर्वज्ञपीठे सुखम् ।
ख्यातस्तत्र तदादि तेन विजितां वाणीमनुस्मारयन्
श्रीमच्छङ्करदेशिकस्य जयति श्रीशारदाख्यो मठः ॥ १०६ ॥

परकीयवपुःप्रवेशशैल्या स्मृतन्त्राणि विदन् वशी न लीरयात् ।
अघितातनुभास्तीं वशे यः सुकृतं मे सुतरां गुरुः स चीयात् ॥

उपयास्तु युधेषु सर्वदिग्भ्यः प्रदिशन्नाशु पराभवं य पश्यः ।
 विधृताखिलचित्पदश्च कञ्च्यमधृतातिः स दिशेच्छ्रियं च काञ्चिद् ॥
 समतिष्ठिपदाहिमाद्रिसेव्यं क्रमशो धर्मविचारणाय दिव्यम् ।
 अधिकाञ्चि च शारदामठं योऽभ्यधिकं नस्तुस्त्रमातनोऽनु सोऽयम् ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे एकोनविंश आस्वादः समाप्तः ॥

॥ विंश आस्वादः ॥

पीठस्यवस्था तीर्थयात्रा च ।

पृथिवीधरपद्मपादहस्तामलकानन्दगिरीनतिप्रशस्ताम् ।
 चतुरोऽङ्गत यच्चतुर्षु पीठेऽधृतुलां नञ्चतुरो मुदं स देयात् ॥

सङ्कलने मूलम्—जगद्गुरुत्नमालास्तवतः १, भगवत्पादाभ्यु-
 दयतः २-१२, १६-२०, ४७-४९, मार्कण्डेयसंहितातः १३-१४,
 २२, गुरुवंशकाव्यतः १५-३५, लक्ष्मीनृसिंहपञ्चरत्नतः २४-
 २८, पाण्डुरङ्गाष्टकतः ३०-३३, भगवन्मानसपूजातः ३९-४५,
 गोविन्दाष्टकतः ५०-५२, भजगोविन्दतः ५५-६०, बोधेन्द्रसरस्वतीकृत-
 शाङ्करभाष्यन्याख्या—अद्वैतभूषणतः ६२ ॥

(१) पृथिवीधवाद्याः चत्वारः चतुर्षु पीठेषु प्रथमाचार्यत्वेन
 स्थापिता इति जगद्गुरुत्नमालास्तवे । जगन्नाथ-शृङ्गगिरि-द्वारका-
 बदरिकाश्रमेषु चतुर्दिग्गतेषु विमला-शारदा-कालिका-ज्योतिष्मतीपदाङ्कितेषु
 हस्तामलक-पृष्ठीधर-पद्मपाद-तोदकान् पीठाधिपतींश्चक इति तद्व्याख्यायां
 सुप्रमायाम् । तत्र प्रमाणं प्राचीनशङ्करविजयगतम् । श्लोका इमे-
 “कैलासाद्विनिवर्तने प्रथमतो योऽयं बदर्याश्रमे ज्योतिष्मत्याभिधो
 पवायि सुप्रहान् पीठस्तद्वाक्ये मठे । तस्मिन्तोदकमेव पूर्वनिहितं

व्याधात् जगन्नाथे तं हस्तामलकं सनन्दनमपि न्यास्यत् प्रतिद्वारकम् ।”
श्रीसंज्ञऽथ मठऽनुतुङ्गविहिते श्रीशारदासंज्ञिते पीठे तं पृथिवीधवं च
निहितं प्रागेव कुर्वन् स्थिरम्” । “नित्ये योगिसुरेश्वरोपचारितः
श्रीकामकोट्याह्वये लोकाचार्यपदे स्थितः स दिवसान् सर्वज्ञपीठे सुखम्” ।

पीठाधिपत्याधिपये भूयसा विसंवादो दृश्यते । ज्योतिष्मतीपीठे
तोटक इत्यस्य परं न विसंवादः । आनन्दगिरये शृङ्गगिरौ पद्मपादः,
काञ्चया सुरेश्वर इति द्वयोरेव पीठयोः तदाचार्ययोश्च स्मरणम् । माधवीये
‘कतिचन विनिवेश्याधर्प्यशृङ्गाश्रमादी’ इति संप्रहः । व्यासाचलीये
‘एकः शार्ङ्गो शङ्कराख्यश्चतुर्धा स्थानं भेजे पापशान्त्यै जनानाम् ।
शिष्यैः स्कन्धैः शिष्यशास्त्रैर्महद्भिः ज्ञानं पुष्पं यत्र मोक्षप्रसूतिः ॥
गामाक्रम्य पदेऽधिकास्त्रि निविड स्कन्धैश्चतुर्भिः तथा व्यावृण्वन्
भुवनान्तरं’ इति अस्पष्टं सूचनम् । गुरुवंशकाव्ये जगन्नाथे पद्मपादः,
द्वारकायां हस्तामलकः, शृङ्गगिरौ सुरेश्वरश्च स्थापित इति । इहसूचाख्येन
शृङ्गगिरिजगद्गुरुमठीयमन्थागारादुद्धृत्य प्रकाशिते कोशे ‘तत्र स्थित्वा
द्वादशवर्दं (शङ्करः) यतिं पृथ्वीधराभिधम् । विद्यापीठाधिपं कृत्वा’
इति शङ्करेण साक्षात्पृथ्वीधर एव स्थापित इति स्मर्यते । कृष्णराजेन्द्रकृत-
शृङ्गगिरिमठगुरुपरंपरास्तोत्रे ‘गुरुः श्रीशङ्कराचार्यः पण्मातस्त्थापनप्रभुः ।
विश्वरूपाचार्ययोगी (पृथ्वीधराचार्ययोगी - सुरेश्वराचार्ययोगी इत्यप्यत्र
पाठभेदो दृश्यते ।) नित्यबोधधनाभिधः’ इति दृश्यते । पृथ्वीधर
एव हस्तामलक इति गोवर्धनमठजगद्गुरुपरंपरानाममालास्तोत्रे ‘पृथ्वी-
धराह्वयं श्रीमद्वस्तामलकयोगिनम्’ इति । सुधन्वलेखेऽपि ‘पृथ्वी-
धराभिधेयहस्तामलकाचार्यान्’ इति दृश्यते । भगवत्पादानां साक्षात्
शिष्यभूतो हस्तामलकः कथं सुरेश्वरशिष्य इति काचिदनुपपत्तिरुद्भाष्ये-
तात्र । जगद्गुरुस्त्वमालास्त्वकाराः सदाशिवमहोन्द्रास्तु ‘स्थिरबोधधन-

प्रतापदान्नोः गुरुपृथ्वीधरविश्वरूपनाम्नोः' इति नित्यबोधघनस्यैव पृथ्वीधर इति नामान्तरमिति निर्दिशन्ति ॥

द्वारकामठाधिपतिभिः ७२ तमैः श्रीराजराजेश्वरशङ्कराश्रम श्रीपादैः
'अस्या मातृकाया अतिजीर्णतया गलिताक्षरमायत्वात् विश्वरूपाचार्य-
पर्यन्तानप्याचार्यान् अन्तर्भाव्य पत्रिकयं प्रकाशिता अभिनवा'
इत्युपेक्षतेन साकं प्रकाशिते विमर्शे सुरेश्वरो द्वारकायां, हस्तामलकः
शृङ्गगिरौ, तोटकः ज्योतिर्मठे, पद्मपादो गोवर्धने च पीठाधिपतिरिति
निरूप्यते । तैरेव प्रकाशिते शङ्करशिष्यनृपसुधन्वालिखितं लेखे युधिष्ठिर-
शके २६६३, आश्विनशुक्ल १५ तिथ्याङ्किते 'ब्रह्मक्षत्राद्यस्मत्प्रमुख-
निखिलविनेयलोकसंप्रार्थनया चतस्रो धर्मराजधान्यो जगन्नाथ-धर्मरा-
द्वारका-शृङ्गपिंक्षेत्रेषु भोगवर्धन-ज्योतिः-शारदा-शृङ्गेरी मठापरसंज्ञकाः
स्थापिताः । तत्रोत्तरदिशो योगिजनप्राधान्येन धर्ममर्यादावक्षणं सुकर-
मेवेति ज्योतिर्मठे श्रीतोटकापरनाम्नः प्रतर्दनाचार्यान्, अथ शृङ्गप्याश्रमे
शृङ्गर्षिसमस्वभावान् पृथ्वीधरामिधेयहस्तामलकाचार्यान्, भोगवर्धने स्वतः
यवामिमतत्वेन अत्यन्तोपम्यभावानपि सर्वज्ञकल्पपद्मपादापरनामसमन्वना-
चार्यान्, अथ पीठकापालिकादिसकलवादिभूयिष्ठपश्चिमस्यां दिशि वादि-
वैत्याङ्कुरः पुनर्मा भवत्विति, शारदापीठे किल द्वारकायां जैनैरुत्सादित-
वञ्चनामनिर्मितभगवदालयादिदुर्दशां दूरीकृत्य भगवान्निःत्रिलोकसुन्दर-
नाम्ना पुनः सन्निवद्धभगवदालयश्रीकृष्णादिसकलमर्यादासुसंस्कृतायां
अधिगताशेषलौकिक-वैदिकतन्त्र-विश्वविख्यातकीर्ति-सर्वज्ञानमयान् विश्व-
रूपापरनामसुरेश्वराचार्याश्च अस्मत्सर्वलोकाभिमुखिपूर्वकमभिप्रेक्ष्य, एवं
चतुर्भ्य आचार्येभ्यः चतस्रो दिशः आदिष्टा भारतवर्षस्य । इति
स्पष्टं आचार्य-स्थानसंकेतो लक्ष्यते ॥

गोवर्धनमठ जगद्गुरुनाममालास्तोत्रे प्रथमाचार्यत्वेन पद्मपादा-

ततो वेदविरुद्धानि विरुद्धानीतरेतरम् ।

विरुद्धानि सति क्षोदे निष्प्राम्युपगमैरपि ॥ २ ॥

चार्याणामभिदेकः स्पष्टं वर्ण्यते, यः सन्दर्भो मूल एव पश्चादुद्ध्रियते । तत्तत्पीठपरम्परागतैराचार्यैरद्यतनैः स्वप्रथमाचार्यत्वेन स्मर्यमाणास्तु-शृंग-गिरी द्वारकायां च सुरेश्वराचार्याः, जगन्नाथे पद्मपादाचार्याः । इस्ता-मलकाचार्यास्तु न कुत्रापि तत् तेषां भूषणमेव ब्रह्मविद्वरिष्ठानाम् । काञ्चपां कामकांठिपीठे ॥ श्वराचार्याः तदनु सर्वज्ञात्ममुनय इति क्रमः स्मर्यते । एकस्यैव पीठेषु त्रिष्वप्यचार्यत्वं कथं घटतेति तत्रोपपत्तिविचारे- 'भाष्यव्याख्याप्रकरणगतं संप्रचार्यैव वृत्तं मेधावी स प्रथितघिषणं प्राह तं धृतिकारम् । न त्वां न्यस्याम्याधिमतमिह कापि पीठाधिपत्ये त्रातुं सर्वांस्त्वमसि त इतन्त्वां गुरुं संगिरन्ताम्' इति बृहच्छंकरविजयवचनं भार्ग-निर्विशतीव । शृंगगिरी प्रथमाचार्यत्वेन निवेशिताः सुरेश्वराचार्याः पृथ्वीधरं (नित्यबोधधनापराभिधं) तत्र प्रतिष्ठाप्य, भगवत्पादान् विजययात्रायामनुसन्तुः, पुनः द्वारकायां निवेशितास्त एव ब्रह्मस्वरूपा-चार्यान् तत्र निवेश्य भगवत्पादामनुसन्तुः; काञ्चपां च 'पीठे न्यस्य सुरेश्वरं समवितुं सर्वज्ञसंज्ञं मुनिं' इति प्राचीनशङ्करविजयोक्तरीत्या सर्वज्ञारमचरणानां स्थापनपर्यन्तं ते पीठाधिपत्य आसन्निति ग्रहणे सर्वमुपपद्येतेति भाति ॥

गोवर्धनपीठजगद्गुरुपरंपरानाममालायां भगवत्पादानां शिष्याः अपीठगाश्च नामतो गृह्यन्ते-यथा "चित्सुखं भारतीवंशं सुबोवश्च प्रमाकरम् । उदङ्कं दृढमक्तं च मेधाविधिमुनीश्वरम् । निजानन्दं शुद्धकीर्तिं योगानन्दयतीश्वरम् । ब्रह्मस्वरूपं सुमतिं गुरोः शिष्या-सामान्यहम् । सुधन्वानं राजसेने पूर्णवर्माणमेव च । वृषदेवं च नृपतीन् गुरुमक्तान् भजे सदा ॥ अद्वैताचार्यसच्छिष्यान् षोडशैवानशीटगान् । शङ्कराचार्यबोधेन्दुबलामूतान् समाश्रये ॥" इति ।

अवैदिकानि तान्येष मतानि द्वैतवादिनाम् ।
 धर्मशास्त्रपरारूढो वेदलङ्घघणो विभुः ॥ ३ ॥
 यथा स्थापदयूयानि लीलयाऽऽखेटयेन्नुपः ।
 तथा विद्राव्य विज्ञानचक्रवर्ती यतीश्वरः ॥ ४ ॥
 जगन्निरीतिकं चक्रे शङ्करः शङ्करेहितः ।
 निर्विशेषं परं तत्त्वं गोचरीकर्तुमक्षमाः ॥ ५ ॥
 ये भक्तिमन्तः श्रद्धाढ्याः मन्दास्तेष्वनुकम्पया ।
 पण्मत्स्यापनं घृत्वा सर्वानन्वग्रहीद्विभुः ॥ ६ ॥
 शिष्यविष्ण्वंबिकामानुगणेशस्वन्दमूर्तिषु ।*
 यत्त यस्य मवेलीतिः देवतायामुपासितुम् ॥ ७ ॥
 स देवतां तां भजतां श्रद्धामक्तिपुरस्सरम् ।
 श्रुतिप्रसिद्धाः पडिमाः देवताः कथमितप्रदाः ॥ ८ ॥
 फलाभिसन्धिमुत्सृज्य भजतां मोक्षदाश्च ताः ।
 श्रुतिस्मृतिसदाचारविरुद्धान्यत्र यानि वा ॥ ९ ॥
 वर्जनीयान्यवधानि तानि तन्त्रोदितान्यपि ।
 तानि पापण्डमोक्षार्थमूचुर्द्विहिरादयः ॥ १० ॥
 श्रुतिघण्टापथे मोक्षमभिनिष्कामति स्थिते ।
 किमर्थं वाऽतिदुर्गेण चञ्चूर्यत्वे कदम्बना ॥ ११ ॥

(७) गणाधिपकपालिष्विति मूले पाठः । आनन्दगिरिपेऽन्यत्र
 च कपालिकस्यैव शैवादिपण्मतेष्वन्तर्भावः दृश्यते, न तु कौमारस्य ।
 परं वृद्धव्यवहारः सकौमाराणामेव पण्मतत्वं न सकपालिकानाम् ।
 कपालिकमतसम्प्रहीता आनन्दगिरिरापि पूर्वपक्षवृत्त्यैवेति विशदयति ।
 कौमारमहणे मार्कण्डेयसंहिता प्रमाणम् ॥

अनुशिष्टाः पठ्येवं भजन्तः स्वेष्टदेवताम् ।

तमेव परमाचार्यमन्यन्त पृथक्पृथक् ।

ततः श्रीशङ्कराचार्यो जगद्गुरुरितीर्यते ॥ १२ ॥

आदित्यं जगदम्बिकां हरिमिमेन्द्रास्यं महेशं गुहं

पूजयै परिपूर्णमानसतया मेने यतिः शङ्करः ।

शिष्येभ्यश्च ददौ मुदा सुविमलां श्रीशैवपञ्चाक्षरीं

विद्यावैदिकमार्गदर्शनगुरुः श्रीषण्मतस्थापकः ॥ १३ ॥

अद्वैतमतनिविष्टैः पञ्चायतनार्चनं प्रकर्तव्यम् ।

एवं निर्णयमतनोद्वैदिकमार्गप्रवर्तको योगी ॥ १४ ॥

शैवादयः पश्यमिनो यतीशं संप्रार्थ्य तं स्वस्वमतोदयाय ।

अनुग्रहं प्राप्य जगद्गुरोश्च ते प्रस्यिताः स्वस्वमतप्रवीणाः ॥ १५ ॥

भूचक्रबाले संस्थाप्य श्रौतमद्वैतदर्शनम् ।

रक्षायै प्रचयार्थं च तस्य योगी व्यचिन्तयत् ॥ १६ ॥

अथ निष्कण्टकीभूता समुद्रभूतेन सर्वतः ।

तत्त्वज्ञानेन वसुधा सस्येनेव विराजते ॥ १७ ॥

एतावता न मयेऽहमात्मनः कृतवृत्तताम् ।

गते तु मयि सर्वं च पुनरप्याकुलीमवेत् ॥ १८ ॥

(१५) शैवादयः शैवशाक्तगाणपत्यवैष्णवसौरकापालिकाः पद्म-
यमिनः परमतकालानलाचार्य - त्रिपुराकुमाराचार्य - गिरिजाकुमाराचार्य
लक्ष्मणाचार्य-दिवाकराचार्य-बटुकनाथाचार्याः (गुरुवंशकाव्यव्याख्यातः) ।
कथं अनन्तानन्दगिरिविरचिते शङ्करविजये ६७-७२ प्रकरणेषु
विस्तृततया दृश्यते ॥

तस्माद्वियामठानन्यानपि काष्ठासु कारयन् ।

विद्याप्रवचनं शिष्यैरास्माकैस्तत्र तत्र च ॥ १९ ॥

प्रयोज्यास्मात्संप्रदायमविच्छिन्नं च कारये ।

पारंपर्यागते सम्यगुपदेशक्रमे सति ॥ २० ॥

न विच्छिद्येत सद्धर्म इति चक्रे मतिं शुभाम् ।

पुनः प्रतस्थे क्षेत्रादियान्नायै शङ्करो गुरुः ॥ २१ ॥

अहोविट्ठसिंहाख्यस्थले श्रीशङ्करो गुरुः ।

द्विसिंहयन्त्रोद्धरणं चकार जगतां मुदे ॥ २२ ॥

पश्यन्ननिमित्तं देवं भक्तानुग्रहतत्परम् ।

चेतः प्रबोधयामास तत्पदान्ननिषेवणे ॥ २३ ॥

स्वत्प्रसूजीवप्रियमिच्छसि चेन्नरहरिपूजां कुरु सततं

प्रतिबिम्बालङ्कृतिवृत्तिकुञ्जलो बिम्बालङ्कृतिमातनुते ।

चेतोमृङ्ग भ्रमसि वृथा भवमरुभूमी विरसायां

भज भज लक्ष्मीनरसिंहानघपदसरसिजमकरन्दम् ॥ २४ ॥

शुक्ता रत्नतप्रतिमा ज्ञाता करकाद्यर्थसमर्था चेत्

दुःखमयी ते संसृतिरेषा निर्धृतिदाने निपुणा स्यात् ।

चेतोमृङ्ग भ्रमसि वृथा भवमरुभूमी विरसायां

भज भज लक्ष्मीनरसिंहानघपदसरसिजमकरन्दम् ॥ २५ ॥

आकृतिसाम्याद् शास्त्रमलिकुसुमे स्थलनलिनत्वाभ्रममकरोः

गन्धरसाविह किमु विधेते विफलं आम्यसि भृशविरसेऽस्मिन् ।

चेतोमृङ्ग भ्रमसि वृथा भवमरुभूमी विरसायां

भज भज लक्ष्मीनरसिंहानघपदसरसिजमकरन्दम् ॥ २६ ॥

सूक्ष्मचन्दनवनितादीन् सुखदान् मत्वा तत्र विहरसे
गन्धकलीसदृशा ननु तेऽमी मोगानन्तरदुःखकृतः स्युः ।
चेतोभृङ्ग भ्रमसि वृथा भवमरुभूमौ विरसायां
भज भज लक्ष्मीनरसिद्धानघपदसरसिजमकरन्दम् ॥ २७ ॥

तव हितमेकं वचनं वक्ष्ये शृणु सुखकामो यदि सततं
स्वप्ने दृष्टं सकलं ॥ मृषा जाग्रति च स्मर तद्भदिति ।
चेतोभृङ्ग भ्रमसि वृथा भवमरुभूमौ विरसायां
भज भज लक्ष्मीनरसिद्धानघपदसरसिजमकरन्दम् ॥ २८ ॥

भामरध्यास्तटे रम्ये कृतावाप्तं जगत्प्रतिभम् ।
पाण्डुरङ्गं महायोगपीठे दृष्ट्वा नमाम तम् ॥ २९ ॥

महायोगपीठे तटे भीमरथा वरं पुण्डरीकाय दातुं सुतीन्द्रैः ।
समागत्य तिष्ठन्तमानन्दकन्दं परब्रह्मालङ्गं भजे पाण्डुरङ्गम् ॥ ३० ॥

तटिद्वासतं नीलमेघावमासं रमामन्दिरं सुन्दरं चित्रकाशम् ।
वरं त्विदकाया समन्यस्तपादं परब्रह्मालङ्गं भजे पाण्डुरङ्गम् ॥ ३१ ॥

प्रमाणं भवाग्धेरिदं मायकानां नितम्बः कराम्बा धृतो येन तस्मात् ।
विवातुवसत्ये धृतो नामकाशः परब्रह्मालङ्गं भजे पाण्डुरङ्गम् ॥ ३२ ॥

अजं रुक्मिणीप्राणसंजीवनं तं परं धाम कैवल्यमेकं तुरीयम् ।
प्रसन्नं प्रपन्नाङ्गं देवदेवं परब्रह्मालङ्गं भजे पाण्डुरङ्गम् ॥ ३३ ॥

पाण्डुरङ्गं स्तुवन्नेवं भगवत्पादशङ्करः ।
तद्भीष्मभिर्दत्तस्त्वान्तस्तत्रोवास दिनवयम् ॥ ३४ ॥

नारणसी योगिषटोऽधिगम्य भुजैरिव श्रीहरिरेव शिष्यैः ।
सहात्मना पञ्च मठनमीषां प्रकृत्य तस्यै कतिचिदिनानि ॥ ३५ ॥

ततश्च रुक्मिणीकान्तविहारमहितां शुभाम् ।
प्रत्यक्सागरकल्लोलवेष्टितां द्वारकामगात् ॥ ३६ ॥

श्रीकृष्णस्य प्रपौत्रेण वज्रेण परिकल्पितम् ।
श्रीकृष्णसन्न विन्वस्तं हृत्तेर्जनप्रतानुगैः ॥ ३७ ॥

कारयामास भूपेन विनीतेन सुधन्वना ।
प्राकारेतुङ्गशृङ्गाढ्यं रम्यं कनकरञ्जितम् ।
तत्र गोविन्दमारुण्य तुष्टाय यतिपुङ्गवः ॥ ३८ ॥

पयोऽम्भोघेर्द्वापान्मम हृदयमायाहि मगधन्
मणिप्रातभ्राजत्कनकवरपीठं मञ्ज हरे ।
सुचिह्नौ ते पादौ यदुकुलत्र नेनेज्मि सुजलैः
गृहाणेदं दुर्वाफलजलवदध्वं सुररिपो ॥ ३९ ॥

स्वभावामोपेन्द्र त्रिदशसरिदंमोऽतिशिशिरं
मजस्वेभं पञ्चामृतफलरसाग्रावमघहन् ।
द्युनद्याः कालिन्द्या अपि कनककुम्भस्थितमिदं
जलं तेन स्नानं कुरु कुरु कुरुवाचमनकम् ॥ ४० ॥

तटिद्वर्णे वस्त्रे मञ्ज विजयकान्ताविहरण
प्रलम्बारिभ्रातृमृदुलसुपवीतं कुरु गले ।
ललाटे पाटारं मृगमदयुतं धारय हर
गृहाणेदं मारुतं श्वतदलतुलस्यादिरचितम् ॥ ४१ ॥

दद्यात्तं पूवं सद्राद चरणप्रेऽर्पितमिदं
मृत्तं दीपेनन्दुप्रमविरजसं देव कलये ।
इमौ पाणी बागीपतिनुत सर्काररजशा
विशोऽप्याग्रं दधं सलिलमिदमाचाम नृहरि ॥ ४२ ॥

सुरेश्वरं प्रतिष्ठाप्य तत्र व्याख्यानदेशिकम् ।

सशिष्यः प्राप मधुरामभीष्टं स्थानमीशितुः ॥ ४७ ॥

तत्र श्रीबालकृष्णस्य बाललीलायितेषु यत् ।

एकान्तसाक्षि तत्साक्षात्कर्तुं गोकुलमाययौ ॥ ४८ ॥

घृन्दावनं बालकृष्णपादधूलीपवित्रितम् ।

दर्शदशं कुतुकितः तत्तल्लीलागतस्मृतिः ।

जगावनन्यभावेन तन्वोत्पुलकया हरिम् ॥ ४९ ॥

गोपीमण्डलगोष्ठीभेदं भेदावस्थममेदामं

शश्वद्गोशुरनिर्धूतोद्गतधूलीधूसरसौभाग्यम् ।

भद्राभक्तिगृहीतानन्दमचिन्त्यं चिन्तितसद्भावं

चिन्तामणिमहिमानं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् । ५० ॥

कान्तं कारणकारणमादिमनादिं कालघनाभासं

कालिन्दीगतकालियशिरसि सुनृत्यन्तं घृङ्गस्त्यन्तम् ।

मठः द्वारकामठः (शारदामठः इति शारदामठाम्नाये) पीठः कालिका-
पीठः, क्षेत्रं द्वारका, तीर्थं गोमती, देवः सिद्धेश्वरः, शक्तिः
भद्रकाली, वेदः सामवेदः, संप्रदायः, कीटचारः, योगपट्टः आश्रमः
(सार्माश्रमौ इति शारदामठाम्नाये) ब्रह्मचारी स्वरूपब्रह्मचारी, महा-
वाक्यं तत्त्वमसि, प्रथमाचार्यः पद्मपादः (हस्तामलक इति मठाम्नाये,
सुरेश्वर इति विमर्शे) । तत्त्वमस्यादिमहावाक्यान्वेव तीर्थं, तत्र
अवगाहनशीलस्तीर्थः । आश्रमप्रहणे ग्रीढः आशापाशविवर्जितः यातायात-
विनिर्मुक्तः आश्रमः इति योगपट्टव्याख्या, कीटादयो जीवजन्तवो
भूतानुकम्पया वार्यन्त इति कीटवारः इति संप्रदायव्याख्या, स्वस्वरूपज्ञः
स्वधर्मपरिपालकः स्थानन्दक्रीडः स्वरूपब्रह्मचारीति विवरणं मठाम्नाये ।
अविगतमिति गोत्रनाम शारदामठाम्नाये दत्तम् ॥

कालं कालकलातीतं कलिवाशेषं कलिदोषम्

कालत्रयसतिहेतुं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ५१ ॥

वृन्दावनसुखे वृन्दारकमणवृन्दाराधितपादान्त्रं

कुन्दाभामलमन्दस्मेरसुधानन्दं सुहृदानन्दम् ।

वन्द्याशेषमहासुनिर्मानसवन्द्यानन्दपदद्वन्द्वं

वन्द्याशेषगुणाब्धिं प्रणमत गोविन्दं परमानन्दम् ॥ ५२ ॥

श्रीकृष्णलीलापूतेऽसौ क्षेत्रे वृन्दावने गुरुः ।

निनाय कतिचिन्मासान् तद्वयानधृतमानसः ॥ ५३ ॥

मार्गे कश्चिद्वैयाकरणः पदनिष्पत्त्यवयवधुरीणः ।

कर्तव्यान्तरनिश्चिन्तोऽसौ बोधित आसीच्छङ्करगुरुणा ॥ ५४ ॥

भज गोविन्दं भज गोविन्दं भज गोविन्दं मूढमते ।

संप्राप्ते सन्निहिते काले न हि न हि रक्षति दुकूलकरणे ॥ ५५ ॥

योगातो वा भोगातो वा सङ्गरतो वा सङ्गविहीनः ।

यस्य ब्रह्मणि रमते चित्तं नन्दति नन्दति नन्दत्येव ॥ ५६ ॥

मगवद्गीता किञ्चिदधीना गङ्गाजललवकणिका पीता ।

सकृदपि येन मुरारिसमर्चा क्रियते तस्य यमेन न चर्चा ॥ ५७ ॥

कस्त्वं कोऽहं कुन आयातः का मे जननी को मे तातः ।

इति परिभाषय सर्वमसारे विश्वं त्यक्त्वा स्वप्रविचारम् ॥ ५८ ॥

त्वयि मयि सर्वत्रको विष्णुः व्यर्थं क्लृप्सि मय्यसद्विष्णुः ।

सर्वैस्त्रिष्वपि पश्यात्मानं सर्वत्रोत्सृज्य मेदस्यानम् ॥ ५९ ॥

(५५) भजगोविन्दापराभिधोऽयं मोहमुद्गरः द्वादशमञ्जरिका
चतुर्दशमञ्जरिकेति द्विभागाः पूर्वा मगवत्यादयोऽप्यस्य तच्चिह्नमप्यप्योकेति
श्रूयते ॥

गुरुचरणाम्बुजनिर्भरमक्तः संसारादचिराद्भव मुक्तः ।
 सेन्द्रियमानसनियमादेवं द्रक्ष्यसि निजहृदयस्थं देवम् ॥ ६० ॥
 मोहत्वान्तनिराकृतिकुशलैः पदैर्वैशकरणस्यैः ।
 उपदेशोऽगृह्णीषानिपुणैः श्रीमच्छङ्करभगवत्वरणैः ॥ ६१ ॥
 यमाभिता गिरां देवी नन्दयत्वात्मसंभितान् ।
 तमाधये भिया जुष्टं शङ्करं करुणानिधिम् ॥ ६२ ॥
 इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे त्रिंश भास्यादः समाप्तः ॥

॥ एकविंश आस्वादः ॥

पीठप्रतिष्ठा, कैलासादृतशिवलिङ्गप्रतिष्ठा च ।

मादो शिवस्तनो विष्णुः ततो ब्रह्मा ततः परम् ।
 घसिष्टश्च ततः शक्तिः ततः पद्मः पराशरः ॥ १ ॥
 ततो ध्यासः शुकः पञ्चाद्रीहणदामिधस्तनः ।
 गोविन्दार्यगुरुस्तस्माच्छङ्कराचार्यसंघकः ॥ २ ॥

सङ्कलने मूलं—हुस्सूच कोशतः १-३, भगवत्पादाभ्युदयतः ४, ५, ४८. मार्कण्डेयसंहितातः ६, १९-२१, २३, चिद्विलासीयतः ७-९, जगन्नाथाष्टकतः ११ १२, गोवर्धनजगद्गुरुपरंपरानाममालास्तोत्रतः १३-१८, गोविन्दनाथीयतः २२, बालयोगसंप्रहृतः २४, ३७, त्रिपुरीतः २५, अनुभवोलासतः २६-३४. सहजाष्टकतः ३५, चिदानन्दारामस्तोत्रतः ३६, सोपानपञ्चकतः ३८-४२, ज्योतिर्मठायमठान्नायमहानुशासनतः ४३-४७, मठान्नायसेतुतः ४४-४७, संक्षेपशारीरकतः ४९, ५१, ५२, ५५, नैष्कर्म्यमिद्विषयिकातः ५०, रामनाथद्विवेदीकृतसंक्षेपशारीरकोपाद्धाततः ५२.

पद्मपादः सुरेशध्व हस्तामलकतोडकी ।

वेदान्तशिक्षागुरव आचार्याः पान्तु मां सदा ॥ ३ ॥

ततो जगाम वदती माप्यप्रणयनस्वलीम् ।

नद्यामलकनन्दाया निर्वर्तितनिजक्रियः ॥ ४ ॥

तपस्यन्तावृषी तत्र नरनारायणी स्तुवन् ।

श्रीमन् तत्र निमाय तत्रायर्षणमुत्सुकम् ।

विद्ये तोटकाचार्ये व्याख्यातार जगद्गुरुः ॥ ५ ॥

(५) मठपरिसर एव श्रीशङ्कराचार्यगुहा, (यत्र वदतीवासकाले
शीते आचार्या न्यवसन्) ततः (श्रीम्) वृक्षः (यद्यपि छायायामुपविश्य
भाष्यचना कृता) दण्डबाध (पद्मपादेन भिनगराधिपगृहे भिक्षुस्वीकर-
णादप्राक् दण्डापातेन प्रवर्तितं स्रोतः) नृसिंहमन्दिरं, पूर्णागिरिदेवी-
मन्दिरम्, तोटकाचार्यगुहा, शङ्करतपोवनं, वनकुण्डं, इत्यादिकं प्रसिद्धं
क्षेत्रवीर्यजातं शङ्करचरितसंज्ञं सुदर्शं विद्यते । कालिदासीयः शंकर-
विजयप्रस्थः गठबाध इतिहासे उदाह्रियते । उदाहृतः श्लोकोऽयं—
‘गत्वेकादशवार्षिको बदरिकारण्ये सुपुण्यान्मने पञ्चवदन्तः । अकुण्ठया
निजधिया भाष्याणि यः पोटत । निर्माय प्रथमादकार बदरीनाराय-
णार्चा तथा श्रीज्योतिर्भठमावबन्ध स गुरुः श्रीशंकरो बन्धते ॥’ इति ।
प्रसिद्धः कालिदासो नेतृद्वन्द्वकर्ता भवितुमर्हति । संज्ञायाः त्रयोदश
विशेषा एव—संज्ञा उत्तराम्नायः, मठा ज्योतिर्भठः, (श्रीमठा इति
नामान्तरं इति ज्योतिर्भठाम्नाये) पीठनाम ज्योतिष्मती, क्षेत्रं बदरि-
काप्रमः वीर्यं अलकनन्दा, देवो नारायणः, शक्तिः पूर्णा गिरिः,
वेदोऽथवेणः, संप्रदायः आनन्दवारः, योगपट्टः गिरिः, (गिरिपर्वत-
सागराः इति मठाम्नाये,) ब्रह्मचारि आनन्दब्रह्मचारि, महावाक्यं
अयमात्मा ब्रह्म, प्रथमाचार्यः तोटकः । (गोत्रं शृगुगोत्रं इति
मठाम्नाये ।) गिरिवनवासी गीताभ्ययनवत्परः गम्भीराचलबुद्धिश्च इति

मुक्तिलिङ्गं ॥ केदारे नीलकण्ठे वरेश्वरम् ।
प्रतिष्ठाप्य महायोगी परं प्रीतिमवाप सः ॥ ६ ॥

जगन्नाथमथ प्राप दीनानाथान् सनाथयन् ।
साक्षाद्विसृज्य वैकुण्ठं यत्रैवोत्कण्ठते हरिः ॥ ७ ॥

महोदधिर्वत्त तीर्थं जगन्नाथपुरोमुवि ।
द्वारकावासिनो विष्णोस्तनुरथापि कर्त्तते ॥ ८ ॥

अवाप क्षेत्रराजं तमवलोक्य समन्ततः ।
दिनानि कतिचित्तत्र निवासमकरोन्भुदा ॥ ९ ॥

तत्राभोवौ कृतज्ञानो जगन्नाथैश्वरं हरिम् ।
प्रार्थयामास नयनपथगामी भगवति ॥ १० ॥

धुजे सव्ये वैष्णुं शिरत्रि शिखिपिच्छं कटितटे
दुङ्गलं नेत्रान्ते सहचरकटाक्षं च विदधत् ।
सदा भोमद्वष्टुन्दावनवसावेलीलापरिचयो
जगन्नाथः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ ११ ॥

रथाकटो गच्छन् पथि मिलितभूदेवपटलेः
स्तुतिप्रादुर्भावं प्रतिपदस्रपाकर्ण्य सदयः ।
दपातिन्धुर्वन्धुः सकलजगतां त्रिन्धुसुवपा
जगन्नाथः स्वामी नयनपथगामी भवतु मे ॥ १२ ॥

गिरिः, पर्वतमूलवासी, श्रौटज्ञाता सारासारज्ञ इति पर्वतः, सत्वसागर-
गम्भीरः ज्ञानस्नानरिपहः मर्यादानुलङ्घीति सागरः, आनन्दं सांसारिक-
भोगविच्छेदं वारयतीत्यानन्दवारः, स्वानन्दं ब्रह्म तत्र रमत इति
स्वानन्दमहावारीति संज्ञा व्याख्याताः मठाम्नाये ॥

अत्र श्रीशङ्कराचार्यवैष्णवाशाजयान्तरे ।

योदादीन् कुम्भान् जित्वा विवादे युक्तिसंमिते ॥ १३ ॥

महोदधेस्तटे क्षेत्रे पुरुषोत्तमसंज्ञके ।

जगन्नाथं दारुमयं प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ॥ १४ ॥

भूतेन्द्रियांगनेत्राग्रे (२६५५) सुधिष्टिरशक्त्य वै ।

वैशाखे शुक्लगे पक्षे दशम्यां शोमने दिने ॥ १५ ॥

गोवर्धनमठे रम्ये विमलापीठसंज्ञके ।

पूर्वाभाषे भोगशारे श्रीमत्काश्यपगोत्रजः ॥ १६ ॥

माधवस्य सुतः श्रीमान् सनन्दन इति धृतः ।

प्रकाशमल्लवारी च ऋग्वेदी सर्वशास्त्रविदः ॥ १७ ॥

श्रीरघुपादः प्रथमाचार्यत्वेनाभ्यपिष्यत ।

श्रीमत्परमहंसादिविरुदेरुचिः सह ॥ १८ ॥

(१३) संज्ञाया विशेषाः—संज्ञा-पूर्वाभ्यायः, मठः गोवर्धनमठः
पीठः विमलापीठः, क्षेत्र-पुरुषोत्तमक्षेत्रम्, तीर्थं महोदधिः, देवः
जगन्नाथः, शक्तिः विमला, वेदः शुक्लयजुः (ऋग्वेद इति मठाभ्याये)
क्षेत्रदायः भोगशारः, योगपट्टः अरण्यः, (वन-अरण्यौ इति मठाभ्याये)
मल्लवारी प्रकाशमल्लवारी, महावाक्यं प्रधानं ब्रह्म, आचार्यः—
हस्तामल्लक इति सुरमाया, पद्मशङ्ख इति मठाभ्याये । (काश्यपगोत्रमिति
मठाभ्याये) निर्जने बने आशान्वयमुच्छेदयतीति वननामा, सर्वं
लब्धत्वाऽऽरण्ये बसतीति अरण्यः, भोगो विषयासक्तिः, च वार्यते इति
भोगशारः । स्वयंभोतिः विज्ञानाति योगयुक्तिविशारदः परब्रह्म-
प्रकाशेन इति प्रकाशमल्लवारी इति मठाभ्याये संज्ञाभ्यासः ॥

श्रीशङ्करार्थयोगी शृङ्गगिरिस्थानमगमदखिलेशः ।

श्रीशारदास्थपीठे शिवलिङ्गं मोगनामकं चक्रे ॥ १९ ॥

शिवलिङ्गं प्रतिष्ठाप्य चिदम्बरसमातले ।

मोक्षदं सर्वजन्तूनां भुवनत्रयसुन्दरम् ॥ २० ॥

वैदिकान् दीक्षितान् शुद्धान् शैवसिद्धान्तपारगान् ।

पूजार्थं युयुजे शिष्यान् पुण्यारण्यविहारिणः ॥ २१ ॥

सर्वज्ञः शिष्यसंयुक्तः शङ्करो देशिकेश्वरः ।

भूमिं प्रदक्षिणीकृत्य भूयः काञ्चीपुरीं गतः ॥ २२ ॥

काञ्चयां श्रीकामकोटीं तु योगलिङ्गमनुत्तमम् ।

प्रतिष्ठाप्य सुरेशार्थं पूजार्थं युयुजे गुरुः ।

यथाधिकारमाचार्यः सर्वाननुशशास ह ॥ २३ ॥

(१९) संज्ञाया विशेषाः—संज्ञा-दक्षिणाम्नायाः, मठः शृङ्गगिरि-
मठः, पीठः शारदापीठः, क्षेत्रं रामेश्वरम्, (रामक्षेत्रमिति मठान्नाये)
तीर्थं तुङ्गमद्रा, देवः शारदा, शक्तिः शारदा, (कामाक्षीति मठान्नाये)
वेदः कृष्णयजुर्वेदः, संभवायः भूरिवारः, योगवटुः भारती (सरस्वती-
पुरी-भारत्यारण्यतीर्थ-तीर्थार्थममुख्यानि सर्वनामानितीति शृङ्गगिरिमठान्नाये ।
सरस्वती भारती पुरी इति मठान्नाये) ब्रह्मचारी चैतन्यब्रह्मचारी,
महावाक्यं ब्रह्म ब्रह्मविद्, प्रथमाचार्यः पृथिवीध्वज इति सुप्रभाया,
(सुरेश्वर इति मठान्नाये) स्वरत्नानन्दः नित्यं स्वरवादी, संसारसागरा-
सारहन्ता इति सरस्वती, सर्वभारं परित्यजन्, दुःखमाराता, विद्या-
भारपूर्ण इति भारती, ज्ञानतत्त्वपूर्णः पूर्णतत्त्वाद्वास्थितः, परब्रह्मरतः
इति पुरी, भूरि सुवर्णाद्यर्थाधिक्यं वारयति इति भूरिवारः, विन्मात्रं
चेत्यरहितं शिवमजरं ब्रह्म जानाति इति चैतन्यब्रह्मचारी ॥

(२३) संज्ञाया विशेषाः—संज्ञा मौलान्नायाः, मठः

अनात्मकेष्वहंबुद्धिं वेहप्राणेन्द्रियादिषु ।
 प्राणान्तेऽपि च साधो त्वं जन्महेतुं हि मा कुरु ॥ २७ ॥
 परनिन्दास्तुती साधो परद्वयेऽपि रागिताम् ।
 अत्यासक्तिं च सर्वेषु दुष्टसंगं च मा कुरु । २८ ॥
 विद्यायामाश्रमे वर्णे कुले वयसि संपदि ।
 कदापि वासनाद्वारा द्वाहङ्कारं च मा कुरु ॥ २९ ॥
 एक एव चिदानन्दः सर्वभूतेषु चात्मनि ।
 इति तत्त्वं विजानानो वैरं सर्वेषु मा कुरु । ३० ॥
 कामक्रोधादिकं सर्वं त्यक्त्वा वासनया सह ।
 अन्तः शीतलया शुद्धया सर्वेषु समतां कुरु । ३१ ॥
 चित्तवृत्तिष्वमस्यासु पञ्चकोशेष्वनात्मसु ।
 यन्मयोऽहं तदन्तस्थः तन्मयः सर्वदा भव ॥ ३२ ॥
 मज्झानान्तः प्रलीयन्ते सरसीव तटदुमाः ।
 पञ्चभूतानि तत्कार्यं इति मत्वा सुखी भव । ३३ ॥
 ब्रह्मात्मके च चिद्योश्चि ब्रह्मात्मकतयाखिलम् ।
 संपश्यन् सततं साधो जीवन्मुक्तः सुखी भव ॥ ३४ ॥

न वेद्या न चित्तिर्न वेद्यं विकल्पो न सोऽहं न सङ्कल्पलेशोऽहमात्मा ।
 न च ब्रह्म नो कर्म नोऽकर्मकोऽहं यथाऽहं तथाहं विकल्पो न कश्चित् ॥
 तदा नापि बद्धो न मुक्तो न रागी विरागी न सङ्गी तदा नो वियोगी ।
 न भोगी न योगी न संभारोगी चिदानन्दसिन्धौ यदाहं निमग्नः ॥

गुरुकृष्णयैकनावा प्राक्तनमाग्यानुकूलमारुतया ।

रागद्वेषतरङ्गाः तुङ्गस्संसारसागरस्तीर्णः ॥ ३७ ॥

वेदो नित्यमधीयतां तदुदितं कर्म स्वनुष्ठीयतां

तेनेशस्य विधीयतामपचितिः काम्ये मतिस्त्यज्यताम् ।

पापौघः परिधूयतां भवसुखे दोषोऽनुसन्धीयतां

आत्मेच्छा व्यवसीयतां निजगृहाक्षूणं विनिष्क्रम्यताम् ॥ ३८ ॥

संगः सत्सु विधीयतां भगवतो भक्तिर्दृढाधीयतां

शान्त्वादिः परिधीयतां दृढतरं कर्मांशु सन्त्यज्यताम् ।

सद्विद्वानुपसृप्यतां प्रतिदिनं तत्पादुके सेव्यतां

ब्रह्मकाक्षरमर्च्यतां श्रुतिशिरोवाक्यं समाकर्ण्यताम् ॥ ३९ ॥

वाक्यार्थश्च विचार्यतां श्रुतिशिरःपङ्क्तः समाधीयतां

दुस्तर्कान्तु विरम्यतां श्रुतिमतस्तर्कोऽनुमन्धीयताम् ।

ब्रह्मवाम्नि विभाव्यतामहरहर्गर्वः परित्यज्यतां

देहेऽहंमतिरुज्जयतां बुधजनैर्वादिः परित्यज्यताम् ॥ ४० ॥

धृष्ट्याधिश्च चिकित्स्यतां प्रतिदिनं मिश्रीपक्षं धृज्यतां

स्वाद्भक्षं न तु शान्त्यतां विधिवच्छात्प्राप्तेन सन्तुष्यताम् ।

शीतोष्णादि विपक्षतां न तु धृष्ट्या वाक्यं समुच्चार्यतां

औदामीन्यमभीप्स्यतां जनकृपानैष्ठुर्यमुत्सृज्यताम् ॥ ४१ ॥

एकान्ते सुखमास्यतां परतरे चेतः समाधीयतां

पूर्णात्मा सुसमीक्ष्यतां जगदिदं तद्वाधित दृश्यताम् ।

प्राक्कर्म प्रविलाप्यतां चित्तिबलाभाप्युत्तरः स्मिष्यतां

प्रारब्धं त्विह धृज्यतामथ परब्रह्मात्मना स्वीयताम् ॥ ४२ ॥

अस्मत्पीडसमारूढः परिब्राहुक्तलक्षणाः ।

अहमेवेति विज्ञेयो यस्य देव इति श्रुतेः ॥ ४३ ॥

सुधन्वनः समौत्सुक्यनिवृत्त्यै धर्मसेतवे ।

देवराजोपचारांश्च यथावत्तत्र कल्पयेत् ॥ ४४ ॥

केवलं धर्ममुद्दिश्य विभवो बाह्यचेतसाम् ।

विहितश्चोपकाराय पद्मपद्मनयं ब्रजेत् ॥ ४५ ॥

सुधन्वाद्या भट्टाराजा हालाद्याश्च महीश्वराः ।

धर्मपारंपरीमेतां पालयन्तु निरन्तरम् ॥ ४६ ॥

आसेतोरा हिमाद्रेश्च सेव्या मत्पीठमथयाः ।

तथा मच्छिष्यपीठीयाः सर्वेऽप्याचार्यसम्मिताः ॥ ४७ ॥

इत्येवमनुशिष्टास्ते नित्यकर्मपरायणाः ।

पञ्चपङ्कपरा नित्यं देवतातिथिपूजकाः ।

वेदमार्गैकनिरता जाताः सर्वे मुमुक्षवः ॥ ४८ ॥

सर्वज्ञात्मश्रीचरणैः संक्षेपशारीरकप्रणयनम् ।

श्रीदेवेश्वरपादपङ्कजरजस्तंपर्कपूताशयः

सर्वज्ञात्मगिरांक्तो मुनिवरः संक्षेपशारीरकम् ।

चक्रे सज्जनमुद्विर्घनमिदं राजन्यवंशे नृपे

श्रीमत्यक्षतशासने मनुकुल्यादित्ये सुखं शासति ॥ ४९ ॥

वस्तुख्यातिविधाति वादितिभिरं नैष्कर्म्यसिद्धिस्पृष्ट-

व्याख्याचन्द्रिकया विधूय सुधियां सद्दृष्टिमुन्मीलयन् ।

धन्तः संमृतशान्तिवेदनमुधोद्घोतः समुद्योतते

सर्वज्ञाश्रमचन्द्रमाखिजगतीसर्वज्ञचूडामणिः ॥ ५० ॥

शक्तो गुरोश्चरणयोर्निकटे निवासान्नारायणस्मरणतश्च निरन्तरयः ।

शारीरकार्यविमोक्षगतिप्रधानं संक्षेपतः प्रकरणं कृतवान् प्रहृष्यन् * ॥ ५१ ॥

तद्वद्भाष्ये ॥ ऊचिवानतितरं हृद्यो गुरुसङ्करः

नाम्ना यद्यपि लोक एव भवितु संक्षेपशारीरकः ।

स्त्रीयैरन्यनिबन्धदुर्भर्तारोऽप्रसादादिभिः

सर्वानिव गुणैस्तथापि बृहतो ग्रन्थान् विजेजेयते ॥ ५२ ॥

वाग्विस्तरा यस्य बृहत्तरङ्गा वेदातटे वस्तुनि तत्त्वबोधः ।

रत्नानि तर्कप्रसरप्रकाराः पुनात्वसौ व्यासपयोनिधिनेः ॥

यकारमासाद्य यमेव नित्या सरस्वती स्वार्थसमन्विताऽऽसीत् ।

निरस्तदुस्तर्ककलङ्कपट्टा नमामि तं शङ्करमधितांघ्रिम् ॥ ५४ ॥

यदीयसंपर्कमवाप्य केवलं ययं कृतार्था निरवयवीर्तयः ।

अगच्छु ते तान्निशिपयपकयो जयन्ति देवेश्वरपादरेणवः ॥ ५५ ॥

इति भीमशङ्करविजयमकरन्दे एकत्रिंश आश्वाद्ः समाप्तः ॥

(५३-५५) संक्षेपशारीरके ६-८ श्लोकाः । मधुसूदनसरस्वती-

श्रीपादाः परं प्रर्थं व्याख्यातवन्तः । तद्व्याख्यायामेषु श्लोकेष्ववतारिका-

व्याख्याशाः - 'अतः परं सूत्रभाष्यवार्तिककारान् गुरुर्वक्त्रेण पूजयति

त्रिभिः ।' सत्संप्रदायेन भाष्यकर्तारं शङ्करावतारं भीमशङ्कराचार्यं

प्रणमति ।' 'इदानीं स्वगुरुं वार्तिककारं पूजयति - यदीयेति' ।

'देवेश्वरस्य सुरेश्वराचार्यस्य ते पादरेणवो जयन्ति सर्वोत्कर्षेण वर्तन्ते ।

तान्प्रत्यस्मि प्रणत इत्यर्थः । सुस्पष्टस्थाने देवपदप्रयोगः साक्षाद्गुरुनामा-

प्रहणाय, गुरोर्नाम न गृहीतव्यमिति स्मृतं ॥'

यकारमासादेति श्लोके सरस्वती स्वार्थसमन्विता इति पदं रस्यं;

यतीनां दशनामस्वेकं सरस्वती, तन्नामापि भगवत्सादानासाद्य स्वार्थकं

बभूवेति व्यञ्जनात् ॥

॥ द्वाविंश आस्वादः ॥

भगवत्पादानां मन्तीभावः ।

भगवत्पादशब्दपञ्चद्वन्द्वं द्वन्द्वनिबर्हणम् ।

सुरेश्वरादिसद्भुजैः अवलम्बितमाभजे ॥ १ ॥

उद्धृत्य वेदपयसः कमलामिषाग्धैः आलिङ्गितायिलज्जगत्प्रभवेकमूर्तिम् ।

विद्यामहापङ्क्त्या सुखशमदायः तं शङ्करं विमलभाष्यकृतं नमामि ॥ २ ॥

येशान्ताम्भोगभीरा नयमकरकुला प्रह्लादिषाम्भयपण्डा

पापशोरातुङ्गवृक्षप्रमथननिपुणा मानवीधीतरङ्गा ।

यस्यास्योत्था सरसस्यलिलप्रवमयच्छंसिनी शङ्करस्य

गङ्गा शम्भोः कवशोदय निखिलगुरोर्नामि तत्पादपद्मम् ॥ ३ ॥

सप्यस्तवध्या गुरुवाचयवस्याभिषेकचूडामणिभूषितायाः ।

पाणिप्रहस्तपुष्पापरोक्षानुभूतिद्वयाहसद्ः सतां हव ॥ ४ ॥

सङ्कलने मूलम्—गुर्वष्टकतः १, प्रकाशात्मभीषणानां २, ज्ञानघनपादानां ३, भीषन्त्रशेखोर्म्रखरसखीभीषणानां ४, वाचनादेह-
स्तुतिः ५, ललितवापञ्चस्रस्रः ९-१३, भीमरुमस्तवः १४-१६, श्रीन्दर्यलहरीतः १७-४१, व्यासावलीवतः ४२, ४९-५०, ५७,
केलीयशङ्करविजयतः ४३-४८, शिवरहस्यतः ५१, बृहच्छंकरविजयतः
५२-५३, पुण्यश्लोकमञ्जरीतः ५४, प्राचीनशङ्करविजयतः ५५,
जगद्गुरुजमाळास्तवतः ५६, शङ्कराचार्याष्टोत्तरशतनामस्तोत्र-चतुर्विंशति-
नामावली-सहस्रनाम-भाष्यस्वामिचतुःसहस्रनाम-पेज्जानाडु गणपति-
शास्त्रिचतुष्टोत्तरशतनामतः [नामानि संयुक्तयेकवचनान्तवया कृतानि]
५८-८५, शङ्करमाकन्दतः ८६, मूकपञ्चशतीतः ८७-८९, मार्कण्डेय-
चरिततः ९० ।

यो वै मण्डनमिथविद्वदधिपस्यापाद्य सन्न्यासितं
 तन्मूर्ध्नि व्यसनायनोदनविधावाकर्षयन्नश्विनौ ।
 भैषज्यं कलयांबभूव कुपितस्येन्द्रस्य यज्ञायुधं
 चूर्णीष्ट्य पुनर्देवी हरिपदे चक्रे तमेनं भजे ॥ ५ ॥
 ततः काञ्च्या महापुष्यं निवसनेकदा गुरुः ।
 शत्वा निजशरीरान्तं सह शिष्यैः प्रसन्नधीः ॥ ६ ॥
 कम्पाया विधिकल्लात्वा न्त्यैकाम्निवासिनम् ।
 कामाक्षीसदनं प्राप चक्रे तस्य प्रदक्षिणम् ॥ ७ ॥
 गोपुरेणान्तराविश्य नत्वा देवीं यतीश्वरः ।
 सौन्दर्यलहरीमुख्यैः स्तोत्रैस्तुष्टाव निर्वृतः ॥ ८ ॥

प्रातः सरामि ललितावदनारविन्दं विबाधरे पृथुलमौक्तिकशोभिनासम् ।
 आकर्णदीर्घनयने मणिकुण्डलाढ्यं मन्दस्मितं मृगमदोज्ज्वलफालदेशम् ॥
 प्रातर्भजामि ललिताभुजकलत्रवल्लीं रत्नाङ्गुलीयलसदङ्गुलिपल्लवल्याम् ।
 माणिक्यहेमवलयारुद्धशोभमानां पाशेशुचापकुसुमेपुसुणीर्दधानाम् ॥
 प्रातर्नमामि ललिताचरणारविन्दं भक्तेष्टदाननिस्तं भवसिन्धुपोतम् ।
 पद्मासनादिसुनापकवृजनीयं पद्माङ्गुल्यञ्जलसुदर्शनलाञ्छनाढ्यम् ॥

(५) सुरेश्वराचार्यः कदाचित् शिरसि व्रणशोथेनापीडितः ।
 मर्त्यवैद्यमैवम्येऽकिञ्चित्करे निरूपिते देवभिषजौ अभिनौ भगवत्पादैरुप-
 स्थीयमानौ प्रसन्नौ सुरेश्वरमरुजमकुरुताम् । इन्द्रः स्वानुमतिं विना
 मर्त्याय भैषज्यं कृतवतोऽश्विनोः शिरसोर्वज्रमपातयत् । आचार्या भिष-
 ज्यतोरश्विनोः क्षाणाय, वज्रमापतन्तं चूर्णीकृतवन्तः स्वपेजसा । इन्द्रो
 भीतः शरणं ययौ गुरुवरम् । आत्मनः पदवीमुद्रां आत्मनो नाम च
 आचार्यवरार्यापयत्, आचार्यवरस्तु सुरेश्वराय अर्पयामासेति इतिवृत्तं
 प्रख्यायते ॥



वरुणाक्षीदामा वरिकलधकुम्भस्तननना
 परिक्षीणा मध्ये परिणतशरच्चन्द्रवदना ।
 धनुर्गणान् वासं सुणिमपि दधाना करतलेः
 पुस्तदास्तां नः पुमयितुगहोपुरुषिका ॥
 (काशीपुरे विराजमाना श्री कामाक्षीदेवी)

यो वै मण्डनमिश्रविद्वदधिपस्यापाद्य सन्न्यासितां
तन्मूर्ध्नि व्यसनापनोदनविधाचार्यैश्चञ्चिवी ।
भैषज्यं कलयांबभूव कुपितस्येन्द्रस्य चञ्चायुधं
चूर्णाकृत्य पुनर्ददी हरिपदे चक्रे तमेन भजे ॥ ५ ॥

ततः काञ्च्यां महापुर्यां निवसन्नेकदा गुरुः ।
ज्ञात्वा निजशरीरान्तं सह शिष्यैः प्रसन्नधीः ॥ ६ ॥

कम्पायां विधिवत्कृत्वा नत्वेकाम्निवासिनम् ।
कामाक्षीसदनं प्राप चक्रे तस्य प्रदक्षिणम् ॥ ७ ॥

गोपुरेणान्तराविश्य नत्वा देवीं यतीश्वरः ।
सौन्दर्यलहरीमुख्यैः स्तोत्रैस्तुष्टाव निर्वृतः ॥ ८ ॥

प्रातः स्मरामि ललितावदनारविन्दं विबाधरं पृथुलमौक्तिकशोभिनासम् ।
आकर्णदीर्घनयनं मणिकुण्डलाढ्यं मन्दस्मितं मुग्धमदोज्ज्वलफलदेशम् ॥
प्रातर्भजामि ललितासुजकलत्राङ्गीं रत्नाङ्गुलीयलसद्ङ्गुलिपल्लवाढ्याम् ।
माणिक्यहेमवलयाङ्गदशोममानां पाशेषुचापकुसुमेपुसुणीर्दधानाम् ॥
प्रातर्नमामि ललिताचरणारविन्दं भक्तेष्टदाननिरतं भवसिन्धुपोठम् ।
पद्मासनादिसुरनायकपूजनीयं पद्माङ्गुलध्वजमुदर्शनलाम्बुछनाढ्यम् ॥

(५) सुरेश्वराचार्यः कदाचित् शिरसि व्रणशोथेनापीड्यत ।
मर्त्यवैद्यभैषज्येऽकिञ्चित्करे निरूपिते देवभिषजौ अधिनौ भगवत्पादैरुप-
स्थितमानौ प्रसन्नौ सुरेश्वरमरुजमकुरुताम् । इन्द्रः स्वानुमतिं विना
मर्त्याय भैषज्यं कृतवतोरधिनोः शिरसोर्वज्रमपातयत् । आचार्या भिष-
ज्यतोरधिनोः साणाय, वज्रमावतन्तं चूर्णाकृतवस्तः स्वतेजसा । इन्द्रो
भीतः शरणं ययौ गुरुवरम् । आत्मनः पदवीमुद्रां आत्मनो नाम च
आचार्यवरार्यापयत्, आचार्यवरस्तु सुरेश्वराय अर्पयामासेति इति श्रुतं
प्रख्यापते ॥

प्रातर्वदामि ललिते तव पुण्यनाम कामेश्वरीति कमलेति महेश्वरीति ।
 भीशाम्भवीति जगतां जननी परेति वाग्देवतेति वचसा त्रिपुरेश्वरीति ॥
 प्रातः स्तुवे परश्रिवां ललितां मवानीं त्रय्यन्तवेद्यविमवां करुणानवद्याम् ।
 विश्वस्य सृष्टिपिलयस्थितिहेतुभूतां त्रिद्येश्वरीं निगमवाङ्मनसातिदूराम् ॥
 बिन्दुत्रिकोणवहिरष्टकोणबाह्यदिकोणदिक्परचतुर्दशकोणयुक्तम् ।
 वृत्ताष्टपोडशदलानतश्चलोकभूपृथ्वतुर्मुखमहं प्रणमामि चक्रम् ॥ १४ ॥
 त्रैलोक्यमोहनमयीं परमेश्वरीं तां त्रैलोक्यकारणमयीं परमेश्वरीं ताम् ।
 त्रैलोक्यविस्मयमयीं परमेश्वरीं तां चक्रेश्वरीं शुभकरीं परिपूजयामि ॥

स्तोत्रं त्वमेव परमेश्वरि गीयसे चेत्
 स्तोत्रा त्वमेव परमेश्वरि गीयसे चेत् ।
 स्तुत्या त्वमेव परमेश्वरि गीयसे चेत्
 किं स्तूपसे खलु तदा परमेश्वरि त्वम् ॥ १६ ॥

शिवः शक्त्या युक्तो यदि भवति शक्तः प्रभवितुं
 न चेदेवं देवो न खलु कुशलः स्पन्दितुमपि ।
 अतस्त्वामाराध्यां हरिहरविरिञ्चादिभिरपि
 प्रगन्तुं स्तोतुं वा कथमकृतपुण्यः प्रभवति ॥ १७ ॥

स्वदन्यः पाणिभ्याममपवरदो दैवतगणः
 त्वमेका नैवासि प्रकटितवराभीत्यभिनया ।
 मयात् त्रातुं दातुं फलमपि च वाञ्छासमधिकं
 शरण्ये लोकानां तव हि चरणावेव निपुर्णा ॥ १८ ॥

कणत्काञ्चीदामा करिकलमङ्गमस्तननता
 परिशीणा मध्ये परिणतशरचन्द्रवदना ।
 धनुर्वानान् पाशं सुणिमपि दधाना करतलैः
 पुरस्तादास्तां नः पुरमथितुराहोपुरुषिका ॥ १९ ॥

सुधासिन्धोर्मध्ये सुरविटपिवाटीपरिवृते
 मणिद्वीपे नीपोपवनवति चिन्तामणिगृहे ।
 शिवाकारे मञ्चे परमशिवपर्यङ्गनिलया
 भजन्ति त्वां धन्याः कतिचन चिदानन्दलहरीम् ॥
 चतुर्भिः धीकण्ठैः शिवयुवतिभिः पञ्चभिरपि
 प्रभिन्नाभिः शम्भोर्नवभिरपि मूलप्रकृतिभिः ।
 चतुषस्वार्गिण्यहसुदलफलाभत्रिवलय-
 त्तिरेखामिः सार्धं तव शरणकोणाः परिणताः ॥ २१ ॥
 शरवज्योस्लाशुद्धां शशियुगलजटामकुटां
 वामावत्राणस्फटिकगुटिकापुस्तककराम् ।
 सकृन् त्वा नत्वा कथमिव सतां सन्निदधते
 मधुक्षीग्राक्षामधुरिमधुरीणाः फणितपः ॥ २२ ॥
 सवित्रीमिर्वाचां शशिपणिशिलामङ्गरुचिभिः
 पश्चिन्धाद्याभिस्त्वा सह जननि मञ्चिन्तयति यः ।
 स कर्ता काठ्यानां भवति मदतां भङ्गिरुचिभिः
 वचोमिर्वाग्देवीवदनकमलामोदमधुरैः ॥ २३ ॥
 किरन्तीमङ्गेश्वरः किराणिकुरुम्बामृतरसं
 हृदि स्वामाधये हिमकरशिलामूर्तिमिव यः ।
 स सर्वाणां दपं शमयति शकुन्ताधिप इव
 ज्वरप्लुष्टान् दृष्ट्या सुखयति सुधाधारसिरसा ॥ २४ ॥
 भवानि त्वं दासे मयि वितर दष्टिं सकरुणां
 इति स्तोतुं वाञ्छन् कथयति भवानि त्वमिति यः ।
 तदेव त्वं तस्मै दिशसि निजसायुज्यपदवीं
 मुकुन्दजलेन्द्रस्फुटमकुटनीराजितपदाम् ॥ २५ ॥

त्रयाणां देवानां त्रिगुणत्रनितानां तव शिवे
 भवेत्पूजा पूजा तव चरणयोर्गं विरचिता ।
 तथाहि त्वत्पादोद्गहनमणिपीठस्य निकटे
 स्थिता द्योते शशन्मुकुलितकरोचंममुकुटाः ॥ २६ ॥
 जपो जल्पः शिल्पं सकलमपि मुद्राविरचना
 गतिः प्रादक्षिण्यक्रमणमञ्जनाद्याहुतिविधिः ।
 प्रणामः संवेशः सुस्तमखिलमात्मार्पणदृष्ट्या
 सपर्यापर्यास्तव भवतु यन्मे विलसितम् ॥ २७ ॥
 शिवः शक्तिः कामः क्षितिश्च रविः शीतकिरणः
 स्मरो हंसः शक्रस्तदनु च परामारहरयः ।
 अमी हल्लेखामिस्तिष्ठभिरवसानेषु घटिताः
 भजन्ते वर्णास्तै तव जननि नामावयवताम् ॥ २८ ॥
 शिवे मृङ्गारार्द्रा तदितरजने कुत्सनपरा
 सरोषा मङ्गायां गिरिशचरिते विस्मयवती ।
 हरादिभ्यो भीता सरसिरुदसौभाग्यजननी
 सखीषु स्मेरा ते मयि जननि दृष्टिः सकरुणा ॥ २९ ॥
 दृष्ट्वा द्राघीयस्या दारदलितनीलोत्पलरुचा
 दधीयांसं दीनं रूपय कृपया मामपि शिवे ।
 अनेनायं घन्यो भवति न च ते हानिरियता
 वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरः ॥ ३० ॥
 तव स्तन्यं मन्ये धरणिधरकन्ये हृदयतः
 पयःपारावारः परिवहति सारस्वतमिव ।
 दयावत्या दत्तं द्रविडशिशुरास्वाद्य तव यत्
 कवीनां प्रौढानामञ्जनि कमनीयः कत्रयिता ॥ ३१ ॥

श्रुतीनां मूर्धानो दधति तत्र यौ श्रेष्ठरतया
ममाप्येतौ मातः शिरसि दयया घेहि चरणौ ।
ययोः पाद्यं पायः पशुपतिजटाजूटतटिनी
ययोर्लाक्षालक्ष्मीररुणहरिचूडामणिरुचिः ॥ ३२ ॥

नमोवाकं ब्रूमो जयनरमणीयाय पदयोः
तवास्मै हन्दाय स्फुटरुचिरसालक्तकवतै ।
असूयस्यस्यन्तं यदभिहननाय स्पृहयते
पशूनाभीशानः प्रमदवनकङ्कलितरघे ॥ ३३ ॥

ददाने दीनेभ्यः भियमनिशमाशानुसहर्षी
अमन्दं सौन्दर्यप्रकामकरन्दं विकिरति ।
तवास्मिन् मन्दारस्तवकमुपगो यातु चरणे
निमज्जन्मञ्जीवः करणचरणः पट्चरणताम् ॥ ३४ ॥

गतास्ते मञ्जुत्वं द्रुहिणहरिरुद्रेक्षरभृतः
शिवः स्वच्छच्छायाघटितकण्टप्रच्छदपटः ।
त्वदीयानां भासां प्रतिफलनरागारुणतया
जरीरी मृगमारो रस इव दृशां दोग्धि कुतुकम् ॥ ३५ ॥

अराला केशेषु प्रकृतिसरला मन्दहसिते
शिरीषामा चित्ते हृपदुपलक्षोभा कुचतटे ।
भृशं तन्वी मध्ये पृथुरसिजारोहविषये
जगत् प्रातुं शम्भोर्जयति करुणा काचिदरुणा ॥ ३६ ॥

गिरामाहुर्देवीं द्रुहिणगृहिणीमागमविदः
हरेः पत्नीं पद्मां हरसहचरीमद्रितनयाम् ।
सुरीया कापि त्वं दुरधिगमनिस्सीममहिमा
महामाया विश्वं अप्रपसि परब्रह्ममहिषि ॥ ३७ ॥

कदा काले मातः कथय कलितालककरसं
 पिवेयं विद्यार्थी तव चरणनिर्णेजनजलम् ।
 प्रकृत्या मृकानामपि च कविताकारणतया
 कदा धत्ते वाणीमृगकमलतामूलरसताम् ॥ ३८ ॥

सास्वत्या लक्ष्म्या विविहरिसपत्नो विहरते
 गतेः पातिव्रत्यं शिथिलयति रम्येण वपुषा ।
 चिरं जीवन्नेन क्षपितपशुपाशव्यतिकरः
 परानन्दामिरुयं रसयति रसं त्वद्भजनवान् ॥ ३९ ॥

निधे नित्यस्मेरे निरवधिगुणे नीतिनिपुणे
 निराघाटज्ञाने नियमपरचित्तकनिलये ।
 नियत्या निर्मुक्ते निखिलनिगमान्तस्तुतपदे
 निरातङ्गे नित्ये निगमय ममापि स्तुतिमिमाम् ॥ ४० ॥

प्रदीपज्वालामिर्दिवसकरनीराजनविधिः
 सुधासूतेक्ष्मद्रोपलज्जललवैरर्घ्यरचना ।
 स्वकीयैरम्भोमिः सलिलनिधिसौहित्यकरणं
 त्वदीयाभिर्वाग्मिस्तव जननि वाचां स्तुतिरियम् ॥ ४१ ॥

प्रागष्टमाद्विदितवेधमुदूढवास्यं सर्वज्ञसंज्ञमयं हंसितमात्मनैव ।
 श्रीकामक्रोडिबिरुदे न्यदधात्स्वपीठे गुप्तं स्वशिष्यतिष्ठकेन सुरेश्वरेण ॥

* अथ निश्चित्य मनसा श्रीमान् शङ्करदेशिकः ।
 मठे श्रीशारदामिल्ये सर्वज्ञं निदधन्मुनिम् ॥ ४३ ॥

सुरेश्वरं धृत्तिकृतमन्तिकस्यं सदाऽऽदरात् ।
 समं संस्थाप्य तस्मै ह्य वक्तुं भाष्यं समन्वशात् ॥ ४४ ॥

स्वशिष्यपारंपर्येण क्लृप्तं स्वं योगनामकम् ।

सेवयेनं कामकोटिपीठे सार्धं वसेति च ॥ ४५ ॥

इत्याज्ञां संप्रदायास्मै त्यक्तपीठमठस्पृहः ।

कामाक्ष्या निकटे जातु सन्निविश्य जगद्गुरुः ॥ ४६ ॥

देहिभिर्दुर्मर्जं मेजे देहं तत्रैव सन्त्यजन् ।

अखण्डज्योतिरानन्दमक्षरं परमं पदम् ॥ ४७ ॥

स एव शङ्कराचार्यो गुरुमुक्तिप्रदः सताम् ।

अद्यापि मूर्धं चैतन्यमिव तत्रैव तिष्ठति ॥ ४८ ॥

इत्थं स शङ्करगुरुः कृतकृत्यभावात् भावान्प्रकाश्य निगमान्तगिरां निगूढान् ।

काञ्चीनां विमुष्य वपुराकृतमिच्छयैव स्वस्यैव धाम्नि परमे स्वन एव लित्ये ॥

(४८-५७) काञ्चीनां भगवत्पादानां ब्रह्मीभावप्रतिपादका

इमे । अनन्तानन्दगिरीये 'ततः परं सर्वलोकगुरुः ... स्वलोकं गन्तुमिच्छुः काञ्चीनगरे मुक्तिस्थले कदाचिदुपविश्य स्थूलशरीरं सूक्ष्मे-
ऽन्तर्धाय मूर्ध्ना भूत्वा, सूक्ष्मं कारणे विलीनं कृत्वा चिन्मात्रो भूत्वा
अखण्डमात्रपुरुषः तदुपरि पूर्णमखण्डमण्डलाकारं जानन् प्रप्य सर्वजग-
व्यापकचैतन्यमभवत् । सर्वव्यापकचैतन्यरूपेणाद्यापि तिष्ठति । स एव
शङ्कराचार्यो गुरुमुक्तिप्रदः सताम्' इति । शंकराभ्युदये - 'कम्पातीर-
निवाक्षिनीमनुविनं कामेश्वरीमर्चयन् ब्रह्मानन्दमविन्दत त्रिजगतां क्षेत्रंकरः
शंकरः' इति ॥ ब्रह्मानन्दीये यथा - 'पूर्वेऽन्देऽयं अयस्त्रिंशे
जन्ममासि च तद्दिने । समाधौ संस्थितो भूत्वा भगवत्पाददेशिकः ।
त्यक्त्वा च पार्थिवं देहं स्वयंज्योतिस्वरूपवान् । भित्त्वा च ब्रह्मरन्ध्रे तु
सर्वव्यापकचेतने । शिवे शुद्धे परे भूम्नि लयमाप तथैव च' ।
माधवीये तु, 'पारिकाञ्चीश्वरः ... प्राप केदारकम् ॥ इन्द्रोपेन्द्रप्रधानै-
श्चिरशपरिबुद्धैः स्तूयमानः प्रसूनैः, दिव्यैरभ्यर्च्यमानः 'सरसिरुद्भवा

गामाक्रम्य पदेऽधिकाञ्चि निविडं स्कन्धैश्चतुर्मिताया

व्यावृण्वन् मुयनान्तरं परिहरंस्तापं समोहज्वरम् ।

यः शाखी द्विजसंस्तुतः फलति तत्त्वाद्यं रसाख्यं फलं

तस्मै शङ्करपादपाय महते तन्मलिसन्ध्यं नमः ॥ ५० ॥

तद्योगमोगवरसिद्धिविमुक्तिनामलिङ्गार्चनात्मासजयः स्वकाश्रमे ।

प्राप्तान्विजित्य तरसाऽक्षतशाखवादैः मिथ्रान् स काञ्च्यामथ सिद्धिमाप ॥ ५१ ॥

अद्वैतमातुद्दिनभूधरम् च सेतोराधाय सर्वसुमनश्चयसंमतार्थम् ।

त्यक्ताङ्गनायवगुणान्यपि यन्मतानि शैवादिमानि च निरुष्य ययाऽधिकारम् ॥

वाणी विजित्य च विषद्विशदामदेहं सर्वज्जीवमधिकृत्य च तत्र काञ्च्याम् ।

विद्वद्भारचितपदो यमिसार्वभौमो देव्याः पुरः परतरे पुरुषे विलिङ्ग्ये ॥ ५३ ॥

महेशाशाज्जातो मधुरमुपदिष्टाद्वयनयो

महामोहध्वान्तप्रशमनरविः यन्मतगुरुः ।

फले (३२) स्वस्मिन् स्वायुष्यपि शरचण्डेऽपि, (२६२५) च कले

विलिङ्ग्ये रक्षाक्षिण्यभिवृषसितैकादशि परे ॥ ५४ ॥

दत्तहस्तावलम्ब्यः । आरुह्योक्षाणममयं प्रकटितमुजटाजूटचन्द्रावर्तस

शृण्वन्नालो, कश्चिदं समुदितमृषिभिर्धाम नैजं प्रतस्थे ॥ इति । सदानन्धी

ये तु 'सशिष्यो नदरीवनम् । जगाम शंकराचार्यो हर्षेण महतावृतः ।

... आरुह्योक्षाणममयं स नैजं धाम परं ययौ' ॥ इति । माघवीथ

शंकरविजयव्याख्या — अद्वैतराज्यलक्ष्मीकारास्तु — बुद्धमीशावतारमित्य

ध्याख्याने, 'गीरीरमणावतारत्वं तु श्रीशंकराचार्यस्योक्तं शिवरहरं

नवमांशे षोडशाध्याये । 'स्कन्द उवाच—तदा गिरिजया पृष्ट' इत्यारम्भ

'तान्वै विजित्य तरसाऽक्षतशाखवादैर्मिथ्रान् स काञ्च्यामथ सिद्धिमाप

इति शिवरहस्यं प्रस्तूय, अन्ते लिखन्ति—'एतत्कथाजालं बृहच्छंकरविज

यव श्रीमदानन्दज्ञानाख्यानन्दगिरिविरचिते द्रष्टव्यमिति दिक्' इति ।

कल्प्यन्देश शरक्षणाध्वनयनैः (२६२५) सत्कामकोटिप्रये

पीठे न्यस्य सुरेश्वरं समन्वितं सर्वज्ञसंज्ञं मुनिम् ।

कामाख्याः सन्निधौ स जातु निविशन्नुत्पुलकशोकस्पृहो

देहं स्वं व्यपहाय देहसुगमं धाम प्रपेदे परम् ॥ ५५ ॥

परमन्तिकस्तसुरेश्वरायैः परमाद्वैतमतं सुष्ठु प्रवेद्य ।

परिकाशिपुरं परे विलीनः परमायास्तु शिवाय सद्गुणैः ॥

पीठे तिष्ठति कामकोटिबिरुदे यः शारदाख्ये मठे

देहीवादिमशङ्करार्थनियमवातो नतिष्ठोऽधुना ।

नेपालादिनृपालमौलेविधृतश्रीशासनो नः शिवं

देयादेय जगद्गुरुः स त्रिपुलानन्दाकृतिः शङ्करः ॥ ५७ ॥

स्वामिन् ! जय ॥ विजयी भव ॥

श्रीशङ्कराचार्यवर्य महज्ज्ञानप्रदायक ।

अज्ञानतिमिरादेल सुज्ञानांबुविचन्द्रमः ॥ ५८ ॥

ज्ञानमुद्राश्रितकर शिष्यवृत्तापहारक ।

धर्मतत्त्वापनाचार्य स्रवीमार्गप्रकाशक ॥ ५९ ॥

चिद्विलासीये तु 'इत्युक्त्वा शंकराचार्यकरपल्लवमादरात् । अवलम्ब्य करप्रेण दत्तात्रेयाः स तापसाः । प्रविशेश गुहाद्वारं दत्त्वाऽऽज्ञां जनसन्ततोः । क्रमाज्जगाम कैलासं प्रमथैः परिवेष्टितम्' इति । गुरुवंशकाव्ये तु 'दत्तात्रेयं भुवनविभुतं धीक्ष्य कृत्वा न्यगादीत् वृत्तं स्वीयं सकलमपि तान् प्रेषितान् दिक्षु शिष्याम् । सोऽपि श्रुत्वा मुनिपतिरदादाशिषो विश्वरूपाचार्यादिभ्यः सुखमवसर्त्ता तत्र तौ भावमाणौ' ॥ इति श्रीकेन शंकरकथा परिसमाप्यते ॥

कैलासादवतरन् शम्भुः पृथगेले उदभूत्, कालट्यां जज्ञे । तद्वन् काञ्चपां, श्रीराम इव सरण्यां, श्रीकृष्णः । प्रभासे योगेन तनुं विलाप्य केदारे (दत्तात्रेयाश्रमेऽन्यत्र वा) उद्भू-
यादिभिः प्रत्युपस्थितः
कैलासं जगाधेति सम्पन्नम् ॥

प्रसन्नवदनामोज परमार्यप्रकाशक ।
 कापायवसनोपेत भस्मोद्धूलितविग्रह ॥ ६० ॥
 शानात्मकैकदण्डाढ्य कमण्डलुसत्कर ।
 अद्वैतस्थापनाचाये भगवत्पादसंज्ञक ॥ ६१ ॥
 भष्टवर्षचतुर्वेदिन् द्वादशाखिलशालवित् ।
 कम्रमुक्तिगृहद्वारकवाटप्रपदाम्बुज ॥ ६२ ॥
 श्रीमत्कैलासनिष्ठ सच्चिदांशवतारक ।
 काळटीक्षेत्रनिवसदार्पागर्भसंश्रित ॥ ६३ ॥
 शिवादिगुरुवंशाब्धिराकापूर्णसुधाकर ।
 पितृदत्तान्वर्षभूतशङ्कराख्यासमुज्ज्वल ॥ ६४ ॥
 अभ्यस्तवेदेदाङ्ग निखिलगमपारग ।
 दरिद्रप्राज्ञणादत्तमिश्रामलकतोषित ॥ ६५ ॥
 स्वर्णधारास्तुतिप्रीतरमानुग्रहभाजन ।
 स्वर्णामलकसद्बुद्धिप्रसादानन्दितद्विज ॥ ६६ ॥
 सरिद्धर्मात्पश्चान्तमातृदुःखापनोदक ।
 नक्रप्रहव्याजमातृमत्तपारमहंस्यक ॥ ६७ ॥
 शस्तगन्धर्वनक्रत्वपरिहर्तृपदाम्बुज ।
 चिन्तनामात्रसानिध्यकरणाम्बासिताम्बक ॥ ६८ ॥
 सोमोद्भवातटीकृतसौम्यगोविन्दसेवन ।
 गोविन्दार्थमुखावाप्तमहावाक्यचतुष्टय ॥ ६९ ॥
 योगसिद्धिगृहीतेन्दुभवापूरकमण्डलो ।
 गुर्वनुज्ञातविशेषादिदृक्षागमनोत्सुक ॥ ७० ॥
 चण्डालकारविशेषप्रश्नानुप्रश्नहर्षित ।
 विश्वेशानुग्रहावाप्तभाष्यप्रपन्ननैपुण ॥ ७१ ॥

राशीकृतोपनिषदयायाध्यैस्पुटभाष्यकृत् ।
 यद्ब्रह्मप्रोक्तगीतायाथातथ्यविवेचक ॥ ७२ ॥
 यदन्ध्याकृतवाक्यार्थद्वयस्तत्त्ववतीसुत ।
 मन्दाकिनीज्ञरीरम्यभाष्यपावितभूतल ॥ ७३ ॥
 मत्स्करित्वकृतस्वाबायज्ञस्यापितसत्त्वप ।
 त्रिेश्वरीतात्मीयभाष्यसनन्दनसमाश्रय ॥ ७४ ॥
 कुङ्कुलनलकूटस्थकुमारिलकृतानते ।
 कर्कषपत्रिकोद्घट्टमण्डनान्त्याश्रमप्रद ॥ ७५ ॥
 कञ्जयोन्यवतारश्रीसुरेश्वरसुदेशिक ।
 राजतादिवरानातरम्यस्फाटिकलिङ्गक ॥ ७६ ॥
 यत्नामेधमद्दामौनवदुवादकसन्निधे ।
 यथावत्तत्त्वावज्ञातृद्वैतामलकसद्गुरा ॥ ७७ ॥
 यथोक्तवृत्तनामाख्यस्वकाशय्यसमाश्रित ।
 रामेश्वरादिमेवैन्तप्रातष्ट्यापतसन्मत ॥ ७८ ॥
 फकुब्जयमहायात्रापलितमहीतल ।
 महिनाद्वैतसाम्राज्यरक्षादुगमठाग्रपट्टम् ॥ ७९ ॥
 मठस्थापितसन्धिप्यभृतमुकिनिकेतन ।
 शारदास्थापनाभूतऋष्यशृङ्गगिरिस्थल ॥ ८० ॥
 केदारेशप्रतिष्ठतः नेपालवरलिङ्गकृत् ।
 चिदम्बरसमान्यस्तमोक्षलिङ्ग यतीश्वर ॥ ८१ ॥
 ऋष्यशृङ्गाश्रमन्यस्तमोगलिङ्ग महापराः ।
 श्रीचक्रात्मकताटङ्कपोषिताम्बामनोरथ ॥ ८२ ॥
 काञ्च्या श्रीचक्रराजाख्ययन्त्रस्थापनदीक्षित ।
 मेरीपट्टहवाद्यादिराजलक्षणलक्षित ॥ ८३ ॥

सर्वज्ञपीठाधारोद्भूतसर्वज्ञसंशय ।

कैलासपात्रासंप्राप्तचन्द्रमौलिप्रपूजक ॥ ८४ ॥

सौन्दर्यधरीमुख्यबहुस्तोत्रविधायक ।

सत्यव्रतसमाख्यातकाश्चयन्तरितविग्रह ॥ ८५ ॥

काञ्चीपुराभरणकामदकामकोटिपीठाभिषिक्तवरदेशिकसार्वभौम ।

सार्वज्ञ्यशक्त्यधिगतास्त्रिभुवनतन्त्रचक्रप्रतिष्ठितिविजृम्भितचातुरीक ॥

स्वामिन् ! जय ॥ विजयीभव ॥

कारणपरचिद्रूपा काञ्चीपुरसीमि कामपीठगता ।

काचन विहरति करुणा कारमीरस्तवककोमलाङ्गलता ॥ ८७ ॥

कामपरिपन्थिकामिनि कामेश्वरि कामपीठमध्यगते ।

कामदुषा भव कमले कामकले कामकोटि कामाक्षि ॥ ८८ ॥

जय जय जगदम्ब शिवे जय जय कामाक्षि जय जयाद्रिसुते ।

जय जय महेशदयिते जय जय चिद्रागनकौमुदीधारे ॥ ८९ ॥

महात्रिपुरसुन्दरीरमणचन्द्रमौलीश्वर-

प्रसादपरिलम्बयाढ्यायविभूषिताशान्तरम् ।

निरन्तरमुपासहे निरुपमागमविद्यानदी-

नदीनवपतिप्रभं मनसि शङ्करार्ये शुद्धम् ॥

इति श्रीशङ्करविजयमकरन्दे द्वाविंशोऽध्यायः समाप्तः ॥

श्रीशङ्करविजयमकरन्दः समाप्तः ॥